

د افغانستان يوه لنډه ديارلس کلنه تجربه :

- بهرني مرستي
- ملي پرمختيايي ستراثيري
- د بازار نظام ته لنډه کتنه

Ketabton.com

پوهاند محمد بشير دوديال

۱۳۹۲ - کابل

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست

مخ

عناوین

یادبخت

ددغی رسالی د لیکلو ضرورت

بهرنی مرستی او د هغو طرز

د بهرنیو مرستو تعریف او پیژندنه

په نړی کی د بهرنیو مرستو څرنگوالی

ولی پرمختللی هیوادونه وروسته پاتی هیوادونو ته مرستی ورکوی

په نړی کی د بهرنیو مرستو تاریخچه

افغانستان او بهرنی مرستی

په یوه اقتصاد کی د عامه مالی چارو ارزښت

له بهرنیو مرستو څخه په انکشافی بودجه کی کار اخیستل

بودجه څه ده؟

ددولت د بودجی دندی

د افغانستان پرمختیایی ستراتیژی او دهغی پیژندنه

د موضوع پس منظر

(MDG) او د افغانستان لنډ وضعیت ته لنډه کتنه

په افغانستان کی د وروستیو کلونو اجتماعی، مدنی اوسیاسی او حقوقی بدلونونو لپاره د زمینی چمتووالی

د افغانستان بیا رغاونه او دلندن کنفرانس

(ANDS) د افغانستان د بیارغاونی مهمه ستراتیژیکه برنامه

د (ANDS) پیژندنه

د (ANDS) میتودولوژی

په (ANDS) کی بیلابیل سکتورونه اومهم ارکان

د (ANDS) پایلی او لنډ تحلیل

دبازار نظام او خصوصی کول

په هیوادکی دلسو کلونو په پایله کی مهم اقتصادی بدلونونه او کمزورتیاوی

نتیجه گیری

وړاندیزونه

ماخذ

یادښت

له لرغونې آریانا بیا تر نن پورې په اوسني افغانستان باندې درې غمیزې تیری شوی: لومړۍ یې دچنگیز ټکه وه، چې دهیواد مادی او معنوي بنیاد یې له بېخه برباد کړ. دوهمه یې داتلمسي پېړۍ د لوی استعماري قوت، یعنی دانگریز تاراک و چې نه یواځې دا چې مور یې په دريو خونړيو جگړو اړ ایستو، بلکې ډیر نور زیانونه یې هم راوړل: څه ناڅه اقتصادي زیربنا مو چې لرله هغه له منځه ولاړه، د افغانستان له لاری د وچې سوداګرۍ، په سمندري سوداګرۍ بدله او دورپېښمو دلاری تاریخي، تجارتي او ستراتیژیک ارزښت کم شو، هغه ملي صنایع چې نوی په پښو د دریدو په حال کې وو، امیر دوست محمد خان او امیر شیر علیخان یې بنسټونه ایښي وو، برباد او تر ټولو بده او نه جبران کیدونکي یې دا چې هیواد له سمندر سره خپله پوله له لاسه ورکړه، یعنی کله چې افغانانو په خپل همت او میرانه دغه د نړۍ لوی استعماري ځواک مات کړ، نو دغه مکار استعمارګر د مصنوعي پولو په جوړولو هیواد له څو برخو را محدود او زموږ لوی افغانستان یې وويشه، څه یې ایران ته او څه نور یې د هند له یوې برخې سره د(پاکستان) په نوم را څخه جلا کړ. له هغې ورځې را ورسته ددغې مصنوعي ویشني له امله هیواد او هیوادوال آرام نه دی. درېیمه غمیزه دغه ورستی کورنی جګړه وه، چې لامل یې دسړي جګړې دغری وی، چې زموږ هیواد یې دجګړې تود ډګر ګرځولی و، دلته موږ په نورو سیاسي، ټولنیزو، کلتوري، نظامي، حقوقي او ګڼ شمیر مسایلو خبرې نه کوو، یواځې د اقتصادي اکر په هکله د تجربې په توګه یو څو یادونې لرو:

افغانستان ذکر شویو دريو غمیزو کی لوی زیانونه و ګالل، خو ددغو غمیزو ترمنځ د سولې او ثبات په دوران کی موږ د اقتصادي پرمختیا او ترقی په برخه کی ځینی غوره تجارب لرل. دلته موږ ددغو اوږدو تاریخي پېښو په نورو اړخونو خبرې نه کوو، صرف د اقتصادي پرمختیا په فرصتونو به لږ څه تم شو:

د اتلمسي پېړۍ په پای کی امیر شیر علیخان د هیواد د پرمختیا لپاره یو پرمختیایي پلان درلود، یو شمیر ریفرمونه یې په پام کی وو، خو هغه ددغو اقداماتو اجرا کولو ته پری نه ښودل شو. کلونه، کلونه وروسته غازي امان الله خان د هیواد د استقلال ګټونکی یوه ډیره عالی برنامه لرله، دده پرمهال د ګڼ شمیر اقتصادي تاسیساتو بنسټونه کینودل شول، یو شمیر فابریکی ورغول شوی او د متخصصو کادرونو د روزنی او د تخصصی زده کړو لپاره یې د اول ځل لپاره افغانان د دولت په لګښت بهر ته واستول. لویو لارو، بریښنا، کانالونو او کرنی ته توجه وشوه، مالی موسسات نوی شول، قوانین او لویایح جوړ او تطبیقول یې په ګړندی ډول پیل شول. د افغانستان دغه طلايي دوره د افغانستان تاریخي دښمن ونه شوه ز غملاي، نوڅکه د ملت دغه لوی ناجی، د ترقی سرغندوی، د ختیځ روڼ ستوری او د هیوا پالنی ریښتنی اټل له هیواد څخه وتلو ته اړ شو. کلونه کلونه وروسته افغانستان وروسته تر ۴۰-۳۰ کلونو اختناق، انزوا او رکود څخه بیا د غوریدا او رغاونی یو نیو پړاو پیل کړ. دا پړاو د افغانستان د لومړنیو پنځه کلنو اقتصادي - اجتماعي پلانونو پړاو و.

افغانستان په معاصرو شرایطو کی او په داسی حال کی چې شلمه پېړۍ د ساینس او تکنالوژی پېړۍ نومول شوی وه، له ۱۳۳۵ ل. کال وروسته خپل لومړنی پینځه کلن اقتصادي پلان جوړ او په تطبیق یې پیل وکړ، دغه پلان د هیواد د افغانستان د اقتصاد د عصری کولو او پرمختیا د لومړنی پلان په نوم یاد شو، چې تر ۱۳۴۱ ل. پوری تطبیق شو. وروسته بیا ورپسی بل پینځه کلن پلان له ۱۳۴۱ څخه تر ۱۳۴۵ ل. پوری او درېیم پلان له ۱۳۴۵ تر ۱۳۵۰ پوری دوام وکړ، څلورم اقتصادي - اجتماعي پرمختیایي پلان په بارلمان کی د یو شمیر ستونزو او د صدراعظم د تبدیلی له امله په لازم وخت کی تصویب نشو، یا اصلا وکیلان د هغه پراهمیت او ارزښت و نه پوهیدل، یعنی په دغو کلنو کی دهیواد دوه صدراعظمان د پاچا له خوښی پرته د پارلمان د جنجالونو او د بیسواده وکیلانو د ناپوهی له امله تبدیل او د هیواد حکومتی نظام له یو ډول هرج مرج سره مخامخ شو. وروسته بیا د افغانستان د لومړنی جمهوري نظام په دوران کی د جاپان د هیوا په شان یوه اوه کلنه اقتصادي - اجتماعي برنامه طرح او تبیق یې پیل کړ، په ۱۳۶۵ ل. کال بیرته افغانستان پینځه کلنو پلانون ته مخ واړاو او د ۱۳۶۵-۱۳۶۹ کلون لپاره یې اقتصادي - اجتماعي پینځه کلن پلان جوړ کړ. دغه وروستی پلان د کورنیو جګړو او نامنی له امله بشپړ څه چې نیم هم تطبیق نشو، په ۱۳۷۱ ل. کال کورنیو جګړو نور هم زور واخیست او تر ۱۳۸۱ ل. کال پوری یې د هیوا د ښارونه هم را ونغاړل. په ۱۳۸۱ ل. کال کی نوی نظام (د موقت او انتقالی حکومت) تر نامه لاندی په پښو ودرول شو. چې همدا مهال افغانستان ته بهرنی مرستی را جاری او د بیا رغاونی فرصتونه رامنځته شول. دا مهال نو دنوی تکنالوژی یا (IT) په برکت نړۍ د یوه کوچنی کلی بڼه غوره کړی وه. په همدی فرصت کی د افغانستان د بیا رغاونی لپاره ملی پرمختیایي ستراتیژی (Afghanistan National Development Strategy یا (ANDS) جوړه شوه. موږ دلته د یوې تجربی په توګه له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۹۳ ل. کال پوری دوره په لنډ ډول تر کتنی لاندی نیسو:

په ټولګی کی د تدریس، په ورکشاپونو او سیمینارونو کی د بحثونو او له راډیوګانو سره د مرکو پرمهال، زیاتره دی ته متوجه کیرم چې محصلان، د غونډی حاضرین او اوریدونکی غواری د هیواد د وروستیو کلونو په اقتصادي جریاناتو پوهه تر لاسه کړی او د

تیرو کلونو هغو مهمو بدلونونو باندی خان وپوهوی چی د اقتصاد په ډگر کی پینس شوی دی. زموږ هیواد وال غواری چی په دی پوه شی، چی ولی ددی دومره بهرنیو مرستو سره سره بیا هم بیکاری له منځه نه ده تللی او ولی لا هم بهرنی تجارت کی کسر سره مخامخ یاستو، هیوادوال غواری چی پوه شی چی ددی دومره پریمانه اوبو او سیندونو له لرلو سره سره، ولی بیا هم وارداتی بریښنا ته اړ یاستو، ولی د دری زره میلیارده امریکایی ډالرو په ارزښت کانی منابعو له لرلو سره سره بیا هم د هیواد نیمایی وگری د بیوزلی تر کرښی لاندی ژوند کوی او داسی نوری سلگونه پوښتی. دوی غواری و پوهیری چی آیا دا کومی لاری دی چی هیواد مو د اقتصادی پرمختیا، ودی او ترقی په لوری بیولای شی. په صنف کی د کریکولم مطابق، مور زیاتره یا ژباړل شوی آثار او تیوریکي مسایل د محصلانو مخکی ږدو، یا هم له انگلیسی کتابونو څخه یو ترتیب شوی پرزنتیشن کی څو سلایدونه دوی ته ارایه کوو، یا هم د ادام سمیت، لوییس، جوزف شومپتر، مارکس، وانک یاروسلاو، دیوید ریکاردو، جان مینارد کینز، رودان، پروفیسور گریگوری مینکیو، پروفیسور تودارو او نورو کتابونه، افکار او نظریات ورته تشریح کوو، ډیر لږ مو دا فرصت موندلی، چی خپل تیر وضعیت ته کتنه و کرو، یعنی د هیواد تازه اقتصادی وضعیت مو نه دی څیری. دا په دی معنا نه ده چی په اقتصاد کی د علم په توگه تیوریکانی او اقتصادی نظریات مطالعه نه کرو، بلکی موخه مو داده، چی د دغو تیوریکانو او نظریاتو په رڼا کی باید کله کله خپل وضعیت هم وڅیرو. زه هغه وخت یوی نیمگرتیا ته څیر شوم، چی کله می د افغانستان د شاهی دولت لومړنی پینځه کلن علمی اجتماعی- اقتصادی پلانونه، بیا ورپسی د افغانستان د لومړنی جمهوری نظام او ه کلن پلان او وروسته د افغانستان دجمهوریت بل پینځه کلن پلان باندی یوه تحلیلی رساله ولیکله او هغه مومند خپرندویي ټولنی د اسلامی تمدن پلازمینی (غزنی) د نومونی په مناسب چاپ کره، په هغی کی باید د زیری اهداف او د افغانستان د ملی پرمختیایی ستراتیژی تحلیل او له پخوانیو پنځه کلنو علمی پلانونو سره یی مقایسوی څیرنه هم راغلی وای. په هر ترتیب اوس هم کیدای شی دغه سند د یوی تجربی په توگه جلا وڅیرل شی او د اقتصاد ډگر ماهرین او د مطالعی مینه وال بی ولولی. زیاتره خلک، په تیره ځوانان د بهرنیو مرستو، د هغو د طرز، د هغو د تاثیراتو او شرایطو په هکله معلومات غواری. ډیر خلک اوس هم پوښتنه کوی چی آیا دا (ANDS) چی لس کاله مخکی یی دومره غوغا جوړه کړی وه او د میاشتی د اویازره امریکایی ډالرو شاوخوا په ارزښت یی په تدوین او جوړلو لگښت راغلی و، څه شی وه او څه شوه؟ او آیا دا خصوصی کول او دا آزاد بازار دی که د بازار نظام دی، دا څه شی دی؟

اوس هم ډیرو خلکو آن د تحصیل کرده گانو څخه اورم چی د آزاد بازار او د بازار د نظام تر منځ توپیر نه کوی. دا هغه لاملونه و چی زه یی اړ کړم چی په متوسطه کچه او آسانه ادبیاتو (نه د اقتصاد په پچلی- مسلکی ژبه) په دغو دريو تازه موضوعاتو لنډ بحث وشي، کیدای شی په راتلونکی کی تاریخ لیکونکی ورته مراجعه وکړی او د هیواد دسیاسی قضایاوو تر څنگ اقتصادی او دبیار غاوانی موضوعاتو ته هم ضرورت پیدا کړی. په ریښتیا هم: په تیرو دیارلسو کلونو کی د اقتصاد، بیا راغوانی او حکومتولی په برخه کی مور دريو مهمو مسایلو سره مخامخ و:

- د بهرنیو مرستو جریان
- د افغانستان پرمختیایی ستراتیژی
- او د بازار نظام او خصوصی کول

د دیارلسو کلونو په تیریدو سره بیا هم هیوادوال په شک کی دی چی د بهرنیو مرستو اغیزی څه وی او زموږ دولت کومی لاسته راوړنی درلودی او آیا بهرنی مرستی یواځی افغانستان ته ورکړل شوی او یواځی دامریکی متحده ایالات مرستی ورکوی او که نور داسی هیوادونه هم شته چی بهرنی مرستی تر لاسه کوی او پرته له امریکي نور هیوادونه او نړیوال سازمانونه هم شته چی بهرنی مرستی رسوی. همدا راز باید په دی وپوهیرو چی د افغانستان ملی پرمختیایی ستراتیژی (ANDS) کی څه په پام کی وو او څومره تطبیق او اجرا شول. دا هم یو سوال دی چی آیا د بازار نظام څه دی او مور ورڅخه څه تر لاسه کړل او نور باید څه وکړو؟

ددغو سوالونو د حل لپاره دغه مختصره لیکنه وشوه، تر څو درانه لوستونکی، د مطالعی او پوهی مینه وال او گران محصلان وهڅیری او د هیواد دتازه اقتصادی پینو په هکله بحث وکولای شی، خپل مونوگرافونه همدی ته ورته مسایلو کی ولیکی او هیوادوال او د اقتصادی موسساتو کار کوونکی مو له تیر وضعیت څخه یوه تجربه تر لاسه کړی. زه هیله لرم که چیری د متن ژبه یو څه انتقادی وی، یا نیمگرتیاوو ته پکی اشاره شوی وی، درانه لوستونکی خپه نشی او هغه کوم شخصی غرض ونه گڼی، بلکی د اشتباهاتو په نښه کول، د غفلت برجسته کول او په راتلونکی کی د نه تکرار په غرض یی یوه مخلصانه هڅه وگڼی. ددغه کوچنی کتاب لوستل به ځوانانو ته له وطن سره دمینی احساس ورکړی، دوی به خپل ملی مسولیت او ملی غرور ته متوجه شی، خپل ملی رسالت به وپیژنی او گټور معلومات به یی زیات او په دی به وپوهیری چی مور تر هغو له بشپړ استقلال او سیاسی آزادی څخه خبری نشو کولای، تر څو اقتصادی خپلواکی ونه لرو، له احتیاج خلاص نه شو او له مالی پلوه په خپل خان بسیا نه شو. یعنی اقتصادی توانایی دسیاسی استقلال لومړی شرط دی، تر ټولو مهمه داچی باید ځوانان پوه شی چی افغانستان د اقتصادی پرمختگ او د پیاوړتیا، ترقی او

ودی لپاره فوق العاده داخلی ریزرفونه، امکانات او پوتانشیل لری. ستونزه نا امنی، دمديريت بحران، اداري فساد، د پالیسيو نه لرل، ضعیفه اراده، عدم صداقت او ټیټ ظرفیت و. کله چی دا نیمگړتیاوی رفع شی، هیواد مو دترقی او پرمختیا ډیر بڼه امکانات لری.

دا هم باید په یاد ولرو چی تیرو دیارلسو کالوکی مرستی او هڅی یواځی د اقتصادی پرمختیا لپاره نه وی اړم شوی، بلکی مور په خیل هیواد کی د سیاسی پروسی یوه اوږده لاره باندی مزل وکړ. دغی لاری کی هم زموږ وخت او انرژي مصرف شوه، په دی موده کی مور د بدلون له معجزو سره هم مخامخ شولو او ډیر فرصتونه مو هم له لاسه ورکړل. دلته به د تیرو کلونو تجارو ته لنډه کتنه ولرو.

لومړی برخه :

بهرنی مرستی او په افغانستان کی یی جریان

بهرنی مرستی ددولت یوه مالی وسیله

ددولت مالی وسایل هغه مادی امکانات دی چی بالعموم د عام المنفعه چارو او ولسی خدماتو لپاره لگول کیږی. د تاریخ په اوږدو کی ددولتونو دجوړښت، ددولتی دندو د پراخه کیدو او ددولت د تشکیل د پیچلی کیدو سره یو ځای دولتی لگښتونه هم زیات شوی دی او مالی وسایلو یا دولتی بودجی ته اړتیا هم ډیره شوی ده. د زیر بنایی، امنیتی، ټولینزو، تعلیمی، علمی او تحقیقاتی، روغتیایی او نورو موسساتو او پروژو تطبیق کول ددولت په غاړه دی، ځکه خصوصی سکتور په لویو زیر بنایی پروژو او د عامه خدماتو په سکتورونو کی پانگه اچونه نه کوی او نه هم عام المنفعه چارو کی کار کولو ته حاضریری، خصوصی سکتور انتفاعی چارو کی پانگه اچونه کوی؛ ملی ستراتیژی جوړول او تطبیق کول، د منځنی مودی پلان جوړونه، عامه چاری، امنیت ساتل، د قانون پلی کول او نظارت، د عدالت تامین او مملکتی امور ټول ددولت په غاړه دی چی باید دهغو لپاره لازم مالی وسایل (بودجه) ولری او دغه مالی وسایل له یو شمیر معینو منابعو باید تر لاسه شی. یعنی د تاریخ په اوږدو کی تل داسی گڼ شمیر مسولیتونه او دندی وی او اوس هم شته چی اجرا او عملی کول یا د تطبیق مسولیت یی د دولتونو په غاړه او واک کی و او اوس هم ده، پرته له دی بله لاره نشته.

لکه چی پوهیږو دولت باید دغه ډول لگښتونو ته ټاکلی مدارک او منابع ولری، تر څو ورسپارل شوی درنی او مهمی پیچلی دندی ښی پرمخ بوځی. دولتونه دغه مالی وسایل په بیلابیلو بڼو او ډولونو تر لاسه کوی لکه:

- ددولت تشبثاتی عواید
- محصول اوونډی (مثلا کمرکی محصول دولت ته سپارل)
- مالیات (مثلا له بیلابیلو عایداتی منابعو دولت ته د مالیی ورکول)
- جریمی
- د اړتیا پرمهال او د وخت له غوښتنی سره سم، ددولتی شتمنیو او جایدادونو پلورل
- د پرداخت په مقابل کی ددولتی خدماتو عرضه
- د کورنیو او بهرنیو پورونو اخیستل
- د بهرنیو او کورنیو بلاعوضه مرستو تر لاسه کول

• رسمی پرمختیایی مرستی تر لاسه کول.

ددولت د مالی اقتصاد نظام، پورتنی مالی وسایل او مدرکونه (منابع) له منفردو او جلا جلا اقتصادی عاملینو څخه تر لاسه کوی، په پورتنیو لارو-چارو دولتی سکتور ته لیردول کیری او بیایی د هیواد دارنیاوو د پوره کولو لپاره په کار وری. ډیره مهمه خبره ده کله چی دغه مدرکونه را ټولیری، د بیت المال یا عامه او ملی دارایی (شتمنی) حیثیت پیدا کوی او د ټول ملت امانت بلل کیری.

دا و په مجموع کی په ټولو هیوادونو او د نړی په کچه ددولت د عایداتی منابعو او مالی وسایلو د عاملینو طرز.

په افغانستان کی هم د دولت مالی اقتصاد پر همدغه بنسټ لکه څرنګه چی په ټوله نړی کی معمول دی، عیار شوی دی. په دی برخه کی د افغانستان د ۱۳۸۴ ل. کال د عامه لګښتونو او مالی چارو د اداری د قانون ددریم څپرکی د نهمی مادی مطابق، په افغانستان کی ددولت عایداتی منابع له تحصیل څخه وروسته په عامه دارایی بدلیری، چی هغه په لاندی توګه دی:

۱. هغه مالیات چی له قانون سره سم ددولت له خوا ټاکل شوی وی

۲. هغه مصرفی حق الزحمی چی ددولتی اداراتو له خوا له قانون سره سم وضع او اخیستل کیری

۳. ددولتی ادارو له خوا تر لاسه کیدونکی ټکټانه

۴. له دولتی تصدیو څخه تر لاسه کیدونکی ورکری او نور مفادونه

۵. ددولتی ملکیتونو له پلورلو او اجاره ورکولو څخه تر لاسه کیدونکی عواید

۶. د رادیو ګانو په ګډون د تفحصاتو او نورو طبیعی منابعو څخه دګټی اخیستنی عواید، دمعنوی شتمنیو عواید او ددولتی اداراتو کنترول لاندی حقونو اجاره ورکولو ددهغو له پلورلو څخه تر لاسه کیدونکی عواید.

۷. دولتی حق الامتيازونه

۸. د نقدی جرمو، د خساراتو د جبران، ضبط او مصادره کولو، د مدنی دعوایانو محصول، د بیمی له درکه عواید او داسی نور عواید چی دولت ته سپارل کیری.

۹. هغه بلاعوضه مرستی او نور خارجی کمکونه (foreign aids) او عواید چی دولت پوری تعلق پیدا کوی.

۱۰. دولتی پورونه.

۱۱. د پورونو اړوند هغه پولی انتقالات چی دولتی ادارات یی دقانون له حکم سره سم اخلی او تر لاسه کوی یی.

۱۲. د ملی او نړیوالو بها لرونکو اسنادو د صادرولو(ورکولو) له لاری تر لاسه شوی پیسی.

په دی توګه د افغانستان قانونی اسنادوکی او هم په نړیواله کچه په دولتی عایداتی منابعو کی یو هم بهرنی مرستی او پورونه دی

دغه ټول منابع او مالی وسایل د مالیی وزارت ته انتقالیری او د مالیی وزارت د ټول هیواد لپاره بودجه جوړه او دغه مالی منابع عامه چارواکی مصرفوی. دبودجی له طریقه ددولت د لګښتونو اساسی هدف خلکوته داجناسو او خدماتو عرضه کول او تولیدول دی. هغه اجناس چی ددولت له خوا تولید او د خلکو د استفادی لپاره وړیا وړاندی کیری عامه اجناس بلل کیری. دافغانستان د مالیی وزارت د عامه اجناسو مسول او دملی بودجی د تنظیم کونکی په توګه دنده او مسولیت لری چی ددغو منابعو په هکله پوره قانونی واک ولری او دهغو په هکله ملت ته معلومات ورکری چی په دی کی یو هم بهرنی مرستی دی.

له نیکه مرغه گران هیواد افغانستان وروسته د ۱۳۸۱ل. کال څخه یوه نوی کیفی پړاو ته داخل شو، تمه کیده، چی په دی پړاو کی به افغانستان د پرمختیا او اقتصادی هوساینی له پلوه ډیر بڼه بریالیتوبونه ولری دا ځکه چی زموږ په واک کی کافی اندازه بهرنی مرستی وی ، چی د کمیت له پلوه وروسته له نړیوالی جگړی څخه د تولی اروپا دبیارغاونی لپاره هم دومره مرستی نه وی شوی ، یعنی افغانستان سره د شویو مرستو اندازه د مارشال د پلان له اندازی زیاتی وی ، بر سیره پر دی افغانستان هم ځانته په ډیر لوړ لگښت یوه پرمختیایی ستراتیژی جوړه کړه چی د زریزی د اهدافو سره یی مطابقت درلود. مور به هغه وخت نور نوی بریالیتوبونه ولرو چی د راتلونگی لپاره غوره پلانونه، علمی برنامی او ستراتیژی ولرو او تیر پلانونه او ستراتیژیگانی تحلیل او له تجاربو څخه یی استفاده وکړو.

لکه چی پوهیرو یوه ستراتیژی او پلان هغه وخت بڼه بریالی وی چی له هغه یا له هغی څخه مخکنی ستراتیژی اوپلان ډیر بڼه تحلیل او ارزیابی شوی وی. خو دا باید په یاد ولرو چی دداسی مهمی موضوع څیرل څه آسانه کار نه دی، بلکی ډیرو زیاتو خواریو ته اړتیا ده. د یوی ملی ستراتیژی د تحلیل لپاره باید ډیره پخه تجربه موجوده وی ، پرته له هغه باید څیرونکی د با تجربه استادانو نظریات را ټول او د هر یوه مشوره وغواری او د با تجربه استادانو رهنمایی ته غور ونیسی او د هغوی له لارښوونی سره سم خپله څیرنه پرمخ بوځی. ما په همدی نیت د افغانستان د پرمختیایی ملی ستراتیژی د لنډ تحلیل موضوع ته ملا وتړله چی دا یو شدید ضرورت دی او باید زموږ د اقتصاد ډیگر ځوان کادرونه او د اقتصاد پوهنځی ځوان استادان اومحصلان اقلا په دی هکله یوڅه معلومات ولری. دلته مور د اقتصاد پوهنځی کی د (BBA) په څانگه کی پلان جوړونه او ستراتیژیکه پلان جوړونه تدریس کوو، له دی پرته اقتصادی پرمختیایی سیاستونه، پلان جوړونه او ستراتیژیکه برنامه ریزی د ملی اقتصاد په څانگه کی زموږ ډیر مهم او اساسی مضامین دی. په دی خاطر ددی ضرورت احساس شو چی د افغانستان یو ډیر مهم سند چی په هغه کی د هیواد اجتماعی - اقتصادی انکشافی اهداف درج شوی دی، باید تحلیل او دراتلونکی لپاره د یوی تجربی په توگه مطرح شی.

زه یقین لرم چی د (ANDS) تشریح اولنډ تحلیل به یوه تاریخی دوره په یاد وساتی او د راتلونکو ستراتیژیو د جوړولو لپاره به یو قوی اساس او معیار وگرځی او د یوی تجربی په توگه به اقتصاد پوهان ورته مراجعه کوی. دلته ډیره هڅه وشوه چی د ملی ستراتیژی یواځی اقتصادی اړخ ته زیاته توجه وشی، البته نورو اړخونو ته ضمنی اشاره شوی ده. دغه موضوع می یواځی د رسمی گزارشونو پر اساس وڅیړله.

ددغی رسالی دلیکلو ضرورت

نن ورځ د هیوادونو نړیوال دریځ او پرستیژ د هغوی د لښکر، د خاوری د مساحت، حکومتی طرز، مذهب، د نفوسو د شمیر او نورو مسایلو له مخی نه، بلکی ددوی د پوهی او اقتصادی قوت له مخی ټاکل کیږی. له بلی خوا د یو هیواد سیاسی استقلال به تر هغه وخته موجود نه وی، ترڅو له اقتصادی پلوه په ځان بسیا نه وی. تر هغو چی یو هیواد اړ، وړی او محتاج وی، ذلیل به هم وی. همداسی هم پوهه د هیوادونو د اتباعو او ددغه هیواد د معنوی قدرت یوه ممیزه ده. هغو هیوادو کی چی فکری تولید یعنی د علمی آثارو غنا اوچته وی، ددوی پرمختگ، خپلواکی او لوړ دریځ هم ډاډمن وی. موردي نړی له بیلابیلو وچو څخه د امریکی دمتحده ایالاتو، جاپان، جرمنی او آسترالیا مثالونه راوړای شو چی د ژوند اوچتی کچی لرونکی او په نړی کی د مناسب دریځ، درناوی او پرتم لرونکی دی. د علمی آثارو د مطالعی په برکت یو هیواد کی منورین او درغونکی فکر لرونکی خلک روزل کیږی، چی همدوی بیا د ستونزو په وړاندی د حل لاری لټوی او د خپلی خاوری، عقیدی، کلتوری ارزښتونو، او استقلال ساتنه هم کولای شی او د خپلو ملتونو او ولس د مادی او معنوی زوال مخه نیولای شی. سینګاپور یو کوچنی آسیایی هیواد دی، چی د همدی حقیقت په درک کولو سره یی ځانته د (Knowledge Economy) شعار ټاکلی او اوس گړندی پر مخ روان دی، ډیر ژر به په آسیا کی یولوی اقتصادی قدرت شی. د همدی موخی په خاطر دغه کوچنی رساله ولیکل شوه ترڅو هیوادوال له جگړی وروسته افغانستان او دهغه وضعیت وپیژندلای شی او دڅو وروستیو کلونو دري سره تړلی او مهمی ښکارندی تحلیل او د راتلونکی لپاره په دی برخه کی لا اوچت گامونه واخلي. دا دري ښکارندی، یوه یی بهرنی مرستی، بله یی د افغانستان ملیبیر مختیای ستراتیژی او درپیمه یی خصوصی کول دی.

کله چی په افغانستان کی انتقالی دولت جوړ او وروسته بیا انتخابات وشول، نو د نوی وضعیت په ایجاد سره او په تیره بیا، وروسته تر ۱۳۸۴ ل. کال څخه، یعنی هغه مهال چی د افغانستان پرمختیایی ملی ستراتیژی (Afghanistan National Development Strategy) جوړه شوه، نو دهغی د تطبیق لپاره نړیوالی مرستی هم افغانستان ته زیاتی شوی. افغانانو په ډیرو هیلو سره دغو مرستو ته کتل. گڼ شمیر پروژی لکه د سړکونو جوړول، د معارف کمی وده، د روغتیایی چارو پراختیا، د نویو پوهنتونونو جوړیدل، د مخابراتی شرکتونو فعالیتدل، د مطبوعاتو وده او د مدنی ټولنی پرمختگ او دگڼ شمیر اجتماعی نهادونو پراختیا د همدغه بهرنیو مرستو په مټ وشوه، په تیره بیا د کلیو د انکشاف په برخه کی (د ملی پیوستون) تر عنوان لاندی گڼ شمیر پروژی تطبیق شوی، دغو مرستو دوام درلود، خو په ۲۰۱۰م. کال د لومړی ځل لپاره د بهرنیو ځواکونو د وتلو او د امنیتی مسؤلیت د انتقال خبرونه خپاره شول. له هغه راهیسی دا دري کاله کیږی چی زمونږ هیوادوال په اندیینه کی دی، او هیڅ کار ته یی سمه ملا نه ټیټیږی او کار ته یی لاس نه ورځی. دغو اندیینو زمونږ ملی غرور او دسبا ورځی وضعیت ته لویه سوالیه ایښی وه. اوس به وگورو چی د سړی جگړی اصلی ډگر او د لویو قدرتو د سیالی محراق (افغانستان) به په څه ډول له دی بحرانی حالت څخه ووځی، ددی یو ځواب دادی چی باید تر هرڅه مخکی اقتصادی بیارغاونی ته ملا وترو او ورپسی د پوهی په گانه ځان سمبال کرو. مور ولیدل چی بهرنی ځواکونه په وتو دی، خو عملا گورو چی ورځ په ورځ ولسی واکمنی پیاوړی شوه، د امنیتی مسؤلیت انتقال ترسره او دهیواد څه نا څه په سلو کی نوی برخی امنیت د ملی اردو او پولیسو په لاس کی دی او ورځ تر ورځی امنیتی چاری ښی کیږی، په دی توگه د هیوادوالو هغه اندیینی ته ځواب وویل شو چی د بهرنیو

خو اکونو د وتلو له امله یی لرله. د افغانستان دولت ملی روغی جوړی ته لار پرانیستی او مخالفینو ته په دولت او سیاست کی د گډون بلنه ورکوی. دهیوادوالو بل تشویش د مالی مرستو په هکله دی. باید افغانان په دی و پوهیږی چی بهرنی مرستی په ټوله نړی کی معموله ا ورواج خبره ده. دا خدای مکره د سوال او احتیاج خبره نه ده، بلکی ډیر ځله په نورو هیوادونو هم داسی حالات راغلی چی بهرنیو مرستو ته اړ شوی دی. آن جاپان او جرمنی چی د ښه اقتصاد لرونکی دی هم یو وخت ورسره بهرنی مرستی شوی دی، همدا اوس هم مصر او پاکستان چی دوه اسلامی هیوادونه دی، ترټولو زیاتی بهرنی مرستی تر لاسه کوی، نو افغانان هم کولای شی په پوره غرور، سرلوری او وطنپالنی سره د بهرنیو مرستو په مټ خپل گران هیواد آباد کړی او دا یی حق هم دی. په همدی منظور دغی لیکنی کی د بهرنیو مرستو تعریف، خصوصیات او تاریخچه بیان شوی ده او د افغانستان ددولت د مالی وسایلو د مدیریت او دولت د مالی اقتصاد په هکله معلومات ورکړل شوی دی. په لیکنه کی د راتلونکی لپاره ددولت د عوایدو منابع ښودل شوی دی او دا په حقیقت کی زموږ هغه ډاډ او اطمینان څرگندوی چی راتلونکی کی یی د هیواد د اقتصاد او ددولت د مالی وسایلو په هکله لرو. مونږ دا ډاډ هم هیوادوالو ته ورکوو چی انشالله د افغانستان اقتصادی او مالی وضعیت به نور هم ښه شی او دکار موندنی فرصت به برابر او ملی تولید به اوچت شی. ددی اهدافو د تر لاسه کولو لپاره موږ د انکشافی پلانونو او ملی ستراتیژیو طرح او تطبیق ته اړتیا لرو، نوځکه ددی رسالی دوهمه برخه د افغانستان د تیری پرمختیایی ستراتیژی تحلیل ته ځانگړی شوه. په دی توگه وروسته تر ۲۰۱۴م. کال هیڅ تشویش نشته او افغانان به ان شالله تر پخوا هم د ښه ژوند لرونکی شی، خو په دی شرط چی تیر وضعیت تحلیل او دراتلونکی لپاره پر علمی میتودولوژی استوار پروگرامونه ولرو. په تیره بیا چی اوس انتخابات هم په ښه ډول او په بریالیتوب ترسره او یو قانونی منتخب زعامت لرو. هیله ده دا لیکنه دغو تشویشونو ته ځواب وویي.

بهرنی مرستی (Foreign aid) او دهغو طرز:

بهرنی مرستی (Foreign aid) په اقتصاد کی یو بحث او ددولتی عوایدو یا ددولت د مالی وسایلو یوه منبع او عامل دی. ځینو هیوادو کی یی حجم زیات، خو په یو شمیر نورو کی صرف د اړتیا پر مهال لیدل شوی دی. پر مختیایی هیوادونه بالعموم بهرنیو مرستو ته اړدی، او ددوی دولتونو قانونا بهرنی مرستی او بلا عوضه کمکونه په قانونی شکل منلی دی. دغه مرستی باید رسماً دولت (دمالی وزارت) ته انتقال، ددوی په ملی محاسباتو کی شاملی او بیا د کلنی بودجی له طریقو په عامه خدماتو، د انکشافی پروگرامونو په تمویل او ددولتی دندو په اجرا کی مصرف شی. مخکی تر دی چی په افغانستان کی د بهرنیو مرستو حالت ته کتنه وشی، ښه به وی له بیلابیلو اړخونو بهرنیو مرستو او دهغو تاریخی پس منظر ته یوه کتنه وکړو.

د بهرنیو مرستو تعریف او پیژندنه:

د وروسته پاتی هیوادونو په مالی منابعو کی یو یی بهرنی پورونه او مرستی دی. البته پورونه وروسته بیا په بیلابیلو قسطنونو سره ادا کیږی او کله هم د پور ورکونکو له خوا په بشپړ ډول بښل شوی هم دی. افغانستان هم له بیلابیلو هیوادونو څخه پورونه اخیستی دی چی یو شمیر یی ادا او یو شمیر یی بښل شوی دی مثلاً روسی په ۲۰۰۶ کال کی د پخوانی شوروی اتحاد له خوا ټول ورکړل شوی پورونه وښل. همدا رنگه بلغاریا هم د فرانسې په غونډه کی خپل پورونه وښل، اما بهرنی مرستی او بلاعوضه پورونه وروسته پاتی او اړو هیوادونو ته په وړیا ډول ورکول کیږی، تر څو خپلی اړتیاوی ورباندی پوره او ملی

پروژي ورباندی تطبیق کړی. دلته دا خبره ذهن ته راځي چې بهرنی کمکونه، گرانټونه او پرمختیایي رسمی مرستی باید څرنگه وپېژندل شي.

په تیرو وختونو کې گڼ شمیر نښو پرمختللو صنعتی هیوادونو د (grants) تر عنوان لاندی همدا ډول مرستی تر لاسه اود خپلی اقتصادی پرمختیا لپاره یی ورڅخه کار اخیستی او نن ورځ هر یو یی په خپل ځان متکی هیوادونه دی. هغو هیوادونو هم دا ډول مرستی تر لاسه کړی دی چې یو مهال له ناوړه ناڅاپی پېښو څخه متاثره شوی او د جگړو له امله یی اقتصاد خپل شوی و. په دی توگه ثابت شوه که دغه بهرنی مرستی په ښه ډول ولگول شي د پرمختیا لامل کیدای شي، خو د بی کفایته برنامه ریزی په اثر کیدای شي دغه منابع سمی ونه لگول شي. په تیره بیا بهرنی مرستی هغه وخت په موثر ډول نشی لگول کیدای چې د دولت په مالی پلان کې شامل نشی، بلکې به تیت او پاشان ډول مصرف شي. یو شمیر بهرنی هیوادونه مرسته اخیستونکو هیوادوکی مرستی د غیر حکومتی نهادونو په لاس مصرفوی، خو یو شمیر نور یی د مالی وزارتونو له طریقه انتقالوی دغه دوهم شکل یی مناسب او غوره دی.

په افغانستان کې بهرنی مرستی او دهغو د لگولو طرز تقریبا نیمه پیری تاریخ لری چې په لنډ ډول به لږ وروسته بیان شي.

په نړی کې د بهرنیو مرستو څرنگوالی:

د اقتصاد د علم او د مالی جریان له نظره بهرنی مرستی هغه حکومتی منبع ده، چې له یوه هیواد څخه بل هیواد ته لیردول کیری، یعنی له پرمختللو هیوادونو څخه بل د مرستی وړ پرمختیایي، وروسته پاتی یا جگړه خپلی یا د طبیعی ناڅاپی پېښو له امله زیانمن شوی هیوادو ته رسما لیردول کیری. یعنی بهرنی مرستی د منابعو او نقدی جریان هغه بهیر دی چې موخه ورڅخه د وروسته پاتی هیوادونو په پښو درول وی، کیدای شي دغه مرستی له وروسته پاتی هیوادونو سره په ناڅاپی، سختو او بحرانی شرایطو کې وشي او یا هم کیدای شي هر وخت او په پرله پسې توگه وشي. یو شمیر پرمختیایي هیوادونه په خپل اقتصاد کې د صادراتو د حجم د ورځ په ورځ زیاتوالی د هیلې تر څنګ بهرنی پانگی اچونی او بهرنیو مرستو ته د توقع په سترگه گوری. دلته باید دغه هره توقع بهرنی مرسته ونه گڼل شي. بلکې یوه یی پانگه اچونه او بله یی بهرنی مرسته ده. په عمومی توگه بهرنی مرستی په دو ډولونو ویشل کیری:

1. رسمی عامه مرستی (Public aid): دا حکومتی منبع لری او د وروسته پاتی هیوادونو د اقتصادی ودی په منظور ورکول کیری. دی ته (Official Development Assistance) ویل کیری. کلونه کلونه کیری چې د متحده ایالاتو، اروپایی هیوادونو، جاپان، روسی، کاناډا او استرالیا له خوا گڼ شمیر افریقایي، آسیایي او دلاتینی امریکی هیوادو ته دغه ډول مرستی رسول کیری. دا مرستی په لنډیز سره (ODA) بلل کیری.
2. غیر رسمی مرستی: دا دیو شمیر اعانو، خیراتونو، وصیتونو او دځینو خپلواکو ادارو د سوغاتونو او هدیو څخه عبارت دی چې اکثرا په بیرنیو حالاتو کې د بشري مرستو په بڼه تر سره کیری. دا د نا حکومتی مؤسسو (Non-government organizations یا NGOs) مرستی او فعالیتونه دی، چې په هغو زیانمنو شویو سیمو کې د بشري مرستی په بڼه ورکول کیری چې هلته حکومتونه رسیده گی نشی کولای.

لومړی او دوهم ډول دواړه مرستی د بهرینو کمکونو (F.A) په نامه یادېږي، خو په اقتصاد کې زیاتره له بهرینو مرستو څخه منظور هماغه رسمی کمکونه (ODA) دی چې مونږ مخکې ورڅخه یادونه وکړه او هغه په رسمی توګه ثبت او په رسمی احصایه کې شمیرل کېږي.

په خارجي کمکونو کې ډیر مسایل شته چې باید پاملرنه ورته وشي، دا ځکه چې په عمومي تعریف کې بهرنی مرستی له پرمختللو هیوادو څخه وروسته پاتې هیوادونه د منابعو لیردول دي، خو باید په یاد ولرو چې ځینې وختونه وروسته پاتې هیوادو ته د پرمختللو صنعتي هیوادونو له خوا په ټیټه بیه د تعرفی وضع کول او په ټیټه بیه د صنعتي تولیداتو پلورل هم یو ډول مرسته ده، خو په دی مرستو کې هیڅ هم نه لیردول کېږي. همدارنګه ځینې وختونه پرمختللي هیوادونه وروسته پاتې هیوادو ته داسې اجازه پانې ورکوي چې دهغو له مخې د وروسته پاتې هیوادونو صادراتي توکي د پرمختللو هیوادونو په مارکیتونو کې په لوړه بیه و پلورل شي. په دغه دوهمه بیلګه کې هم کوم څیز نه لیردول کېږي، بلکې دغه ډول اجازه پانې وروسته پاتې هیوادو ته یو ډول نقده او خالصه ګټه بلل کېدای شي. کېدای شي ظاهراً د ګټې کولو لپاره د بهرنی پانګی لیردول هم مرسته و بلل شي، خو دا د تجارت او ګټې لپاره ده، نه د سیده مرستی په خاطر او نه هم د انکشافی اهدافو لپاره. دلته باید پوره پاملرنه وشي چې وروسته پاتې هیوادو ته له پرمختلو هیوادونو څخه د یو شمیر انتقالاتو بڼه د ګټې لپاره ده. دلته باید پوره پاملرنه وشي چې وروسته پاتې هیوادونه له پرمختللو هیوادونو څخه د ګټې په موخه د خصوصي پانګی یا شخصي پانګی لیردول مرسته نه ده، یعنی هر بهرنی هیواد هر وروسته کونکي نه دی، بلکې بهرنی مرسته باید اعلان شوی او رسماً منل شوی وي او وروسته تر هغه انتقال ومومي. نو ددی لپاره چې پورتنی ټکی ټول بڼه روښانه شي، د بهرنی مرستی لپاره یو بل تعریف هم راوړو:

وروسته پاتې هیوادو ته د پانګی هر هغه ډول جریان چې د وروسته پاتې هیواد د اقتصادي پرمختیا لپاره وي، بهرنی مرستو کې شمیرل کېږي، چې دا باید هر وروسته لاندنی ځانګړتیاوی ولري:

(الف): ددغه جریان موندلو هدف باید ډونر یا مرسته کونکي هیواد ته تجارتي شکل ونه لري

(ب): دغه جریان باید د ژمنو او په سپارښتنې بڼو باندی وي، چې دا له تجارت او ګټې کولو سره توپیر لري. یعنی دا د پرمختیا لپاره د منابعو متعهدانه سپارل دی.

دلته ګورو چې په دغه وروستی تعریف کې هم یوه پوښتنه پیدا کېږي چې آیا نظامي مرستی چې پورتنی یوه ځانګړنه هم نه لري، په مرستو کې راځي؟ ددی ځواب لپاره باید وویل شي چې:

له یوه وروسته پاتې هیواد سره ددوی د ستونزو د حل لپاره هر ډول لاسنیوی بهرنی مرسته ده. کېدای شي ځینې د اجناسو په بڼه وي، ځینې د نقده جریان په بڼه او د عاید د بڼه ویش لپاره او یا هم د ملي اقتصاد د جوړښت د بدلون په خاطر وي. په عمومي توګه بهرنی مرستی د وروسته پاتې او اړ هیواد لپاره لاندی ګټی لري:

- د فقر په کمښت کې مثبت رول
- د اقتصادي زیر بنایي پروژو فعاله کیدل
- د جګړې، وچکالی یا بل ناڅاپي عامل د تاثیراتو مخنیوی
- کلیوالي انکشاف

- د استخدام د فرصتونو ایجاد
- ددوی ددخی منابعو په کار اچول تر څو دوی ته د اقتصادي فعالیتونو امکان برابرشي او داسی نور مقاصد.

ولی پرمختللی هیوادونه وروسته پاتی هیوادو سره مرسته کوی؟

بیلابیل عوامل شته چی یو شتمن او ځواکمن هیواد له یوه بل اړ کوچنی یا ضعیف هیواد سره مرسته وکړی، لکه : سیاسي عامل، په مرسته کیدونکی هیواد اغیزه غورځول، بشري انگیزه، تکنالوژیکي تړلتیا، په خپل حکومت اود هغه په غښتلتیا باندی د خپلو خلکو باوری کول او هغوی ته د یو ډول غرور ور په برخه کول او داسی نور، خو بیا هم دغه لاملونه په لاندی گروپونو ویشلای شو:

1. مرسته ورکول د پرمختللو صنعتی هیوادونو او لویو ځواکونو له خوا ددوی یه سیاسي ستراتیژی کی شامله خبره وی.
2. دوی ځکه هم خوارو ملکونو سره مرسته کوی چی هغوی له روانی پلوه ځانته متمایل او لیوال وساتی
3. خپلو تولیداتو ته د خرڅلاو مارکیټ پراخ کړی.
4. نړیوالی اقتصادی اړیکي هم ددی ډول مرستو غوښتنه کوی او ورسره موافقه خبره ده.
5. بشري عواطف او انسانی انگیزه او د پرمختللو هیوادونو او وروسته پاتی هیوادونو تر منځ د ډیر زیات توپیر او واټن راکمول

په تیره بیا افغانستان سره د بهرنیو مرستو مهم لامل دادی چی زمونږ هیواد اصلا د نړیوال کرکیچ او د سړی جگری د عواملو له کبله وچار شو او عوامل یی زیادتره بهرنی عاملین وو، نو ځکه اوس بشري احساس دا حکم کوی چی ددغو بهرنیو منفی عواملو دبیرته جبران په خاطر باید همدا بهرنی عوامل رغوونکی او مثبته برخه واخلی. له دی پرته په بهرنیو مرستو سره به د افغانستان کرکیچ او بحران خارج ته له سرایت کولو مخ واریوی او همدلته به حل شی او د تروریزم رینه به وچه شی. یعنی په حقیقت کی د پرمختللو صنعتی هیوادونو له خوا مرسته، بیرته په خپله دوی سره هم یو ډول مرسته ده.

دبهرنیو مرستو رسول په حقیقت کی په خپله د دوی دامنیت، سرمایگذاری او سوداگری په گټه هم دی، نو ځکه دوی په تیرو وختونو کی گڼ شمیر هیوادونو سره مستی کړی او دا لړی همداسی جریان لری.

گڼ شمیر هیوادونو په تیرو دولسو کلونو کی افغانستان سره پراخه مرستی وکړی. خو دا هم باید وویل شی چی په نړی کی همدا اوس هم گڼ شمیر نور داسی هیوادونه شته چی بهرنی مرستی ورسره کیری مثلا مصر سره له دی چی زیات شمیر طبیعی منابع لری، خو بیا هم د نړی د زیاتو بهرنیو مرستو اخیستونکی هیواد دی. پاکستان د بهرنیو مرستو د اخیستو له پلوه له افغانستان څخه هم مخکی دی. ایتوپیا، سوډان او گڼ شمیر نور هیوادونه. باید دا هم وویو چی په اول قدم کی امریکا، آسترالیا، انگلستان او نور اروپایی هیوادونه له پاکستان سره راز راز مرستی کوی. بیا هم لکه هغومره چی پاکستان له بهرنیو هیوادونو سره تړلی پاتی دی له نیکه مرغه افغانستان دومره نه دی تړلی. افغانستان کولای شی د بهرنیو مرستو په کمک د خپلی اقتصادی زیربنا په جوړولو کاملاً په خپلو پښو ودیږی او وروسته به په مستقلانه توگه د خپلو داخلی ریزرفونو او امکاناتو په کارولو سره به دترقی او

پرمختیا په لاره قدم اوچت کړی او بڼه پرمختگونه به یی په نصیب شی. یعنی اوسنی گڼ شمیر بهرنی مرستی، دسیاسی نظام او جوړښت د استحکام او د امنیت د تامین لپاره دی. مونږ کولای شو د پانگی اچونی او د خپلو امکاناتو په کارولو خپل ملی اقتصاد پرمخ بوځو، خصوصاً زموږ کانی سرچینی او جغرافیای موقیعت هم ډیر مساعد دی چی اقتصادی پرمختیا مو ور باندی تضمین کیدای شی.

په نړی کی د بهرنیو مرستو تاریخچه:

تر ډیره بریده پوری د بهرنیو مرستو بڼه مثال د امریکی د متحده ایالاتو هغه مرستی دی چی وروسته د دوهمی نړیوالی جگری له پای ته رسیدلو څخه یی جنگ خپلی اروپا او جاپان سره وکړی. د امریکی متحده ایالاتو د دوهمی نړیوالی جگری له پای ته رسیدلو وروسته، چی په هغی کی اروپا ته ډیر زیات زیان رسیدلی و، سمدستی د مارشال د پلان تر چتر لاندی مرستی پیل کړی چی ټولی دغه مرستی د لویدیزی اروپا جگریه خپلو سیمو ته متوجه وی. وروسته بیا د ۱۹۵۰ م. لسیزی په ترڅ کی یو شمیر نورو پرمختیایی هیوادونو ته هم وغځیدلی ترڅو دوی د سوسیالیستی هیوادونو بلاک ته میلان پیدا نکړی، یعنی دغه بهرنی مرستی د امریکا او روسیې تر منځ د سړی جگری یوه برخه شوه. امریکی د انډیوالی د ملاتړ (Support for friendly) د روحی له مخی په سیاسی-اقتصادی او نظامی ډگرونو کی دا ډول مرستی لاپسی زیاتی کړی او ځان ته یی د نړی په گوټ گوټ کی نوی متحدین وموندل، تر څو چی دغه مرستی په ۱۹۶۰ م. کال کی له جنوبی آسیا څخه نیولی تر لاتینی امریکا او افریقایی هیوادونو پوری پراخه شوی، خصوصاً هغو هیوادونو ته زیات ارزښت ورکړل شو چی د جغرافیایی ستراتیژی له مخی یی ډیر اهمیت درلود. په ۱۹۷۰ م. کلونو کی د امریکی د متحده ایالاتو بهرنی مرستی د فارس د خلیج او کارابین پوری او تر ۱۹۸۰ م. لسیزی پوری د مرکزی امریکی هیوادونو ته هم ورسیدی. پخوانی شوروی هم گڼ شمیر آسیایی هیوادونو، افریقایی، لاتینی امریکی او داروپا د ختیز هیوادونو ته مرستی ورکولی او دهغوی ملی، پرمختیایی پروژی یی پیاوړی کولی. جرمنی، انگلستان او فرانسی هم د support for friendly د روحی له مخی یو شمیر هیوادونو سره مرستی پیل کړی. په ۱۹۹۰ م. کی د پخوانی شوروی په ړنگیدو سره دغه مرستی د امریکی پخوانی لوی سیال فدراتیفی روسیې او او کرابین ته هم ورسیدی. په ۱۹۹۱ م. کی بوسنیایا، رواندا او چین ته هم پاملرنه وشوه، خو له ۱۹۹۰ م. کال وروسته په منځنی ختیځ کی د اقتصادی اړتیا او تحلیل پرخای د سیاسی دلایلو له مخی په بهرنیو مرستو کی ډیر بدلون رامنځته شو، خو د جاپان د هیواد مرستی بیا زیاتره د سیاسی انگیزی پرخای اقتصادی انگیزی لری. جاپان خصوصاً په آسیا کی خپلو گاونډیو هیوادو ته د اقتصادی مقاصدو او د سوداگری د پراختیا په موخه مرستی ورکوی، تر څو هلته خصوصی سکتور او شخصی پانگه اچونه وده ومومی او په تجارت کی پراختیا راشی. که چیری په عمومی توگه یو تحلیل ترسره شی له ۱۹۴۰ م. کال څخه تر اتیایمی لسیزی پوری د پرمختللو هیوادو له خوا وروسته پاتی هیوادو ته د انکشافی کمکونو په چوکاټ کی ۴,۴ بیلینون ډالره مرسته شوی وه. یواځی په ۱۹۸۵ م. کال ددغو مرستو اندازه ۴,۲۹ بیلینون ډالره شوه چی په ۱۹۹۹ کی تر ۴,۵۴ بیلینونو ډالرو ورسیده او په ۱۹۹۹ م. کی د ډونرانو شمیر ۲۱ او د مرستو اخیستونکو پرمختیایی او وروسته پاتی هیوادونو شمیر له ۳۸ څخه زیات و. که چیری د مشخصو هیوادونو له مرستو تیر شو، گڼ شمیر موسسات او بانکونه هم شته چی وروسته پاتی هیوادونو سره د پرمختیا په برخه کی کمکونه کوی. لکه د آسیای پرمختیا بانک، اسلامی بانک او نړیوال بانک. دلته به د بیلگی

په توگه د نړیوال بانک (WB) د فعالیتونو د طرز او د هیواد نو د اقتصادي پرمختیا په برخه کی دهغه د رول په هکله خبری وشی.

نړیوال بانک او پرمختیایی هیوادو سره یی مرستی:

د نړیوال بانک او د پیسونړیوال صندوق جوړښت تردېره سره ورته دی. دواړه ۱۸۱ غړي هیوادونه لري، د غړو هیوادونو د رایو خواک د دوی په کلنی گډونونډی پورې اړه لري. کلنی گډونونډه د غړیو هیوادونو اقتصادي حالت ته په پام سره توپیر کوي. یانی گډونونډه او د رایي کارونې خواک د هیوادونو د اقتصادونو د کچې په تناسب یو له بل سره توپیر کوی. بانک او صندوق دواړه د پورورکوني سرچیني دي. پر دې سربیره، دوی د بهرنی پانگي راجلبولو لپاره هڅونکی رول لوبوي او رغنده مشورې او تخنیکي مرستي برابروي. د دوی دکار طرز او موخوله توپیر سره سره، د دوی مرستندو یی پروسې یو له بل سره ډیر لږ توپیر هم توپیر لري. د پیسو نړیوال صندوق اړه موخه د اسعارو د ادلون بدلون د مارکیټونو په کړنو باندي څار او دهغوی کنترول کول ؤ، خو د هیوادونو کورنی رغونه او بیا رغونه د نړیوال بانک لومړی موخه ده. د نړیوال بانک له موخو څخه یوه یی داده چې په یو هیواد کې په اړینو ساحاتو کې د پانگوني لپاره شرایط مساعد کړي او هڅه وکړي چې اقتصادي وده چټکه او د ژوندانه کچه لوړه شي. د تخنیکي مرستو او مشورو په ورکولو سره پرمختیایی هیوادونه په ځان دبسیا اقتصادي ودې پرلور روان کړي، بنسټیز جوړښتونه په پښو ودروي او په هیوادونو کې د پرمختگ او ودې رامینځته کونکي اداري جوړښتونه جوړ او خوندي کړي.

د وخت په تیرېدو سره د نړیوال بانک سازماني جوړښت زیات توپیر کړی دی. په لومړیو وختونو کې د بانک ټول پورونه د بانک د یوې ادارې له خوا ورکول کېدل. دغه اداره د بیارغونې او پرمختگ نړیوال بانک نومېده. د بیارغونې او پرمختگ نړیوالې ادارې اړه موخه د هغو اقتصادونو بیا په پښو درول ول، چې د دویمې نړیوالې جگړې په پایله کې له پښو غورځېدلي ول. سره له دې چې د دغې ادارې د پور ورکولو موخو توپیر کړی دی؛ خو بیا هم په مجموع کې د دغې ادارې په پور ورکولو کې له پیله تر اوسه لوی توپیر نه تر سترگو کېږي.

د ۱۹۶۰ مو کلونو په وروستیو کې د مارشال پلان د بریالیتوب له امله د اورپا بیا رغونه نژدې پوره شوې وه. نور نو بانک اړ نه ؤ چې د اروپا د بیا رغونې لپاره زیاتې هڅې وکړي. نړیوال بانک خپل پام بیوزلو او وروسته پاتې هیوادونو په لور واړاوه. په ۱۹۶۰م. کال کې د پرمختگ نړیواله اداره جوړه شوه. د دغې ادارې د جوړولو لویه موخه په وروسته پاتې هیوادونو کې پرمختگ ته کار کول ول. د پرمختگ نړیوالې ادارې او نړیوال بانک په موخو کې لوی توپیر نه ترسترگو کېږي. توپیر په دې کې دی چې د پرمختگ د نړیوالې ادارې مالي مرستي او پورونه په خوار ارزانه او له تخفیف څخه په ډکه توگه ترسره کېږي. دغه پورونه هغو هیوادونو ته ورکول کېږي چې د سړی سر عاید کچه یی تر یوې مالومي کچې ټیټه وي. د دغې ادارې پورونه د خورا اوږده مهال لپاره دي. یعنی د پور ورکولو تر ټولو

آسانه اوساده شرایط ! د دغو پورونو مهال د نړیوال بانک د پورونو له مهال څخه څو برابره زیات دی. پردې سربیره، د پرمختګ د نړیوالې ادارې پورونه یې له کمې ربح څخه دي. د دغې ادارې ماموریت داده چې خوار او وروسته پاتې هیوادونه له اقتصادي بې ثباتۍ سره مخامخ دي او نه شي کولی چې سوداګریز پورونه واخلي، نو ځکه باید هغوی له دغې بې ثباتۍ څخه وژغورل شي. د دې ترڅنګ، په دغو هیوادونو کې له پانګونې څخه ژر عاید نه شي ترلاسه کېدای. همدا لامل دي چې دوی د پور په وړاندې ربح، تکتانه او نور شرایط نه شي پوره کولی.

د بیارغونې او پرمختګ نړیوال بانک او د پرمختګ نړیواله اداره په ګډه د نړیوال بانک جوړونکي دي. یانې نړیوال بانک له دغو ادارو څخه جوړ شوی دی، چې : یوه یې د بیارغونې او پرمختګ نړیوال بانک او بله یې د پرمختګ نړیواله اداره ده. د دغو ادارو ترڅنګ یوه درېیمه او ترلې اداره کار کوي چې نړیواله مالي اداره نومېږي. د نړیوالې مالي ادارې کارکوونکي د پرمختګ او بیارغونې نړیوال بانک او د پرمختګ نړیوالې ادارې کارکوونکي دي. خو د دغې ادارې قانوني او مالي حیثیت ځانته او بېل دی. نړیواله مالي اداره په ۱۹۶۵ م. کال کې رامینځته شوه. د ادارې موخې هماغه د نړیوال بانک موخې دي، خو د پور ورکولو ډول او د ربح کچه یې توپیر لري. دغه اداره کولی شي چې خصوصي سکتور سره هم مرستې وکړي او د نړیوال بانک د پانګونې لپاره لاره هواره کړي. په بیوزلو هیوادونو کې د خصوصي سکتور (شخصي سوداګری) په رامینځته کولو سره اداره هڅه کوي چې اقتصادي بنسټیزې راوستل شي او د درېیمې نړۍ هیوادونه د پرمختګ په لور وخوځوي.

د نړیوال بانک اصلي موخه:

د نړیوال بانک اړه موخه له جګړې وروسته د اقتصادونو بیا په پښو درول و. تمه کېده چې د نړیوال بانک هڅې به په لویو هیوادونو کې مالي ثبات رامینځته کړي. خو بیا هم نړیوال بانک تر ۱۹۷۹ مو کلونو پورې وړوکی اقتصادي تګلارې لرلې. له جګړې وروسته په لومړۍ او دویمه لسیزه کې بانک هڅه وکړه چې بیارغونه وشي او بنسټیز جوړښتونه په پښو ودرول شي. د مارشال پلان له بریالیتوب سره سم د بانک پام هم د وروسته پاتې هیوادونو په لور شو. په پرمختیایي او وروسته پاتې هیوادونو کې د بانک هڅې ترډېره په اروپا کې د بیارغونې له هڅو سره ورته وې. د بانک لپاره لومړۍ موخه د بنسټیزو جوړښتونو بیا په پښو درول وو، ترڅو وروسته پاتې هیوادونه د په ځان بسيا اقتصادونو لرونکي شي.

خو له بده مرغه د بانک هڅې په پرمختیایي هیوادونو کې هومره اغیزناکې نه وې څومره چې په اروپا کې وې. د دې کار لوی لامل په پرمختیایي او وروسته پاتې هیوادونو کې د ادارې جوړښتونو کمی او د په کارپوه کارګرو نه شتون و (ظرفیتونه تپت او د مدیریت بحران موجودو). بانک دې پایلې ته ورسېد چې باید په لومړیتوبونو باندې یوځل بیا کتنه وشي. د دې اړتیا پېښه شوه چې د لویو پروژو ترڅنګ وړې پروژې هم پیل شي؛ داسې پروژې چې

بيوزلو عامو کورنيو ته يې گټه ورسېږي. اړتيا پېښه شوه چې په وروسته پاتې هيوادونو کې بانک خپلې تگلارې ته بدلون ورکړي.

د نړيوال بانک پورونه د کرکيلي په برخه کې خورا ډېر شوي دي. بانک د کرونده گرو مالي ملاتړ کوي او د اړينو خوراکي توکو په برخه کې پور ورکولو ته ډېره ليوالتيا لري. د بانک دليل دادی چې د اړينو خوراکي توکو په برخه کې د کرونده گرو ملاتړ کول ددې مانا لري چې د خوراکي توکو صادرات و هڅول شي. په دې توگه به هيواد ته بهرنی پيسې راماتي شي او د بيوزلو کرونده گرو عايد به لوړ شي. داچې د کرکيلي په برخه کې په پور ورکولو سره د بيوزلو کورنيو لږ او ډېره توبښه کېږي، د نړيوال بانک پانگوني په دغه برخه کې زياتی شوي دي، ځينې نورې برخې يې هم پوښلې دي چې ځينې بيلگې يې ښوونه او روزنه، پاکي اوبه برابرول، روغتياپالنه د کوچنيو شخصي کاروبارونو وده او نور دي. د نړيوال بانک په نورو دندو کې هم زياتوالی راغلی دی. تخنيکي مرستې، څېړنيزې هڅې، خلکو ته د معلوماتو او احصايو برابرول، د شخصي کاروبارونو ملاتړ، دولتي موسسو ته مرسته او نور هغه برخې دي چې نړيوال بانک پکې فعاله ونډه اخلي.

د ۱۹۷۰ مو کلونو له وروستيو څخه د نړيوال بانک د پيسو ډېری لگښت په بنسټيزو جوړښتي بدلونونو ترسره کېږي. بنسټيز جوړښتي بدلونونه په هغو هيوادونو کې ترسره کېږي چې زياتې اقتصادي ستونزې ولري او اړتيا وي چې په اقتصادي جوړښت کې يې بدلون رامینځته شي. يو شمير انتقاد کونکی په دې اند دي چې د نړيوال بانک موخه، څنگه چې له لومړی سره يا د پيل په وخت کې وه، هغسې تر سره نه شوه، يعنی بيوزلی لا هم شته. د غريبو او بې وزلو د ژوندانه په کچه کې د لوړاوي راوستل نه دي تر سترگو شوي، خو داچې نړيوال بانک خپلې زياتې پيسې اوس په بنسټيزو بدلونونو لگوي نو غريبو ته يې مخامخ گټه لږ يا هيڅ نه رسېږي. بل پلو دا بدلونونه د شتمنو او غريبو تر مينځ واټن لا اوږدوي او فقر زياتوي. ددې ځواب هم ويل شوی دی. د انتقادنو ځواب دادی چې بانک خپله مرسته کوي، دا چې د لږ پرمختيا امکان برابر شي هم لويه خبره ده، د دوامداره ثبات او پرمختگ او ټوليز عدالت رعايتول په خپله د مرسته اخیستونکو هيوادونو د حکومتونو دنده ده، دوی بايد دی برخه کې خپل مسوليت ادا کړی، دا ددودی خپله پالیسی ده.

د پيسو نړيوال صندوق او نړيوال بانک تر مينځ همکاري:
په لومړيو کې د نړيوال بانک او نړيوال صندوق د دندو تر مينځ ښکاره توپير شتون درلود. هريو يې خپلې ځانته او ځانگړې موخې پرمخ بېولي. تر ۱۹۷۰ مو کلونو وړاندي د تاديو د موازنې کمښت به د لنډمهالو بهرنیو پيسو په ور کولو سره له مينځه ولاړشی. څنگه چې د اسعارو د ادلون بدلون په کابو کې ساتلو ټول مسوليت په برينټن ووډز کنفرانس کې صندوق ته سپارل شوی و، نو بانک په دې اړوند ښکاره کومه هڅه نه کوله. صندوق د ادلون بدلون د مکانيزم او تاديو د موازنې روغ ساتلو ته ژمن پاتې شو. د دغو موخو لاسته راولو لپاره صندوق لويې اقتصادي تگلارې کارولي. بل پلو د بانک موخه داوه چې د کوچنيو اقتصادي تگلارو پرمختگ کورنی توليد زيات کړي، رغونه او بيا رغونه وشي او د خلکو د ژواندانه کچه

لوره شي. خو په راوړوستو کې د کړنو او مسولیتونو دغه بې‌لوالی ورو ورو کم شو. د تیلو په نرخونو کې لوړوالی، سوداګریزې ستونزې، په صادراتو کې کمښت او نور هغه لاملونه ول چې ستونزې یې ژورې کړې او لویو بنسټیزو بدلونونو ته یې لاره هواره کړه. صندوق او بانک هڅه وکړه چې حالات په کابو کې وساتي او په دې توګه د دوی د کار ساحې هم سره نژدې او همغږی شوي.

صندوق و پتیله چې د پرمختیایي هیوادونو سوداګریز دریځ د پرمختللو هیوادونو په وړاندې ښه کړي. د دغې موخې لپاره صندوق وموندله چې د ادلون بدلون د میکانیزم ترڅنګ په نورو برخو کې هم باید کار وشي، د بې‌لګې په توګه، د کورنیو بازارونو وده، په دولتي لګښتونو کې د کمښت راوستل، ټیټ تورم او ځینې نورې لویې او کوچنۍ ساحې. په دې توګه صندوق په هغو برخو کې هم په لاسوهنې پیل وکړ چې د بانک د کار په دایرې کې پرتې وې. بانک دې پایلې ته ورسېد چې د کورني تولید په کچې کې اوچتوالی یاد ملی تولید د ډېرښت راوستلو لپاره باید ځینې بهرني فکتورونه هم په پام کې ونیول شي او بنسټیز بدلونونه راوستل شي. بانک په دې توګه په هغو ساحو کې ګام واخیست چې د صندوق د مسولیت په دایره کې پرتې وې.

څنګه چې د تادیو د موازنې تعادل یا د تادیاتو بیلانس د دې مانا نه لري چې په اوږده مهال کې یو هیواد کاملاً په ځان بسیا دی، نو بس له اقتصادي پلوه سم، روغ او پیاوړی دی، بلکې دا یواځې یو شرط دی، مهم نور شرطونه دی لکه غیر مقدری معیارونه او د اتباعو د ژوند کیفیت، عامه خدمات او نور؛ بانک او صندوق په دې لټه کې دي چې په زیات شمیر ساحو کې کار وکړي او هرڅه خوندي کړي. د نړیوال بانک هغه پورونه او مرستې چې د بنسټیزو جوړښتي بدلونونو لپاره ورکول کېږي د صندوق له هغو مرستو سره چې په اوږدمهالو ورته ساحاتو کې کېږي، ډېر توپیر نه لري. له همدغه امله په ۱۹۸۰ مو او ۱۹۷۰ مو کلونو کې د نړیوال بانک او د پیسو نړیوال صندوق په کړنو او هڅه کې نژدې توب او همغږی راغله. اوس مهال دا هڅه کېږي چې د کورنیو او بهرنیو ستونزو د مخنیوي لپاره باید د لوی اقتصاد تګلارې او د کوچني هغه همغږی شي. له دې امله بانک او صندوق په خپلو کې ملګرتیا او همغږی ډېره کړې ده.

د نورو ادارو مخالف نظر:

د نړیوال بانک او نړیوال صندوق په هڅو کې همغږی پیدا شوي ده، خو د دې همغږی سره سره د دوی له کړنلارو او تګلارو سره نورې ادارې د نظر اختلاف لري. ګوټنیونکې ادارې په دې اند دي چې د نړیوال بانک او د پیسو نړیوال صندوق وروستیو هڅو بیوزلې کورنۍ له لا زیاتو ستونزو سره لاس او ګریوان کړې دي. د صندوق او بانک د تګلارو په پایله کې د دولتونو لګښتونه کم شوي دي او له امله یې په تنخواګانو کې کمی، د بې روزګاري لوړه کچه، د کوپون نشتوالی، په دولتي خدمتونو کې کمی او نور... ټول هغه څه رامینځته شوي دي چې د بې وزلو خلکو ستونزې یې څو برابره کړې دي. د بانک او صندوق له مرستو او پورونو څخه برخمن شوي هیوادونو کې د ماشوم مړینه او سو تغذی زیاته شوي او په ښوونځیو کې د ماشومانو داخله کمه شوي ده. کره کتونکي دعوا لري چې ګواکې د نړیوال

بانک او د پیسو نړیوال صندوق له خوا په پوراخیستونکو هیوادونو باندې لگیدونکي محدودیتونه د پرمختګ سره اړخ نه لگوي او د دې لامل کيږي چې بیوزلي خلک لا زیات له ستونزو سره لاس او ګرېوان شي

ډېری پرمختیایي مرسته کوونکي ادارې په خپلو هڅو کې د بې روزګارۍ او فقر کمښت ته زیاته پاملرنه کوي. دوی دا هم وایي چې په ځیني هیوادونو کې د خوارځواکۍ او فقر کچه لوړه شوې ده خو بیا هم بانک او صندوق دغو هیوادونو ته بریالي هیوادونه وایي او په خپلو لاسته راوړنو کې یې شمېري. د ملګرو ملتونو پراختیایي پروګرام (UNDP) په خپل ۱۹۹۰ کال راپور (د انساني پرمختګ راپور) کې د انساني پرمختګ شاخص معرفي کړ او توصیه یې وکړه چې دا شاخص د پرمختګ د یوه بدیل شاخص په توګه وکارول شي. د ملي عاید، منځنی عمر، د ښوونې او روزنې کچې او د علمي څېړنو شاخصونه په ګډه د یوه هیواد د پرمختګ او د خلکو د هوساینې سم انځور وړاندې کولی شي او د دغو ټولو په اساس د بانک او صندوق د هڅو د بریالیتوب څرنګوالی مالومېدلی شي. یونیسیف په خپله یوه څېړنه کې وموندله چې د دغه ډول محدودیتونو، لویو اقتصادي تګلارو او بنسټیزو بدلونو د ناسمو پایلو زیات اغیز به په ماشومانو باندې وي. څېړنه مني چې بنسټیز بدلونونه د یو هیواد د راتلونکي لپاره دي خو ټینګار کوي چې دا ډول بدلونونه باید په خورا احتیاط رامینځته شي ترڅو په بیوزلو خلکو یې ناسم اغیز تر سترګو نشي.

په دغو مرستو یوه کره کتنه:

د نړیوال بانک او د پیسو نړیوال صندوق په تګلارو باندې د کره کتنو او ګوټنیونو شواهد شته، چې وایي دغه ادارې په خپلو کړنو کې د بیوزلو خلکو له خوندي ساتلو څخه پاتې راغلي دي او د خپلو تګلارو په سمونه کې یې لازم ګام نه دی اوچت ګړی. کله نا کله دغه ادارې د خپلو تګلارو او لګیډلو محدودیتونو څخه راوړلو شویو ستونزو ته د ځواب ویلو په موخه ځیني اضافي مرستي کوي خو په خپلو تګلارو کې اساسي بدلونونو ته یې زړه نه دی ښه کړی. په ۱۹۹۵ کال کې دنړۍ لویو اوو صنعتي هیوادونو په کاناډا کې غونډه وکړه. په دې غونډه کې د صندوق او بانک د کړنو د ښه کولو په موخه یو لړ وړاندیزونه وشول. د دغو وړاندیزونو موخه دا وه چې په پرمختیایي او ورسته پاتې هیوادونو کې د بانک هڅو ته ښه والی و بښي او په هغوی باندې لګیډونکي محدودیتونه کم کاندې. په کار خو دا وه چې دوی دې ته پام وکړي چې د بانک او صندوق د هڅو په پایله کې باید د بې وزلي کورنیو ملاتړ وشي نه دا چې هغوی له لا زیاتو ستونزو سره مخامخ کړي؛ خو له بده مرغه چې دغه مهمه موضوع له پامه وغورځوله شوه. شنونکي په دې اند دي چې د بانک او صندوق انځور به د کره کتنو تر مینځ تر هغه وخته تر تاوده بحث لاندې وي، ترڅو چې دا مهمه موضوع د بانک او صندوق له خوا مخامخ تر غورلاندې ونه نیوله شي. په افغانستان کې هم بهرنیو مرستو د عمومو خلکو، په تیره بیا د کلیوالو په ژوند کې ډیر مثبت بدلون رانه وست. بیوزلی لا هم شته، د شتمنو او بیوزلو د ژوند توپیر زیات شو، په ښارونو کې د عیاشۍ روحیه خوره شوه، د نورو لاس ته کتل او لټی عامه شوه، د غیر حکومتی موسساتو له خوا پیسې

ډیری ولگول شوی، خو ټولنیزگټورتوب او مثریت یې نه و. دغه موسسات چې ټول په بهرنیو مرستو چلیدل، له رسمی او قانونی دولت سره یو بل موازی دولت یا حکومت جوړ کړی و، هیواد په یوه مصرفی مملکت بدل او د لوکسو اجناسو واردیدل عام شو، سوداگری صرف د یوه دلالی تجارت بڼه نیولی، د پیسو ملاتړ ملی تولید نه بلکی د بهرنیو منابعو څخه د بانک د زیرمو لپاملمول دی، د واقعی ثبات پرځای یو ډول کاذب ثبات تر سترگو کړی، چې د بهرنیو منابعو په کمښت سره به نوسانات او د بحران نښی را څرگندی شی، د نادولتی موسساتو یو شمیر قراردادیان او قراردادونه د حکومت ضد ځواکونو د پیاوړتیا سر چینی وگرځیدی، د ناحکومتی موسساتو له مصونیت او ملکیتونو ناوړه استفادی وشوی او داسی نور ځورونکی مثالونه وجود لری او کره کتونکی ورباندی بحث کوی. په دی توگه د بهرنیو مرستو یوه لویه برخه تر کره کتنی لاندی ده، خو مور به دلته د نوری نری پر ځای اصلی تمرکز د افغانستان پر وضعیت او افغانستان سره په شویو مرستو باندی وکړو.

افغانستان او بهرنی مرستی:

دا یواځی نه چی افغانستان سره وروسته تر ۲۰۰۱م. کال بهرنی مرستی پیل شوی، بلکی افغانستان مخکی تر کورنیو جگړو هم لکه د گڼ شمیر نورو هیوادونو په شان یو شمیر مرستی له بیلابیلو هیوادونو څخه تر لاسه کړی دی، خو له ۲۰۰۱م. کال وروسته دغه هیواد سره د بهرنیو مرستو حجم زیاتوالی وموند. د بیلگی په توگه د میلادی پیری له پنځوسمو کلونو وروسته افغانستان سره بهرنی مرستی زیاتی شوی، چی زموږ دوه- دری پینځه کلن پلانونه د هغو پرمټ تطبیق شول، خو هغه مهال په هیواد کی سیاسی وضعیت ثبات درلود افغانستان یو ناپییلی مثبت فعال سیاسی دریځ درلود او دناپییلو هیوادونو یو فعال غړی و، په مجموع کی خپلواکی غوښتونکی غورځنگونه د ودی په حال کی و او دنری توازن برابر و، یو خواته سوسیالیستی بلاک و اوبلی خواته غربی نری وه چی دوی هر یوه په شکل د اشکالو د سیالی له مخی وروسته پاتی او پرمختیایی هیوادوسره مرستی کولی. خو وروسته د سری جگری له پای ته رسیدو څخه وضعیت ډیر بدل شو. د پرمختیایی ستراتیژی او اوسنی وضعیت په پرتله د افغانستان لومړنی پینځه کلن پلانونه ډیر گټور او کامیاب وو. ددی موضوع د بنی توضیح په خاطر به د اوسنی وضعیت لنډ پس منظر له نظره تیر کړو:

د بن په کنفرانس (لومړی بن) کی او د توکیو په کنفرانس کی خاصتا د بشری وضعیت د بڼه کیدو او دسیاسی پروسی د بشپړتیا لپاره زیاتی مرستی ومنل شوی، خو د ۱۳۸۴ ل. کال د کب په میاشت کی د لندن په کنفرانس کی د افغانستان د ملی پرمختیایی ستراتیژی *Afghanistan national development strategy* یا (ANDS) لپاره د مرستو یو لوی حجم ومنل شو، بیا د توکیو او د بن دوهم کنفرانس، همداسی پسی د پاریس، لندن او لزبن کنفرانسونو هم دافغانستان د پرمختیا په خاطر د مرستو ژمنی وکړی، په ۲۰۱۰م. کال کی په کابل کی یو بل کنفرانس دایر شو چی د بهرنیو مرستو یو مشروط کنفرانس و او مرستی یی دی پوری مشروط وبللی چی ریښتیا هم په بڼه شکل د پرمختیا لپاره ولگول شی. دافغانستان دولت دا شرط کیننود چی د مرستو ډیره برخه باید د افغانستان دولت ته وسپارل شی، ځکه مخکی تر دی په سلو کی له اويا زیاته برخه مرستی اینجیو گانو ته ورکول کیدی او دولت له برنامو څخه بهر بی له کوم مسؤلیت څخه مصرف کیدی او کوم شفافیت یی نه درلود، له دی پرته د پروژو په تطبیق کی داخلی قراردادیانو د مسولیت پوره احساس نه کاو. دغه حقایق ورو، ورو د یو شمیر ارزیابیو او نظارت کولو په پایله کی څرگند او دولت ته پوره تجربه پیدا شوه، حال دا

جی د هیواد د لومړنیو پښخه کلنو پلانونو د تطبیق پر مهال بهرنی مرستی او گرانټونه ټول د دولت د برنامه له مخی تر لاسه او لگول کیدل. هغه وخت ډیر کار زیربنای برخو کی وشو. د کابل په همدی کنفرانس (۲۰۱۰م. کال) کی د لومړی ځل لپاره د بهرنیو ځواکونو د وتلو او د امنیتي چارو د انتقال موضوع هم مطرح شوه. راسموسن د ناتو ملکی رییس ټینگار وکر مرستی به وروسته تردی هم د پرمختیا او هم د دفاعی ځواکونو روزنی ته ډیری شی. د کابل د کنفرانس یو توپیر له نورو کنفرانسونو سره داو، چی په هغه کی د عربی متحده اماراتو او دایران د بهرنیو چارو وزیرانو هم د مرستو وعده وکره. همدی کنفرانس کی د اداری فساد سره د مبارزی د سختولو ټینگار وشو، دغه تعهدات زیاتره زیربنایي برخو کی نه، بلکی نظامی چارو او دسیاسی پروسه په برخه کی وو. په دی لړ کی د هندوستان هیواد هم په یو شمیر مهمو پروژو کی مرستی ومنلی او د پاکستان اسلامی دولت دوست هیواد د سرکونو، په تیره بیا د تورخم - کابل د سرک په جوړولو کی د مرستو وعده وکره.

ددغو کنفرانسونو او مرستو په پایله کی له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۷ پوری په تدریجی ډول سړی سر کالنی عاید له ۱۵۰ امریکایی ډالرو US \$ ۵۰۰ ته اوچت شو (په منځنی توگه) او بهر ته د صادراتو ارزښت ۵۴۵ میلیونه ډالرو ته اوچت شو چی په ۱۳۸۱ کال کی دغه صادرات په نشت حساب وو. واردات مو ۶۹۶ میلیون ډالرو پوری شول. په ۱۳۸۸ ل. کال کی د افغانستان صادرات ۴۰۳ میلیونو ډالرو پوری رسیدلی وو. په ۱۳۸۹ کی د صادراتو ارزښت ۳۶۵،۵ میلیون ډالره و او د وارداتو ارزښت ۳۴۰ میلیون ډالره و. گڼ شمیر هغو ولایتونو ته د بریښنا مزی و غځیدل چی پخوا یی بریښنا نه لرله او آن دا چی گڼ شمیر ولسوالی د بریښنا لرونکی شوی او د هیوا مهم حلقوی سرک هم بشپړ بوخ شو.

په پخوانیو کلونو کی هم بهرنیو مرستو زموږ د ملی پروژو په اکمال کی مهم نقش درلود. دافغانستان لومړنیو پښخه کلونو پلانونو کی څه نا څه نیمایی مصارف له بهرنیو پورونو او بلاعوضه مرستو څخه پوره کیدل. د بیلگی په توگه: زموږ لومړنی علمی پښخه کلن پلان چی په ۱۳۳۵ ل. کال کی جوړ او تطبیق یی پیل شو. او تر ۱۳۵۱ ل. پوری مو دری پښخه کلن پلانو اجرا کرل، (په هغو کی د گرانټونو ډیر ښه مثالونه تر سترگو کیږی) ددغو پښخه کلنو انکشافی پلانونو کی د بهرنیو مرستو اندازی او د تمویل مدارک په لاندی توگه وو:

(۱) جدول: د افغانستان لومړی، دوهم، او دریم انکشافی پلان کی د تمویل د منابعو سلنه

گڼه	د تمویل مدارک	لومړنی پښخه کلن پرمختیایی پلان	دوهم پرمختیایی پلان	دریم پښخه کلن پرمختیایی پلان	کتنی
۱	بهرنی انکشافی مرستی	۶۳،۸	۸۳،۲	۷۰،۳	
۲	د دولت د عایدو مدارک	۳۶،۲	۷،۷	۱۷،۳	
۳	خصوصی سکتور	—	۰،۷	۴،۰	
۴	مختلط سکتور	—	۸،۸	۳،۷	
۵	نور عواید	—	۰،۰	۰،۹	

	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	مجموع
--	-----	-----	-----	-------

ددغو پلانونو په نتیجه کی په ټول هیواد کی ډیری مهمی عمرانی او انکشافی پروژی تطبیق او اجرا شوی چی گڼ شمیر یی همدا اوس هم بیساری دی او زموږ د خلکو د اړتیاوو په پوره کولو کی یی ستر رول درلود.

په تیره نیمه پیری کی، خصوصا د لومړنی اقتصادی پنځه کلن پلان (۱۳۳۵ ل). کال څخه را وروسته افغانستان له بیلابیلو هیوادو مالی وسایل او منابع تدارک کړی دی چی یوه برخه پورونه او یوه برخه یی بلاعوضه کمکونه وو. لومړی به د پنځه کلونو پلان په ترڅ کی ارقام وگورو بیا به له ۱۳۸۱ ل. راوروسته د مرستو اندازه وگورو.

(۲): جدول: د افغانستان پرمختیا لپاره د پنځه کلونو پلانونو په تطبیق کی د بیلابیلو هیوادونو پورونه او مرستی (ارقام په میلیون ډالرو)

گڼه	بهرنی هیوادونه او موسسات	په لومړنی پنځه کلن انکشافی پلان کی بهرنی مرستی		په دوهم پنځه کلن پان کی انکشافی مرستی		په درېیم پنځه کلن پلان کی انکشافی مرستی		مجموع	
		کریډیت	گرانټ	کریډیت	گرانټ	کریډیت	گرانټ	کریډیت	گرانټ
۱	پخوانی شوروی اتحاد	413.108	770.46	173.0	57.0	121.30	1.90	402.73	105.27
۲	د امریکی متحده ایالات	294.22	83.660	10.8	79.4	4.51	11.44	82.14	126.40
۳	آلمان	-	3.0	30.4	10	10.46	2.57	40.86	10.57
۴	چکسلواکیا	352.9	-	3.8	-	-	-	355.7	-
۵	متفرقه	-	11.721	-	5.0	-	-	-	16.721
۶	چین	-	-	-	-	13.17	-	13.17	-
۷	ملگری ملتونه	-	-	-	-	-	13.52	-	13.52
۸	فرانسه	-	-	-	-	-	0.34	-	0.34
۹	هند	-	-	-	-	0.40	0.40	0.40	0.40
۱۰	نړیوال بانک	-	-	-	-	0.35	-	0.35	-
۱۱	آسیایی بانک	-	-	-	-	0.50	-	0.50	-
	مجموع	459.184	759.124	0.208	4.134	88.149	69.44	38.564	79.297

له بده مرغه د کورنیو دیرش کلنو جگړو په ترڅ کی د پخوانیو پنځه کلنو پلانو او انکشافی مرستو ټولی پروژی (پرتله له محدود شمیر) څخه یا له منځه ولاړی یا پوره زیانمنی شوی، نو ځکه کله

چی وروسته تر ۱۳۸۴ل. کال څخه موقته اداره تشکیل شوه ، یوځل بیا د هیواد بیارغاونی او دیوشمیر عمرانی پروژو په تطبیق پیل وشو. په دی مرحله کی دافغانستان د بیارغاونی لپاره دمرستو په جلبولو کی ډیری هلی ځلی وشوی. په څو نړیوالو کنفرانسونو او له هغی جملی د کابل په کنفرانس کی چی په ۲۰۱۰ کی دایر شو، د یو شمیر هیوادونو تر څنگ د یو شمیر نړیوالو موسساتو مرستو هم ونډه لرله. له همدغه کال څخه وروسته دامنیتی مسؤلیت د انتقال دروند کار هم په خپله افغانانو ته ورتړ غاری شو او مرسته کوونکو و منله چی د خپلو مرستو ډیره برخه د نا دولتی موسساتو ترڅنگ د افغانستان دولت ته وسپاری تر څو د مالیی وزارت له لوری د انکشافی بودجی په ترڅ کی په عام المنفه چارو او ملی انکشافی پروژو کی ولگول شی. همدغه ټکی د هغی اشتباه رفع کول و چی څو کاله یی دوام درلود. د ۲۰۱۰م.کال د کابل کنفرانس په حقیقت کی یو تحول و. دا تحول هم د امنیتی چارو برخه کی او هم د مرستو په لگولو کی په خپله افغانانو ته مسؤلیت ور تر غاری کړ. ضرور ده چی دکابل کنفرانس څخه مخکی د مرستو جریان ته هم یو ځغلنده نظر وکړو.

د لته به تر ۱۳۷۸ل. کال پوری د یو شمیر نړیوالو موسساتو د مرستو اندازه او هغه پیسی چی دوی منلی وی او هغه یی چی په واقعی ډول ورکړی دی و گورو.

۵ جدول: د نړیوالو موسساتو ژمنه شوی او ورکړل شویو پیسو اندازه (ارقام په میلیون ډالرو)

پرله پیسی گڼه	نړیوال سازمانونه او بنسټونه	لیکلی ژمنی	ریښتینای ورکړی
۱	داروپا اتحادیه/کمیسون	۱،۹۷۳،۰۰۰	۱،۵۷۶،۰۰۰
۲	نړیوال بانک	۱،۸۸۳،۰۰۰	۱،۳۶۴،۰۰۰
۳	د آسیایي پرمختیا بانک	۱،۵۵۲،۰۰۰	۶۱۸،۰۰۰
۴	دملگرو ملتونو موسسات	۴۹۲،۰۰۰	۱۸۲،۰۰۰
۵	د آغا خان پرمختیایي بنسټ	۱۸۰،۰۰۰	۷۳،۰۰۰
۶	اسلامی پرمختیایي بانک	۶۱،۰۰۰	۵،۰۰۰
مجموع		۶،۱۴۱،۰۰۰	۳،۸۱۸،۰۰۰

سرچینه: د مالیی وزارت، د بودجی څانگه، ددورانو داطلاعاتو بانک، ۱۳۸۷

لکه څرنګه چی بنکاری یو شمیر موسساتو اوبانکونو هغومره پیسی نه دی ورکړی، لکه چی ژمنه یی کړی وه.

۱۷ جدول: له ۱۳۸۱ تر ۱۳۸۸ل. کال پوری د لویو مرسته کوونکو هیوادونو ژمنه شوی مرستی (ارقام په میلیون ډالرو)

پرله پیسی گڼه	لوی مرسته کوونکی هیوادونه	لیکلی ژمنی	ریښتینای ورکړی
---------------	---------------------------	------------	----------------

۲۳،۴۱۷،۰۰۰	۲۸،۳۶۶،۰۰۰	د امریکا متحده آیالات	۱
۱،۵۴۶،۰۰۰	۱،۸۱۰،۰۰۰	بریتانیا	۲
۹۹۰،۰۰۰	۱،۳۷۸،۰۰۰	جاپان	۳
۸۹۸،۰۰۰	۱،۲۰۶،۰۰۰	کانادا	۴
۵۸۴،۰۰۰	۱،۰۴۴،۰۰۰	جرمني	۵
۶۶۳،۰۰۰	۱،۲۳۶،۰۰۰	هندوستان	۶
۳۲۴،۰۰۰	۵۹۸،۰۰۰	ناروي	۷
۷۱۵،۰۰۰	۹۰۲،۰۰۰	هالنډ	۸
۲۶۸،۰۰۰	۴۲۴،۰۰۰	ایټالیا	۹
۳۴۱،۰۰۰	۳۳۰،۰۰۰	ایران	۱۰
۱۵۱،۰۰۰	۲۹۰،۰۰۰	ډنمارک	۱۱
۴۳۰،۰۰۰	۵۱۸،۰۰۰	سویډن	۱۲
۱۳۰،۰۰۰	۲۰۲،۰۰۰	اسټرالیا	۱۳
۳۰،۵۴۵،۰۰۰	۳۸،۴۰۴،۰۰۰	مجموع عمومي	

سرچینه: د مالیې وزارت، د مرستو دهمغری خانګه، ۱۳۸۷ کال.

پورتنی بیلګه ییز جدولونه دڅو کلونو په ترڅ کې د یو شمیر هیوادونو د مرستو جریان ښکاره کوی. د دغو مرستو پیره برخه د لویو لارو جوړولو، دمعارف ودی، عامه روغتیا، دلوړوزده کړو، پرمختیا او دفاعی سکتور کې مصرف شوه. دغه مرستی هم د مشخصو هیوادونو او هم د یو شمیر نړیوالوسازمانونو او لویو بانکونو له خوا شوی دی.

د ارقامو له مخی په ۱۳۸۱ل. کال کې په اصلی بودجه کې د بهرنیو مرستو اندازه په سلو کې ۸۲،۷ وه. د ۱۳۸۲ ل. کال په ټوله بودجه کې د بهرنیو مرستو سلنه ۹۱،۳ تمویل شوی وه او د ۱۳۸۳ل. کال په ټوله بودجه کې په سلو کې پنځوس یی له بهرنیو مرستو څخه تمویل شوی وه. د ۱۳۸۴ ل. کال د ټولی بودجی په سلو کې ۸۲،۲ له بهرنیو مرستو څخه تمویل شوه. د ۱۳۸۵ل. کال بودجه کې د بهرنیو مرستو ونډه په سلو کې ۷۷ وه او د ۱۳۸۶ کال په اصلی بودجه کې د بهرنیو مرستو ونډه په سلو کې ۷۲ اټکل شوی وه. د ۱۳۸۷ل. کال په ټوله بودجه کې د بهرنیو مرستو ونډه په سلو کې ۶۶،۲ وه. همداسی هم تر ۱۳۹۲ل. کال پوری د انکشافی بودجی لپاره بهرنیو مرستو څخه کار اخیستل کیده. په دی توګه لیدل کیږی چی بهرنیو مرستو د افغانستان ددولت د مالی تمویل مهمه وسیله وه. دغه مرستی په عمومی توګه له افغانستان سره په لاندی توګه د مرستو په نړیوالو بیلابیلو کنفرانسونو کې ژمنه شوی وی:

- په ۲۰۰۶ م. کال کې د توکیو کنفرانس ۴،۵ میلیارده ډالره مرسته افغانستان سره و منله
- په ۲۰۰۴ م. کال کې د برلین کنفرانس ۸،۳ میلیارده مرسته و منله

- په ۲۰۰۸ م. کال کې د لندن کنفرانس کې ۱۰۵ میلیارده ډالره او پاریس کنفرانس کې ۲۱،۴ میلیارده د مرستو وعده وشوه.

- په ۲۰۰۶ م. کال کې ددغو ټولو مرستو مجموعه ۲۳،۳ میلیارده ډالره شوه. د ۲۰۰۶ کال تر پای پورې افغانستان ته ۱۳ میلیارده ډالره راغلل. ددغو پیسو په سلو کې ۲۲ یې دولت له طریقه او په سلو کې ۷۸ یې د نادولتي موسساتو له خوا مصرف او ولگول شوی. البته دولت د بودجې په واسطه اجرا شوی مرستی ډیری اغیزمنی ارزیابی کیری، اما د نادولتي موسساتو د لگښت او د پروژو نتیجه او دهغو گزارشات رسماً ثبت نه دی او نه هم دوام او کیفیت له پلوه ډیر مطلوب دی (البته ټولې تر یوه حکم لاندې نشی راتلای، ډیرو انجیوگانو او موسساتو خصوصاً د ولایتي بیارغاونی تیمونو په ډیر معقول لگښت سره ډیری گټوری او مطمینی او منظمی پروژي تطبیق کړی چی د افغانستان دولت او ټول ولس له خوا دمننی وړ دی).

- له ۲۰۰۲ م. کال څخه تر ۲۰۰۹ م. کال پورې ټولې ۶۲،۳۵ میلیارده ډالره مرسته افغانستان سره ژمنه شوی ده چی له هغی جملی څخه ۳۵،۴۵ میلیارده ډالره په دغه موده کې افغانستان ته ورکړل شوه. د پورتنیو مرستو له جملی څخه د هغه زیاته برخه یی بلاعوض کمکونه دی، لږ برخه یی پورونه دی. دغه پورونه په لاندی ډول له بیلابیلو منابعو او په بیلابیلو شرطونو سره دی :

1. نړیوال بانک: بیلابیلو پروژو ته یی د ۶۱۱۹۱۱۲۰۳ ډالرو په اندازه پور ورکړی دی چی ددغه پور شرطونه دادی:

د پور تکتانه یی په سلو کې ۰،۷۵ ژمنه شوی یی په سلو کې ۰،۳ او د ورکړی موده یی لس کلونه د پور ده پای ته رسیدو موده یی څلویښت کلونه دی.

2. د آسیایي پرمختیا بانک: په بیلابیلو پروژو کې ټول ۷۸۷۲۹۰۰۰۲ ډالره پور ورکړی

شرایط: د پور تکتانه په سلو کې یو او ژمنه شوی تکتانه په سلو کې صفر، د بیاورکړی پیل لس کاله د پور د پای ته رسیدو معیاد څلویښت کاله دی.

3. د اسلامی پرمختیایي بانک: په دوو پروژو کې یی ټول ۲۹۷۸۳۶۰۰ ډالره پور ورکړی دی.

شرایط: د پور تکتانه په سلو کې صفر، د بیرته ورکولو مهلت یی اته کاله او د پور د پای ته رسیدلو معیاد ډیرش کاله دی.

4. د سعودی پرمختیایي صندوق: د ټول پور اندازه ۵۱۹۹۸۷۰۰ ډالره د پور شرایط: تکتانه په سلو کې صفر، د بیا سپارلو د مودی پیل اوه کاله، ډپور د پای ته رسیدو مقیاد ۲۵ کاله.

له بلا عوضه کمکونو پرته د پورتنیو څلور ډوله ورکړل شویو پورونو څخه د هیواد د بیارغاونی بیلابیلو برخو کې لگول شوی دی. هغه پورونه چی په مجموع کې له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۵ ل. پوری افغانستان ته ورکړی شوی دی. ټول یی ۱۴۸۰۹۸۹۰۵۵ ډالره کیدل.

پورتنی مثالونه په افغانستان کې د بهرنیو مرستو اندازه او طرز و، په تیره بیا د کابل په کنفرانس کې وروسته د افغانستان دولت ته د بهرنیو مرستو د لگولو په هکله پوره تجربه ترلاسه شوه. په دغه کنفرانس

کی دی باندی ټینګار وشو چی بڼه به وی د بهرنیو مرستو زیاته برخه په خپله د دولت له خوا تر لاسه او ولګول شی، یعنی وروسته تر ۲۰۱۰ م. څخه یی د بهرنیو مرستو په لګښت کی یو ریفورم ایجاد کړ. د موقتی اداری په رامنځته کیدو سره نه یواځی د بهرنیو مرستو د لګیدو په برخه کی بلکی په خپله د دولت دعایداتی منابعو په مصرف او راټولولو کی هم بیساری بی نظمی وه او ډیر مالی منابع حیف او میل کیدل، ګمرکی عواید مرکزی نه و او ټول عواید د مالی وزارت ته نه راغونډیدل. وروسته تر یوشمیر اصلاحاتو، هغه بی نظمی چی له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۴ پوری موجوده وه ورو ورو له منځه یووړه او څه ناڅه عواید د مالی وزارت ته په راټولیدو شول او د دولت شتمنی خوندي پاتی شوه. لاهم ډیر کارونه پاتی دی چی د دولت منظم او غیر منظم ټول عواید بڼه سازماندهی شی. ددی علت دا و چی یو شمیر پخوانی قوماندانان چی په خپل سر یی ګمرکونه او مستوفیتونه ولکه کړی وو، د مرکز له خوا لری او متخصص کسان ورته د مرکز له خوا واستول شول، په دی توګه د چپاول ډیره برخه اصلاح شوه او مسلکی کسانو په کارونو کی بهبود راوست. د مالی وزارت په دی برخه کی په دی ورسوتیو څو کلونو کی د پخوا په پرتله بڼه کوتلی او بریالی ګامونه اوچت کړی دی او د دولت د عوایدو اندازه اوچته او ثبات څه ناڅه ټینګ شوی دی. دا حالت په خپله یوه غوره تجربه وه.

له نیکه مرغه افغانستان پراخه مالی سرچینی لری او د دولت د عوایدو لپاره مختلف منابع شته چی ورو ورو به یو یو تر استفادی لاندی راشی. یعنی افغانستان مجبور نه دی چی د اوږدو کلونو لپاره بهرنیو مرستو ته انتظار وباسی. د افغانستان د دولت مالی منظم عواید لکه مالیاتی عواید، تشبثاتی عواید او نور دی چی د هغه اټکل کول او راغونډول آسانه دی. ددی لپاره په کار ده چی اهل او مخلص متخصص کادرونه په ادرا تو کی په کار وګومارل شی، دا تجربه ډیره د پام وړ ده. له بلی خوا داسی هیله شته چی بیلابیل مالیات ولرو، لکه: د جایدادونو، سربونو، ځمکو، دمالداری سکتور، ونډی، د جوازونو اوحق الامتیاونو او داسی نورو له مدرکه. د مالی دورو او منابعو توپیر په اقتصادی شرایطو کی د مثبت بدلون لامل کیږی. څومره چی د دولت منظم عواید پیاوړی شی یعنی له بالقوه امکاناتو استفاده کول زیات کړو، هومره به په بهرنیو مرستو زمونږ اتکا کمه شی. د مالی وزارت او د افغانستان د حکومت راتلونکی هخی همدی ټکیو باندی متمرکزی دی.

د دولت غیر منظم عواید بهرنی مرستی، اعانی، د اړتیا پرمهال دولتی ملکیتونو پلورل او د دولت پورونه دی. کله چی منظم عواید ثبات ومومی او پیاوړی شی، بیا نو د غیر منظمو عوایدو ارزښت کمیری او اړتیا ورته نه لیدل کیږی. افغانستان او س همداسی یو ی مرحلی ته نزدی شوی دی.

په یو اقتصاد کی د عامه مالی چارو ارزښت:

د دولتونو مالی اقتصاد public finance او عامه اجناس او اړتیاوی پوره کول په هر هیواد کی د مجموعی اقتصاد د فعالیتونو په توګه بنسټیز ارزښت او اهمیت لری، دا ځکه چی حکومتونه خپلی ورسپارل شوی دندی هغه وخت په ډیر بڼه ډول ترسره کولای شی چی د خپلو لګښتونو د تمویل لپاره کافی اندازه عایداتی سرچینی ولری، نو له همدی امله ویلای شو چی پرته له منظمو عایداتی سرچینو څخه حکومتونه خپلی دندی بڼی پر مخ نه شی بیولای او د خپل شتون لپاره دغه ډول سرچینو ته اړتیا لری. په دی توګه د یوه ځانګړی مجبوریت له مخی، بهرنی مرستی چی اوسنی خاص وخت کی د افغانستان د دولت لپاره یوه منبع ده او د مالی اړتیاوو د پوره کولو لپاره یی ځانګړی اهمیت لری، د تامل وړ ټکی دی. ډیره ضرور ده چی د هیواد په اقتصادی بحثونو او د بیا رغاونی په پروسه کی د یوی تجربی په توګه په نظر

کی و نیول شی. دغه مرستی چی افغانستان ته ورکړل شوی دی، په رسمی ډول دی، د پرمختیا لپاره دی او باید په همدی بڼه رسماً تر لاسه او د پرمختیا او بیا رغاونی لپاره ولگول شی. دا یو حقیقت دی چی د دوامداره جگړو له امله زموږ د دولت داخلی مالی منابع له گواښ سره مخ او فعلاً ناکافی دی.

له بهرنیو مرستو څخه په انکشافی بودجه کی کار اخیستل:

له بده مرغه افغانستان د تیرو دیرش کلنو کورنیو جگړو په ترڅ کی افغانستان ونشو کولای خپلی اړتیاوی له داخلی امکاناتو پوره کړی، څو پرله پسې کلونه اصلاً بودجی او د بودجی مفهوم په واقعی معنا سره وجود نه درلود. د دولت د بودجی تنظیم او جوړول هم د مالیی وزارت یوه دنده ده. په بودجی جوړلو کی هم موږ په بهرنیو مرستو حساب کړی او پرمختیایی پروژې مو له همدی مدرک څخه تمویل شوی دی، دلته به مخکی تر هرڅه په بودجه خبری وکړو او دا به هم روښانه شی چی په تیرو لسو کالو کی د افغانستان بودجی او د هغی تنظیم او قانونی اړخ په څه ډول خپل اصلی او اصولی مسیر ته راوگرځول شو.

بودجه څه ده؟

د اقتصاد د علم له نظره بودجه یوه منظمه طرح او د اټکل له مخی د عوایدو او لگښتونو یو بل سره برابرول دی، چی تر څو په راتلونکی ټاکلی موده (معمولاً یوه مالی کال) کی ددغو لگښتونو لپاره همدا په لاس کی موجود مالی وسایل (مالی شتمنی) کفایت وکړی. بودجی ته د دولت مالی پلان هم ویل کیدای شی، چی د مالیی وزارت یی د پرنسیپ له مخی د تطبیق کولو مکلفیت لری. د افغانستان د مالیی وزارت له قانونی پلوه بودجه په دی توگه جوړه او تطبیق کوی " بودجه د افغانستان د دولت هغه قانونی سند دی چی په هغه کی ټول عواید او مصارف دیوی ټاکلی مودی (یوه کال) لپاره ښودل کیری او په کلتوری، سیاسی، ټولنیز او اقتصادی او نورو ټولو ډگرونو کی د پرمختیاوو او فعالیتونو ښودونکی وی."

په افغانستان کی وروسته تر کورنیو جگړو په ۱۳۸۳، ۱۳۸۲ او په تیره بیا ۱۳۸۴ ل. کال کی په دغو برخو کی له ستونزو ډک، خو کوتلی گامونه اوچت شول. په همدی کلونو کی له ملی اقتصاد سره د بودجی اغیزه په ملی اقتصاد تامین او ډاډمنه شوه. تر دغو کلونو مخکی د هیواد د بودجی پرنسیب څرگند نه و او نه یی هم د دولت د مالی پلان بڼه درلوده. په دغو تیرو دیارلسو کالو کی د ملی بودجی جوړول او په عادی او انکشافی بڼو دهغی مصرفول یوه بله غوره تجربه وه.

د دولت د بودجی دندی FUNCTION OF STATE BUDGET:

له دی پلوه د مالیی وزارت دروند مسؤولیت په غاړه درلود. په دی لس - دولسو وروستیو کلونو کی افغانستان خپل عواید او هم بهرنی مرستی څه ناڅه په مسؤلانه توگه تنظیم اوسمی سازماندهی کړی، دا چی له پخوانی انارشی څخه اقلای یوه اصولی مسیر ته داخل شو دا یوه لویه بریا او غوره تجربه وه. لکه چی پوهیږو د بودجی بنسټیزه دنده داده چی د دولت فعالیتونه داسی تنظیم او ترتیب کړی چی د حکومت د پلان شویو تدابیرو یو اغیزمن تطبیق او انتخاب ممکن کړی اوله دی پرته د عمومی رفاه ډاډمنتیا هم ورسره وی کوم چی زموږ یو اساسی هدف دی.

د افغانستان عادی بودجه د دولت د دستگاه جاری لگښتونه تمویلی او انکشافی بودجه مو د انکشافی پروژو لپاره په کار اچوو. د همدغه لویو او زیربنایی پروژو لپاره له بهرنیو مرستو څخه استفاده کوو. له

نيکه مرغه مونږ په تيرو څو کلونو کې له انفلاسيون څخه هم خپل اقتصاد ساتلی او د بودجې کسر سره هم نه یو مخامخ شوی. تيرو کلونو کې د بيو، په تيره د عمده استهلاکي اجناسو د بيو ثبات (پرتله د جهاني قيمتونو د لوړتيا له اغيزو چې دا يوه طبيعي خبره ده) بڼه و. مونږ په اقتصاد کې د بازار دنظام لار تعقيبوو او راتلونکي کې د يو کریدتي سياست پلويان ياستو يعنی په بانکي سيستم کې د کریدت د ورکړې پلويان ياستو چې د کریدت ورکړه او حدود بايد داسې وټاکو چې په اقتصاد کې د پيسو جريان محدود وي او د پولی تورم مخه ونیول شي او وار په وار د لگښتونو کمولو ته پاملرنه کوو او د بودجې تفاضل ته ارزښت ورکوو. وار په وار د تجربو راغونډول، په دغو تجربو غور کول او دهغو مثبتو اړخونو په پام کې نیول او له منفي يې ډډه کول مور دغو مقاصدو ته نژدی کوی.

په ډاډ سره ویلای شو، چې اوس مونږ د ملي اقتصاد لپاره یو ټینگ او باثباته اساس ایښودلی دی. د ۱۳۹۳ کال له انتخاباتو وروسته به اقتصادي ثبات نور هم پیاوړی شي او دا تشویش به نه وي چې له ۲۰۱۴ م. کال وروسته به د هیواد اقتصاد کومی ستونزی سره مخامخ شي بلکې نور به هم پیاوړی شي.

دوهمه برخه:

د افغانستان ملي پرمختیایي ستراتیژی

د ستراتیژیو او پلانونو طرح او تطبیق له علمي پلوه د پرمختیایي اهدافو د ترلاسه کولو لپاره یو څو لومړني قدمونه دي، حال دا چې د یوې ستراتیژۍ بل مهم قدم د هغې علمي تحلیل دی. د افغانستان د ملي پرمختیایي ستراتیژۍ جوړول یو مهم اقدام و، چې د تطبیق نیټه یې د ۲۰۱۳ کال تر اخره پورې اټکل شوې وه. افغانستان وروسته تر اوردو کلونو کرکچ او جگړو څخه بیا رغاونې ته اړتیا لري. د بیا رغاونې پروسه چې په هغې کې اقتصادي او فزیکي بیا رغونه مهمه برخه لري د اقتصادي موسساتو اونوروتصمیم نیوونکو ارگانونو مهم مسولیت و. د ستراتیژۍ د تحلیل لپاره ډیر ضرور ده چې ملي او نړیوال شرایط هم مطالعه شي، په تیره بیا د افغانستان ملي پرمختیایي ستراتیژۍ د زیری له اهدافو سره رابطه لری او اهداف یې هم ورسره مطابقت لری. د فقر له منځه وړل د ملگرو ملتونو په آجندا کې شامله خبره ده او د زیری په اهدافو کې هم ورته په څرگنده اشاره شوی ده، د افغانستان د ملي ستراتیژۍ یوه برخه د فقر کمښت او د خلکو د اقتصادي ژوند بڼه کول دی. له بلی خوا د ټولنیزو خدماتو بڼه کول په دغې ستراتیژي کې د وخت او ارقامو له مخې ښودل شوی وو، چې ددغو ارقامو څخه یوه برخه یې تر لاسه شوی هم دی، په دی ډول سره د ستراتیژۍ د اهدافو تحقق د یو شمیر شاخصونو له مخې تحلیل کیدای شي، ترڅو د تطبیق شوی ستراتیژۍ علمي تحلیل ترسره نشي د بلي راتلونکي ستراتیژۍ او پلان طرح ناممکنه ده. د افغانستان د پرمختیایي ستراتیژۍ په تطبیق کیدو سره افغانستان یو شمیر مهمې لاسته راوړنې درلودې: د سري سر کلنی عاید (PCI) له ۱۵۰ امریکاني ډالرو څخه ۶۷۰ امریکاني ډالرو ته په منځنۍ توگه اوچت شو (دا صرف د یوه رسمي گزارش رقم دی)، په هیواد کې ۹۰۰۰ کیلو متره په اوږدوالي سرکونه پاڅه شوي او د ۷۰ کیلو مترو په اوږدوالي سره ریل پټلی جوړه شوی اوس په هیواد کې له شلو زیات دولتي او د پنځوسو شاوخوا

خصوصي مالي موسسات فعال دي . د مطبوعاتو آزادي دامنه ، مدني نهادونه پياوړي او گڼ شمير ولايتونه د برېښنا لرونکي شول. دټولو سکتورونو له جملې څخه د عامې روغتيا او معارف په برخې کې له کمې پلوه ښه پرمختگ ليدل کيږي. په اوسط ډول دملی اقتصاد ټولو سکتورونو کې په سلو کې ۶۶ ستراتيژي تطبيق شوی ده او نوره په سلو کې ۳۴ برخه د يو شمير ستونزو اوله هغې جملې د اداري فساد، ټيټو ظرفيتونو، ناامني او تر يوه حده هم د بي کفايتي له امله تطبيق شوی نه ده، خو بيا هم په پرمختيايي ستراتيژي کې د ښودل شوو اهدافو او ترلاسه شوو موخو ترمنځ ژور واټن ليدل کيږي . لاهم افغانستان کې ثبات ندي راغلی او امنيتي گواښونه شته ، ډير فرصتونه ضايع شول او د بهرنيو مرستو لگول اغېزمن نه وو، په هيواد کې اداري فساد لويه ستونزه وه ، د مخدره توکو د قاچاق مخه ونه نيول شوه، د استخدام کچه ټيټه وه، بهر ته مهاجرتونه موجود وو، په کليوالی سيمو کې بېوزلی وه، منابع پوره تر کار لاندی رانغلل او ددولت او ولسونو ترمنځ باور پياوړی نشو. په دې توگه لاهم د هيواد د پرمختيا لپاره اوږد مزل په مخ کې دی چې بايد د راتلونکي لپاره دقيق علمي پلانونه او د پينځلسو کلونو لپاره يوه بله نوې پرمختيايي ملي ستراتيژي تدوين شي چې د تيري پرمختيايي ستراتيژي تجارب پکې منعکس شي . که د يوې اوږدې مودې ستراتيژي نه طرح کيږي، راتلونکی دولت به اړ وی چې پينځه کلنی برنامی طرح او تطبيق کړي. په هر ترتيب: مهمه خبره داده چې دا ټول مثبت او منفي اړخونه د يوې تجربې په توگه د ارزښت وړ دی او افغان ملی کادرونه بايد بار بار او بيا بيا دغې تجربې ته مراجعه وکړي، له هغې څخه زده کړه وکړي او مثبت اړخونه ځانته يوه الگو وگرځوی او منفي اړخونه يې راتلونکی کې اصلاح او تکميل کړي.

د افغانستان د ملي پرمختيايي تگلارې ANDS ټولې دندې ، ارکان او اهداف په مستقيمه يا غير مستقيمه توگه د ۲۰۲۰ کال لپاره د زريزې له پرمختيايي اهدافو (MDGs) Millennium Development Goals سره تړاو لري . ملي پرمختيايي تگلاره په ټوليز ډول اته ارکان لري چې په بيلابيلو سکتوري وزارتونو پورې تړاو لري او همدا وزارتونه يې اړونده چارې پر مخ بيايي لکه د ماليې وزارت ، اقتصاد وزارت ، د زراعت وزارت ، د تجارت او صنايعو وزارت ، د دفاع وزارت ، د عدليې وزارت ، د داخله او خارجه وزارتونه ، د بشر د حقوقو خپلواک کميسيون ، د سوداگري او صنايعو اتاق . چې دا ټولې ادارې به په گډه کار کوي او پلان شوي اهداف به د ټاکلي مهالوېش سره سم ترلاسه کوي

ملي ستراتيژي د افغانستان لپاره اوږد مهاله لرليد او منځمهاله هدف ټاکلي چې و، په بيلابيلو برخو کې يې ښکاره وضاحت درلود، لکه د فقر کمول ، ځواکمن ديموکراتيک سياسي چاپيريال رامنځته کول ، د يو ښه امنيتي او دفاعي سيستم رامنځته کول او نور . که څه هم ملي ستراتيژي په ډير ښه ډول جوړه شوې او ددې اهدافو د ترلاسه کولو لپاره د مالي تمویل چارې نړيوالې ټولني په غاړه اخيستي وې خو په وروستيو کلونو کې د دې ستراتيژي د پلي کيدو په مهال ځيني ستونزې رامنځته شوې چې په ځينو ساحو کې ټاکل شوي اهداف په خپل ټاکل شوي وخت ندي ترلاسه شوي .

ملي تگلاره د ملي ولايتي او ځايي پراخو مشورو لاسته راوړنه ده او د ټولو مدني ټولنو ، نادولتي نهادونو ، فرهنگي ، مذهبي جمعيتونو خصوصي سکتور او د نړيوالې ټولني کارپوهانو په گډه مشوره ترتيب شوې ، ددې مشورتي بهير په ترڅ کې دکليو په کچه ۱۸۵۰۰ او د ولسواليو په کچه ۲۹۰ او د ولايتونو په کچه د ۳۶ پرمختيايي پلانونه رامنځته شول چې له مخې يې نږدې د هر ولايت لپاره لومړيتوبونه په گوته شوي دي .

د ملي تگلارې د ترتيبولو په مهال له اړونده تحليلي ميتودونو استفاده شوې وه تر څو دټولني تر ټولو بي وزله قشر او د بېوزلی اصلي لاملونه ښه په گوته شي او د هيواد په کچه د همدغه قشر د وضعیت په پام کې نيولو سره ملي پرمختيايي

تگلارې اهداف داسې ترتيب شوي وو، ترڅو په زياته اندازه پانگه اچونه په داسې ساحو کې صورت ونيسي چې نېغ په نېغه د بې وزله خلکو په ژوند کې ښکاره بدلون رامنځته کړي .

افغانستان لا د تيرو لسيزو د شخړو په حال کې و، چې په 2000 کال کې کله چې زياتره هيوادونو د زريزې د تصويب په اساس د زريزې پرمختيايي اهدافو يا MDGs باندې توافق وکړ خو افغانستان پينځه کاله ورسته وتوانېده چې د MDGs سره يو ځای شي او د دې اهدافو د لاسته راوړنې او متداوم پرمختگ لپاره يې ملي پرمختيايي ستراتيژي جوړه او تر ۲۰۲۰ کال پورې يې د پرمختيا لپاره لرلید وړاندې کړ . اوس چې د ملي پرمختيايي ستراتيژي د پلي کيدو وروستی نيټه په ۲۰۱۳ کال کې پای ته ورسېده ددې پرمختيايي ستراتيژي د جوړښت ، موثريت ، ټاکلي اهدافو ته د رسيدو اندازه او د هغې په نتيجه کې راغلي بدلونونه ددې علمي – څيړنيزې رسالې د بحث او تحليل لاندې دي . له دغه تحليل څخه وروسته به موږ دا تجربه په کلکه په پام کې لرو.

دملي پرمختيايي ستراتيژي د لنډ تحليل هدف د افغانستان لپاره د اوږد مهاله پرمختيايي لرلید او د زريزې د پرمختيايي اهدافو په رڼا کې د ملي پرمختيايي ستراتيژي د جوړښت ، اهدافو ، لومړيتوبونو او دهغې د تطبيق د شرايطو په هکله عمومي معلوماتو عرضه کول دي . او ددې څيړنې په نتيجه کې دهيواد د پرمختيا لپاره د لنډي ، منځنۍ او اوږدې مودې پرمختيايي لومړيتوبونو موثريت تحليل او پايلې يې وړاندې شوي . هيله ده چې د اقتصاد او پرمختيايي مطالعاتو په برخه کې به ددغه ډول څيړنو رامنځته کيدل د مسلکي کدرونو ، محصلينو او نورو مينه والو لپاره په زړه پورې ماخذ رامنځته او د ملي پرمختيايي پروگرامونو د جوړښت او اغيزمنتيا په اړوند به دهغوی معلومات لارښات کړي . په عمومي ډول دغه څيړنه لاندې اهداف تعقيبوي :

- د زريزې پرمختيايي اهدافو MDGs پيژندنه او د افغانستان په برخه کې د MDGs د ځانگړې بڼې پيژندنه .
- د منځمهاله او اوږدمهاله پرمختيايي تگلارو لپاره د چمتووالي په اړوند په افغانستان کې وروستيو بدلونونو ته کتنه
- د ملي پرمختيايي ستراتيژي ANDS لنډه پيژندنه ، جوړښت ميتود ، ارکان او د تطبيق د ساحو پيژندنه
- د ملي پرمختيايي ستراتيژي د تطبيق دپايلو تحليل او په نتيجه کې يې (د يوې تجربې په توگه) راغلي بدلونونه کتل.

په دغه علمي څيړنيزه رساله کې د زريزې د پرمختيايي اهدافو MDGs په چوکاټ کې د افغانستان اوسنی وضعیت او په وروستيو کلونو کې په بيلابيلو سکتورونو او د ژوندانه په مختلفو ساحو کې راغلي بدلونونه او بالقوه رامنځته شوي چمتووالي ته لنډه کتنه شوې . وروسته له افغانستان سره په نړيواله کچه د شوو پرمختيايي ژمنو په چوکاټ کې د مهمې ملي ستراتيژيکې برنامې په حيث د ملي پرمختيايي ستراتيژي ANDS جوړښت او اهميت ته کتنه شوې . همدا راز د ملي پرمختيايي ستراتيژي ميتودولوژي اهداف ، ارکان او دهغې د تطبيق ساحې او سکتورونو ترڅنگ د دې ستراتيژي پايلې او د هغوی په نتيجه کې راغلي اقتصادي بدلونونه تحليل شوي او په پای کې د ټولې څيړنې پايلې وړاندې شوي دي .

د موضوع پس منظر : د افغانستان په معاصر تاريخ کې تردی مخکې د افغانستان بيلابيلو دولتونو او رژيمونو پرته له يوڅو پنځه کلنو اقتصادي- اجتماعي پلانونو کومه د اوږدې مودې ستراتيژي نه وه جوړه کړې . له ۱۳۸۴ ل. کال څخه وروسته د لومړي ځل لپاره داسې يو مهم ملي سند رامنځته شو. دا بايد هيره نه کړو چې پخوا تر دې په افغانستان کې يو شمير ځانگړي دولتي پلانونه طرح او تطبيق شوي وو. لکه په پل کې چې وويل شول، مثلا امير شيرعليخان د افغانستان د صنعتي گولو او پرمختيا لپاره ډير غوره پلانونه لرل، چې دغو برنامو د اوسنيو علمي پلانون يا معاصرو ستراتيژيو بڼه او تخنيک نه درلود، بلکې يوڅه ساده او ابتدايي پلانونه وو چې زياتره يې د سيدجمال الدين افغان له ريفورمونو سره اړخ لگاو. دغه برنامه د امير شيرعليخان له منځه تگ سره يو ځای له منځه ولاړه . ورپسې يوه اوږده

موده افغانستان د انگریزانو تر اشغال او واک لاندې و، تر څو غازي امان الله خان په ۱۹۱۹ م. کال کې د هیواد استقلال بیرته تر لاسه او د پرمختګ او ترقی یوه اصلاحی او پرمختیایي برنامه یی تر لاس لاندې ونیوله چې د سیمې هیوادو کې یی ساری نه و. دغه مترقی پاچا هیواد ته موټر وارد کړل، داورګاډی لپاره یی ریل پټلې و غوځوله، عامه تاسیسات یی نوی او دکابل په لویدیخ کې یی د یوه نوی او عصری ښار د جوړولو بنسټ کیښود، د معارف د ترقی په خاطر یی ګڼ شمیر پیغلې او ځوانان بهر ته واستول او د علم حاصلول یی یوه دینی فریضه او د هیواد د پرمختګ ګونجی معرفی کړه، مرییتوب یی لغو کړ، د مالیاتو قانون کې یی بدلون راوست او مالیات یی له جنسی ښې څخه نقدی شکل باندې واړول، د نارینه وو او ښځینه وو د برابرې لپاره یی د اسلام د مبارک دین له احکامو سره سم عملی ګامونه اوچت کړل، د استعمار په وړاندې یی د استقلال خواهی جندی پورته او د نړی ټول مستعمره هیوادونه یی د آزادی تر لاسه کولو ته بیدار او زورور کړل، نړی سره یی دیپلوماتیک روابط ایجاد او د هیواد نظامی تاسیساتو ته یی پاملرنه وکړه. نوموړی خپله دغه برنامه چې دیوی بشپړی ستراتیژی حیثیت یی درلود د پغمان په لویه جرګه کې اعلان او دولس د استازیو تر مخی یی هغوی سره په ګډه تصویب کړه. متاسفانه د دغه نامتو مجاهد او غازی ټولواک په له منځه تلو سره دغه برنامه او اصلاحی پلان هم تر خاور لاندې شو. د سقوی ارتجاعی اړ- دور او تباهی څخه وروسته محمد نادر خان د چارو واک تر لاسه کړ، خونموری ددري کلونو په ترڅ کې پرته له کومی تدوین شوی برنامه څخه صرف یو څو ادارات فعال کړل، د تجارت وزارت او د یوه بانک جوړول او د طب د پوهنځی تاسیس یی مهم اقدامات وو، وروسته تر هغه د ډیرو کلونو لپاره افغانستان دده د ورنو محمد هاشم خان او شاولی خان د مستبدانه دکتاتوری تر واکمنی لاندې راغی چې هیڅ اصلاحی او د ترقی او پرمختیا برنامه یی نه لرله.

په ۱۹۵۳ م. کال کې کله چې سردار محمد داوود خان د هیواد صدراعظم شو، نو د افغانستان د پرمختیا او نوی کولو لپاره یی پینځه کلن پلانونه رواج کړل. نوموړی دخپل واک پرمهال دری پینځه کلن پلانونه طرح او تطبیق کړل یعنی دغه پلانونه له ۱۳۳۵ کال څخه تر ۱۳۵۱ کال پوری یو په بل پسې اجرا شول چې د افغانستان د تاریخی مطالعاتو په ترڅ کې د افغانستان لومړنی علمی پینځه کلن پلانونه بلل کیږی، دغو پلانو په ریښتیا چې علمی او عصری ښه لرله او د هیوا په ښه کې یی ډیر ژور بدلون راوست. ورپسې افغانستان په ۱۳۵۴ کال کې د جاپان د هیواد په شان د پینځه کلن پلان پرځای یوه اوه کلنه اقتصادی - اجتماعی برنامه جوړه کړه، خو هغه ډیره بریالی تطبیق نه شوه، چې په همدی جریان کې په هیواد کې یو ژور سیاسی بدلون راغی. په ۱۳۶۵ ل. کال کې یوځل بیا د افغانستان د عصری کولو په خاطر یو پینځه کلن علمی پلان چې د (۱۳۶۹-۱۳۶۵) اقتصادی اجتماعی انکشافی پلان نوم ورکړل شوی و، جوړ شو. کله چې په ۱۳۷۱ ل. کال کې په هیواد کې کورنیو جګړو زور واخیست دغه هڅی بیخی هیری او له منځه ولاړی، یعنی دهیواد لپاره کومه بله نوی برنامه د نا ا منیو او کورنیو جګړو له امله پوره تطبیق نه شوه. کله چې په ۱۳۸۱ کال کې په هیواد کې د طالبانو رژیم وپرځول شو، نو د افغانستان د پرمختیا اوبیارغاونی لپاره جدی تدابیرو ته اړتیا ولیدل شوه. په دی توګه د ۱۳۸۴ ل. کال په ترڅ کې دغه پرمختیایي ملی سند تکمیل شو. البته د دغه سند په برخه کې ضرور ده چې د زیری د پرمختیایي اهدافو او لندن کنفرانس یادونه هم باید وشي. داځکه چې د زیری اهدافو په دی ستراتیژی کې ډیر انعکاس موندلی او د لندن کنفرانس کې د افغانستان قرارداد لاسلیک شو. د موضوع د ښه وضاحت لپاره به دغه بحث ته دوام ورکړل شی.

(MDGs) او د افغانستان وضعیت ته لنډه کتنه

د زیری د پرمختیایي اهدافو Millennium Development Goals (MDGs) بنسټیزه موخه د نړی د فقیرو هیوادونو د ټولنیزو او سیاسی شرایطو په ښه کولو سره په دغو هیوادونو کې د هر اړخیزی پرمختیا هڅول وو چې په ۲۰۰۰ کال کې د د ۱۸۹ هیوادونو له خوا د ملګرو ملتونو په چوکاټ کې تصویب شول. MDGs د زیری د تصویب یا millennium declaration څخه سرچینه اخلي په کوم کې چې په ښکاره ډول ویل شوي و: د نړی هر فرد حق لري چې د خانګړی حیثیت او وقار، آزادی، برابروالي او د ژوندانه اساسی معیار څښتن اوسي او دغه اصل په ټولنه کې د زغم او د ګډ مسولیت احساس ته وده ورکوي. افغانستان ایله څو کاله وروسته دهغی تر تصویب څخه، یعنی په ۱۳۸۳ ل. کال کې هغه لاسلیک او د ملګرو ملتونو د عمومی غونډی (۲۰۰۰ م. کال) اعلامیه یی تایید کړه. افغانستان وپتیبله چې

تر ۲۰۲۰م. کال پوری به د زریزی افغانی شوی اهداف عملی کری. ددی مقصد لپاره یی لومړی یوه ستراتیژی جوړه کړه.

د زریزی د اهدافو د ترلاسه کولو لپاره هیوادونو ته اته بیلابیل اندازه کیدونکي او د مقایسې وراهداف ((دافغانستان لپاره 9 اهداف دي ځکه د خانګرو امنیتي شرایطو په پام کې نیولو سره نهم هدف یواځي د افغانستان لپاره امنیت ښودل شوی و)) ټاکل شوي چې د دغو عمومي اهدافو د تحلیل لپاره ۲۱ فرعي اهداف او ۶۰ بیلابیلو شاخصونو څخه ګټه اخیستل کېږي .

د زریزی پرمختیایي اهداف یا MDGs په لاندې ډول دي :

1. د شدید فقر او لوړې له منځه وړل
2. لومړنیو زده کړو ته لاسرسی
3. د ښځو د رول پیاوړي کول او د جنسي برابروالي ترویج
4. د ماشومانو د مړینې راکمول
5. د میندو د روغتیا ښه والی
6. د ایډز ملاریا او نورو ناروغیو مخنیوی
7. په متداوم ډول د ژوندانه د چاپیریال د ساتنې ډاډمنول
8. د پرمختیا لپاره د نړیوال مشارکت رامنځته کول
9. د امنیت تامین (دغه هدف یواځی د افغانستان لپاره ځانګړی شوی و)

دا چې MDGs د ژوندانه د معیار په لوړولو باندې په مرکزي توګه تمرکز درلود، نو ددې لپاره د بشري منابعو په برخه کې پانګه اچونه، د زیربنا پیاوړي کول او د خلکو د اقتصادي، سیاسي او ټولنیزو حقونو لوړول اړین اقدامات ګڼل شوي وو. هغه اهداف چې د بشري منابعو اجندا لاندې وو، د غذايي رژیم او روغتیايي حالت په ښه والي او د یو شمیر عامو ناروغیو په مخنیوي یی تمرکز درلود او راتلونکی کی هم باید همداسی وی. د زیربنایي اهدافو اجندا بیا د پاکو اوبو په موجودیت، روغتیايي چاپیریال، انرژي او معلوماتي او مخابراتي اساسنیو موجودیت او پاک چاپیریال په برابرولو تمرکز کوي ، همدا راز د سیاسي اقتصادي او ټولنیزو موخو په اجندا کې د ښځو د ټولنیز رول زیاتوالي د تاوتریخوالي د کموالي د سیاسي بصیرت لوړولو عامه خدماتو ته د یو شان لاسرسی او د امنیت او ملکیت د حقوقو په ساتنې تمرکز کری و.

افغانستان په رسمي ډول MDGs له تصویب څخه پنځه کاله وروسته پلي کړ. په همدې د لیل دزمانې تقسیم او قات له مخې د افغانستان لپاره د ۲۰۱۵ پرځای ۲۰۲۰ کال وروستی نیټه ټاکل شوې وه، تر څو نوموړي اهداف ترلاسه کری شي. په همدې دلیل د زریزی پرمختیایي اهداف د افغانستان په ملي پرمختیایي ستراتیژی کې په پشپړه ډول خاپول شوی وو.

د افغانستان ملي پرمختیایي تګلاره چې د زریزی د پرمختیایي موخو په نظر کې نیولو سره د یو اوږدمهاله او ستراتیژیک سند په توګه رامنځته شوې د افغانستان لپاره تر ۲۰۲۰ میلادي کال پورې په هر اړخیزه توګه اقتصادي ، سیاسي او ټولنیز لړلید وړاندې کوي او د دې لړلید له مخې تر ټاکلي نیټې باید افغانستان لاندې لاسته راوړني ولري :

- د اسلامي اصولو او اساسي قانون په رڼا کې يو ديموکراتيک هيواد چې د داخلي سولې او امنيت ، د گاونډيو هيوادونو سره د سوله ييز ژوند او نیکو اړیکو درلودونکی او په نړيوال ډگر کې د درناوي څخه يو برخمن هيواد وي .
- زغم لرونکی ، يو موټی او کثرت گرا، اسلامي ارزښتونو او عمومي گډون ، عدالت او د اتباعو د حقوقو برابری لورو موخو ته ژمن يو ملت
- د پياوړي خصوصي سکتور تر لارښوونې لاندې د بازار د اقتصاد ، ټولنيزې برابری ، او د ژوندانه چاپيريال د دوامداره ساتنې پر بنسټ د اميدونو څخه ډکه يوه ټولنه .

د ملي پرمختيايي تگلارې له مخې په پام کې وه چې د ټاکلو پلانونو او موخو له مخې تر ۱۳۹۱ کاله پورې به نوموړې تگلاره د بيلا بيلو سکتوري وزارتونو او خپلواکه ادارو لخوا د نړيوالې ټولنې په مالي ملاتړ پلي او په پایله کې د افغانستان لپاره په ځانگړي ډول لاندې منځمهاله موخې ټاکل شوي وي :

د افغانستان ملي پرمختيايي تگلاره يو داسې پرمختيايي پلان دی چې د زریزې پرمختيايي موخو (MDGs) باندې ولاړ او په افغانستان کې به د بي وزلی د راکمولو لپاره د يو ستراتيژيک سند په توگه تر گټه اخيستل کېږي . ددې تگلارې د ملاتړ اصول د افغانستان تړون لیک ارکان او معيارونه نشکيلول چې له مخې يې د ملي پرمختيايي تگلارې ارکان او موخې په لاندې ډول پيش بڼې شوي وي .

- امنيت ، ملي ثبات او د قانون تطبيقول، ترڅو د هر افغان تبعه د فردي امن تامینولو ته رسيدگي وشي
- حکومتداري د قانون ټينگښت او د بشري حقونو په برخه کې د بنسټونو پياوړي کول د قانون ټينگښت او د عامه خدماتو وړاندې کولو ترڅنګ د دولت لخوا خلکو ته ځواب ورکول .
- اقتصادي او ټولنيزه وده . د بيوزلی کمول ، د خصوصي سکتور تر لارښوونې لاندې د بازار د اقتصاد په چاپيريال کې د دوامداره ودې تامینول د بشري پرمختيا د شاخصونو بڼه کول او د زریزې پرمختيايي موخو په برخه کې د پام وړ پرمختګ تر لاسه کول.

MDGs د اهدافو په وړاندې د افغانستان اوسنی وضعیت

افغانستان د يو پرمختيايي هيواد په توگه چې تراوسه هم د جگړو او شخړو سره مخ ده او لا هم ټوپکسالارانو په واک څپه اچولی او د اداراتو مدیریت مسلکی او تخصصی شوی نه دی، نا امنی او اداري فساد يې د پرمختيا پروسه تر سيوري لاندې راوستي، خو بيا هم د زریزې د اهدافو د تر لاسه کولو لپاره په افغانستان کې يو خوشبينانه تصوير موجود دي. په تيرو کلونو کې د ځيني اهدافو په لور بڼه پرمختګ شوي، خو نور بيا له ټاکلي مهالویش څخه وروسته پاتې دي.

د مرستو د لوړ جريان سره سره بياهم افغانستان د فقر د سطحې د راتیتولو هدف (%۲۴ تر ۲۰۱۵ کال پورې) څخه وروسته پاتې ده. ورستې تخميني ارقام بڼې چې په افغانستان کې غربت په گڼو ټولنيزو عواملو پورې تړاو درلود او ددې تر څنګ په ځانگړي ډول د زراعت په برخه کې د مولدیت په لوړوالي پورې ډير تړاو لري. ځکه د زراعت د سکتور رشد او په هغه کې د مولدیت زياتوالی د عايد د زياتوالي، د استخدام د کچې د لوړيدو او د غذايي موادو د وارداتو تعویض او په هيواد کې د غذايي مصنونیت سبب گرځي. په زياتره برخو کې د اوسني حکومت په وړاندې د تيرو لسيزو څخه د پاتې ناخوالو او ننګونو د موجودیت په نظر کې نيولو سره د فرعي اهدافو د لاسته راوړنو کچه تر ډيره په سم جهت او د ډاډ وړ بریښي.

د بشري او ټولنيزي پرمختيا د اهدافو په برخه كې د افغانستان د قناعت وړ ده او د لومړنيو زده كړو كچه تقريباً تر لاسه شوي (بنوونځيو ته د نجونو تگ او تعليم تر لاسه كول په خپله لويه لاسته راوړنه ده) خو بيا هم د هر شاگرد په سر د پانگوني كچه اوس هم د سيمي د هيوادونو (پاكستان ۲۵۰ ډالر، ايران ۶۰۰ ډالر) په پرتله كمه، يعنې يواځې ۶۰ ډالره ده.

د جنډر او اقتصادي پرمختيا په برخه كې تر ۲۰۱۲ كال پورې ارقام بڼي چې افغانستان تر اوسه هم يو ورسته پاتې هيواد دي او په اقتصاد كې د بنځو ونډه لا هم په سيمه كې تر ټولو كمه ده، خو په ولايتي يا د هيواد په كچه د بنځو نماينگي په سيمه كې يوه بيلگه گڼل كيري چې %۲۵ ته رسيري، تمه ده چې د روغتيا، تعليم، اوبو لگولو په برخو كې پانگه اچونه به د غريبو خلكو ژوند كې بدلون راولي او روغتيايي خدماتو ته د خلكو لاسرسي به د خلكو د ژوند د توقعاتو كچه لوړه كړي.

په افغانستان كې په تيره لسيزه كې د عامه سكتور په وسيله د روغتيايي خدماتو او تعليم عرضه دكم مصرف لرونكي او د خلكو ترمنځ عادلانه ثابته شوي او په ځينو نورو ساحو كې د مناسب عامه سكتور د نشتوالي په صورت كې د ناهكومتي ادارو (NGOs) فعاليتونه ډير اغيزمن ول.

بنځينه وو ته تعليم او روغتيا په برخه كې امتيازي برخه وركول د MDGs په ټولو نورو برخو كې خپل اغيز بڼودلی ده، ځكه په افغانستان كې د كورنيو اقتصادي وضعيت خراب دی، نوپه دې سره بنځينه مشروع كار او عايد پيدا كوي، مثلاً خياطي كوي، چرگان روزی او داسی نور، له بلی خوا د مور او ماشوم روغتيا ډاډمنه كيري او په اقتصاد كې د بنځو ونډه زياتيري. د MDGs د ټاكلو موخو تر لاسه كولو لپاره د نړيوالې ټولني هراړخيزې مرستي حياتي ارزښت لري چې په دې برخه كې نه يواځې مالي مرستې، بلكې د ظرفيتونو لوړول، د پاليسيو ترتيبول او د پرمختگ په مقابل كې تشويق په دې لاره كې په زياته اندازه د پام وړ اقدامات دي او د نړيوالې ټولني سره له بشپړه او هر اړخيز تفاهم پرته افغانستان ته دا ستونزمنه ده چې په يواځې ځان په ۲۰۲۰ كال كې متوقعه اهداف تر لاسه كړي.

د بدلونونو لپاره د زميني چمتووالي

د افغانستان په معاصر تاريخ كې، دلته د لويو قدرتونو ترمنځ د سړي جگړې د تمرکز له اوږدو او بي ساري ويجاړيو وروسته په ۱۳۸۱ ل. لمريز كال كې يوه نوي دوره رامنځته شوه. په داسې حال كې چې هيواد په بشپړه ډول په هراړخيزه توگه د لسيزو ناکرارو خپلی و، په پراخه كچه فزيكي - بشري او ټولنيز نهادونه ويجاړ شوي وو. د افغانستان نوي ادارې او د هغې نړيوالو همكارانو ته ستر تاريخي مسوليت وړ په غاړه كړ. چې په دې اړوند د يو اسلامي او پراخ بنسټه حكومت رامنځته كول چې د قانون ټينگښت ته ژمن او ټول افغانان پرته له توپير څخه پكې سوله ييز او له درناوی ډك د ژوند كولو فرصت ولري، خپلو بالقوه اقتصادي ظرفيتونو څخه داسې گټه پورته كړي چې په نتيجه كې يې خلك عامه خدماتو ته بشپړه لاسري ولري او د انساني كرامت لرونكو وگړو په توگه د برابره حقونو څخه برخمن وي.

شپږنيم كاله وروسته، د كتنې وړ هڅو او لاس ته راوړنو سره سره، موږ لا تر اوسه هم دې موخو ته نه يو رسېدلي. هم موږ او هم زمو نړيوال همكاران، دې پايلې ته ورسيدو چې د شته خنډونو او پر هغو باندې د بري د لاسه كېدو لپاره د

وخت مسله ، سمه نه وه تحليل كړي. نا امنی ، بيوزلي، فساد، او په زياتيدونكي توگه د نشه يي توکو د صنعت پراختيا، دا تريخ حقيقت څرگندوی، چې د ماهيت له مخي د افغانستان په وړاندي د پرتو ننگونو په پراخوالي او حجم کي کمښت يا مثبت بدلون ندی رامنځته شوی. ، که چېرې د افغانستان د خلکو خانگري ستونزی او د سرچينو د کموالي په نظر کي نيولو سره د پرمختيا، امنيت، او سياسي تگلارو ترمنځ انډول په پام کي ونه نيول شي ، بيا به هم د افغانستان خلک په بشپړه توگه د خپل بشري پوتنسيال د پکارولو په برخه کي کمزوری پاته شي. د وسايلو، مهارتونو او د هغو څخه د دولت او نړيوالي ټولني د اړين سياسي ملاتړ په شته والی سره - افغانان کولای شي په راتلونکي کي پخپله د پراخه او هر اړخيزه بيا جوړونې او په هېواد کي د دوامداره سولې د تامين، کلیدي او غوره نقشي په غاړه واخلي.

د افغانستان ملي پرمختيايي تگلاره ، په هيواد کي په شته ننگونو باندې د برلاسی او د خلکو د هيلو او توقعاتو د ښه کيدو او پلي کولو په موخه، له بهر څخه د رابلل شوی متخصصينو په مرسته جوړه شوي وه. وده او پرمختيا ته د رسيدو لپاره د افغانستان د ملي پرمختيا تگلاره داسي يو لارښود و، چې د هغو عرصو په برخه کي کومي چې د زريزی پرمختيايي موخو پر بنسټ د بيوزلي د راکمي دو په موخه د هېواد دملي تگلارې په توگه برابرې شوي وه، ترې گټه اخيستل کيده. په برياليتوب سره ددې تگلارې د پلي کولو بنسټيز عنصر، د غوره ملي ظرفيتونو لکه: معارف، انرژي، کرهني او اوبه لگول او همدارنگه د پخلايني، عدالت او بدیل معشيت په برخو کي د پانگي اچول وو. د افغانستان د ملي پرمختيا تگلاره ، سربېره پردې چې د افغانستان دولت او نړيوالي ټولني ترمنځ د تړون د موخو د بشپړکي دو لپاره د لگښتونو يوه حساب شوي تگلاره وه، د پرمختيا د بهير او د ثبات راوستلو په لور د خوځښت، پرله پسې ودې او بشري پرمختيا او د اوږدمهاله افغانی کي دني څخه د تمه کي دونکو موخو د عملي کي دو، يوه طرح هم گڼل کيږي. د افغانستان د تړون ليک بشپړ عملي کي دل يعني دسولې راوستل، ټوليزي او سالمې ادارې رامنځ ته کول، د ټولنيزي او اقتصادي دوامداره ودې تامينول، دا چې د هغو مثبت او محسوس اثرات د افغانانو پر ژوند اغيزه ولري ددې غوښتونکي وه ترڅو د زورزياتي او کړاو د لس گونو کلونو څخه وروسته د ناکامي څخه په وېره باندې غلبه حاصله شي. اوس مهال له برياليتوب څخه پرته د بل هيڅ يو بدیل په هکله بايد فکر ونه شي. (د پرمختيايي ستراتيژي دري او پښتو متنونه ډير ضعيف ژباړل شوي، املايي او گرامري تير وتنی لري، نوځکه له هغو څخه په اقتباس کي تيروتنی تر سترگو کيږي. له دی امله بښنه غواړو).

د ۱۳۸۰ کال د ليندۍ (۲۰۰۱ زيږديزکال) څخه را پدېخوا په هيواد کي گڼي لاسته راوښته شته چې د پام وړي دي. د بن پرېکړه چې د ۱۳۸۰ هجري لمريز کال د ليندۍ د مياشتي (د ۲۰۰۱ زيږديز کال د دسمبر په پينځمه) لاسليک شوه، په افغانستان کي د يو دموکراتيک حکومت د جوړېدو په لوري يی نوی پړاو پرانيست د بن له کنفرانس څخه وروسته ډير ژر يوه لنډ مهاله اداره رامنځته شوه او له هغی نيټی وروسته، د بېړنی لوبې جرگي د جوړېدو له لارې- د لسگونو کلونو وروسته يو شمير محلی مشرانو، پخوانيو جهادی قوماندانانو او واليانو پدې جرگه کي د افغانستان د خلکو داستازو په توگه گډ ون وکړ - منځ مهاله اداره جوړه شوه. په ۱۳۸۳ کال (۲۰۰۴ زيږديز کال) کي، له دريو لسيزو وروسته، د لومړي ځل لپاره، افغانستان وکولای شول چې د پرمختگ او سياسي سيستم لپاره د يو بنسټ په توگه يو اساسي قانون ولري. د آزادو او عادلانه ټاکنو دري پړاوونه سرته ورسيدل. زموږ هېواد افغانستان، اوس مهال يو داسې ولسمشر لري چې په دموکراتيکه توگه ټاکل شويدي، همدارنگه، د ټاکل شوی ملي شورا او ولايتي شوراگانو درلودونکی دی. په سلو کي ۷۶ په شرايطو برابر رای ورکوونکو د ولسمشري په ټاکنو کي گډون وکړ. همدا اوس د ملي شورا د غړو په سلو کي

۲۷ بنځې دي. (سره له دې چې په ولایتي شورا گانو کې د زورواکو او پخوانیو قوماندانانو لاسوهنی تر سترگو کېږي، خو بیا هم اقلاد دیموکراسی یو مظهر دی او موږ یی یو پرمختگ بولو).

د سیاسي پرمختگونو ترڅنګ، د ۱۳۸۰ کال څخه راپدېخوا نور پرمختګونه، دا ډول دي: په لومړنیو او منځنیو بنوونځیو کې د شپږ میلیونه ماشومانو شمولیت، چې د هغو په سلو کې ۳۵ نجونې دي؛ د روغتیایي لومړنیو خدماتو کچه اوس مهال د هیواد په سلو کې ۸۵ تر پوښښ لاندې نیسي او په سلو کې ۸۰ د افغانستان خلک د واکسیناسیون د خدماتو څخه برخمن شويدي؛ تر پنځه میلیونو څخه ډیر شمیر کډوال هیواد ته راستانه شويدي؛ د ۱۲۲۰۰ کیلومترو په شمول حلقوی سرک بیا رغول شويدي؛ تر ۶۳۰۰۰ څخه ډیر وسله وال کسان دملکي کولو له بهیر سره یوځای شوي دي؛ پخوانی نامسوله وسله وال په پولیسو او ملي اردو کې تنظیم شول، د ملي اردو او ملي پولیسو ټاکل شوی شمېره د بشپړېدو په حال کې ده؛ د دولت اقتصادي نهادونه او خیریه ټولنیز نهادونه، بیا جوړ شويدي چې د ارزښت وړ لومړني خدمات وړاندې کوي؛ د پیسو ریفورم تر سره او د محاسباتو واحد ملي سیستم رامنځ ته شوی؛ د ملی اقتصاد نسبي ثبات، مالي نظام، د پیسواحتیاطي سیاستونه، د انفلاسیون نسبتاً ټیټه کچه تر لاسه او اړونده عامه مالي اداره جوړه شوي ده؛ اوس د مخابراتو شبکې او سوداګریزه بانکداري چې د خصوصي سکتور له خوا پر مخ وړل کېږي، نسبتاً ښه پر مخ روانه ده.

د بن له تړونه وروسته، د افغانستان دولت او نړیواله ټولنه، د افغانستان توافقتنامه (تړولیک) طرح کړ، چې دا تړولیک په ۱۳۸۴ (۲۰۰۶ زېږدیز) د انګلستان د لندن ښار کې لاس لیک شو. د بن تړون په پایله کې دولتي نهادونه بیا ورغول شول او د افغانستان د تړولیک موخه، د دې نهادونو فعال کول و. دې موخې ته د رسیدو لپاره، د افغانستان تړون لیک د دولت هر اړخیزې جوړونې څخه د ملاتړ لپاره یو شمېر لوړې موخې په ګوته کړې چې د امنیت، حکومتداري، ټولنیز او اقتصادي پرمختګ سره یوځای د نښه یی توکو سره مبارزه او سیمه ایزه همکاري هم پکې شامل وی. د افغانستان دولت د خپلو مسؤلیتونو د پرځای کولو لپاره، چې د افغانستان تړون لیک په وړاندې یی لرلی، د افغانستان د ملي پرمختیایي تګلارې لومړنی سند جوړ او وړاندې کړ چې هغه سند اوس د افغانستان د ملي پرمختیایي تګلارې په نورم یادېږي او موږ یی اوس د یوې تجربی په توګه تر کتنې لاندې نیسو.

تر اوسه پورې د نړی د ملتونو څخه هېڅ یو د داسې ننگونو سره چې افغانستان په وړاندې پرته دي، ندي مخامخ شوی. زموږ هیواد د لسګونو کلونو جګړې په وړانیو بدل کړی او دهغه بشري، نهادی او فزیکي زېربنا یا داچې په بشپړېډول وړانه شوی یا هم ډېره زیانمنه شويده، په اوس وخت کې، افغانستان له بیوزلي سره لاس او ګرېوان دي او د هغه مالی سرچینې ډېرې کمې دي، چې دا کار د خدماتو د وړاندې کولو خنډ ګرځي دلی؛ د مخالفو وسله والو او مجرمانو د فعالیت له امله نا امنی ورځ په ورځ زیاتېږي؛ په حکومت کولو کې کمزوري او اداري فساد ډیر زیات دی؛ د خصوصي سکتور د پرمختګ لپاره اړینه زمینه نشته؛ د نښه یی توکو مخ په زیاتېدونکی صنعت له خانه ناوړه اغېزه پرې اېښي؛ او په عامه او خصوصي سکتورونو کې د غوره بشري ظرفیتونو کموالي شته. د هیواد د بیا جوړونې اړونده ستونزو باندې بریالیتوب داسې چې وکولای شي د دوامدار اقتصادي ودې لپاره لازمه زمینه برابره کړي، د زیاتو کلونو او د نړیوالي ټولني د دوامداره مرستې غوښتونکی دی. (سره له دې چې د ملی پرمختیاد ستراتیژي پښتو ژباړه له املایی او ګرامری پلوه ډیره اصلاح شوه، خو که چیرې بیا هم ستونزې پاتې وی، بښنه غواړو).

د دغو ټولو لاسته راوړنو سره سره د افغانستان د پرمختیا او ثبات په لاره کې ګڼ خنډونه او ننگونې لاهم شته چې ددغې ملي تگلارې په پلان او طرح کې باید له پامه ونه غورځول شي. په هغه صورت کې چې د هېواد په ځینو سیمو کې نا امنی وي، او تر څو هغه راکمه نشي، موږ اقتصادي او ټولنیز پرمختګ ته نشو رسېدلای. د ترهګري او بنسټ پالو د فعالیتونو د جرړو را ایستلو په لار کې د دولت او نړیوالې ټولني د کوښښونو سره سره، د ۱۳۸۴ کال څخه را پدېخوا امنیتي وضع خرابه شوې ده. په افغانستان کې، په خانګري توګه په سوېلي او سوېل ختیځو سیمو کې امنیت د خورا اهمیت درلودونکی دی. د افغانستان د ملي پرمختیایي تگلارې د تطبیق په لاره کې، امنیت یواځینی لومړي شرط دی. خو په دې اړوند امنیت یواځینی عنصر ندی. د افغانستان د ملي پرمختیایي تگلارې همېشني بریالیتوب د دولت د ځواکمنی له لارې په ټول هېواد کې د قانون د تینښت په برخه کې ملاتړ او پیاوړتیا ده. په داسې حال کې دا کار د حکومت کولو د ملي او ځایی جوړښتونو غوښتونکي دي، تر څو و کولای شي وګرو ته اساسی خدمتونه تر سره کړي.

د امنیت په راوستو کې دوی مسلی چې یو ډبل سره تړاو لري، مهمی دی: په عامه سکتور کې د اداري فساد زیاتوالی او د نشه یی توکو د صنعت وده. موجوده احصایی دا ښیي چې اداري فساد په ټول هېواد کې خپور شوی او په عامه ادارو کې وار په وار زیاتېدونکی فساد د پانګوالو د نا هیلې سبب ګرځي. چې دا کار په ریښتیا سره د اقتصادي فعالیتونو پڅوالی او له هغه سره نور اړوند تهدیدونه زیاتوي. د هېواد په ځینو سیمو کې د امنیت نشتوالی، د کوکنارو د کرلو لپاره زمينه برابروي چې دا کار د نشه یی توکو د صنعت د زیاتیدلو سبب ګرځي. د نشه یی توکو اقتصاد، د مشروع اقتصاد بالقوه ټول فرصتونه تر خپلې شعاع لاندې راوستلي اود ترهګري فعالیتونو د تمویل لپاره د نامشروع زیاتو پیسو په لاس راوړلو سبب ګرځي اوپه دولتي ادارو کې فساد نور هم زیاتوي. همدارنګه، هېواد کی باید د ټولنیزو غوره خدماتو کموالی په خانګري توګه د ښوونې او روغتیا په برخو کې تر غور او څیړنې لاندې ونيول سي. د سواد کچه په هېواد کې، په خاصه توګه په کلیوالي سیمو او د ښځو په منځ کې، ډېره ټیټه ده. په افغانستان کې د روغتیا اړوند شاخصونه هم د نوری نری په پرتله په ډېره ټیټه کچه کې دی. د سړی سر روغتیايي لښتګت، د سیمې په هېوادونو کې د سړی سر روغتیايي لښتګت یو پر ځلور ده.

دولت باید په غوڅه توګه د خصوصي سکتور لارښوونه وکړی، تولیدی فعالیتونه باید زیات کړی اود بازار اقتصاد ته ژمن پاته شي. دا کار د اقتصاد دوامداره ودې لپاره اړین بنسټ جوړوي او د کارموندنی فرصتونو په برابرولو کې مرسته کوي. دا پداسې حال کې ده چې په اقتصادي اړونده عرصو کې یو لړ داسې نیمګړتیاوې شته چې باید تر بیا کتنې لاندې و نیول شي، ترڅو زموږ کوښښ بریالیتوب ته ورسیري:

د هیواد فزیکي زیربنا د سړکونو، د اوبو او بریښنا وړاندې کول، او د ارزښت اړوند ټول ځنځیر چې کورنی تولیدات کورنی او نړیوالو بازارونو ته رسوي، داسې کم دي چې اقتصادي ودې ته ځواب نه وایی.

معنوي زیربناوې چې د اقتصادي فعالیتونو لپاره بشری او نهادي لازم ظرفیتونه پکې شامل دي، هیڅ نشته. په عامه او خصوصي سکتورونو کې د ظرفیتونو لوړولو او د نهادونو پرمختګ ته د پام وړ پاملرنه شوې ده، خو بیا هم د ودې او پرمختیا په اړه د افغانستان د ملي پرمختیایي تگلارې موخوته رسېدل، وخت ته اړتیا لري.

د اقتصاد مدیریت کول کمزوري ده. دولت ددې په لټه کې دی ترڅو د اقتصاد په برخه کې پراخه سمونې (ریفورم) رامنځ ته کړي، خو د نهادي چوکاټونو جوړول او ددې ریفورمونو د اغیزمن پلي کولو لپاره د لازمو مقرراتو جوړول کلونو وخت ته اړتیا لري.

په تیرو کلونو کې د اقتصادي او سیاسي ګوښه والی په دوران کې د سیمې او نړۍ سره د افغانستان سوداګریزو اړیکو ته ډیر زیان رسېدلی دی او باید بیا و رغول شي، ددې لپاره چې افغانستان وکولای شي یو ځل بیا د سیمې او نړۍ د اقتصاد سره یو ځای شي، باید د خصوصي سکتور د ودې او پرمختګ لپاره لازمه زمینه برابره کړي.

د اقتصادي او سیاسي ګوښه والی په دوران کې، د مالي مسلو او د ځمکې د مسلې له کبله د غوره بازارونو ارتباط وده نه ده کړی او دې کار په اقتصادي برخه کې د خصوصي پانګه والو فعالیتونه کم کړي دي. افغانستان د پام وړ سوداګري او طبیعي غوره سرچینو څخه برخمن دی، چې د هغو څخه د سمې ګټې اخیستنې په صورت کې کیدلای شي د کارموندنې لپاره زیات فرصتونه برابر او د دولت عواید په څرګنده لور کړي.

د نه همغږی او نه سمون اوسنی لارې چارې چې د افغانستان د بیا جوړونې او بیا رغونې لپاره ترې ګټه اخیستل کېږي، باید د یوې بشپړې همغږې، واحدې او د لومړیتوبونو د ټاکلو په کرنلارې، هغسې چې د افغانستان د ملي پرمختیایي په ملي تګلارې کې ځای ورکړل شوی و، بدل شي. ددې ټکي په پام کې نیولو سره چې اوس هم یو ډیر شمیر مرستې، د افغانستان د دولت له بودجوي سیستم څخه وتلي، لګول کېږي، لازمه ده چې د افغانستان د راتلونکې پرمختیا لپاره اړینه همغږي رامنځ ته شي او د مرستو اغېزمنتیا لوړه شي.

د ANDS د تطبیق په بهیر کې د بهرنیو مرستو د وضعیت لنډ تحلیل په لاندې توګه وه .

د ارقامو له مخې په ۱۳۸۱ل. کال کې په اصلی بودجه کې د بهرنیو مرستو اندازه په سلو کې ۸۲،۷ وه. د ۱۳۸۲ ل. کال په ټوله بودجه کې د بهرنیو مرستو سلنه ۹۱،۳ تمویل شوی وه او د ۱۳۸۳ل. کال په ټوله بودجه کې په سلو کې پنځوس یی له بهرنیو مرستو څخه تمویل شوی وه. د ۱۳۸۴ ل. کال د ټولې بودجې په سلو کې ۸۲،۲ له بهرنیو مرستو څخه تمویل شوه. د ۱۳۸۵ل. کال بودجه کې د بهرنیو مرستو ونډه په سلو کې ۷۷ وه او د ۱۳۸۶ کال په اصلی بودجه کې د بهرنیو مرستو ونډه په سلو کې ۷۲ اټکل شوی وه. د ۱۳۸۷ل. کال په ټوله بودجه کې د بهرنیو مرستو ونډه په سلو کې ۶۶،۲ وه. په ۱۳۹۱مالي کال کې ملي بودجه ۲۴۴،۷۴۴ بلیونه افغانۍ وه، چې دغه پیسې له ۴،۸۹۵ بلیون ډالرو سره معادل دی (په دی کال کې په اوسط ډول یو امریکایي ډالر پنځوس افغانۍ کیدي)، ددغه کال په انکشافی پروګرامو کې هم له همدې بودجې کار اخیستل شوی و، همداسې هم تر ۱۳۹۲ل. کال پورې د انکشافی بودجې لپاره بهرنیو مرستو څخه کار اخیستل کیده. په دی توګه لیدل کېږي چې بهرنیو مرستو د افغانستان د دولت د مالي تمویل مهمه وسیله وه . دغه مرستې په عمومي توګه له افغانستان سره په لاندې توګه د مرستو په نړیوالو بیلابیلو کنفرانسونو کې ژمنه شوی وی :

- په ۲۰۰۶ م. کال کې د توکیو کنفرانس ۴،۵ میلیارد ډالره مرسته افغانستان سره و منله
- په ۲۰۰۴ م. کال کې د برلین کنفرانس ۸،۳ میلیارد مرسته ومنله
- په ۲۰۰۸ م. کال کې د لندن کنفرانس کې ۱۰۵ میلیارد ډالره او پاریس کنفرانس کې ۲۱،۴ میلیارد د مرستو وعده وشوه.
- په ۲۰۰۶ م. کال کې ددغو ټولو مرستو مجموعه ۲۳،۳ میلیارد ډالره شوه. د ۲۰۰۶ کال تر پای پورې افغانستان ته ۱۳ میلیارد ډالره راغلل. ددغو پیسو په سلو کې ۲۲ یی د دولت له طریقه او په سلو کې ۷۸ یی د نادولتي موسساتو له خوا مصرف او ولګول شوی. البته دولت د بودجې په واسطه اجرا شوی مرستې د نا دولتي موسساتو په پرتله اغیزمنی ارزښتی کیری، اما د نادولتي موسساتو د لګښت او د پروژو نتیجه او د هغو

گزارشات رسماً ثبت نه دی او نه هم د دوام او کیفیت له پلوه ډیر مطلوب دی (البته ټولې تر یوه حکم لاندې نشي راتلای، ډیرو انجیوگانو او موسساتو خصوصاً د ولایتي بیارغاونې ټیمونو په ډیر معقول لگښت سره ډیری کتوری او مطمینی او منظمې پروژې تطبیق کړی چې د افغانستان د دولت او ټول ولس له خوا دمننی وړ دی).

- له ۲۰۰۲ م. کال څخه تر ۲۰۰۹ م. کال پورې ټولې ۶۲،۳۵ میلیارده ډالره مرسته افغانستان سره ژمنه شوی ده چې له هغې جملې څخه ۳۵،۴۵ میلیارده ډالره په دغه موده کې افغانستان ته ورکړل شوه.
- د بن دوهم کنفرانس (۲۰۱۱م.) دایر شو، موخه یې تر ۲۰۲۴ م. پورې چې د بن له لومړي کنفرانس څخه تقریباً لس کاله وروسته جوړ شو، د تحول لسیزه یې په پام کې ونیوله او د امنیتي مسولیت د لېږد خبره پکې مطرح شوه او له افغانستان څخه تعهد واخیستل شو چې اداري فساد ته به دپای ټکی ږدی. په دې کنفرانس کې چې د آلمان د هیواد په کوربه توب او د افغانستان په گډون دایر شو، هغه کې ۸۵ هیوادونو او ۱۵ نړیوالو سازمانونو برخه لرله. مهمه موضوع یې د افغانستان د امنیت په هکله د نړیوالو ژمنې وې. د پورتنیو مرستو له جملې څخه د هغه زیاته برخه یې بلاعوض کمکونه دي، لږ برخه یې پورونه دي. دغه پورونه په لاندې ډول له بیلابیلو منابعو او په بیلابیلو شرطونو سره دي :

5. نړیوال بانک: بیلابیلو پروژو ته یې د ۶۱۱۹۱۱۲۰۳ ډالرو په اندازه پور ورکړی دی چې ددغه پور شرطونه دادی:

د پور تکتانه یې په سلو کې ۰،۷۵ ژمنه شوی یې په سلو کې ۰،۳ او د ورکړې موده یې لس کلونه د پور ده پای ته رسیدو موده یې څلوېښت کلونه دي.

6. د آسیایي پرمختیا بانک: په بیلابیلو پروژو کې ټول ۷۸۷۲۹۰۰۰۲ ډالره پور ورکړی شرایط: د پور تکتانه په سلو کې یو او ژمنه شوی تکتانه په سلو کې صفر، د بیاورکړې پیل لس کاله د پور د پای ته رسیدو معیاد څلوېښت کاله دي.

7. د اسلامي پرمختیایي بانک: په دوو پروژو کې یې ټول ۲۹۷۸۳۶۰۰ ډالره پور ورکړی دي. شرایط: د پور تکتانه په سلو کې صفر، د بیرته ورکولو مهلت یې اته کاله او د پور د پای ته رسیدلو معیاد دیرش کاله دي.

8. د سعودی پرمختیایي صندوق: د ټول پور اندازه ۵۱۹۹۸۷۰۰ ډالره د پور شرایط: تکتانه په سلو کې صفر، د بیا سپارلو د مودې پیل اوه کاله، د پور د پای ته رسیدو معیاد ۲۵ کاله.

له بلا عوضه کمکونو پرته د پورتنیو څلور ډوله ورکړل شویو پورونو څخه د هیواد د بیارغاونې بیلابیلو برخو کې لگول شوی دي. هغه پورونه چې په مجموع کې له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۵ ل. پورې افغانستان ته ورکړی شوی دي. ټول یې ۱۴۸۰۹۸۹۰۵۵ ډالره کیدل.

پورتنی مثالونه په افغانستان کې د بهرنیو مرستو اندازه او طرز و، په تیره بیا د کابل په کنفرانس کې وروسته د افغانستان دولت ته د بهرنیو مرستو د لگولو په هکله پوره تجربه ترلاسه شوه. په دغه کنفرانس کې د افغانستان دولت او وروسته تر ۲۰۱۰ م. څخه یې د بهرنیو مرستو په لگښت کې یو ریفورم ایجاد کړ. د ماليي وارت مخکې تر هغه د دولت د عوایدو ډیر ښه متمرکز کیدو او په هغو کې د ښه شفافیت په خاطر د ماليي وزارت، د مهمو گمرکونو او د لویاتو د مستوفیتونو په برخه کې نه ستومانه کیدونکي کار کړی و. هغه بې نظمې چې له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۴ پورې موجوده وه ورو له منځه ولاړه او د دولت شتمنی خوندي پاتی شوه. لاهم ډیر کارونه پاتی دي چې د دولت منظم او غیر منظم ټول عواید ښه سازماندهی شي. د ماليي وزارت په دې برخه کې په دې ورسوتیو دوه - درې کلونو کې ښه کوتلی او بریالی گامونه اچت کړی دي او د دولت د عوایدو اندازه او چته او ثبات ټینگ شوی دی .

له نیکه مرغه افغانستان پراخه مالی سرچینې لری او د دولت د عوایدو لپاره مختلف منابع شته چې ورو ورو به یو یو تر استفادی لاندې راشي. یعنی افغانستان مجبور نه دی چې د اوږدو کلونو لپاره بهرنیو مرستو ته انتظار وپاسي. د افغانستان د دولت مالی منظم عواید لکه مالیاتي عواید، تشبثاتي عواید او نور دي چې د هغه اټکل کول آسانه دي. له بلې خوا داسی هیله شته چې بیلابیل مالیات ولرو، لکه :

د جایدادونو، سراپونو، ځمکو، دمالداري سکتور، ونډی، د جوازونو اوحق الامتیازونو او داسی نورو له مدرکه. د مالی دورو او منابعو توپیر په اقتصادی شرایطو کې د مثبت بدلون لامل کیری. څومره چې دولت منظم عواید پیاوړی شي یعنی له بالقوه امکاناتو استفاده کول زیات کړو، هومره به په بهرنیو مرستو زموږ اتکا کمه شي. د مالیي دوزارت او د افغانستان دحکومت راتلونکی هڅی همدی ټکیو باندی متمرکز دی .

د دولت غیر منظم عواید بهرنی مرستی، اعانی، د اړتیا پرمهال ددولتی ملکیتونو پلورل او ددولت پورونه دی. کله چی منظم عواید ثبات ومومی او پیاوړی شی، بیا نو د غیر منظمو عوایدو ارزښت کمیږی او اړتیا ورته نه لیدل کیږی. افغانستان او س همداسی یو یی مرحلی ته نزدی شوی دی.

د افغانستان بیا رغاونه او د لندن کنفرانس

د افغانستان اسلامی جمهوری دولت او نړیوالو ملگرو د ۲۰۱۰ کال د جنوری په میاشت، چی ۱۳۸۸ کال د سلواغی میاشت د اتمی سره سمون خوری په لندن کینی ناسته وکړه تر څو په خپلو مشترکو ژمنو له افغانستان سره د امن، رفاه او دیموکراسی په ډاډمنولو کینی مرسته وکړی. د لندن کنفرانس له افغانستان سره د نړیوالو همکاریو په لړ کی یو مهم قدم بلل کیږی تر څو په افغانستان کینی امنیت، ثبات او انکشاف راشی او ملگرو ملتونو پدی ساحاتو کینی خپل ملاتړ د افغانستان دولت څخه تجدید کړ. په لندن کنفرانس کینی ولسمشر حامد کرزی خپلی ژمنی په داسی شکل بیان کړی لکه څرنګه یی چی د لوری کولو (سوګند یادولو) په مراسمو کینی ویلی وو او هغه باندی یی بیا تاکید وکړ. همدا راز ملگرو ملتونو په خپلو ژمنو باندی هماعسی چی د بن کنفرانس ۲۰۰۱، توکیو کنفرانس ۲۰۰۲، دافغانستان توافقنامه په ۲۰۰۶، پاریس اعلامیه ۲۰۰۸ کینی کړی وه بیا ټینګار وکړ. ملگرو ملتونو په خپل ملاتړ د ملگرو ملتونو د امنیت شورا قطعنامه چی د افغانستان د امنیت، ثبات او رفاه په اړه وه بیا تایید کړه. په دغه ناسته کی د کنفرانس ګډون کونکو ټینګار وکړ چی د افغانستان دولت او ملگرو ملتونه یو نوی پړاو ته ځی، تر څو افغانان دخپل هیوادچاری په خپل لاس کی واخلي. د کنفرانس ګډون کونکو یو ځل بیا د رهبری او مدیریت چارو د افغانانو په واسطه په اهدافو او منظمو او نړیوال همکاریو په زیاتیدو ټینګار وکړ. ټولو ګډون کونکو ژمنه وکړه چی جدی هڅی به کوی تر څو د افغانستان دولت د دی وړتیا ومومی چی د خپلو خلکو اړتیاوی پوره کړی.

د لندن کنفرانس څخه وروسته، بل کنفرانس په کابل کینی د افغانستان په کوربه توب دایر شو او په دی کنفرانس کی د افغانستان لپاره په عملی پلانونو باندی خبری اتری وشوی. دغه پلانونه په تولید ډول په افغانستان کی د برابرې، بشری حقونو، جنسیتی برابرې، غوره حکومتداری او اقتصادی ودی په اصل باندی ولاړ وو، چی د افغانستان د اساسی قانون په رڼا کی به تنظیم شی. په کنفرانس کینی په ګروپی هڅو باندی تاکید وشو تر څو کامیابی تر لاسه شی.

ګڼ شمیر ستونزو په افغانستان کینی پورتنی ټول اهداف له ننګونو سره مخامخ کړی وو، مخصوصاً په سیاسی، اقتصادی، انکشافی او امنیتی ساحاتو کی. په دغه مشکلاتو بری زموږ په ګټه و، خو لا هم د بری درک ونه لګید. د ملگرو ملتونو د شتون او همکاری څخه موخه په افغانستان کی، د افغانانو په واسطه د چارو د رهبری څخه ملاتړ کول و، خو دا کار ډیر بریالی تمام نشو. په دی کنفرانس کی د افغانستان امنیتی وضعیت تر پشپړی څیرنی لاندی ونیول شو، د کنفرانس ګډون کونکو د افغانستان خلکو او امنیتی قواوو اوله هغو هیوادونو مننه وکړه، چی په افغانستان کینی خدمت کوی. ګډون کونکو همدارنګه خپلی خواشیننی دهغو کسانو په هکله وښودله چی خپل ځانونه یی د یو با ثبات او امن افغانستان په خاطر له لاسه ورکړی دی. هغوی همدارنګه پردی ټینګار وکړ چی پر خپل تعهد او عزم باندی ولاړ دی تر څو د تروریزم او سیمه بیژتهدید سره مبارزه وکړی او د افغانستان ددولت له هڅو څخه یی په دی برخه کی مننه وکړه. په کنفرانس کی د امنیتی قوا د پرمختګ او د مسؤلیتونو اخیستلو په برخه کینی د پرمختګونو څخه خوښی وښودل شوه. هغوی همدارنګه د افغانستان د ژمنی څخه چی افغان امنیتی قواوو په راتلونکی دری کالو کینی د اکثرو نظامی عملیاتونو رهبری په غاړه واخیسته او پنځه کاله وروسته به د فیزیکی امنیت رهبری ولری هرکلی وشو او دی هدف ته د رسیدو لپاره نړیوالی ټولنی د افغان امنیتی

قواوو سره دنوری مرستی لپاره ژمنه وښوده. د کنفرانس گډون کونکو خپل مشترک تعهد او ژمنو باندی ټینګار وکړ تر څو د انتقال پروسه ژر تر ژره سرته ورسوی. دا پروسه لومړی ځل له یو څو ولایاتو څخه شروع شوه، چی د ۲۰۱۰ تر آخره او ۲۰۱۱ په شروع کښی امنیت افغانی قواوو ته ورسپارل شو او داسی وښودل شوه چی آیساف به یواځی حمایتی نقش ولری.

د پرمختیا او حکومتولی په برخه کی په دې کنفرانس کی گڼ بحثونه وشول، دا چی افغانستان د بیرو انکشافی ستونزو سره مخ دی، دا هم ومنل شوه، چی په دغو ستونزو د کامیابی لپاره د نړیوالو ټولنی د متداوم حمایت ته ضرورت شته. د دغو ستونزو او خنډونو د منځه تللو لپاره یوې همغږی ملکی برنامې او منابعو ته جدی اړتیا احساس شوه.

نړیوالی ټولنی د افغانستان دولت د اقتصادی انکشاف د مرحلو د تکمیلیدو په خاطر د قرض ورکونکی لخوا د 1.6 میلیارده دالرو د قرضونو د بښنی څخه خوبنی څرګنده کړه او تر اوسه پوری د بښل شوی قرضونو رقم افغانستان ته ۱۱ میلیارده دالرو ته رسیدلی. د کنفرانس گډون کونکو د افغانستان له د غی ژمنی څخه خوبنی څرګنده کړه چی، وروسته تر دی به بیرو مالی مسنولیتونه په خان باندی منی، یعنی مرستی به د نادولتی موسساتو پر ځای ددولتی ادارو له طریقه لګول کیږی، خو دغه کار یو لړ اصلاحاتو ته اړتیا لری چی په لاندی ډول وی:

- د گمرکی او مالیاتی عوایدو زیاتوالی
- د دولتی تصدیګانو رځاونه او بیرته جوړول
- د قانونی اصلاحاتو ادامه چی په دی لړکی د معادنو د نویو مقرراتو تطبیق کول شامل دی.

د کنفرانس گډون کونکی په خپلو ژمنو په هغه صورت کی ولاړ دی چی دافغانستان دولت د فساد د مبارزی لپاره یوه پراخه برنامه ولری او هڅه دی وکړی چی د کابل کنفرانس د پروگرام څخه مخکی باید یو شمیر ټاکلی پلانونه تطبیق کړی چی په لاندی ډول وو:

- د قانون د نظارت د دفتر تقویت تر څو دوی وکولای شی هغه حکومتی مسنولین چی په فساد اخته دی ورڅخه تحقیق وکړی او هغوی تحریم کړی.
- تر ۲۰۱۰ م. کال پوری له فسادسره د مبارزی د ارګانونو لپاره د یو حقوقی بنیاد جوړول، تر څو د غټو جرایمو د څیړلو په وړاندی د اوږدی مودی لپاره استقلالیت ولری.
- د شایسته سالاری روند او د ملکی خدماتو د قانون د موثریت زیاتوالی.
- د ولس مشر عزم د هغه فرمان د صدور لپاره چی په هغه کښی د وزیرانو، مشاورینو، پارلمان غړی، والیان او د وزارتونو معین صاحبان ونشی کړای په گمرکونو او دعوایدو لرونکوریاستونو کښی خپل اشخاص او اقارب ځای په ځای کړی. (اوس له هغه فرمان او ژمنو څخه دوه یا دوه نیم کاله تیر شول، خو هیڅ اغیزه یی معلومه نشوه)

نړیوالی ټولنی په دغه کنفرانس کی د افغانستان ددولت دی ژمنی څخه هم خوبنی وښوده، چی د بنځو په وړاندی د تاو تریخوالی مخنیوی قانون به تطبیقوی او ددوی د حقونو د رعایت لپاره به یو عملی پلان تطبیقوی. (د بنځو د حقونو د

رعایت، د جنډر دمسایلو، د صحت او معارف په چارو کې د ښه والی د څارنی لپاره د افغانستان مدنی ټولنی مسولیت په غاړه واخیست، تر څو دا مسایل نظارت کړی)

ANDS د افغانستان د بیا رغاونې مهمه ستراتیژیکه برنامه

د افغانستان ملي پرمختیایي تگلاره (ANDS) د افغان حکومت د هراړخیزه پالیسی یو سند و، چې موخه یې د افغانستان د ټولنیزو او اقتصادي پرمختیاوو لپاره د مسایلو، سیستمونو او زمانې چوکاټ وړاندې کول و، تر څو پرمختیایي چارې له نړیوالې ټولني او داخلي فعالو ارگانونو سره په همپهښه ترسره شي. ددې سند جوړیدنه په لومړي ځل په ۲۰۰۵ کال کې د یو لنډ مهاله لومړني سند په ډول (ANDS – 1) را پیل شوه او دا بهیر د یوې ځانگړې کمیتي لخوا چې ولسمشر یې په خپله نظارت کاوه او د ولسمشر د اقتصادي سلاکار لخوا یې مشري کیدله پر مخ بیول کیده. هیله دا وه چې د افغانستان په اړوند د زیریزي پرمختیایي موخو MDGs-Afghanistan د ترلاسه کیدلو لپاره به په داسې جامع سند او پروگرام باندې کار وشي چې د زیریزي پرمختیایي اهدافو ته د افغانستان د رسیدو په برخه کې مرسته وکړی او په منځمهاله او اوږده موده کې د یو منظم، متداوم او هر اړخیز پرمختګ لپاره بنسټ کینودل شي. په دې اړوند له یوې خوا د حکومت بیلابیلو سکتوري وزارتونو لکه بهرنیو چارو، کلیو پراختیا او مالي وزارتونو او له بله اړخه افغانستان سره د سترو مرستندویه هیوادونو او نړیوالو ادارو لکه نړیوال بانک، د اسیا پرمختیایي بانک او ملګرو ملتونو سره په ګډ تفاهم او ګډو سلا مشورو وروسته د لنډ مهاله پرمختیایي سند لومړنی نسخه رامنځته شوه تر څو د افغانستان په هکله په ۲۰۰۶ کال کې د لندن کنفرانس کې وړاندې شي.

د افغانستان په هکله د لندن په کنفرانس کې د افغانستان د حکومت او نړیوالې ټولني ترمنځ د افغانستان تړونلیک **Afghanistan Compact**¹ رامنځته شو په دې کنفرانس کې بهرنیو هیوادونو او نړیوالو مرستندویه ادارو د افغان حکومت د پرمختیایي تگلارې څخه بشپړ ملاتړ وکړ او موافقه یې وکړه چې د پرمختیایي موخو د ترلاسه کولو لپاره دې د افغانستان حکومت دا ابتکار او د دې بهیر مسولیت په خپله پرغاړه واخلي. له هغه وروسته دغه ملي پرمختیایي سند ته د اغیزمن سند په توګه وکتل شول او د حکومت په داخل کې د بیلابیلو سکتوري چارو د تنظیم لپاره ګډي سلا مشورې وشوې. د لندن د کنفرانس څخه د مخه او له هغه وروسته د مرستندویه هیوادونو او سازمانونو دولتي او نادولتي فعالو ادارو، خصوصي سکتور، مدني ټولني او د ټولني له نورو اقسارو سره سلا مشورې ددې سبب شوې چې په دغه ملي پرمختیایي سند کې شاملو موخو او تگلارو کې ګډ اصلاحات رامنځته او د دې سند وروستی نسخه تیاره شي. د افغانستان ملي پرمختیایي تگلاره په عمومي ډول دوه مهمې دندې پر مخ بیایي:

¹د افغانستان موافقه لیک یا **Afghanistan compact** د افغان حکومت او نړیوالې ټولني او اړونده مالي مرستندویانو ترمنځ په ۲۰۰۶ میلادي کال کې لاسلیک شو. دغه تړون لیک په پام کې لږل چې د نړیوالو مراجعو په ملاتړ په راتلونکو پینځو کلونو لپاره د یو ملي او اغیزناک پروگرام بنسټ جوړوي. د افغانستان حکومت د دې تړون له مخې ژمن شوی و، چې د ملي امنیت، ښې حکومتداری، اقتصادي او ټولنیزې ودې او د نښه ئي توکو پر وړاندې د مبارزې په برخو کې ځانګړو موخو ته ورسېږي او په دې برخه کې مشخصې لاسته راوړنې ولري، خو دپام وړ بریالیتوب تر لاسه نه شو او ګڼ شمیر فرصتونه له لاسه ووتل.

نړيوالې ټولني ته د هيواد په دننه کې د پرمختيا د لومړيتوبونو په اړوند هر اړخيزه څېړنه ترسره کول او له ۲۰۰۲ کال څخه راوروسته چې افغانستان له اوږدې جگړې څخه راووت نړيوالې ټولني ته د امنيت ، اقتصاد او ټولنيزو پرمختيايي اړتياوو په اړه د يوې واحدې تگلارې چې په دا ځل د هيواد کې د ټولو دولتي اداراتو له ملاتړ څخه برخمنه وي، وړاندې کول شامل و.

په پروژو او پروگرامونو کې د اغيزمنتيا د راوستلو په موخه د بيلابيلو سکتوري وزارتونو او فعالو ادارو ترمنځ د تگلارو همغږي کول يې هم يوه برخه وه . په دې اړوند د افغانستان ملي پرمختيايي تگلارې جوړښت د بيلابيلو رکنونو په بڼه پرمختيايي اړتياوې دلبندي کولې او په دې ډول له دولتي وزارتخانو ، مرستندويه هيوادونو ، نړيوالو دولتي او نادولتي سازمانونو او افغان مدني ټولنو سره د کار او مرستو د ساحو په گوته کولو کې مرسته کول اټکل شوی وو او په هره برخه کې لومړيتوبونه په گوته شوي وو.

د افغانستان ملي پرمختيايي تگلارې بله اساسي دنده د زريزې د پرمختيايي موخو په چوکاټ کې د بې وزلۍ د کمولو په برخه کې د رغنده رول لوبول په نښه شوی وو ، چې د نړيوال بانک او د پيسو د نړيوال صندوق لخوا يې مالي ملاتړ په غاړه اخيستل شوی و . نوموړې تگلاره (Poverty Reduction Strategy Paper) د اقتصادي پرمختيا د تگلارې يو سند و ، چې د نړيوالو مالي ادارو او بانکونو څخه د پورونو د اخيستلو لپاره يې شرايط برابرول .

د (ANDS) پيژندنه

د افغانستان ملي پرمختيايي تگلاره (ANDS) Afghanistan National Development Strategy په تيره لسيزه کې د يوې واحدې ، معياري او د ټولني د لومړيتوبونو په اساس ترتيب شوې ستراتيژي وه. دا په تيرو کلونو د افغانستان د دولت ستره لاسته راوړنه گڼل کيده ، چې د نړيوالې ټولني پام يې ځانته اړولی او په مهمو نړيوالو کنفرانسونو کې د نړيوالو تمويلونکو لخوا د همدې ستراتيژي په اساس په لوړه کچه مالي او تخنيکي ژمنې شوي دي . د دغه سند نوم له څلورو کلمو څخه ترکيب شوی چې په دغه تگلاره کې تعريف شوی و دلته کټ مټ ليکل کيږي او په لاندې ډول تعبيريدلی شي :

افغانستان : افغانستان د اسيا په مرکز کې پروت په وچه کې راگير **landlocked** هيواد ده چې جنوبي اسيا او مرکزي اسيا سره نښلوي ، د ۶۴۷۵۰۰ کيلو متر مربع مساحت په لرلو سره دنفوسو د شمير له حساب په نړۍ کې ۴۰ هيواد گڼل کيږي . له اقتصادي پلوه افغانستان د نړۍ د غريبو هيوادونو په کتار کې راځي اود تاريخ په بيلابيلو پړاوونو کې تل د بهرنيو بنسکيلاکونو او سياسي لوبو ميدان گرځيدلی . د تيري لسيزې نسبي امنيت او د نړيوالو په مرسته اقتصادي تحريکاتو په نتيجه کې اوس اوس د افغانستان هڅه کړې چې په اوږده او منځمهاله موده کې يو ښکاره لرليد او بشپړ پرمختيايي پلانونه ترتيب کړي ترڅو د نړيوالو د تانيد او ملاتړ وړ وگرځي . چې د افغانستان لپاره د ANDS سند د همدې هڅو يوه کړی او دا يوه ځانگړې پرمختيايي تگلاره ده چې د افغانستان د شرايطو په پام کې نيولو سره ترتيب شوې .

ملي : د افغانستان ملي پرمختيايي تگلارې دوهم لفظ د **National** يا ملي لفظ ده چې دا ښکاره کوي چې دا ستراتيژي د افغانستان د سياسي سرحدونو دننه ټول قشرونه ، سکتورونه او ټولي سياسي ، ټولنيزي او اقتصادي برخې را اخلی او ددې پرمختيايي پاليسۍ يوه موخه په ملي سطحه د متوازن او همغږه پرمختيا رامنځته کول دي .

پرمختیا : د افغانستان په ملي پرمختیایي ستراتیژی کې درېم لفظ **Development** یا پرمختیا ده چې دا لفظ د پرمختیا پراخه مفهوم رانغاړي ، په دې مانا چې په دغه پرمختیایي تگلاره کې له اقتصادي پرمختیا نیولې تر سیاسي ، ټولنیز ، امنیتي او د بڼې حکومتداری پورې ټولې اړونده پدیدې په بر کې نیسي او په پای کې د افغانستان د ټولو وگړو د ژوندانه د سطحې لوړالی ددې پرمختیایي تگلارې وروستی هدف جوړوي .

ستراتیژی : د افغانستان په ملي پرمختیایي ستراتیژی کې وروستی لفظ د **Strategy** یا تگلاره و، چې د اوږدمهاله پلان په مانا تعبیر کید . د یادولو وړ ده چې د افغانستان ملي پرمختیایي تگلاره په ځانگړي ډول د پینځو کلونو لپاره ترتیب شوي وه خو دا تگلاره داسې ترتیب شوي وه چې د اوږدې مودې لپاره یې د بنسټونو په رامنځته کولو زیات تمرکز درلود، د بېلگې په توگه د زرینې پرمختیایي اهداف چې افغانستان یې باید په ۲۰۲۰ کال کې ترلاسه کړي .

د افغانستان دولت، د افغانستان د ملي پرمختیایي تگلارې په ترڅ کې د افغانستان په ټرونلیک او د افغانستان په پرمختیایي موخو کې درج، د ټولو معیارونو موخو په لاس ته راوړنه ځان په ټینګه ژمن بللی و. دغه ژمنی دا وی :

(الف) د ملي ثبات حصول،

(ب) د قانون د واکمنی، د ډیمو کراسی د پروسی او انسانی حقونو پیاوړتیا، او

(ج) د عامه خدمتونو د وړاندې کولو سمون او د دولت حساب ورکونه.

دغه ژمنی همدا راز پر هغو هڅو ولاړی وی چې، بیوزلی را کمه کړی، د خصوصی سکتور له لاری د اقتصادي ودی په ترڅ کې دوامداره پرمختیا ډاډمنه کړی، او د بشري پرمختیا شاخصونو ته سمون ورکړی. برسیره پردی، د پرمختیا په ټولو اړخونو کې د پرمختګ چټکتیا، په یو لړ مهمو سکتورونو لکه: کرنی، انرژي، اوبه لگولو او ښوونی او روزنی لپاره پکی لازیاتي پانگې ته اړتیا ښودل شوی وه.

د هغو مشورو وروسته چې د زرگونو افغانانو او تریوالو ملگرو سره ترسره شوی، د افغانستان ملي پرمختیایي تگلارې داسې چمتو شوی، تر څو په ترڅ کې یې هغه لومړیتوبونه چې په دغی تگلارې کې په گوته شوی، د هغو ننګونو او گواښونو سره سمون ولری چې هیواد دا مهال ورسره مخ دی. په دغه هڅو او هاند کې، زموږ بریالیتوب، د افغانستان د نړیوالو ملگرو دوامداره، شدید، اوسره پیوست ملاتړ ته اړتیا لری. په همدی اړه، په افغانی مدیریت سره، د افغانستان د ملي پرمختیایي تگلارې د اجندا اغیزمن پلی کولو لپاره د مرستو اغیزمنتیا اړینه گڼل کیږی، په ځانگړی توگه، د افغانستان د ملي پرمختیایي تگلارې د لومړیتوبونو سره د دغو مرستو په سمون ورکولو او د افغانستان د اصلی بودجی له لاری د سرچینو په لیر ډولو سره.

د افغانستان ملي پرمختیایي تگلارې، د یوی ملي تگلارې په توگه باید یو ه داسی منسجمه طریق (طرز العمل) خپله کړی وای، چې په ترڅ کې یې باید د هیواد د سوکالی، امن، ښه حکومت کولو او ثبات مشترکو موخو ته په پام سره، د دغه موخو بریالی پلی کول ډاډمن کړل شوی وای. په ستراتیژی کې داسی ویل شوی و: لکه څنګه چې موږ د افغانستان د ټرونلیک د موخو د پلی کولو په لور گام ږدو، ترڅو د عامه افغانانو په ژوندانه کې یواغیزمن بدلون منځ ته راشی، دا کار، د نړیوالی

ټولنی یوی قوی او دوامداره، مالی او سیاسی ژمنی ته اړتیا لری. تر ټولو مهمه دا چی، دغه منسجمه(واحد)هڅه به دولت،
خصوصی سکتور، مدنی ټولنی، تریوالی ټولنی او ټولو افغانانو بشپړی همکاری او ورگډیدو ته اړتیا ولری.

د (ANDS) میتودولوژي :

د افغانستان دولت، د ملي پرمختیا لپاره پنځه کلنه هر اړخیزه تگلاره طرح کړې وه، تر څو د هغې له لارې د افغانستان امنیتي، حکومت کولو او پرمختیایي اړتیاوو ته په بشپړه توګه ورسیدای شو. د افغانستان ملي پرمختیایي تگلاره، د افغانستان د ترونیک په جوړو شوو معیارونو او د زریزې پرمختیایي موخو ته درسیډو لپاره، د حکومت لړلید، اصولو او موخو ته انعکاس ورکاو او داسې په پام کې نیول شوی وه، چې له دولت سره به د خپلو ژمنو په عملي کولو کې مرسته کوي.

د اسی اټکل شوی و چې د افغانستان ملي پرمختیایي تگلاره به د ملی، ولایتی اوسیمه ییزو پراخو مشورو لاس ته راوړنه وي. ملي مشورې، د هیواد په ۳۴ ولایتونو کې د دولت اومدني ټولني د ټولو نهادونو، د نا دولتي سازمانونو په ګډون، فرهنگي ټولنو، مذهبي ډلو، د قومونو مخورو، خصوصي سکتور، د پرمختیاو نړیوالې ټولني کار پوهان په بر کې ولري. په پام کې وه چې ولایتی مشورې، د والیانو، د ولایتی نهادونو د استازو، د کلیوالی شوراګانو، د هر ولایت څخه دملی شورا د وکیلانو، د خایي مدني ټولني د مسولینو او استازو او د بیا رغونې د هغو ولایتی تیمونو د استازو او د ولایتونو د مخورو مشرانو سره بحثونه، به په بر کې ونیسي، چې پدې مشورو کې یی په نیغه توګه برخه اخیستی وه.

د افغانستان د ملي پرمختیایي تگلارې اړونده مشورتي بهیر، د پلازمیني او ولایتونو ترمنځ لومړنی کلیدی مفاهمه وه او په دی دلیل جوړه او په پام کې ونیول شوه تر څو د پلازمیني او ولایتونو ترمنځ اړیکې پیاوړې کړي. د دې مشورتي بهیر محصول، د کلیو په کچه د پرمختیا د ۱۸۵۰۰ پلانونو جوړول، د ولسوالي په کچه د ۲۹۰ پرمختیایي پلانونو جوړول، او په پای کې د ۳۴ ولایتی پرمختیایي پلانونو جوړول و. په ولایتی پرمختیایي پلانونو کې د اړوندو ولایتونو اړتیاوې او د هغوی پرمختیایي لومړیتوبونه په ګوته شوي وو. (دغه ټکی د ستراتیژي له منځپانګی راکھیستل شوی دی، صرف نظر له دی چې عملی شول یا نه شول، خو دیوی تجربی په توګه یی باید په نظر کې ونیسو).

د افغانستان د ملی پرمختیایي تگلارې په برابرولو کې، دولت د معلوماتو پر بنسټ د پالیسی جوړونی میتود په و سیله د بیوزلی د شننې د بهیر له لارې، ګټه اخیستی وه، تر څو وکولای شي چې د بیوزلی اغیزې او لاملونه په سمه و پیژني. د داسې شننو پر بنسټ، ستراتیژي جوړوونکو وکولای شو تر څو په ټولنه کې د بی وزلي قشر د وضعیت په پام کې نیولو سره، د افغانستان د ملي پرمختیایي تگلاره برابره کړی. په ټولنه کې د بیوزلو قشرونو په پام کې نیولو څخه، د افغانستان د دولت موخه دا وه چې پانګه اچونه په سیده توګه د بیوزلی په له منځه وړلو باندې اغیزه وکړي. د اقتصادی ودې او پرمختیا لپاره د زميني برابرولو او ددهفمنده پالیسیو د غوره کولو له لارې، باید ټولنیز مصنونیونه تامین شوي وای. په دې معنا چې د افغانستان موخه دا وه ترڅو د ټولني تر ټولو د بیوزلو افرادو معشیتی وضعیت ښه کړی او د اقتصادی منځنی ودې په پرتله، په چټکی سره لوړ والی ومومي. هغه کلیدی پایلي چې د دولت له لوري د ۱۳۸۶ کال (۲۰۰۷) په پسرلي کې د ملي خطراتو او زیانمنی **National Risks and vulnerability** د چوکاټ په ترڅ کې د سروې د تر سره کولو په پایله کې تر لاسه شوي، دا ښيي چې په هیواد کې د بی وزلی کچه، د پسرلي په پیل کې په سلو کې ۴۲ (د هیواد ۱۲ میلیونو نفوس سره برابر) د سري سر کلنی عاید په میاشت کې نږدې ۱۴ ډالره و.

سربیره پردې، د اټکلونو له مخې خوار خواکي د افغانستان په سلو کې د ۴۵ وگړو لمن نیولی وه. له دې امله د خلکو دغې طبقه نشوای کولای چې د ورځې د لازمي انرژي یعنی په ورځ کې ۲۱۰۰ کالوري د تر لاسه کولو لپاره مناسب خواره برابر کړي. سربیره پردې، د وگړو په سلو کې ۲۰ د بیوزلي د کرښې څخه تیب ژوند لري، چې دا دهغوی د زیانمنې لوره کچه په گوته کوي.

هم ملی مشورې (د ټولني د هرم د پاسه څخه کښته خواته) او هم ولایتي مشورې (د ټولني د هرم د کښته څخه پاس خواته) په سکتوري تگلارو کې ځای ورکړل شوی او د سکتوري تگلارو په جوړولو کې یی مرسته کړې ده، او د دې لپاره چې د بودجې ترتیب د ټاکلو پروگرامونو پر بنسټ تر سره شي، زمینه ورته برابره شوېده. د افغانستان ملي پرمختیایي تگلاره، د هیواد اړتیاوو دپوره کولو په موخه د حکومت لومړیتوبونه د حکومت د مالی چوکات تر چتر لاندې، وړاندې کول.

د افغانستان د ملی پرمختیایي تگلارې په تمویل کې ونډه اخیستنه

لکه څنگه چې په لاندیني جدول کې ښودل شوی، کابینې د افغانستان د ملی پرمختیایي تگلارې لپاره مالی لگښت او بودجې لومړیتوب منظور کړ. د سکتورونو لپاره دغه مالی لگښتونه پریوی داسی بودجې ولاړ دی، چې پرمختیایي اړتیاوی، د تیرو کلونو څخه پاتی مالی معلومات، او د کورني عایداتو لپاره طرحی بایدتر لاسه کړی وای.

دغه د مالی لگښتونو او بودجوی لومړیتوبونو پلی کولو، دمنځ مهاله مالی چوکات په چمتو کولو کې ارزښتناکه ونډه لوبوله، او د عمومی بودجې سره په نیغه توگه تړل شوی و. د ۱۳۸۷ کال په پیل سره، منځ مهاله مالی چوکات به هغه لومړیتوبونو چې د افغانستان په ملی پرمختیایي تگلارې کې ټاکل شوی و، احتوا کوله او د ملی بودجې د پروسې له لاری به د دغې تگلارې د پلی کولو لپاره میکانیزم چمتو کید.

لومړی جدول: د افغانستان ملی پرمختیایي تگلارې لپاره د کال ۱۳۸۷-۱۳۹۱ (۲۰۰۸/۰۹-۲۰۱۲/۱۳ زیږدیز) د عمومی بودجې تفصیل

ټول امريکايي ډالرو	١٣٩١ (٢٠١٢/١٣) په ميليون امريکايي ډالرو	١٣٩٠ (٢٠١١/١٢) په ميليون امريکايي ډالرو	١٣٨٩ (٢٠١٠/١١) په ميليون امريکايي ډالرو	١٣٨٨ (٢٠٠٩/١٠) په ميليون امريکايي ډالرو	١٣٨٧ (٢٠٠٨/٠٩) په ميليون امريکايي ډالرو	
اصلي بودجه او بهرنی بسپنه						
٦,٨٦٤	١,٩١١	١,٦١١	١,٣٥١	١,١٠٤	٨٨٧	کورنی عواید
٢٤,٥٩٣	٣,٩٠٨	٤,٣٩٨	٤,٨٦٤	٤,٩٦٠	٦,٥١٣	د بسپني ورکونکو ټوله (مجموعي) مرسته*
٣١,٤٥٧	٥,٨١٩	٦,٠٠٩	٦,١٦٥	٦,٠٦٤	٧,٤٠٠	د بسپنو ټول ټال (مجموع)*
اصلي بودجه + بهرنی لگښت						
١٤١٧٩	٢٩٠٦	٢٧٩٠	٢٦٧٩	٢٥٨٥	٣٢١٩	امنيت
١٧١٨٥	٤٤٥١	٤١٨٠	٣٦٨١	٣٠٩٣	١٧٨١	بنسټ
٤٤٨٦	٩١٢	٩٠٩	٩١٦	٩٢١	٨٢٩	کرهڼه او د کليو پراختيا
٤٨٧٢	١١٨١	١٠٧٧	٩٨٠	٨٩٣	٧٤٢	ښوونه او روزنه او کلتور
٢٩٨٥	٧٢٨	٦٨٥	٦٤٠	٥٥٨	٣٧٤	ښه حکومت کول او د قانون واکمنتيا
٢٦٧٨	٥٩٥	٥٦٣	٥٣٠	٤٦٥	٣٢٥	روغتيا او خواړه
١١٨٦	٣٦٠	٢٤٤	٢٣٠	٢١٥	٢٣٧	اقتصادي واکمنتيا او د خصوصي سکتور پراختيا
١٨١٥	٤٤٩	٤٢١	٣٩٤	٣٥٩	١٩٢	ټولنيز خونديتوب
٩١٥	٦٥٧	١٧٠	١٨٥	١٩٨	٢٠٥	نوري مسالي (فرعي کوډونه)
٥٠,١٠٠ ^١	١١,٦٣٧	١١,٠٣٨	١٠,٣٣٦	٩,٢٨٦	٧,٩٠٣	ټول ټال لگښتونه

٦. * د نړيوالې ټولني سره د پښتو او د ١٣٨٦ (٢٠٠٧ زېږدي) کال د مالي څيړني پر بنسټ

١ په لومړي جدول کې، د لگښتونو کچه پردی انگیرنی ولاړه ده، چی په پاریس کی د افغانستان دملی پرمختیایی تگلاری د کنفرانس په ترڅ کی به مرسته کرل شوی پیسی د افغانستان دولت په واک کی ورکړل شی. د لوی اقتصاد چوکاټ، چی دامهال د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری څخه ملاتړ کوی، د تمویل کوونکو سرچینو زیاتیدونکی مرستی په غاړه نه اخلی، ځکه نو د لومړی جدول سره هیڅ سمون نلری. وروسته له دغه کنفرانس، د لوی اقتصاد چوکاټ او دافغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری مالی لگښتونه به د نړیوالی مرستی د اصلی کچی د ښودلو لپاره تجدید کرای شی

د لگښتونو له نظره، امنیت به د هیواد لپاره د تر ټولو لوړو لومړیتوبونو درلودونکی سکتور په حیث پاتی شی. د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری په اوردو کی، تمه کیږی چی امنیتی لگښتونه به ټول ټال ١٤,٢ میلیارده ډالره وی. دولت وړاندوینه کوی چی، په راتلونکی کی به د امنیتی گواښونو د کمښت سره، د امنیتی اړتیاوو لپاره مرستی لږوالی ومومی. که څه هم، هغه ناکراری ته په پام سره چی هیواد ورسره مخ دی، دولت د امنیت د سکتور د تمویلولو لپاره یو لږ شونی مهم او بالقوه بدلونونو ته بیا کتنه کوی.

په لنډ مهال کی، به دولت د خصوصی سکتور د پراختیا او استخدام د ودی لپاره د بنسټونو، کرنی او د کلیو د پراختیا د سکتورونو د ځانگیری ارزښت په گوته کولو لپاره خپل د عامه لگښت پر پروگرامونو تمرکز وکړی. دافغانستان دملی پرمختیایی تگلاری په اوردو کی به، دولت په دوامداره توگه خپل سرچینی پربښوونی او روزنی، حکومت کولو، روغتیا او ټولنیز خونديتوبونو ولگوی. دولت هوډ لری، ترڅو **خپلی** سرچینی په پوره اندازی د اقتصادی واکمنتیا د ځواکمنولو او دخصوصی سکتور د پراختیا لپاره د وړ چاپیر یال د چمتو کولو د سمون مهمو لومړیتوبونو ته ځانگیری کړی.

د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری د سکتورونو دهر یوه اهمیت ټاکل او لومړیتوب په دی ډول ښودل شوی و:

د افغانستان په ملی پرمختیایی تگلاری کی شامل د پروژو او پروگرامونو بشپړ لگښت تر دی مهاله بشپړه شوی نده. د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری د چمتو کولو په پړاو کی، دا خبره څرگنده شوی ده چی، په ډیرو سکتورونو کی، نه یوازی د لگښتونو معلومات، بلکی د پانگی اچونی تفصیلی پلانونه په لاس کی نه وو. برسیره پردی، بشپړ لگښتونه معلومول تر هغه مهاله شونی نه و، تر هغو چی د لومړیتوب وړ سکتوری موخی، مهمو سکتوری پایلو د بیی د ټاکلو د اساس په توگه تشخیص شوی نه وی. ځکه نو، دا پریکړه وشوه، ترڅو دهغو دری سکتورونو، چی نسبتاً لوړ بنسټیز ظرفیت ولری، په لومړی پړاو کی بیی وټاکل شی. هغه سکتورونه چی د ازمینستی بیی ټاکلو لپاره غوره شول هغه، روغتیا، ښوونه او روزنه، او سرکونه (د ترانسپورت دسکتور یو فرعی سکتور) وو. دمالی وزارت د اړوندو وزارتونو سره په نیغه توگه د کار کولو له لاری او په دغه تگلارو کی د ولایتی پرمختیایی پلانونو په شاملولو، د بیی د ټاکلو د دغی پروسی مشری په غاړه درلوده. د لومړیتوب وړ راتلونکی گروپ (امنیت، ټولنیز خونديتوبونه او د بنسټونو د سکتورونو پاتی برخو) د بیی د ټاکلو کار لا د پخوا څخه پیل شوی و. دسترانیژی له مخی تمه کیده چی، د دغه سکتورونو د بیی ټاکل د ۲۰۰۸ زیږدیز کال تر اوړی بشپړ شوی وی.

د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری د پلی کولو لپاره تمه شوی مرستی

په ۱۳۸۸ کی د نورو راتلونکو پنځو کلونو لپاره د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری ټول ټال بیی، د ۵۰,۱ میلیارد ډالرو په شاوخوا کی اټکل شوی وه. د دی مجموعی څخه به، ۶,۸ میلیارد ډالره په خپله د افغانستان وی، او تمه شوی وه چی پاتی ۴۳,۲ میلیارد ډالره به د بهرنی مرستی څخه تر لاسه شی. دغه اټکل شوی ۵۰,۱ میلیارد ډالره، د دولت د اصلی بودجی له لاری د مرستو په لگولو کی یو د پام وړ زیاتوالی گڼل کید. خو بیا هم داسی فکر موجود و، که چیری پیسی په دوامداره توگه د دولت د بودجی څخه بهر ولگول شی، دا کار به د عمومی لگښتونو د لا زیاتوالی لامل وگرځی، چی په دی توگه، په پنځو راتلونکو کلنو کی د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری د بریالی پلی کولو لپاره، لازمو مرستو ته د اړتیا د کچی د زیاتوالی لامل گرځیده.

د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری په اوږدو کی هیواد په دوامداره توگه پربهرنی مرستی متکی و. د دولت منځ مهاله موخه داوه، ترڅو پر بهرنی مرستو اتکا کمه شی، او د کورنی عایداتو د زیاتولو له لاری ثبات، ښه والی ومومی. په دی ډول، دولت داسی سیاستونه تر لاس لاندی نیولی و، ترڅو د هیواد د اقتصادی فعالیتونو د ځواکمنتیا او د عوایدو د راټولولو د سمون لامل شی. په دی ترڅ کی، دولت خپل نړیوال ملگری هڅول، ترڅو د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری د موخو او لومړیتوبو نو د ملاتړ لپاره، څوکلنی ژمنی وکړی. دی کار د مرستو د راتگ وړاندوینه ښه کړی وه او له حکومت سره د لگښتونو د ښه پلانونو او په منځ مهال کی بیی په اغیزمه توگه د لومړیتوبونو د اداری کولو کی مرسته وکړه.

د مرستو اغیزمنتیا

د مرستو په اغیزمنتیا کی د پام وړ سمون د راوستلو پرته، افغانستان په ملی پرمختیایی تگلاری کی د ټاکل شویو موخو په لاس ته راوړو نه توانید، که څه هم په مرستو کی ستر زیاتوالی راشی. دولت ژمن و، ترڅو د نړیوالو پرمختیایی مرستو څخه

تر ټولو زیاته گټه تر لاسه شی. د افغانستان ملی پرمختیایی تگلاری، دخپل پلي کونکی، څارونکی او ارزونکی چوکات په ترڅ کی، د مرستو اغیزمنتیا په لویه سطحه اسانه نه کړه. دولت د مرستو د اغیزمنتیا لپاره د پاریس د اعلامیې او د افغانستان د نړیوالو ژمنو سره په سمون کی د مرستو د اغیزمنتیا یوه تگلاره باید چمتو کړی وای.

د افغانستان دولت ته د مرستو د اغیزمنتیا د تگلاری یو مهم لومړیتوب دا و، ترڅو مرسته کونکی (ډونران) دی ته و هڅوی، تر څو د مرستو یوه لویه برخه د دولت د اصلی بودجی له لاری ولگوی. داسی قوی بیلگی شته چی، هغه مرستی چی دملی بودجی له لاری لیردول کیدی، ستری اغیزی او لږ لگښت یی درلود. په بدل کی، دولت ژمنه کوله، ترڅو خپل عامه مالی اداره، تدارکات او دعامه سکتور ټول نور سیستمونه، د وړتیا د جلبولو او مالی څارنی لپاره لا زیات ځواکمن کړی. دغه چاری ددغو کلونو (د ملی پرمختیایی ستراتیژی دوری) په پرتله د افغانستان د لومړنیو پینځه کلنو پلانونو (۱۳۵۱-۱۳۳۵) کلونو په ترڅ کی بریالی وو. داځکه چی هغه وخت اداری فساد نسبتا کم، دولت باثباته او امنیت ښه و، د کدرونو وړتیا هم ښه وه، انکشافی مرستی په غوره توگه مصرفیدلی او بهرنیو مشاورینو او متخصصینو ښه کار کاو.

د ستراتیژی د تطبیق پرمهال په پام کی وه چی دولت دمرستو داغیزمنتیا تگلاره پر لاندی اصولو او د لومړیتوب پر سیاستونو ودرول شی ددی مقصد لپاره لاندی ټکی په لاندی الفاظو راغلی وو:

— *افغانی مالکیت*: د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری د جوړولو له لاری، دولت په څرگنده توگه هغه لومړیتوبونه چی د افغانستان د پرمختیایی موخو د لاس ته راوړو لپاره اړین دی، شرح کوی.

— *د نړیوالو مرستو همغږی*: د هغو افغانی لومړیتوبونو سره چی د افغانستان په ملی پرمختیایی تگلاری کی بیان شوی دی: د افغانستان ملگری کولای شی، واضح شویو سکتوری مالی لگښتونو او د پروگرامونو لومړیتوبونو ته د درناوی کولو د لازیات انضباط له لاری، د مرستو د اغیزمنتیا په اړوند مرسته وکړی، په داسی حال کی چی همغږی د معلوماتو د پراخه شریکولو او د پالیسیو په اړوند د بحثونو — هم په افقی توگه (د تمویل کونکو سرچینو او دولتی ادارو تر منځ) او هم په عمودی توگه (د ولایتی بیارغاونی د تیمونو او سیمه ییزه ادارو تر منځ) له لاری پرمختگ مومی.

— *همغږیتوب*: د مرستو اغیزمنتیا به د مرستو د راتگ او ښه وړاندوینی په اړوند د سمون موندلو معلوماتو، د راکړی ورکړی د لوړی بیی او د تمویلولو د برابر و میکانیزمونو، د بنسټونو او دولتی ادارو ترمنځ د ښه همغږیتوب او د تخنیکي مرستو د اداری دځواکمنو لو څخه گټه واخلي.

— *پایلو ته رسیدل*: دولت ژمن دی ترڅو داسی سیاستونه تعقیب کړی، چی موخه یی: د سپیڅلتوب (شفافیت) زیاتوالی اود دولت د مرستو د جلبولو وړتیا، د عامه مالی اداری سمون، داداری فساد لږوالی، او د فعالیتونو او ساتنی او پاملرنی د لگښتونو د پایښت (دوام) یقینی کول.

— *دوه اړخیزه حساب ورکونه او گډون*: مشترکه موخو او لید ته در رسیدو لپاره، به دولت په دوامداره توگه د پاریس د تړون په څارنیزه سروی او د مالی اداری د کړنو څخه څارنی کی، د دوه اړخیزه حساب ورکونی د ډاډمنتیا د یوی وسیلی په توگه، د مرستو د اغیزمنتیا په اړوند د پرمختگ په پروسی کی گډون وکړی.

د پلی کولو چوکات

ملی بودجه د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری اصلی تطبیقی ذریعه ده، او ټول اړوند وزارتونه به خپل پروگرامونه او پروژي د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری د سکتور تگلارو سره په سمون کی چمتو او تنظیم کړی. د دغو سکتوری پروگرامونو او پروژو بیه به بیا وروسته وټاکل شی، او دمنځ مهاله بودجی د مالی لگښت د منعکسولو لپاره به پرله پسې

والی ورکړل شی او له سره به لومړیتوب ورته ورکړل شی. دغه تطبیقي کارى چوکاټ، د افغانستان دملی پرمختیایي تگلاری لپاره د ملی بودجی د اجرا، قانونی اجندا او پروگرام د وړاندی کولو لپاره یو منسجم طریقہ ده. دغه طریقہ به همداراز، د نړیوالی ټولنی څخه وغواری، تر څو خپلی مرستی د افغانستان د ملی پرمختیایي تگلاری د لومړیتوبونو سره تنظیم کړی. د دی پر بنسټ، د افغانستان د ملی پرمختیایي تگلاری دعامه پانگی اچونی پروگرامونه به چمتو کړل شی، ترڅو په منځ مهاله مالی کار چوکاټ او بودجی کی د افغانستان د ملی پرمختیایي تگلاری بشپړه ورگډول یقینی کړل شی.

د کنټرول او تقش د اداری ونډه به د وزارتونو د لگښتونو د فعالیتونو د څارنی لپاره پیاوړی کړل شی. که څه هم، د دغی اداری اوسنی ظرفیت (ورتیا) ته پام سره، د مالی وزارت به په لنډ مهال کی دغه دنده په غاړه ولری. کابینه به، د افغانستان دملی پرمختیایي تگلاری د څار د کمیټی له لاری، د افغانستان د ملی پرمختیایي تگلاری د پلی کیدو د عمومی پروسی همغږی او سرپرستی وکړی. سره له دی، اړوند وزارتونه اونوری دولتی اداری به د پلی کیدو اصلی دنده په غاړه ولری. د مالی وزارت به د دی خیری د دامنولو دنده په غاړه ولری چی د اړوندو وزارتونو د پروگرامونو او پروژو بیه وتاکل شی، دغه پروژی او پروگرامونه ترتیب کړل شی، او په منځ مهاله مالی کارى چوکاټ او ملی بودجی کی گډ کړل شی. د همغږی او څارنی گډ بورډ، د افغانستان د دولت او نړیوالی ټولنی لور میکانیزم دی، چی د افغانستان د ملی پرمختیایي تگلاری او د افغانستان د تړون لیک د همغږی او څارنی دنده په غاړه لری. د دولت او مرستندویه ټولنی مشترک بنسټونه (نهادونه) لکه مشورتی او کارى جرگه کی به په دوامداره توگه، دمرستو د همغږی د سمون، د پلی کولو او پالیسی لپاره د بحثونو د مجتمع په حیث کار وکړی، ډاډ به تر لاسه کړی چی د مرستندویو پروگرامونه د افغانستان د ملی پرمختیایي تگلاری د لومړیتوبونو سره سمون کی دی.

څارنه، ارزونه او رپوټ ورکونه

د افغانستان د ملی پرمختیایي تگلاری د څارنی، ارزونی او رپوټ ورکونی پروسه به د تطبیقي کارى چوکاټ یو نه بیلیدونکی برخه وی. د افغانستان ملی پرمختیایي تگلاری په څرگنده توگه موخی، نظرونه، پایلی، لاسته راوړنی، او اغیزمن شاخصونه طرح کړی. سره له دی، دکمزوری احصایوی ظرفیت (ورتیا) له امله، دیو لړ مهمو پراختیایي او د بی وزلی د شاخصونو لپاره د معلوماتو بنسټ (بیس لاین) تر اوسه ندی ټاکل شوی. مهمه به وی تر څو د څارنی او سرپرستی د دوو درجو ترمنځ توپیر وشي: د افغانستان د ملی پرمختیایي تگلاری د پلی کیدو څخه د څارنی تفیصلی پروگرام او یا هم نظر او لاسته راوړنه، او پایلی او لاسته راوړنی او په لوړه سطحی اثر درلودونکی دولتی نهادونه (څارنیزه کمیټه او کابینه) او د څارنی او همغږی گډ بورډ، تر څو ډاډ تر لاسه کړی چی د افغانستان د ملی پرمختیایي تگلاری استراتیژیک لومړیتوبونه د پلی کیدو په حال کی دی.

د څارنی او همغږی گډون بورډ به د تگلاری ارزونه او تحلیلی پالیسی چمتو، د افغانستان د ملی پرمختیایي تگلاری او د افغانستان د تړون لیک د معیارونو د عمومی پلی کیدو په هکله به د همغږی او څارنی گډ بورډ ته د څارنی او ارزونی رپوټ وړاندی کړی. د هیواد دملی پرمختیایي تگلاری د پرمختگ کلنی رپوټ به د نړیوال بانک او نړیوال وجهی صندوق بورډونو ته، د افغانستان فعالیتونه د پای ټکی ته د رسیدو لپاره، د تر ټولو زیاتو پوره وړو هیوادونو پروگرام ته وړاندی شی. د ارزونی او پرمختگ د کلنی رپوټ پر بنسټو په هرو دوو کلنو کی به د افغانستان د ملی پرمختیایي تگلاری، د بی وزلی د له منځه وړولو تگلاری بشپړه تجدید شوی نقل، به د بورډ په گډون چمتو، او د پروگرامونو او معیارونو اغیزی به و ارزوی.

دغه تجدید شوی اسناد به په عامو خلکو کی وویشل شی او دولت ته په د دی موقع په لاس ورکړی، ترڅو د مطلوبو پایلو د لاس ته راوړو لپاره سیاستونه چمتو کړی. د دولتی لگښتونو ارزونه به هم وشی، او د بودجی د دوران سره په سمون کی به، سکتوری څارنه او رپوټ ورکونه به په ربعواره توگه تر سره شی.

د څارنی او رپوټ ورکونی مرکزی سیستم به د اقتصاد وزارت او د څارنی او همغږی د گډ بورډ د دارلانشاء لخوا په گډه جوړ کړل شی. دغه سیستم او د احصایی مرکزی اداره به د معلوماتو د راټولولو او څارنی دیوه منسجم سیستم برخی وی. د احصایی مرکزی اداره به د سروی گانوپه گډون د گټو لارو له لاری معلوماتونه راغونډ کړی. د څارنی اورپوټ ورکونی دغه مرکز سیستم به د احصایی د مرکزی اداره لخوا وړاندی شوی معلومات راغونډ کړی، د اړوندو وزارتونو رپوټ ورکونه او د بودجی د څارنی دنده په غاړه اخیستی، د څارنی گټی پروسی تسهیل کړی، او په پای کی دغه معلومات خپاره او وویشی. د احصایی مرکزی اداره به د څارنی او رپوټ ورکونی مرکزی سیستم د معلومات ورکونکی په حیث، د ملی احصاییو د لومړنی او دوهمی اصلی چمتو کونکی په حیث پاتی شی. د دغی اداری وړتیا به پیاوړی کړای شی، ترڅو په لوړه سطحه د شاخصونو په اړوند د معلوماتو او ارقامو د جذبولو او په ښکته سطحی اغیزی څرگندی کړای شی. د دغه کاری چوکاټ لپاره یو تر ټولو مهمه وسیله، د خطر او خوږمنتیا د ملی ارزونی کورنی سروی ده، د کوم څخه چی دغه اوسنی د بی وزلی د کرښی وړاندینی محاسبه شوی دی. د خطر او خوږمنتیا د ملی ارزونی ونډه به لازیات پراختیا ومومی، ترڅو وکولای شی د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری د پلی کیدو اغیز په ښه توگه څرگنده کړی.

اړوند وزارتونه به په دوامدره توگه د سکتور معلوماتو د راټولولو کار ته دوام ورکړی، ترڅو د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری له لاری د ملی لگښتونو د پایلو اولاسته راوړنو څارنه وکړی. اړوند وزارتونه به همدا راز خپل نولایتی ریاستونه پیاوړی کړی، تر څو په ولایتی سطح د پرمختگ د څارنی لپاره د شاخصونو په اړوند د تفکیک سره معلومات راغونډ کړی. د بودجی د څارنی سیستم، د افغانستان د مالی اداری معلوماتی سیستم، چی د مالیی د وزارت لخوا اداره کیږی، به د منځ مهاله مالی کاری چوکاټ سره په سمون کی، د کورنیو او بهرنیو لگښتونو په اړوند معلومات برابر کړی.

خپلواک څارنه به د څارنی او رپوټ ورکونی د عمومی سیستم یوه مهمه برخه وی. د ټولنه، غیر حکومتی موسسی او رښی به د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری د بهرنیو څارونکو په توگه یو ارزښتناکه رول ولوبوی. د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری پلی کول، څارنه، او ارزونه به د دغو ملگرو، ولایتی استازو، او نړیوالی ټولنی په مشورو ترسرس شی.

د نړیواله مالی بنسټونو(نهادونو)، نړیوالی ټولنی او د ملگرو ملتونو د ادارو ونډه به په دوامداره توگه دغو مواردو ته پام سره ارزښت ولری: الف—پرمختیایی تحلیل ب—د مهمو معلوماتو پوښښ او وختی معیاد، ج—د اوسنیو سرچینو مستندول او، د —د بهرنی مرستی د اوسنی کچی په اړوند د معلوماتو چمتو کول او په منځ مهال کی د مرستو د کچی وړاندینه.

په ANDS کی بیلابیل سکتورونه او ارکان

په پرمختیایی ستراتیژی کی دغه ارکان په لاندی توگه بیان شوی وو(دلته ټکی په ټکی رانقل کیږی، د رانقلولو پرمهال ژبنی تیروتنی اصلاح نه شوی، یعنی ستراتیژی د ژباری پر مهال په ملی ژبو ښه نه وه ژباړل شوی) :

لومړی رکن : امنیت

سرتاسری امنیت د اغیزمن حکومت کولو، د خصوصی سکتور پرمختیا، اقتصادی ودی، د بی وزلی کمولو، او د انفرادی ازاديو ساتنی لپاره خورامهم شریط دی. دا رکن د دولت، افرادو او شتمنیود امنیت څخه عبارت دی چی د دفاعی، امنیتي او قانون د تطبیق په برخو کی د همغږو سیاستونو له لاری پلی کیږی. حکومت د ملی امنیت تگلاره تدوین کړی ده، چی په امنیتي سکتور کی د سمونو (د اصلاحاتو) د پرگرام له لاری عملی کیږی. دا کار به د افغان امنیتي ځوکونو، او نړېوالو ځواکونو ترمنځ د همغږی په برخه کی مرسته وکړی او ښه والی راولی.

افغانستان د دی د مخه چی وکولای شی خپل بشپړه امنیت په غاړه واخلي، د رغنده او جدی ننگونو سره مخامخ دی. ترهگری، بهرنی لاس وهنی، د ټیکاو نشتوالی او د حکومت کولو په برخه کی د ظرفیتونو کمزوری، په ځینو ساحو په ځانگړی توگه په سویلی او سویل ختیځ کی د دولت د اغیزمن کنترول او کړنو مخنیوی کوی. په لویه پیماننه د نشه یی توکو تولید اوس هم د ترهگرو ډلو په واک کی مالی لازمی سرچینی ورکوی. نا چاودل شوی ماینونو د چاودنی له امله وژل شوی او یا تپیان شوی دی. لکه چی د ۱۳۸۰ (۲۰۰۱ میلادی) کال څخه راپدیخوا، د ۵۰۰۰ په شاوخوا ماینونو څخه پاک شوی دی. د اوږد مهاله امنیتي اړتیاوو ته د رسیدو لپاره یوازنی عملی لاره هغه ده ترڅو افغانستان پخپله د دولتی پولو په دننه کی د امنیت ساتلو جوگه شی. په دې اړوند لاندې موخې په پام کی نیول کیږی:

۱- **د افغانستان ملی اړیو:** د افغانستان اوږدمهاله موخه د داسی اردو جوړول دی چی وکولای شی نننی ټیکاو وساتی، د ملی شتمنیو څخه د دفاع، او په ورته وخت کی په سیمه کی د امنیت په راوستو کی خپله ونډه تر سره کړی. د امنیتي ځواکونو شمیر چی دی غوښتنو ته ځواب وویای تر اوسه پوری د افغانستان حکومت او نړیوالی ټولنی له خوا ته دی ټاکل شوی. خو ۸۰۰۰ (تر ښوونی لاندی د ۶۶۰۰ کسانوم سره) داسی یوه شمیره ده چی د ۱۳۸۶ کال د سلواغی د څارنی او همغږی د گډبورد په غونډه کی تصویب شوی ده او د پیل ټکی دی چی د راتلونکی په اړه نږدی موخه ټاکي. د ۱۳۸۹ کال د مرغومی (د ۲۰۱۰ زیږدیز کال پای) میاشتی پوری، د افغانستان ملی اردو به دی موخی ته ورسیری او ان چی تر هغه به لا مخ ته ولاړه شی. دا بریالیتوب به په سلو کی د ۷۵ کښکونو او لواگانو (دبیرنی او هوایی ملاتړ څخه په گټه اخیستو) له خوا په خپلواکه توگه د عملیاتونو پر مخ بیول تضمین کړی. د افغانستان ملی اردو سیمه ایز او قومی انډول ساتی او د درناوی وړ، مسوله، مسلکی او د هیواد امنیتي غوښتنو ته د ځواب ویونکی ځواک په توگه، خپل اعتبار به لوړ بوزی.

۲- **د افغانستان ملی پولیس:** د افغانستان له ملی پولیسو سره په تړاو کی، د اوږدی مودی هدف عبارت ده، د پولیسو له مسلکی ځواک ته، د منل شویو نړیوالو حقوقو له معیارونو سره سم وی او د بشر د حقوقو په رعایتولو سره عمل وکړی. د مسلکی کارکوونکو تر اداری لاندی یی په بشپړه توگه زده کړی وی، له پوره تنخواه نه برحمن وی او د پلان جوړونی او مدیریت توانایی ولری او دملی پولیسو ټاکنه د شایسته گی د معیارونو پربنسټ باندی ولاړه وی. دغه ځواکونه باید وکولی شی چی، خلک د ترهگریزو عملونو د تهدیدونو او د ولت ضد وسله والو عملونو د تهدیدونو په وړاندی ساتنه وکړی او قانون په ټول هیواد کی یو ډول عملی کړی. دغه ځواکونه باید د دی توان ولری چی، د حالاتو او شرایطو د بدلون په وخت کی خپلی دندی له معمول سره سم تر سره کړی. د ۱۳۹۲ کال تر سلواغی پوری (۲۰۱۳ زیږدیز کال پای) به د کورنیو چارو وزارت ټاکل شوی شمیر ۸۲۱۸۰ کسه مسلکی پولیس ولری. (د سرحدی پولیسو په شمول). دغه ځواک به د کورنی نظم د ساتنی او دقانون د عملی کولو توان ولری او ددی په ترڅ کی به، د اوسیدونکو اړتیاوو ته ځواب ورکونکی وی او د کورنیو چارو وزارت تر کنترول او دستور لاندی به خدمت وکړی. داسی اټکل شوی و چی:

۳- د نالقانونه وسله والو ډلو بی وسلی کول: ټولی نا قانونی وسله والی ډلی باید د ۱۳۹۱ کال تر پایه پوری (۲۰۱۱) د مارچ ۲۰مه نیټه) په ټولو ولایتونو کی له منځه ولاړی شی.

۴- د ناچاودلو مهماتو له منځه وړل: د ۱۳۸۹ کال تر سلواغی (۲۰۱۰ زیږدیز کال) پوری به د زیرزی دپرمختیایی موخو په سر کی او د اوتاوا په میثاق کی د افغانستان د تعهداتو سره سم، په ماینونو او ناچاودلو توکو باندی ککره ځمکه به په سلو کی ۷۰ کمه شی. د پرسونل ضد د ټولو زیرمه شویو ماینونو ځایونه به تر ۱۳۸۶ (۲۰۰۷ زیږدیز کال) پوری په نښه او د هغو ماینونه به له منځه ولاړ شی. دغه راز به ټول خطر لرونکی، ناترمیم او اضافی مهمات د ۱۳۸۹ کال (۲۰۱۰ زیږدیز کال) تر پایه پوری له منځه ولاړ شی.

۵- د نشه یی توکو پرضد مبارزه: تر ۱۳۹۱ (۱۳/۲۰۱۲) پوری به د کوکنارو تر کرنی لاندی ځمکی کچه د ۱۳۸۶ (۸/۲۰۰۷) کال په پرتله نیمایی ته راټیټه شی.
د امنیت په برخه کی په نښه شوی لومړیتوبونه دا وو:

د افغانستان د امنیت سکتور به د هیواد د دفاع له څو مسوولو نهادونو نه جوړ شوی وی او د امنیت د ساتنی او قانون د عملی کولو سکتور به وی. نور ټکی یی دا وو: د امنیت د رکن لومړنی لومړیتوب د امنیتی نهادونو د ظرفیتونو لوړول دی. دویم لومړیتوب له دی نه د ډاډ تر لاسه کول دی چی، د امنیت په تامین کی ټول کونښنونه هر اړخیز، یو ډبل بشپړوونکی او یو لاسی وی. حکومت د پالیسی او ملی تگلاری د بریالی تطبیق په کار کی یو لاسی او جامع د امنیت سکتور د اصلاحاتو سالم پروگرام، د ملکی او یوځی عملیاتو تر منځ د گډو عملیاتو پیاوړتیا، له نشه یی توکو سره د مبارزی په فعالیتونو کی، د امنیتی ځواکونو زیاتیدونکی رول او د امنیتی واحدونو د ملکی اجزاوو د سموونی (اصلاح) او پیاوړتیا په برخه کی په بشپړه توگه متعهد (ژمن) دی.

د دغه سکتور دریم لومړیتوب له نړیوالو همکارانو نه افغان امنیتی ځواکونو او نهادونو ته د امنیت د مسولیت په تدریجی توگه لیردونه ده. په هغه اندازه چی، د ایساف ځواکونه، دناتو د عملیاتو په مستقیم گډون کی خپلی پښی شاته کوی، د افغانستان ملی اردو او ملی پولیس د عملیاتو لارښوونه په غاړه اخلی او په پای کی به د افغانستان د خلکو امنیتی غوښتنو ته ځواب وویایی او د دغو ځواکونو نړیوال همکاران به ملاتړ کوونکی او څاروونکی رول ولری. په همدی وخت کی، د افغانستان ملی اردو د زیاتو ځواکونو او لازم ملاتړ د تر لاسه کولو لپاره په ایساف باندی ډډه لگوی. د افغانستان د ملی اردو د توانایی زیاتوالی په افغانستان کی دیو شمیر نړیوالو ځواکونو د تدریجی کموالی سبب شو او په پایله کی ددی سبب شو چی، د دغو ځواکونو د سرد زیان شمیر تر بیخی کمی کچی پوری راټیټ شی. دا چی په څومره چټکتیا سره کولای شو چی، د افغانستان امنیتی ځواکونو په خپلو پښو باندی ودروو، د اوسنیو ظرفیتونو د خلاوو د ډکولو په کار کی د نړیوالو مرستو په اندازه او د عمل په چټکتیا پوری مستقیمې اړیکې لری، مگر افغانستان چمتو دی چی، په دی برخه کی لومړنی گامونه اوچت کری.

دویم رکن: حکومت کول، د قانون واکمنی او بشری حقونه

په ملی پرمختیایی ستراتیژی کی د دی موضوع په هکله په لاندی الفاظو سره یادونه شوی وه: دموکراتیک حکومت کول، د قانون واکمنی، عدالت او د بشر حقوق زموږ د ملی هدفونو د تر لاسه کولو په برخه کی حیاتی اهمیت لری، یعنی د

فقر کموالی او د اقتصادی ودی ساتنه به په یوه د لمس وړ سطحه باندی وساتلی شی. په دغه سکتور کی، د افغانستان د ملی پرمختیایی د تگلاری، ستراتیژیک هدف عبارت ده له، د اسلامی قانون پربنسټ د اسلامی دموکراسی تامین دی چي، په هغه کی د دولت دری ارگانونه په اغیزمنه او هر اړخیزه توگه فعالیت کوونکی او حساب ورکوونکی وی او د قانون له واکمنی او دبشر له حقوقو نه ملاتړ وکړی. حکومت نیت لری چی، سالم حکومت کولو ټینگ کړی او د خدمتونو د وړاندی کولو په برخه کی، د سنجش وړ گټورتیا را منځ ته کړی او د دغو هدفونو د ترلاسه کولو لپاره، باید حکومت لاندی کړنې ترسره کړي :

(۱) د مرکز او ولایتونو په سطحه حکومتی نهادونه د شافیت په تاکید سره، شایسته والی، د ټاکل شویو پایلو د لاسته راوړولو پربنسټ مدیریت، تاسیس، اصلاح او پیاوړی کړی.

(۲) د قانون جوړولو بهیرونه د خپلواکواو عادلانه ټولټاکنو د سرته رسولو په شمول اصلاح کړی. دولت د خصوصی سکتور د سیال په عنوان نه، بلکی دیوه سیاست کوونکی، تنظیم کوونکی او ملاتړ کوونکی په توگه عمل کوی.

سره له دیرو بریاوو، د حکومت کولو، د قانون واکمنی او دبشر د حقوقو د تعمیم په برخو کی، د رسمی جوړښتونو د پیاوړتیا لپاره تر اوسه پوری هم، ددغه رکن د هدفونو د لاسته راوړولو په برخه کی ستونزی لری او دغه ستونزی په لاندی ډول دی:

(۱) په موازی بڼه د څو دولتی او نادولتی ساختنارونو شته والی. (۲) د مرکزی او ولایتی اداری واحدونو په برخو کی موجوده ابهامات (۳) د دولتی سکتور کمزوری نهادونه او د هغو د حکومت کولو او مدیریت د ظرفیتونو پرمختگ (۴) په لوړه کچه اداری فساد (۵) مالی ابهامات (۶) دقوانینو د رامنځ ته کیدو او عملی کیدو کمزوری (۷) د ولسی جرگی کمزوری څارنه (۸) د مدنی ټولنی او سیمه ییزونهادونو کمزوری (۹) نا اغیزمن او ناسم تعریف شوی عدلی او قضایی سیستم (۱۰) د ټولنیز جنسیت د مساوات نه شتون (۱۱) د بشر له حقوقو نه ناکافی ظرفیتونه. که د حکومت په چارو کی د لمس وړ گټورتیا په چټکی سره تر لاسه نه شی، د امنیت، بشری حقوقو او اقتصادی پرمختیا په برخو کی، د مهمو پرمختگونو لاسته راوړنه به سخته وی.

ستراتیژی کی داسی راغلی وو: په دی اړوند د لومړیتوبونو په بڼه دولت د دغو کموزیو د لری کولو لپاره دغه تدبیرونه نیولی دی:

د ولسی جرگی پیاوړتیا: د ملی شورا ظرفیت به لوړ شی، تر څو پوری د تقنینی څارنی، شفافیت حساب ورکولو د ندو سرته رسول بڼه شی. (وروسته بیا ولیدل شول چی د وکیانو د پوهاوی او ظرفیت لوړونی او په مجموع کی د ملی شورا لپاره د لگښتونو په برخه کی زښته ډیری پیسی ولگول شوی، ددغو پیسو اندازه د رغاونی او دبیوزلی د کمولو د هڅو په پرتله څوڅو ځله زیاتی وی).

د عامه اداری اصلاحات: د عامی اداری د اصلاحاتو هدف دا دی چی، دولتی نهادونه ټاکل شویو نتیجو ته درسیدلوپه ډاډ سره د خپلو وظیفو د سرته رسولو په برخه کی وهڅوی. دملکی خدمتونو ظرفیت به لوړ شی، د نمونی په توگه، د تنخوا او او رتبو د ساختار د نوی والی له لاری په دولتی ادارو کی د بنایسته سالاری پربنسټ د ټاکنو (استخدام) پراختیا، د بنایسته سالاری او منطقی والی پربنسټ د ټاکنو د پراختیا یقینی کول او د اصلی وظیفو د سمی سرته رسوونی لپاره د ټاکنو د پراختیا تنظیم او د دغه هر نهاد زده کړی د پروگرامونو زیاتوالی او د ظرفیتونو لوړوالی.

له اداري فساد سره د مبارزې اقدامات: د دولت له اداري فساد سره د مبارزې په خاطر په ټولو سطحو او تقنيني چارو کې ، له اداري فساد سره د څارنې د اداري له لارې د اداري فساد بالقوه زياتيدونکو خطرونو دلا زيات محدودولو لپاره، د عامه شکايتونو د اوريدو د مکانيزم د پروگرامونو د پيژندنې په برخه کې تمرکز ولري.

معلوماتو(اطلاعاتو) ته د لاس رسې زياتوالي: حکومت به د خلکو لپاره معلوماتو ته درسيډو حجم زيات کړي. خلک به د خپلو حقوقو د معلوماتو په اړوند ډير لاس رسې ولري.

په حکومت کې د بنځو گڼون: حکومت به د افغانستان د بنځو د ملي عمل د پلان د عملي کولو په اړوند خپل مسوليت سرته ورسوي.

د ناڅاپي پېښو په وړاندې د عکس العمل مد تيارې اغيزناک سيستم: حکومت له ناڅاپي پېښو سره د مبارزې د ملي پلان د تطبیقولو د ظرفيت د زياتوالي په اړوند ژمن دی.

د ټاکنو خپلواک کميسون: د ټولټاکنو د خپلواک کميسون ظرفيت به لوړ شي، تر څو پورې د رايې ورکونکو د ثبت هميشني سيستم، انتخاباتي حوزه او د رايو په شرايطو د برابرې کسانو لړليک(فهرست) رامنځ ته شي او له اساسي قانون سره سم په ملي او ولايتي سطحو باندې بريالي ټاکنې وشي.

د ملي هويت سند(تذکره): حکومت به يوه ملي هويت سند برار کړي، تر څو شفافيت او حساب ورکونه اسانه شي او اداري فساد کم شي.

جيوديزيک او کارتو گرافیک معلومات: حکومت به د کليو او هري جلا سيمي د پولو او سرحدونو په باب بيا کتنه وکړي او د ملي نقشې کښلو فعاليت به بشپړ کړي.

وگړشميرنه او اساسي احصاييه: حکومت به په ۱۳۸۷(۲۰۰۸م.) کې سرشميرنه وکړي او په ملي او ولايتي سطحو به د اقتصاد او فقر په اړوند د وگړشميرني او ارقامو سيستم جوړ کړي او دهغو پايلې او ارزونه به چاپ او خپره کړي.

د ځمکې اداره: حکومت به د ځمکو د ثبت او مديريت يو عصري سيستم او د ځمکو د ملکيت پر سر دشخړو د اواری لپاره يو سيستم رامنځ ته کړي.

سيمه بيزه اداري: حکومت به د سيمه بيزو ادارو قانون برابر کړي او د سيمه بيزو حکومتونو په جوړوښتونو کې به د ولس گډون زيات کړي. ولايتي شوراگانې به پياوړې کړي. داسې قانون به جوړ کړي چې د ولسوالي شورا او د ښاري شورا او د کليوالي شورا رول تعريف کړي. د ښارواليو د ټاکنو په شمول د ولسواليو، ښارونو او کليو د شوراگانو ټاکنې وکړي. د ولايتي ادارو جوړښتونه به اصلاح کړي، د ولايتي ملکي خدمتونو ظرفيت به لوړ کړي، د پلان جوړونې او بودجې لارې چارې به وسنجوي، د ښارواليو د پلان او بودجې ظرفيت به اچت کړي او ولايتي فعاليتونه به، د سيمه بيزو ارگانونو د خپلواکي اداري له خوا سم او پرمخ يووړل شي.

له دولت سره اړيکې او د دولتي نهادونو تر منځ اړيکې: حکومت به د پاليسۍ، تگلارې او د ملي بودجې په اړوند معلوماتو تبادله د ټولو دولتي نهادونو تر منځ زياته کړي.

دیني چاری: حکومت ټولنی ته دینی ورکولو او د ټولنیزو ارزښتونو د سیستم په منځه راتگ کی د اسلام د دین له مهم رول نه خبر دی.

د بشر حقوق: حکومت د ټولو افغانانو د بشري حقوقو د ملاتړ په خاطر خپل ظرفیت د افغانستان له نړیوالو مکلفیتونو سره سم د قوانینو د برابرولو، تصویب او تطبیق له لاری، لکه د شکنجی د بندولو کنوانسیون، د بښځو په وړاندی د ټولو توپیرونو له منځه وړل او د ماشوم د حقوق کنوانسیون به پیاوړی کړی. حکومت به د سولی، عدالت اوملی پخلاینی کاری پلان او دمسوولو حکومتی واحدونو اونهادونو د مسوولیتونو مشخص کولو او د بشر د حقوقو گټورتیا ته ژمن دی.

د عدلی او قضایی سکتور لومړیتوبونه:

د عدلی او قضایی خدمتونو د تلپاتی وړاندی کولو لپاره دښو نهادونو ظرفیت: حکومت به د قضایی نهادونو جوړښت اصلاح او بیا نوی کړی، حقوقی زده کړی به پیاوړی کړی، د قضایی ثبت سیستم ته به وده ورکړی، اداری ظرفیت به اوچت کړی، فساد به کم کړی، د لاری چاری د ضوابطو اصول به اعلان او درد کړی، د عامه شکایتونو د اوریدو سیستم به منځ ته راوړی او قضایی خدمتونو ته به دزیربنا د پرمختگ او د لازم ترانسپورت او سامان الاتو د تیاری په وسیله پراختیا ورکړی.

د عدلی او قضایی سیستم په دننه او نورو دولتی نهادونو کی د همغږی زیاتوالی: حکومت له نورو حکومت نهادونو او له مدنی ټولنو سره یو ځای به انسجام او هماهنگی ته وده ورکړی، د قوانینو حالت ته به د تقنینی ظرفیتونو او د ولسی جرگی د ظرفیتونو د اوچتولو له لاری گټورتیا ورکړی، د حقوقی زده کړو ملی مرکز به جوړ کړی، د حقوقی پالیسی د تدوین په چارو کی به د بهرنیو پوهانو اومدنی ټولنی د کارپوهانو لپاره د موقع او د وندی اخیستلو زمینی برابری کړی، د قوانینو ارزونه او تسوید به زیات کړی او په ولایتونو کی به د قضایی او عدلی خدمتونو وړاندی کوونه، په ولایتونو ک یې عدالت د انسجام د میکانیزم د پیاوړتیا له لاری ښه والی راوړی. په ولایتونو کی به د عدالت انسجام له حکومت سره دا مرسته وکړی چی، د قانون واکمنی په سیستماتیکه توگه، د تمویلونکو مراجعو د هدفمندو او منسجمو تگلارو له لاری د فنی، آموزشی، ظرفیت جوړوونی، زیربناوو او دترانسپورت او نورو سامان الاتو د تامین په برخو کی د مرستو زمینی له کابل څخه لری پراختیا ومومی.

د عدالت د کیفیت ښه والی: د عدلی او قضایی سکتور ستراتیژیک هدف د داسی یوی ټولنی له جوړول دی، چی په هغی کی، قضایه قوه ناپییلی او خپلواکه وی او د خپلو اوسیدونکو امنیت او سوکالی، بشري حقوق او اسلامی ارزښتونه د ازادی، د قانون په وړاندی د برابری پر بنسټ او عدالت ته د ټولو دلاسرسی پر بنسټ ننگه او ملاتړ کوی. حکومت به دا لاندی فعالیتونه تر سره کړی: (۱) د جزایی عدالت په بهیر کی د ځنډ د کموالی په منظور د تحقیق د یوه سیستم رامنځ ته کول چی، دا په اصل کی د وکالت د فقدان د اصل او د کشالو د کمزوری اداری د مدیریت پر بنسټ تر سره کیری (۲) د مجازاتو اړوندی پالیسی جوړونه (۳) د ماشومانو د عدالت د پالیسی تطبیق او په جزایی عدالت کی د نویو موضوع گانو او مشترکو مسالو ته د رسیدو لپاره د اختصاصی پالیسیو تاسیس (۵) په عدلی او قضایی اساسی کتگوریو کی، د مدنی محاکمو د قضایاوو د قضایی حوزو او اداری جوړښتونو ه والی (۶) د رسمی او نارسمی عدلی نهادونو ترمنځ ښی اړیکی (۷) د عدالت په نارسمی سکتور باندی د څارنی تامین. په دې اړوند لاندی موخې د پام وړ دي:

۱- د عامه اداری د اصلاحاتو برنامه به تر (۲۰۱۳ زیږدیز کال) پوری بشپړه شی.

۲- تر ۱۳۹۲ (۲۰۱۳ زيردیز کال) پوری به د پام وړ اداری فساد راکم شی.

۳- تر ۱۳۹۱ (۲۰۱۳ زيردیز کال) پوری به د جزایی اجراتو نوی قانون تنفیذ او خپور شی او د هغه د عملی کولو لپاره به ټول حقوقی پرسونل ته زده کړی ورکول شی. حقوقی لیکلی تفسیر او دغه راز هیواد والو ته به د ټولنیزو حقوقو په برخه کی پوهاوی ورکړل شی.

۴- تر ۱۳۹۱ (۲۰۱۳ زيردیز کال) پوری به ټول قوانین، مقررات او نور حقوقی سندونه تالیف، فهرست بندی او په نرمو افزارو کی شامل شی او د حکومت په ویبسایت کی به یی ساتنه او څارنه وشی او په ټولو سطحو به په دولتی نهادونو باندی وویشل شی. په ټول هیواد کی به د خلکو لاسو ته په اسانی سره ور ورسیری.

۵- تر ۱۳۹۱ (۲۰۱۳ زيردیز کال) پوری به د حکومت ټولی اداری او وزارتونه ډیر ښه فنی ظرفیت ولری او د تقنینی سندونو او مقرراتو د تسوید او وړاندی کولو په برخه کی به تبعیض امیزه څه نه وی.

دریم رکن: ټولنیز او اقتصادی پرمختگ

ددې رکن لاندې اوږد مهاله موخهد خصوصی سکتور تر لارښونی لاندی د اقتصاد د بازار په ترڅ کی د بی وزلی کمیدل، پرله پسې او دوامداره پرمختگ، د بشری پرمختگ د شاخصونو ښه کیدل، او د زریزی پرمختیایی موخو (MDGs) ته درسیدو په لاره کی د کتنی وړ پرمختگ.

حکومت د هغه سیاست چی په پای کی د خصوصی سکتور تر مشرئ لاندی د بازار اقتصاد د رامنځ ته کیدو سبب وگرځی او وکولای شی، یوه د پام وړ همیشنی اقتصادی پرمختیا رامنځ ته کړی، ژمن دی. د افغانستان ملی پرمختیایی د تگلاری په چوکاټ کی به، حکومت د فقر د کمولو د مهم نوبت په وسیله، له خصوصی سکتور نه ننګه او ملاتړ به د منډرو مشغولتیانو او عوایدو سبب شی. همدارنګه، دولت په دی پوهیری چی، د سرچینو هدف باید د ټولنی تر ټولو بیوزله او غریب خلک وی او دغه کار له مالی پلوه د عوایدو د لیږدونی په برخه کی د شفافو او همیشنیو پالیسیو له لاری ممکن دی. له ۱۳۸۱ (۲۰۰۲ زيردیز) نه راپه دیخوا، حکومت دغه راز د ټولو افغانانو لپاره د روغتیا او پوهنی د خدمتونو د وړاندی کولو په برخه کی لومړیتوبونو ته پام کوي. د دغی پالیسی پیاورتیابه په ټول افغانستان کی د بشری پرمختیا د پام وړ شاخصونو د ښه والی په منظور دوام ومومی.

سره له دی چی، مونږ په افغانستان کی د اقتصاد د ودی او پراختیا د سطحی شاهدان یو، مگر زمونږ هیواد له ګڼ شمیر خنډونو سره هم مخامخ دی او باید هغه لری شی، تر څو د بیوزلی د کموالی سبب وگرځی او د اوږدی مودی اقتصادی پراختیا عملی شی. د دغو خنډونو ډیره غټه ستونزه همیشنی بی ثباتی، د زیربناوو ناسم حالت، د بشری پانګو او بنسټونو د ظرفیتونو د پراختیا ټیټه کچه او د مناسبی اقتصادی فضا نشتوالی تشکیلیوی. دغه راز، د بیوزلی د کموالی او بشری انکشاف د شاخصونو د ښه والی لپاره، یوازی پراختیا ښه نه کوی. په دغه رکن کی اساسی ستونزه، د هغی فضا رامنځ ته کیدل دی چی، په هغی کی، اقتصاد له ټولو بالقوه ظرفیتونو سره، عمل کوی او له هغه سره په یو وخت کی، باید ډاډ تر لاسه شی، چی تر ټولو تاوانی شوی کسان هیر نه شی او د دې رکن لاندی مهمی موخې چی باید تر لاسه شی په لاندی ډول دي:

۱- هغه کسان چی، د ورځی له یو ډالر نه په کم څه خپل ژوند تیروی، په کال کی به په سلو کی دری لږ شی.

- ۲- هغه کسان چی له لوری نه خوریری، به په سلو کی به پینځه را کم شی.
- ۳- بنونځیو کی د نجونو او هلکانو د شمولیت خالص د شمولیت به تر ۱۳۸۹ (۲۰۱۰ زیږدیز کال) پوری، په ترتیب سره په سلو کی ۶۰ او په سلو کی ۷۵ وی.
- ۴- د بنځو بنونکو شمیر به تر ۱۳۸۹ (۲۰۱۰م) پوری، په سلو کی پنځوس زیات شی.
- ۵- د افغانستان بنونکی به تر ۱۳۸۹ (۲۰۱۰م) پوری د وړتیا ازموینه تیره کړی.
- ۶- تر ۱۳۹۱ کال پوری به، تر ۵ کالو کم د ماشومانو د مرگ او مړینی کچه، په سلو کی ۲۱ راکمه شی.
- ۷- تر ۱۳۹۱ (۱۳/۲۰۱۲ م) پوری د میندو د مړینی کچه به په سلو کی ۳۵ کمه شی.
- ۸- ټول اساسی روغتیایی خدمتونه به پراخ او تر ۱۳۸۹ (۲۰۱۰ زیږدیز کال) پوری به په سلو کی ۹۰ نفوس تر پوښښ لاندی راولی.
- ۹- هغه کسان چی، د څښاک روغتیایی اوبو او حفظ الصحی ته لاسرسی نه لری، تر ۱۴۰۰ (۲۰۲۰ زیږدیز کال) پوری به یی شمیر نیمایی ته راتیپ شی.
- تر ۱۳۹۱ (۱۳/۲۰۱۲ زیږدیز کال) پوری به په کابل کی په سلو کی ۵۰ کورنی او په سلو کی ۳۰ په نورو ښاری سیمو کی د اوبو نل ته لاسرسی ولری. په سلو کی ۹۰ خلک به په کلیوالی سیمو د څښاک اوبو ته لاسرسی ولری او کلی به په سلو کی ۵۰ روغتیایی خدمتونو ته لاسرسی ولری.
- د خصوصی سکتور تر مشری لاندی د اقتصاد بازار د ودی لپاره د مناسبو زمینو د رامنځ ته کولو لپاره اړونده پالیسی جوړول په دې رکن کی په لومړیتوبونو کی رایی. په دې اړوند د دولت دری اساسی لومړیتوبونه دا دی :
 - ۱- د خصوصی سکتور لپاره د حقوقی چوکاټ رامنځ ته کول چی، په هغه کی د سوداگری اړوند د اساسی قوانینو تصویب او توشیح شامله وی (شرکتونه، شراکت، سوداگریزه واکمنی او تجارتي منځگریټوب) تړونونه، نماینده گی، ستندردونه، د چاپ او څپرونو حق، تجارتي ښی او د انحصاری امتیاز ثبت). (۲) د دغو قوانینو د عملی کولو د ملاتړ لپاره د مقرراتی، چوکاټ رامنځ ته کول. (۳) د حقوقی او مقرراتی چوکاټونو تعمیل. دغه راز، دولت به دغه مهم په پام کی ولری او ډاډ به تر لاسه کړی چی، دغه قوانین او مقررات د افغانستان له ټولنیزو حالاتو سره سمون ولری او په عادلانه توگه عملی کیری، تر څو پانگوال په اسانی سره وکولای شی، په ارامی سره د پانگی اچونی په برخه کی پریکړه وکړی.
- دولت به اقتصادی واکمنی د خپلو پالیسیو په چوکاټ کی، د خصوصی سکتور د ودی او پرمختگ لپاره پیاوړی کړی. په دغه برخه کی دا لاندی کارونه تر سره کیری :
 - ۱- دراکری او ورکیری په برخه کی د اصلاحاتو د راورلو لپاره د مسوولیتونو او نهادی میکانیزمونو روښانتیا
 - ۲- د سوداگری او صنایعو د وزارت پیاوړتیا، په افغانستان کی له پانگی اچونی نه د ملاتړ اداره، د داو د اواروی او د تجارتي فعالیتونو د لابنه تنظیم په خاطر د حقوقی سیستم پیاوړی کول.
 - ۳- ځمکو ته د لاسرسی اسانتیا د ملکیت حق د لایشو اقداماتو د روښانتیا په شمول، د ملکیت د انتقال په اړوند د طرز العملو نو اسانه کول او د اجاری د اوږدی مودی لپاره د ځمکی د لاسرسی د امکان ضمانت، د تجارت د فعالیتونو لپاره د اساسی طرز العملونو تسهیل (د جواز ثبتولو، د پولو تر منځ فعالیتونه، د گمرکی پراوونو او ورکرو تیرول) به دوام ومومی او د معاملو په سر ته رسولو کی به لگښتونه کم شی.

ستراتیژی دا هم ویلی وو چی: دولت به د دولتی تصدیو خصوصی کول اوسهامی کول په خپلو مهمو کاری لومړیتوبونو کی خای کری. دغه کار به د افغانستان بریښنا موسسی د اغیزمنتیا د زیاتوالی او سهامی کولو په اړوند هم وی. د مالیی وزارت د ټولو دولتی تصدیو فهرست چی په راتلونکو دریو کلونو کی خصوصی او سهامی کیږی، ترتیب کری دی. په خصوصی سکتور کی د ټولو سیالی کونکو عادلانه لاس رسی به داروندو دولتی نهادونو له خوا ننگه او ملاتړ وشی.

دولت د کورنیو عایداتو او د خصوصی سکتور له خوا د داخلی تولیداتو حمایت ته د اړتیا په خاطر د سوداگری حامی سیاست ته ژمن دی او غواړی د تجارتي مالیاتو حالت په صادراتو او وارداتو باندی کم کری. لازمه ده چی، مشخص د سیالی صنایع چی افغانستان د هغو له لاری رقابت کولای شی، باید پیاوړی شی. د مالیی وزارت د تعرفو د رژیم ساختار له اړوندو خواوو سره د مشوری له لاری په غاړه اخلی. د سیمی له هیوادونو سره د سوداگری او سوداگریزو فعالیتونو لپاره د افغانستان د ستراتیژیک موقعیت له مزایاونه په استفادی سره، په سیمه کی د اسانو طرز العملونو او پالیسیو د جوړولو لپاره چی د تجارت او ترانزیت د پیاوړتیا او اسانتیا په مخه کیږی، د دولت له لومړیتوبونو نه یو دی. په لنډ وخت کی، د اغیزمنو گمرکی مقرراتو عملی کول او صادراتو او وارداتو ته لازم وخت تل په پام کی نیول تر څو دغه کار د سیمی معیارونو ته ورسیری او دا به د دولت د هڅو مرکزی ټکی (محرار) وی. دولت د نړیوال سوداگریز سازمان اصولو ته متعهد دی.

مالی سیستم د بانکداری او وړو قرضونو په شمول، په چټکه توگه د ودی په حال کی دی. که څه هم، اوس د مالی خدمتونو کچه ټیټه ده، یوازی کم شمیر خلک رسمی مالی خدمتونو ته لاس رسی لری. دیوه پیاوړی مالی سکتور منځ ته راتگ، چی د هیواد اړتیاوو ته ځواب ورکونکی وی، یو اساسی خنډ د د تولید د ظرفیت د زیاتوالی او د خصوصی سکتور له خوا د کورنیو عوایدو زیاتوالی په برخه کی له منځه وری.

دمالی سکتور لپاره د دولت اول لومړیتوب د مالی سکتور د څلورو قانونو د تصویب او تطبیق له لاری (مسنونی معاملی، رهن، اجاره او پولی ژمنی) د قانونی چوکاټ پیاوړتیا ده چی د تعلیق په حالت کی دی او د بانکداری په سکتور کی، د مناسبو او دقیقو معاملاتو د پیاوړتیا لپاره به وی. ورپسی لومړیتوب د مالی خدمتونو د وړاندی کولو زیاتوالی کلیوالی سیمو او وړو او منځنیو اقتصادی تشبشاتو ته تشکیلی وی. حکومت د تگلارو د جوړښتونو د اصلاح او په پای کی د ملی بانک او پښتنی بانک د خصوصی کولو عمل به وکری.

په دغه موده کی به دولت هڅه وکری چی، په مالی اعتباراتو پوری د معلوماتو اداره او دمالی کشالو د هواری د فتر رامنځ ته کری او ددغه مالی سکتور د مهمو اجزاوو د هڅونی په منظور د مناسبی قانون عملی کری.

زیربنا او طبیعی منابع

ملی پرمختیایی ستراتیژی د تدوین پر وخت (۱۳۸۴ل). داسی لیکلی و: په تیرو پنځو کلونو کی، د زیربناوو او طبیعی منابعو له چټک پرمختگ سره سره، افغانستان تر اوسه پوری هم د گاونډو هیوادونو په پرتله، د زیربنا په برخه کی ډیر وروسته پاتی دی. د سرکونو نا مناسب حالت او د منظمی بریښنا نه شته والی د خصوصی صنایعو او تجارت په برخه کی له اساسی خنډونو نه شمیرل کیږی. د عامه لگښتونو په برخه کی د دولت پالیسیو، زیربناوی د خپلو هدفونو کلیدی لومړیتوب بللی، تر څو د خصوصی پانگی اچونی په برخه کی، کورنی تولیدات، د استخدام (په کار گومارنی) زیاتوالی، عواید او د فقر د کموالی په برخه کی دوام ومومی.

انرژی

د انرژی د سکتور پراختیا د فقر د کمولو په برخه کې مهمه اړتیا او د خصوصی سکتور د پیاوړتیا او د کلیو د پراختیا ضرورت دی. په همدې خاطر، د افغانستان د ملي تگلاری هدف داسې بنودل شوی و: د خصوصی سکتور د پانګې اچونې پربنسټ، د پرداخت وړ او ډاډه انرژي زیرمه کول، د افغانستان د انرژي په سرچینو کې د دولتي پانګې اچونې څارنه، د ملي پرمختګ لپاره د منځني واټن اساسي هدفونه لاندې برخې درلودی: ۱- هر کورته په سلو کې ۶۵ د بریښنا رسوونه، په مهمو ښاري برخو او تاسیساتو کې، په سلو کې ۹۰ او کم تر کمه په سلو کې ۲۵ په کلیوالي سیمو کې. ۲- د ملي بریښنا د شبکې د استفاده کوونکو له خوا د لګښتونو کم تر کمه په سلو کې ۷۵ پوښښ ۳- د نور پرمختګ او د نوي انرژي لپاره د لازمي تگلاری جوړوونه.

په اوسني وخت کې، افغانستان د بریښنا د تولید د ظرفیتونو له مخې، په ډیره ټیټه کچه کې ده. او له ګاونډیو هیوادونو نه د بریښنا د رانیولو په تړونونو باندې تکیه لری. د اټکلونو له مخې، نن سبا د هیواد په سلو کې د ټول نفوس په سلو کې له ۲۰ نه کم دولتي بریښنا ته (د شبکو له لاری) لاسرسی لری او هغه هم د نوبت په ورځو کې د یوه بنسټ له مخې، د کمو ساعتونو لپاره. د اساسي بنسټیزو پروژو عملی کوونه لکه کوچکه، کونړونو، گلپهار، باغدره، سرویی، د ګاز نخیزی او د شبرغان روغتیات به د افغانستان لپاره د انرژي له پلوه یو ډاډمن امکان وی. دغی تگلاری نوری لاندې برخې درلودی:

۱- په کابل او نورو مهمو سیمو کې، د زیربنا کیفیت د ظرفیتونو زیاتوالی او د بیاجوړونې له لاری د بریښنا د ملي شبکې پراختیا (د لینونو، سب سټیشنونو او میټرونو ویش)، د شمال ختیځ د بریښنا د سیستم پراختیا او د سویل ختیځ سیستم او د ختیځ او لویديځ د بریښنا سیستمونه ۲- د کلیوالي انرژي خدمتونو ته لاسرسی د اوبو د بریښنا د وړو سرچینو، لمړيزی انرژي، ډیزلی بریښنا او د تجارتي فعالیتونو د پیاوړتیا له لاری د انرژي د تولید سرچینې په دغو برخو کې تشویق شوی دی او د ډاډ حاصلولو لپاره به فنی معیارونه د دوماړو زیرمو او د انرژي د منابعو له لاری طرحه شی. ۳- د بریښنا موسسی د سهامي کولو له لاری د اوسنیو فعالیتونو د زیرمو د جبران د میکانیزم د ګټورتیا او اغیزمنتوب. ۴- د انرژي اړوند د بین الوزارتي کمیسیون له لاری د مربوطو خواوو د فعالیتونو د انسجام او همغږی لپاره ګټورتیا.

د تگلاری هیله مندی پایلی دا وی چې، له کورنیو سرچینو نه دزیاتې ګټې اخیستنې له لاری، په ټول هیواد کې د بریښنا ډاډمن او ښه لاسرسی او د وارداتي انرژي له منابعو نه استفاده کول پکې بنودل شوی وو. دولت په دی هڅه کې و چې، د بریښنا د خرڅلاو، ویش او تولید په برخو کې، د خصوصی پانګې اچونې لپاره لازمی زمینی برابری کړی په کلیو کې، د فقر کموالی او د شغلی او تشیساتی زمینو زیاتوالی، د بریښنا په شبکو کې، د دولتي سکتور او خصوصی سکتور د پانګې اچونې له لاری، د بریښنا په پراختیا پوری مربوط بنودل شوی وه.

کرنه او د کلیو پراختیا

د کرنی او د کلیو د پراختیا لپاره د افغانستان د ملي پرمختیا د تگلاری هدف داسې بنودل شوی و: د خصوصی سکتور د پانګې اچونې جذب د کرنی له اوسنی سیستم نه د کرنی په تجارتي سیستم د بدلون لپاره د معیشت د یوی ارزښت لرونکی سرچینې په نامه. دولت د کرنی او د کلیو د پراختیا لپاره یو منسجم پروګرام د دوو پراخو هدفونو د پیروی په منظور ۱- د فقر کموالی او ۲- د بدیل معیشت رامنځ ته کول به عملی کړی. د کرنی سکتور هر اړخیزه تگلاره او د کلیو پراختیا د راتلونکی

لپاره دیوی مشخصی لاری بیانونکی ده، چی دهغی اساسی هدف د اقتصاد دبیار غاونی له لاری، د فقر کموالی دی او په بشپړه توگه له بیرو بیوزلو او زیان منونکو نه ملاتړ دی. د کوکنارو د ورکولو په برخه کی د هغو په زیاتوالی او د هغو په اهمیت سره، د فقر تیتی کرنی ته د کم ځمکو- بزگرانو دراوستلو د مخنیوی لپاره د کرهیزو فعالیتونو پراختیااو چتکتیا له هر وخت نه ډیره ضروری ده. د بدیل معیشت د منابعو لپاره د زمینو په برخه کی پانگه اچونه به په دی برخه کی یوه مهمه زمینه وی. زیاتره بزگران د کرهنی له لاری کم ترکمه د ژوندانه یو څه زیرمه له خپلی ځمکی نه په لاس راوری. له دی امله، زیاتره کورنی چی ژرندی په کرهنی پوری اړه لری، د معیشت له نا مصون والی سره مخامخ دی او کله نا کله د خپل ژوند د تامین لپاره قرض هم کوی. ددغو عواملو په نتیجه کی د طبیعی پینو او د خوراکی موادو د کموالی په وړاندی دهیواد دزیان مننی کچه، زیاته شوی ده. د کرنی او دکلیو د پراختیا تگلاره یو شمیر پروگرامونه په پام کی لری او د بزگرانو د ژوندانه د بڼه والی په منظور طرحه شوی دی، تر څو له دی لاری د هغوی غذایی مصونیت تامین او اساسی خدمتونه تر سره شی. د دوی عایدات د رواکسب (مشروع معیشت)له لاری زیات شی او په ټوله معنا سره دامن په سالم چاپیریال کی ژوند وکری. په دغی ستراتیژی کی فعالیتونه په اغیزمنه توگه په دوو برخو ویشل شوی وو:

۱- کره او کلیو پرمختگ ۲- د سوداگری او د کلیوالی تشبثاتو برخه کی پراختیا او نوښت .

هغه پنځلس پروگرامونه چی په دی ستراتیژی کی د کرنی د تگلاری او د کلیو د پراختیا د هدفونو لپاره درسدیلو وسیلی بنودل شوی وی، په لاندی ډول وی: د ملی پیوستون پروگرام، د خوراکی مصونیت ملی کرنلاره، د ساحوی پرمختگ ملی تگلاره، د مالداری، کرهنی او د کلیو د پراخ پرمختگ پروگرام، کلیو ته د لاسرسی ملی پروگرام، کلیو ته د اوبو رسولو او روغتیا کرنلاره، د کرنی د ملی سرچینو او د کلیو دزیات پرمختگ پروگرام، د څارنی سیستم، کلیو ته د بریننا رسولو کرنلاره، د کلیوالی تشبثاتو تگلاره، د څیرنی او پرمختیا (R&D یا Research and Development) سیستم، د کرنی د چتگ عکس العمل سیستم او د کلیو پراخ انکشاف او د کرنی د ظرفیتونه د لورتیا او د کلیو د هر اړخیز پرمختگ پروگرام.

ترانسپورت

د هیواد د ترانسپورت د سکتور په برخه کی، د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری ستراتیژیک هدف داسی بنودل شوی و: دیوی منسجمی او **مضبوطی** ترانسپورتی شبکی رامنځ ته کول، چی په هیواد کی دننه او بهر او له بهر نه دننه د افرادو او توکو لیردونه تامین کوی. د سیمه ییزو لویو لارو د سیستم په بشپړیدو سره،(په مرکز او ولایتونو کی) د ۵۳۳ کیلومتر دویمه درجه سړک په احیا، د ژوندانه دیوی مهمی وسیلی په توگه کلیو ته د رسیدو لپاره د ۶۲۹۰ کیلو متره سړک جوړول به په کلیو کی د فقر د کموالی لپاره لومړیتوب ورکړل شی. په پام کی نیول شوی وه چی د بناری پرمختگ اداره د بناری سړکونو د کیفیت د بڼه والی لپاره، د سړکونو د ساتنی او څارنی شبکه، د سړکونو د پلان جوړونی او د خدماتی ترانسپورت د اسانتیا وو شبکه به پیاوړی شی. د ولت به د ساتنی او څارنی د فعلیتونو پراخ سیستم د هغو د لگښتونو د تمویل د سرچینو د تلپاتی والی د ډاډ په حاصلولو سره عملی کوی.

پردی سربیره، په دی ستراتیژی کی د ترانسپورت په سکتور کی نور اساسی نوښتونه چی د لومړیتوب وړ وو، هغه دا وو: ۱- د کابل نوی هوایی ډگر ۲- د کندهار، مزار شریف او هرات د هوایی ډگرونو بیا رغونه ۳- په سیمه کی د نویو هوایی ډگرونو جوړونه ۴- د اوسپنی د لاری د پروژی طرحه ۵- د ترانزیت په برخه کی له گاونډیو هیوادونو سره نوی تړونونه او دغه موافقه لیکونه به د سرحدونو په منځ کی د جنسونو د لیردونی په برخه کی د کارونوپه سرعت ورکولو کی مرسته

وگری. په پام کې وه چې د ۱۳۸۹ (۲۰۱۰ م.) کال په پای کې به افغانستان او دهغه ګاونډی هیوادونه د سرحدونو د ادارې په برخه کې د همکارۍ له لارې، د ترانزیت په برخه کې د مالونو د لیرېدونې لپاره لازم وخت راکم کړی. په اوسني وخت کې داسې پروګرامونه ترلاسه لاندې نیول شوي دي چې د هغو په مرستې سره د کابل هوایی ډګر او نورواساسی هوایی ډګرونو او دملکي هوانوردی اړوندو ادارو ته دملکي هوانوردی د نړیوال سازمان او د هوایی ترانسپورت د نړیوالی اتحادیې له شرایطو او معیارونو سره سم سمون ورکول کیری.

دغه هڅه د ملکي هوانوردی د نوی ادارې د جوړیدو په برخه کې په داسې ډول تر سره کیری چې، دسیالی د هوایی ترانسپورت پراختیا هم په پام کې ونیسی.

کانونه او طبیعي زېرمې

تمه کیری چې، د طبیعي سرچینو استخراج د کورنی ناخالص تولید د زیاتوالی، د صادراتو د ودی او دغه راز د دولت د صادراتو د زیاتوالی په برخه کې مرسته وکړی. د کانونو د سکتور په برخه کې، د افغانستان د ملی پرمختیا د تگلاری هدفونه عبارت دي له:

۱ خصوصي سکتور د پانګی اچونی جذب

۲ دمنز الونو د سرچینو تلپاتی پرمختګ تنظیم او رواجول

۳ د هیواد د جیولوجیکي منابعو له سروی او سم ثبت نه د ډاډ ترلاسه کول.

دغه کار د هغو قوانینو او مقرراتو د منځ ته راوړلو له لارې چې، د کانونو دکشف او را ایستو په برخه کې، د خصوصي سکتور د پانګی اچون ننگه او تشویق وکړی، د امکان وړ دی. د کانونو د سکتور په برخه کې د پام وړ او چټک بریالیتوب عبارت دی له: په هیواد کې د ستړی بهرنی پانګی اچونی د تړون له لاسلیک څخه، یانی د ۲۰۰۸ ملیاردو ډالرو په ارزښت د عینکو د مسو د کان د تړون لاسلیک.

دولت د کانونو د سکتور د لومړیتوب په برخه کې د لاندی کارونه تر لاس لاندی نیولی دي: ۱- د کانونو د استخراج د مالی بودجی زیاتوالی ۲- دیوه شفاف مدیریتی سیستم رامنځ ته کول چې، لازم ظرفیتونه ولری ۳- د کانونو په سکتور کې له پانګی اچونی نه ملاتړ د مختلفو مقرراتو او قوانینو د عملی کولو او نهایی کولو له لارې ۴- د هیواد قوانینو او مقرراتو ته د پانګی اچونکو د باور د جلب په برخه کې بری به د کانونو په سکتور او د هیواد په نورو سکتورونو کې د پانګی اچونی د زیاتوالی سبب وګرځی.

د اوبو د سرچینو اداره

دولت د اوبو د ادارې منسجی لاری چاری او د سیندونو د حوزو اداره د اوبو د سرچینو د پراختیا او پلان جوړونی لپاره، په لنډ مهال او منځ مهال کې عملی کوی. د افغانستان دملی تگلاری هدف عبارت ده له، په هیواد کې د اوبو د منابعو اداره او پرمختګ، لکه څنګه چې، فقر کمیری، په اقتصادی او ټولنیز پرمختګ کې ثبات لرونکی پرمختګ راځی. د ټولو افغانانو د ژوند سویه ښه کیری او د راتلونکو نسلونو لپاره د اوبو پوره سرچینی ساتل کیدای شی.

د کرنیزو ځمکو اوبه کول، په سلو کی ۹۵ داوبو لگښت تشکیلوی. په ۱۳۵۰ (۱۹۷۰م.) کی نژدې ۶،۳ میلیونه هکتاره ځمکه په افغانستان د اوبو لگولو په مختلفو لاروچارو سره خړوبیده، مگر په اوسنی وخت کی، یوازی په ۱،۳ میلیونه هکتاره ځمکه باندی اوبه لگیری او له دی جملی نه، په سلو کی لس د انجینرانو له خوا د طرحه شوی سیستم پر بنسټ اوبه کیری او پاتی نوره په دو دیزه طریقہ باندی اوبه کیری. اوبه کرل شوی ځمکی دللمی ځمکو په پرتله دری برابرہ حاصل ورکوی. په افغانستان کی له ۸،۳ ملیونه هکتاره د کښت وړ ځمکی نه ۵،۸ ملیونه هکتاره ځمکه د اوبو لگولو توانایی لری. په دی توگه د ابیاری لاندی کرنیزو ځمکو په اندازه کی فوق العاده کمښت راغلی دی.

د اوبو لگولو اداره د افغانستان دولت یو لومړیتوب تشکیلوی. د اوبو لگولو د وران شوی او یا له کاره لویدلی سیستم د بیا رغاونی لپاره د پام وړ پانگه په کار اچول شوی ده، خو د کار موثریت نشته، د اوبو مدیریت د صفر په حد کی دی، هر کال په میلیار دونو مکعب متره اوبه ضایع کیری، بی گټی له هیواده وځی او یا په شگو کی جذبیری، د افغانستان داوبو د لگښت د اغیزمنتوب د زیاتوالی لپاره د پانگی اچونی د جلب په برخه کی په خاصه توگه کم کار شویدی. د دولت له اساسی لومړیتوبونو نه باید یو هم د کوکچي، گمبیری او کامی داوبو د بندونو انکشاف وی، دا خبره بیر ځله مربوطه ادارو ته ویل شوی ده، خو هغوی لا هم پام نه دی کړی.

داوبو لگولو د موجود او دودیز جوړښت بیا رغاونه دیوه لومړیتوب په بڼه پاتی ده او د کرهڼیزو تولیداتو زیاتوالی او د فقر کموالی به په کلیوالی کورنیو کی اغیزمن واقع شی. د اوبو لگولو او روغتیا سیستمونو ته د لاس رسی د پراخ کموالی د لری کولو لپاره به، دولت د روغتیا او اوبو لگولو پروژي ته خاص اهمیت ورکړی. دولت به له لنډ مهاله تر اوږد مهاله پوری هایدرو لوجیکی سروی بشپړه کړی او د کرهڼیزو ځمکو لپاره به نوی بندونه جوړ کړی. د موجوده آبی ځمکو پراختیا د غنمو د کښت، بنوالی او د څارویو لپاره د خوراکي د تر لاسه کولو په خاطر او د ودی د گړندی تر لاسه کولو لپاره حیاتی ده. اوسنی وخت کی کرنیزی ځمکی چي په کلنی توگه خړوبیری، دوه میلیونه هکتاره ده او د دغه رقم د زیاتوالی لپاره لاپیری هیلی شنه او هغه دا چي هغه زیربنا چي د جگړو په کلونو کی له منځه تللي، بیا ورغول شی. یوه واقعیبانه موخه داده چي له 500000 څخه تر 700000 هکتاره پوری نوره ځمکه به په راتلونکو لسو کلونو کی تر اوبخور لاندی راشی. په افغانستان کی د اوبخور د سیستم د بیارغاونی په برخه کی ډیری بنی تجربی تر لاسه شوي دي. په تیرو دولسو کلونو کی د اوبخور د سیستمونو په واسطه 1.8 میلیون هکتاره ځمکه د هر هکتار لپاره 300 تر 400 ډالرو لگښت (که مثلی کانالونه پکښی راولو 600 – 800 ډالره لگښت) باندی بیارغول شوي ده. لکه هغسی چي د اوبو د لیرد د زیربنا بیارغاونه مهمه ده، همدومره د بزگرانو په کروندو کی له اوبو څخه غوره کار اخیستل او د هغو سپما کول هم مهم دي.

افغانستان دا وړتیا لري چي دوه میلیونه هکتاره نوره ځمکه خړوبه کړي، خو دا کار ډیری اوچتی پانگونی ته اړتیا لري تر څو نوي بندونه جوړ، ویالی وکیندل شی او د اوبخور جوړښتونه ورغول شی او د پایانو هیوادونو سره خبری وشي چي زمونږ د سیندونو کوز سر کی دي.² د اوبو لگولو د نوي سیستم په ودانولو باندی پانگونه په هر هکتار باندی د 4500 امریکایی ډالرو په اندازه لگښت غواړي چي دغه رقم د موجوده سیستمونو د بیارغاونی د لگښت په پرتله لس ځله لوړ دی.

معلوماتی او ارتباطی تکنالوژی

د افغانستان د ملی پرمختیا د تگلاری ستراتیژیک یو بل هدف داو چی: تر ۱۳۸۹ (۲۰۱۰م.) کاله پوری د معلوماتی تکنالوژی او اړیکو خدمتونه، په سلو کی ۸۰ د متوازن لاس رسی د پراختیا په منظور تر سره شی. د ارتباطاتو او معلوماتی

² افغانستان د سیندونو د پنځو حوزو له ډلی څخه په څلورو کی بی سیندونه د هیواد د پولو خواته بهیری، خو دولت له کوزو هیوادو سره د اوبو د ویش په هکله هیڅ ډول موافقه لیک نه لري، دغه لامل په څو منځنیو او لویو بندونو باندی د پانگونی لپاره یوه ستونزه ده.

تکنالوژی سکتور لومریتوبونه د فایبری نوری پروژو او مابیل تلفونونو ته د لاسرسی د پراختیا لپاره د مسی کیبل شبکی له بشپړیدو سره سم به لار هواره شی.

دمعلوماتی تکنالوژی او اړیکو د قانون عملی کول، په خصوصی پانگه اچونه کی د پرمختیا او تشویق لپاره به لازمی زمینی په پام کی ولری. د معلوماتی تکنالوژی او اړیکو شورا، د مخابراتو وزارت او د معلوماتی تکنالوژی له لاری به هڅه وکری چی، د کمپیوتر په عصری سیستم - دولت د نښلولو پرلور د لازمو اقداماتو د سرته رسولو لپاره په پرله پسې توگه، د دولت ظرفیت پیاوړی کړی. د حکومت کولو کیفیت به اوچت کړی او اداری فساد به کم کړی. په پام کی ده چی، خصوصی سکتور به په دغه برخه کی، ډیره پانگه په کار واچوی.

ښاری پراختیا

د ښار اوسیدونکی د چټکی ودی د بهیر اغیزمن مدیریت په ځانگړی توگه، د هیواد د بیا رغاونی په برخه کی، ډیر زیات اهمیت لری. د افغانستان د ملی پرمختیا په تگلاره کی به د ولایتی پرمختگ د پلانونو د بهیر په جوړولو کی، اته اساسی پلانونه تر لاس لاندی نیول شی. د افغانستان د ملی پرمختیا د تگلاری هدفونه ډیرو ښو خدمتونو ته لاسرسی او د استطاعت وړ سر پناه له تلپاتی اقتصادی ودی سره یو ځای، د ښاری ملی کرنلاری له طریقو د عملی کیدو وړ بلل شوی و او په دی کی د ښارونو انکشافی پلانونه او د ځمکی ملی پالیسی شامله وه.

د دغو هڅو پایلی په لاندی ډول دی: ۱- د ښاری پرمختیا د اداری او د خدمتونو د وړاندی کولو په منظور، د ښاروالو د ظرفیت پیاوړتیا ۲- ډیره ښه نهادی همغری او د مهمو ښاری شاخصونو څارنه ۳- د ښار اوسیدونکو لپاره اساسی خدمتونه ته ښه لاس رسی ۴- په سلو کی ۵۰ د استوگنی د نارسمی سیمو تدریجی رسمی کیدنه ۵- د عامه خدمتونو او اسانتیاوو گټورتیا او همدارنگه، د نویو ښاری سیمو پرمختگ او د کابل په شمال کی د ده سبز د ښارگوټی په شمول ۶- سر پنا ته د لاس رسی زیاتوالی او د کور جوړولو په برخه کی، په سلو کی ۵۰ زیاتوالی او په سلو کی ۳۰ په هغو ځمکو کی زیاتوالی چی، د راکړی ورکړی او دمارکیتونو لپاره ځانگړی شویدی. دا له اقتصادی پلوه، د مناسبو اقتصادی سرچینو له لاس رسی سره یوځای ۷- د ښاری ژوندانه د چاپیریال گټورتیا چی شنی او پرانیستی فضا ولری.

د ښارونو د پرمختیا په برخه کی اساسی ستونزه داده چی، مالی تاوان جبران شی او مالی سیستم رامنځ ته شی، چی وکولی شی، له هغی لاری د ښاری او دولتی خدمتونو لگښتونو، په اغیزمنه توگه ورکړی. دغه کار به خصوصی سکتور ته زمینی برابری کړی چی، ښاری خدمتونه د دولتی سکتور له خواد کم تمویل په وخت کی، له بی وزلو ښاریانو سره مرستی هدف وگرځی. د نا پلان شویو او نا رسمی ښاری سیمو د زیاتوالی د مخنیوی په خاطر، د زونونو د ویش ظرفیت بندی او د نوی ښاری پلان جوړونی اداره به پیاوړی شی.

پوهنه

دولت غواړی چی، د هیواد اوسیدونکو ته ډیره ښه ښوونه او روزنه ورکړی. له ۱۳۸۱ (۲۰۰۲ م.) کال نه راپدی خوا، دولت د پوهنی د سکتور په برخه کی، ډیره پانگه اچولی ده او به دغه برخه کی، وروستیو هدفونو ته د رسیدلو لپاره، د هیواد ماشومانو ته د زمینو د برابرولو په شمول، چی سالمه ښوونه او روزنه ورکړل شی، هڅی کوی. بی سوادی کمه شی او پیاوړی اقتصادی ځواک رامنځ ته شی او په دی برخه کی د پام وړ پرمختگونه هم کړی دی. د دولت دغه راز، د افغانستان

پرمختیایی هدفونو ته ژمن دی او د افغانستان د ملی پرمختیا د تگلاری اساسی هدف هم، د پوهنی په برخه کی داده چی، له دولت سره ددغو هدفونو په برخه کی مرسته وکړی.

دولت غواری چی، د سودا په کچه کی د پام وړ بڼه والی رامنځ ته کړی، د پوهنی کیفیت گټور کړی او د زیات شمیر زده کوونکو د جذبولو په خاطر د پوهنی د سیستم ظرفیت پراخ کړی. د ټولو پوهنی ته لاسرسی، د وخت ارزښت او دلورو زده کړو د کیفیت د ظرفیت پراختیا او د مهارتونو د لوړتیا گټور تیا څرگنده شی.

د اساسی زده کړو رامنځ ته کول او په هیواد کی د بی سوادی د کچی کموالی، د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاره په وخت کی، د افغانستان د دولت یو اساسی لومړیتوب دی. دول دی ته ژمن دی چی، د پوهنی په ملی ستراتیژیک پلان کی، د لومړیتوب وړ پروگرام چی او تصویب شوی عملی کړی. په دغه پروگرام کی دغه برخی شاملی دی: ۱- عمومی زده کړی (په سلو کی ۶۰ د نجونو د زده کړو په شمول)

۲- د ښوونکو د روزنی او د کاری حالاتو گټورتیا

۳- د پوهنی د بنسټ پرمختگ او بیا رغاونه

۵- د تعلیمی نصاب او درسی موادو گټورتیا

۶- د سواد زده کړه او نارسمی تعلیمات

۷- اسلامی تعلیمات

۸- د پوهنی د اداری اصلاح او پراختیا . په دې برخه کی وروستی لومړیتوب د پوهنی له پیاوړتیا نه او د تعلیمی خدمتونو د وړاندی کولو لپاره، سیمه ییزو مقاماتو ته د مسوولیت لیردونی له لاری. دغه راز، د پوهنی وزارت، دلوروزده کړو وزارت، د کار او ټولنیزو چارو وزارت د شهیدانو او معلولینو د وزارتونو د ستراتیژیکی پلانونو د ظرفیت څارنی پیاوړتیا او د حرفه یی تعلیماتو په برخه کی ، اساسی لومړیتول د حرفه یی تعلیماتو رامنځ ته کول او د مهارتونو د پراختیا پروگرامونه د کار د بازار د غوښتنو په پام کی نیولو سره، د همعبری د گټورتیا او په ملی زده کړو او تعلیماتو کی د ظرفیتونو د تطبیق لاری چاری په پام کی نیول.

رسنی او فرهنگ

د دغه سکتور لید عبارت دی له: ۱- په ټول هیواد کی ښځو او نارینو ته د رسیدونکو ازادو او خپلواکو رسنیو له همیشنی پراختیا نه ننګه او ملاتړ ۲- د افغانستان د فرهنگی میراثونو ساتنه ۳- دفرهنگی خلاقیتونو ملاتړ، په دې اړوند اساسی هدفونه دادی: د لرغونی ارزښت لرونکو ساحو معلومول او ناثبت شوی تاریخی یادگارونه. دزیانمن شویو سیمو بیا رغاونه او ساتنه، په ټول هیواد کی د خپلواکو رسنیو د پراختیا په منظور د رسنیو د نوی قانون د طرحی جوړول، د متقابلو تریوالو اړیکو له لاری د غلاشویو هنری اثارو بیا موندنه او په دی برخه کی زیار او هڅی.

روغتیا او تغذیه

د ټولو معیارونو په پرتله، د افغانستان خلک له نا سم روغتیایي حالت نه خورپیری. په افغانستان کې د روغتیا کچه ډیره ټیټه ده او د نړیوالو شاخصونو په وروستی کچه کې راځي. د میندو او د نویو پیدا شویو ماشومانو او کوچنیانو د مړینې کچه، په خاصه توګه، له پنځو کالو نه د کمو ماشومانو د مړینې کچه ډیره پورته ده او په ټول هیواد کې د ناسمو خوړو بابت زیات دی.

د روغتیا د سکتور لومړنی لومړیتوب دادی چې، روغتیایي ستونزو ته د روغتیایي خدمتونو د مجموعی د ډله ییز پوښښ له لاری وړ ودانګی. دولت د روغتیایي خدمتونو عملی کولو ته دوام ورکوی او هغه روغتیایي اړیکې چې، ناروغان له روغتیایي خدمتیونو سره اړیکې ورکوی، پیاوړی کوی. په مشخصه توګه، دولت دمیندو روغتیایي خدمتونه د کورنیو د لارښوونې او دکورنیو د اړوند مسایلو په باب، د میندو او ماشومانو د خوړو د ښه والی، د ساری نارغیو کنترول او د خلکو په روغتیا باندې د هغو د نامطلوبو اغیزو په پام کې نیولو سره، د خلکو روغتیایي حالت پیاوړی کوی. د دغو مشخصو اقداماتو لپاره په روغتیایي سکتور کې، دولت د روغتیایي خدمتونو د سرته رسولو لپاره یو هر اړخیز پروګرام تر لاس لاندې نیولی دی چې، د نا برابرۍ د کموالی په برخه کې روغتیایي ملی سیستم، دروغتیایي خدمتونو کیفیت او اغیزه زیاته کړی او هغه په ښه توګه اداره او څارنه یی وکړی.

د افغانستان د ملی پرمختیا ستراتیژیک هدفونه د افغانستان تړون او د افغانستان د انکشاف هدفونه په چوکاټ کې، د راتلونکو ۱۵ کلونو لپاره، د روغتیا په سکتور کې د لاندې برخو لرونکی و:

الف: د ۱۳۸۹ (۲۰۱۰م.) کال تر پایه به د (ام.دی.جی) د هدفونو د لاسته راوړلو لپاره، د روغتیا ټول اساسی خدمتونه پرمختګ وکړی او کم تر کمه به په سلو کې ۹۰ نفوس تر پوښښ لاندې راولی.

ب: دمیندو د مړینې کچه به په سلو کې ۱۵ راټیټه شی.

ج: له پنځو کلونو نه کم ماشومان به د واکسینو نو د وقایې په صورت کې، د ناروغیو په وړاندې مصونیت تر لاسه کړی.

د: تر پنځو کلونو دکمو ماشومانو مړینه به په سلو کې ۵۰ د ۱۳۸۲ او ۱۳۹۴ کلونو ترمنځ او د هغوکموالی به د ۱۳۸۲ او ۱۴۰۰ لمړیز ترمنځ درې واری نور هم را ټیټه شی.

ه: دمیندو د مړینې کچه به په سلو کې ۵۰ د ۱۳۸۱ او ۱۳۹۴ کلونو ترمنځ راټیټه شی او له هغه وروسته به په سلو کې ۲۵ کموالی راشی او دا به د ۱۳۸۱ او ۱۴۰۰ کلونو ترمنځ وی.

و: تر ۱۴۰۰ کال پوری به د ایډز د ناروغی د پراختیا مخنیوی وشي.

ز: تر ۱۴۰۰ کال پوری به د ملاریا اونورو اساسی ناروغیو پېښی کمی شی او د هغو د خپریدو مخنیوی به وشي.

ټولنیز خونديتوب

په دې برخه کې یو شمیر رسمی ارقام وایی چې:

د افغانستان منځنی وده د ۲۰۰۳ څخه تر ۲۰۱۲ کال پوري ۹،۴ سلنه وه. ددی ودې زیاته برخه کیدای شی دبهرنیو مرستو له امله واوسي چې افغانستان په تیره لسيزه کې تر لاسه کړی. چې دغومرستو په ټولیزه توګه د اجناسو څخه د توقعاتو اندازه، خدمتونه او بیارغونه پورته بوتله. د بیارغونې په ډګر کې رسمي مرستې او همدارنګه پوځی مرستې په ثابته توګه ۴۰۴ میلیون امریکایی ډالر په ۲۰۰۲ کال کې ۷،۱۵ میلیارډ ډالر په ۲۰۱۰ کال کې وی. ددی مرستو دریمه برخه د ملکی بنسټونو د جوړولو، د پوهنی په سکتور، روغتیا، بریښنا، او د واټونو په جوړولو لګیدلی دی.

د انکشافی مرستو پایلې ډیرې د لیدنې وړ او مهمې دي. د ۲۰۰۲/۲۰۰۳ او ۲۰۱۱/۲۰۱۲ میلادی کلونو کې ناخالص داخلی تولید د هر وګړي ۱۸۶ امریکایی ډالرو څخه ۶۸۸ ډالر امریکایی ته ورسیدل. په لومړنیو ښوونځیو کې شمولیت ۱۹ سلنه څخه ۷۲،۴ سلنه

ته لور شو. د ۱۳۸۱ل. کال په پرتله روغتیایی خدماتو ته لاسرسی له ۲۲ سلنه څخه ۴۵،۵ سلنه ته زیات شوی دی. د میندو مرینه نږدې ۵۰ سلنه ټیټه شوه. د عمر منځنی اندازه د ۴۵ کلونو څخه تر ۴۸،۷ کلونو ته زیات شو.

د افغانستان د کورنیو په باب چی د سروی له لاری کوم معلومات ترلاسه شوی دی، غربت او ناڅاپی پېښو په وړاندی د زیان او فقر لوړه کچه رابنی. له دی جملی مخ د خوراکي موادو د بیی لوروالی هم کتلی شی. یوه پیاوړی اقتصادی وده د دی دوا کیدالی شی، مگر دا کار په یوازی توگه مکن نه دی. د یوه اغیزمن اقتصادی پرمختگ لپاره لازمه ده چی، دولت د عایداتو په باب مشخص پالیسی اختیار کړی، چی له مالی پلوه تلپاتی او ټینگ وی او د افغانستان دسلامی او ملی ارزښتونو پربنسټ ولاړ وی او هدف یی د ټولو بی وزله او ټیټی کچی خلک وی.

د اجتماعی مصونیت په برخه کی له مالی پلوه همیشنی او هدفمند اقدامات د فقر د کموالی اساسی عناصرکیدای شی. دولت د پایداره سیاست د پر مخ بیولو له لاری خپل پروگرامونه داسی متمرکزی شی چی، ډیرو بی وزلو سیمو او تر ټولو بی وزله خلکو ته د خپلو اغیزمنو ملی تگلاره او کړنلارو له لاری، پوره سرچینی ځانگړی کړی. د ناهددفمنو سبسایدیو کمونه لکه په انرژي کی کمښت، د مدیریټونو د ظرفیټونو زیاتوالی، د کار او ټولنیزو چارو وزارت او د شهیدانو او معلولینو وزارت له لاری کولی شی چی، خوارانو ته دیوه منظم پروگرام له مخی، شغل او کار پیداکړی او په دی ډول ممکنه ده چی، هغوی هم د اجتماعی مصونیت په برخه کی ژمن پاتی شی.

دولت له هغو افغانانو سره دوستانه مرستی کوی چی، له طبیعی پېښو او نا امنیو سره مخامخ وی او د مهاجرت له ستړی ژوند نه بیرته راگرځی او په دغو برخو کی تاوانی شوی دی. د ۲۰۵ ملیونو په شا او خوا کی کډوال کولی شی، په راتلونکو پنځو کلونو یا دملی پرمختیا د تگلاری په کلونو کی، بیرته خپل هیواد ته راستانه شی. تر اوسه پوری د دومره گڼ شمیر افغانانو د جذب امکانات نه لرو او په دغه برخه کی د نړیوالو د پام وړ مرستو ته سخته اړتیا ده چی، د خپلو شتمنیو د سرچینو د بهیرونو د بدلونو له محدود حالت نه مخنیوی وکړی. د مهاجرینو د چارو وزارت د راستنیدونکو او مهاجرینو نه د ملاتړ پروگرامونه چی، د نورو وزارتونو له خوا عملی کیری، همغږی کوی. د افغانستان له طبیعی پېښو سره د مبارزی اداره به د دولت تیاری او دوستانه اقدامات په دی برخه کی منظم او منسجم کوی.

گډې مسالی

د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاره د شپږو حیاتی مسالو ننگه او ملاتړ کوی او په دغه برخه کی د ملی تگلاری په ټولو سکتورونو او ارکانو کی د منسجمو اقداماتو لپاره د زمینو برابرول ډیر ضروری دی. دغه موضو گانی یوه له بلی سره متقابلی اړیکی لری او په کلکه سره یی د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری د هدفونو په برخه کی، یو لړ ستونزی را ولاری کړی دی او باید په راتلونکو پنځلسو کلونو کی د دغو ستونزو د لری کولو او د پروگرام د عملی کولو لپاره بریالی هڅی وکړو. دولت له دغو رېرو او ستونزو سره د غو څو اقداماتو له لاری، د نړیوالی ټولنی مرستو لو همکاریو ته متعهد دی.

د نشه یی توکو سره مبارزه

د افغانستان د ملي پرمختيا د تگلاری یو اساسی هدف داسی بنودل شوی و: د نشه یی توکو د صنعت له منځه وړل یو لومړیتوب دی، چی د هیواد، سیمی او نړی په وړاندی یی ستر گواښونه رامنځ ته کړی دی. دولت په دی کار باندی باور لری چی د کوکنارو تر کینت لاندی ځمکی تر ۱۳۹۱ (۱۳/۲۰۱۲ م.) کال پوری د ۱۳۸۱ (۸/۲۰۰۷ م.) په پرتله نیمایی ته راتیږتی کړی. د ۱۳۸۷ (۹/۲۰۰۸ م.) لپاره د دولت پلان دادی چی، ۵۰۰۰ هکتاره ځمکه باندی چی کوم کوکنار کرل کیږی، هغه له منځه یوسی، هغه څوک چی، د نشه یی توکو په صنعت کی لاس لری، هغه د دولت له هر ډول بریا سره د مشروعیت د کسب په برخه کی او په هیواد کی د ثبات د تامین په لاره کی مخالف دی. د غه کسان تروریستی عملونه تمویلی او د اداری فساد د زیاتوالی سبب کیږی. د نشه یی توکو د ملي کنترول د تگلاری له مخی، باید دولت د نشه یی توکو په وړاندی ډیر سخت عکس العمل وښی. دغه ستراتیژی اته رکنونه لری او په هغو کی د تولید د کموالی هڅی، د قاچاقو او دنشه یی توکو د لگښت او زیان لارښوونه کوی. دغه ارکان دغو برخو ته لاسرسی لری:

۱- بدیل معیشت ۲- د نهادونو رامنځ ته کول ۳- معلوماتی کمپاین ۴- په نشه یی توکو پوری اړوند قوانین ۵- جنایی عدالت ۶- له منځه وړل ۷- نشه یی توکو ته د غوی ښتنی کموالی ۸- سیمه بیزه همکاری

د نشه یی توکو د کنترول ملي ستراتیژی، د افغانستان د ملي پرمختیا یی تگلاری په ټاکلی وخت کی، تل بیا کتنه کیږی، بدایه او غنی کیږه. د نشه یی توکو د ملي ستراتیژی له مهمو عناصرو یو هم، د هیواد په ولایتونو کی، له نشه یی توکو سره د مبارزی له فعالیتونو نه عبارت ده. په داسی حال کی چی د نشه نیی توکو وزارت په دی برخه کی رهبری کوونکی رول لری، د سیمه بیزو ارگانونو خپلواکه اداره د کلیو پراختیا وزارت، د ولایتونو پرمختیایی شوراگانی او والیان به، له نشه یی توکو سره د مبارزی په کار کی، په زیاتیدونکی توگه برخه واخلی. په دغه لاره کی له اساسی ټکیو نه یو مهم ټکی دادی چی، په دغه برخه کی به والیانو ته لازم مشوقونه برابر شی او په دی برخه کی به د دوی د بریالیتوب کچه وارزول شی.

له نشه یی توکو سره د مبارزی په برخه کی بل لومړیتوب د معیشت د بدیل د اغیزمنو او لازمو پروگرامونو تر لاس لاندی نیول دی او په هغو کی، تمویل کوونکی مراجع، د دغه پروگرام اداره او د عملی کولو لاری چاری، له نشه یی توکو سره د مبارزی وجهی صندوق او معیشت د بدیل او د دغی اداری په برخه کی دافعانانو زیاتیدونکی رول او د دغه وجهی صندوق زیاتوالی دی.

د اداری فساد سره مبارزه

د اداری فساد د پرمختیا او د سالم حکومت کولو په برخه کی، له اساسی خنډونو نه یو مهم خنډ دی. د دولت له خوا له اداری فساد سره د مبارزی اساسی هدف د یوی سالمی ولسی اداری رامنځ ته کول دی، چی په پاک نفسی او حساب ورکولو سره له قانون سره سم، اقتصادی او اجتماعی انکشاف لپاره مناسبی او وړ زمینی ته کړی او په سیاسی پریکړو کی خپله بی طرقی وساتی. د عامه اداری د سالمو سرچینو او د اغیزمنو فعالیتونو په برخو کی، د مدنی ټولنو د نهادونو او د خصوصی سکنتور په مشارکت سره عمل وکړی.

له اداری فساد سره د دولت د مبارزی ستراتیژی، په دولتی ادارو کی، په اصلاحاتو او په قضایی سیستم او نشه یی توکو سره د مبارزی د ستراتیژی په برخه کی یو لړ عملی اقداماتو ته اړ دی. په مشخصه توگه سره دولت غواړی چی په دی برخه کی دا لاندی کارونه ترسره کړی:

۱ د قوانینو تعدیل او تنفیذ او د ادارې فساد د امکاناتو مخنیوی او په دې برخه کې لازم طرز العملونه، ۲ په پیچلی سازمانی جوړښت کې اصلاحات، کوم چې د ادارې فساد د رامنځ ته کولو سبب گرځي. ۳ د ادارې طرز العملونو اسانتیا، ۴ په ادارې فساد د ککړو کار کونکو لری کول، ۵ د تفتیش د طرز العملونو سمونه او پیاوړتیاو د مالی راکړو ورکړو او ادارې موضوع گانو په برخه کې زیاتیدونکی رول. دولت د کار کونکو لپاره د پوره تنخواه او امتیازاتو په پام کې نیول.

دولت په دې پوه د ی چې له متعادلو او منظمو لارو چارو نه استفاده او له بیلا بیلو وسایلو نه کار اخیستل او د هغو پیاوړتیا او اغیزمنتوب، له ادارې فساد سره د مبارزې په برخه کې ډیر لازمی دی. مخنیوی، کشف، عدلی او قضایی تعقیب د عامه پوهاوی د کچې لوړوالی د دغی ستراتیژی نه بیلیدونکی عناصر دی.

دولت به ډاډ تر لاسه کړی چې ټول نهادونه، سیستمونه او د خدمتونو د وړاندې کولو په برخه کې اړوند کسان، په داسی ډول سره عمل وکړی چې په هغو کې د ادارې فساد په وړاندې تاوان لیدنه ډیری کمی کچې ته رابنکته شی او د حکومت د شفافیت او حساب ورکولو لپاره لازم شفافیت به هغو نهادونو سره طرح شی چې له حکومت نه جلا وی لکه ولسی جرگه رسی او مدنی ټولنی.

د ظرفیتونو لوړول

د انسانی او نهادی ظرفیتونو کموالی هغه خنډونه گڼل شوی وو، چې د افغانستان د ملی پرمختیا د تگلاری په برخه کې لیدل کیدل، کم او محدود ظرفیتونه ددی سبب کیری چې له سرچینو نه لازمه گټه وانه خیستل شی، اقدامات په اغیزمنه توگه عملی نه شی او مطلوبی پایلی تر لاسه نه شی او په دې برخه کې بریالیتوب کم ترسترگو شی.

دولت به لازم نهادی میکانیزم، په عامه سکتور کې د ظرفیتونو د لوړوالی په منظور رامنځ ته کړی، مگر په مناسبو مواردو کې به د خصوصی سکتور حمایتی نهادونه هم په دې قانع کړی چې د دغه میکانیزم له خدمتونو لکه: د مسلکی تعلیماتو بورډ نه کار واخلی، عمده اونهادی مسوولیت به دې بین الوزارتی کمیسیون په غاړه وی چې د ظرفیتونو پرمختیا وی او په مالی وجوهاتو اغیزمن مدیریت مسوولیت به ولری.

دا به د واحد مرکز په توگه د مرستو بهیرونه تامین کړی. په دې جریان کې به له مضاعف بهیرنه مخنیوی کیری او ډاډ به تر لاسه شی چې د ظرفیت د انکشاف په برخه کې، په خپل وخت او په زیاتیدونکی توگه، مگر په همیشنی توگه ورته پاملرنه وکړی. حکومت په یوه هر اړخیزه پروگرام باندی، د نهادونو د ظرفیتونو او د عامه سکتور د کار کونکو د پوهاوی او لوړتیا په منظور، هغه چې د عامه ادارې په برخه کې کار کوی او ملکی مامورینو لپاره د مهارتونو د لوړتیا او د زده کړو د هر اړخیزو طرحو په برخو کې چې د افغانستان د ملی پرمختیا په تگلاره په پام کې نیول شوی دی، دغه راز د ملکی خدمتونو د زده کړو د مرکز جوړول، د نړیوالو فنی مرستو مدیریت د مهارتونو او تجربو د چټکی لیردونی د ضمانت په خاطر دمدیریتی ظرفیت له لاری، د کثیر المدت ظرفیت د لوړتیا له لاری په پام کې نیی.

د ژوندانه چاپیریال:

د ژوندانه چاپیریال یوه گډه مساله ده چې د هیواد له اقتصادی وده به پیاوړی کړی. د ژوند د چاپیریال په هکله د دولت اساسی هدف داسی ښودل شوی و چې د افغانانو لپاره به د ژوندانه د چاپیریال له لاری د هغو د ژوند ښه کیفیت رامنځ ته

کړی او همدا رنگه به داد تر لاسه شی چی راتلونکی نسل له اوسنی پایداره انکشاف نه گټه اخیستی شی د یوه لومړنی لومړیتوب په توگه دولت د ژوندانه د چاپیریال د ساتنی اداره جوړه کړه او کوبنښن یی وکړ چی له دی لاری خپلی همغږی کوونکی، انتظامی او څاروونکی دندی تر سره کړی. او په دی ترڅ کی د طرحه شویو پروگرامونو په برخه کی د اړوندو وزارتونو ظرفیت لوړ کړی. بل لند مهاله لومړیتوب دا و چی، د ژوندانه د چاپیریال سیستم اغیزی و ارزول شی او کومی انکشافی پروژی چی عملی کیری، هغه په خپل وخت عملی شی.

سیمه ییزی همکاري

افغانستان یو ستراتیژیک موقعیت لری چی سویلی او مرکزی اسیا سره وصل کوی. دغه راز یی د چین او لری ختخ او له منځنی ختیخ او اروپا سره د سوداگری لاره لری. اوسمهال افغانستان له امنیتي گواښ سره مخ دی او په سیمه باندی اساسی اغیزی لری او یوازی کولای شی چی د پراخی سیمه ایزی همکاري له لاری هغه ته لاسرسی وشی. له دغه ستراتیژیک موقعیت نه په خپل وخت گټه اخیستنه او دزمینو برابر وونه ددی سبب کیری چی دمرکزی اسیا او دلری ختیخ او منځنی ختیخ سویل تر منځ پل شی. د سیمی د سوکالی او ثبات په برخه کی مرسته کوی او دغه راز د پانگی اچونی او سوداگری کچه لوړوی. ددولت اساسی لومړیتوبونه دادی:

۱- د سیمه ییزو تړونونو په نوبتونو کی چی د ترانزیت، ترانسپورت او پانگی اچونی په برخه کی لاسلیک کیری، د افغانستان گډون، مشرتوب او پانگه اچونه پیاوړی شی.

۲- په هیواد کی د اوبو بریښنا د موجوده زیرمو او امکاناتو څخه دکټی اخیستنی لپاره د پراخو گامونو پورته کول.

۳- د راستنیدونکو او مهاجرینو لپاره اسانتیاوو رامنځ ته کول.

۴- په سرحدی ادارو کی سیمه ایزی همکاري، د سرحدی جرمنو دمخنیوی په خاطر، لکه:

۵- د وسلو قاچاق، او په هیواد کی نیشه یی توکی تر پوښن لاندی نیوی شی.

۶- دولت په دغه ټکی پوه دی چی، د سیمی د هیوادونو له نږدی همکاري نه پرته، په خاصه توگه پاکستان، خپلی هدفونه د امنیت په باب نشی عملی کولای.

دلوی اقتصاد چوکاټ

له کیفیت نه ډک تلپاتی اقتصادی ودی، د فقر دکموالی او کارموندنی لپاره، یوبریالی ځواک د ی. په دی ورستیو وختو کی د دولت د مالی او پولی سیاستونو له خوا او د اسعارو د ثابتی راکړی ورکړی په سبب، د بڼه پرمختگ ملاتړ شوی دی. که څه هم، تر اوسه پوری د افغانستان د ودی کچه په اغیزمنه توگه د فقر دکموالی او د کار او کسب د پیداکولو په برخه کی زیاته اغیزه نه لرله او په پراخه پیمانانه د بهرنیو مرستو له خوا یی ننگه شوی ده. دهیواد ملی پرمختیایی تگلاره، د دولت د سیاستونو د ټاکلو په خاطر، د فقر د کموالی او پرمختیایی نتیجو د ترلاسه کولو لپاره برابر شوی ده او دغه ټکی د ستر اقتصاد د ثبات د ساتنی او د ودی د سرچینو په تشکیل باندی، په ځانگړی توگه په خصوصی سکتور باندی تکیه لری د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاره، دغه راز په ملی ثبات کی دهغه له مخی، د هیواد لپاره د مرستی د قرضو د بهیر په برخه کی، د کورنی شتمنی د ودی برخه کی مرسته کوی. د افغانستان د ملی پرمختیا له تگلاری نه د حمایت په منظور، دولت په منځ مهال مالی چوکاټ باندی، دافغانستان لپاره د ثابت مالی مسیر د ټاکنی په برخه کی، ډډه لگوی. د افغانستان بانک، د مالی تورم د ټیټی سطحی د برقرار ساتلو او د ثابتی تبادلگی د موجوده کچی د ساتلو لپاره خپلو هلو ځلو ته دوام ورکوی، د روانو محدودیتونو پر خلاف، دولت متعهد دی چی، د یوه قوی بازار اقتصاد لپاره چی په خصوصی سکتور

باندی دده ولری سره له دی چی، دا موضوع به دا معنا ولری، چی تر اوسه پوری مهم، په لنډ مهال کی، د پانگی اچونی لپاره ښه وخت، د دولت د تمویلونکو مراجعو له خوا شته او په منځ مهال کی، انتظار کیری چی، خصوصی پانگه اچونه په اقتصادی پرمختگ باندی د پام وړ اغیزه وښندی. او په دی ترتیب، زیاته اقتصادی وده، د عوایدو د زیاتوالی سبب شی، چی بی وزله او غریب خلک، له هغی نه گټه واخلي. دغه کار دولت په دی قانع کوی چی، اجتماعی خدمتونه زیات کری او په خصوصی سکتور کی، د خلکو لپاره د کار کولو امکانات برابرې شی. د دغی موضوع په پام کی نیولو سره، دغه هدف ته د رسیدلو لپاره، وخت ته اړتیا لیدل کیری، ځکه دولت د خپلو پروگرامو نو د عملی کولو له لاری، د ټولنی د پیرو بی وزلو اوتوانی شویو خلکو په اقتصادی او اجتماعی مصونیت کی خپل ځان په همیشنی توگه، بیخی د خپل بولی.

دولت پریکړه کری ده چی، خصوصی سکتور د هغه د انکشاف په برخه کی، په زیاتیدونکی توگه او په سیال امیزه ډول، د کورنیو تولیداتو په برخه کی د پام وړ زیاتوالی راولی. د سیمه ایزو معیارونو له مخی، په اوسنی وخت کی، د افغانستان صادرات چی وچی میوی او عالی دی، په ډیره ټیټه کچه کی دی. مگر په ورستیو کلونو کی، یو شمیر تولیدی صادراتو چی نوی بی ظهور کری دی، یو شمیر بی خپل صادراتی ظرفیت په بالقوه توگه له ځانه ښودلی دی، لکه:

د لبنیاتو محصولات، شاتو، سمنټ، د لمرگی تولیدات، ښیینه، بوره، د بادام غوری او د شالونو تولید. دولت به زیاتی تخنیکی مرستی وغواړی چی په دغه صنایعو او نورو نویو صنایعو کی د شرکتونو ظرفیت، په صادراتی بازارونو کی د بالقوه او اغیزمنی سیالی په منظور کیفیت لور او ښه کری. هیله من پراخ پرمختگ چی د مسو، طبیعی گاز، پترولو او نورو قیمتی موادو مله درکه دی، د پام وړ توگه، د صادراتو د ودی په بهیر کی مرسته کوی. د هیواد د ملی په سلو کی پرمختگ د تگلاری په هر کال کی له ۱۶ نه تر ۱۷ پوری وده ښی البته، د خصوصی سکتور پرمختگ به هم، په هیواد کی د صادراتو کچه لوړه کری. دغه راز، دولت متعهد دی چی، د صادراتو حجم زیات کری او په لور ارزښت او لوړ قیمت لروونکو صادراتو باندی واریوی او په دی توگه د یوه ازاد تجارت پر لور گام اوچت کری. د سوداگری د سکتور لپاره د زمینو د برابرولو په خاطر د یوه دولتی مهم لومړیتوب په عنوان، هم د سیالی په ښه والی او هم د صادراتی ودی د ښه والی په برخو کی مرسته وکری.

د کانود سکتور پراختیا او د صادراتو وده، د منابعو د استخراج او استفادی په بنسټ کیری. انتظار کیری چی، د اقتصادی ودی دیوی عمده منبع په توگه، د کرهنیزو فعالیتونو په څنگ کی، هم د زیات ارزښت وړ وی او دغه دواړه بهیرونه یو له بله سره مرسته کوی. د قیق مالی سیاستونه د یوه ښه اقتصاد د ثبات د تامین په منظور او د عامه سرچینو د اختصاصی کولو په خاطر، لاس لاندی نیول کیری. د دولت منځ مهال هدف د مالی ثبات په باب دادی چی د عادی بودجی لگښتونه د کورنیو عوایدو له لاری تامین کیری. د عادی بودجی تعادل (له وریا مرستو نه پرته) اټکل کیری چی، په سلو کی ۶،۵ د ناخالصو داخلی تولیداتو په ۱۳۸۶ (۲۰۰۷-۲۰۰۸ م.) په یوه متوازنه بودجه تر ۱۳۹۱ (۲۰۱۲-۲۰۱۳ م.) پوری ښه کیری. د افغانستان د مالی ثبات په لوری، د قرضونو د قیق مدیریت، د مالی بهیر یو لازم ټکی دی. افغانستان به د خپلو مشخصو پروژو او پروگرامونو د تمویل لپاره د قرضو له محدودی کچی نه گټه واخلي. په لنډ مهال او منځ مهال کی، د عامه لگښتونو اساسی لومړیتوب د ملی امنیت لپاره پانگه اچونه ده. دغه راز، د خصوصی تشبشاتو د هڅونی او زیات مولدیت لپاره د بنسټونو رامنځ ته کول دی. سره له دی چی، د امنیت سکتور د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری له لومړیتوبونو څخه ده، انتظار کیری چی، د افغانستان د ملی پرمختیایی کرنلاری په مهال ویش کی، د دغه سکتور د ډیره برخه د بهرنیو کمکونو له لاری تامین شی. د عامی هزینو په اړوند سیاستونه، د خصوصی سکتور وده اسانه کری ده او مولدیت او ظرفیتونه یی زیات

کړی دی چی دا کار به په خپل ځای سر د فقر د کموالی سبب وگرځي د دولت پلان دادی چی، په ټولو سطحو د خپلی بودجی د لگولو وړتیا ولری او نوره یی هم پیاوړی کړی.

په ورستیو پنځو کلونو کی، بهرنی مرستی په سلو کی ۶۰ نا خالص تولید جوړوی. د بهرنیو مرستو یوه په دریمه برخه، داصلی بودجی له لاری لگیدلی ده او پاتی نوره د دولت له بودجی نه بهر مصرف شوی ده. د تمویلونکو مراجعو د هزینی سمون او ورته والی د افغانستان د ملی پرمختیایی تگلاری په لومړیتوبونو کی یوه اساسی مالی ستونزه ده. د دولت له سترو اندیښنو نه یوه د بهرنیو مرستو منفی اغیزی او بالقوه نا ثبات حالت دی. دولت د مرکزی بانک مالی ذخیری ساتلی دی او په منځ مهال کی، انعطاف مننونکی مالی اقدامات د خپلو سیاستونو لپاره په کار وړی. د عوایدو د اداری د گټورتیا له لاری د عوایدو زیاتوالی او د تعمیلی او پراخو اقداماتو عواید او د مالیاتو پراختیا، د مالی ثبات لپاره لازم او همدارنگه په مرستو پوری د تړلو په برخه کی کموالی راوولی. د دولت ژمنه کړی ده چی، تر ۱۳۹۱ (۲۰۱۲م.) کال پوری د عادی بودجی ټول لگښتونه، د کورنیو عوایدو له لاری تر پوښښ لاندی راوړی. د کورنیو عوایدو د کار اخیستنی په برخه کی، یو شمیر پرمختگونه رامنځ ته شوی دی او له کورنیو عوایدو نه گټه اخیستنه له ۱۳۸۳ (۲۰۰۴-۲۰۰۵م.) کال کی له ۱۲،۸ میلیاردو ډالرو نه، په ۱۳۸۵ (۲۰۰۶-۲۰۰۷م) کال می ۲۸،۸ میلیاردو ډالرو ته لوړه شوه. انتظار کیزی چی، کورنیو ناخالصو تولیداتو د عوایدو په پرتله، تر ۱۳۹۱ (۲۰۱۲-۲۰۱۳م) کال پوری کورنی ناخالص تولید په سلو کی له ۱۰ نه تر ۱۱ پوری وده وکړی. مگر له دی سره سره، دغه کچه به په نری کی تر ټولو ټیټه کچه وی. د عوایدو د تولید لپاره سملاسی لومړیتوب، تعمیلی هڅی په عوایداتو او د مالیاتو په قانون کی د حکومت د پېشنهادی هڅو لپاره د تعدیلاتو تصویب دی چی د ولسی جرگی له خوا کیزی. په لنډ مهال کی، د دولت نور مهم سیاستونه چی د عایداتو د زیاتوالی په برخه کی په پام کی دی، د مالیاتو د پراختیا او د مالیاتو د اداری د گټورتوب لپاره وټاکل شی. په منځ مهال کی، په لگښت باندی مالی، د عایداتو د زیاتوالی په برخه کی، یو اساسی رول لوبوی.

دا هغه خبری وی چی په ملی پرمختیایی ستراتیژی کی راغلی وی، خو دا چی آیا څومره یی تحقق وموند، مور ددی لپاره کوم ټکه او د باور وړ ارقام او دقیق معلومات نه لرو، رمور په واک کی صرف هغه احصایی او ارقام دی چی یو شمیر موسساتو، غیری دولتی سازمانونو او د احصایی مرکزی اداری نشر کړی، او هغه کره او سم نه بریښی، خوسره دهغه هم مور مجبور یاستو د لنډ تحلیل لپاره هغه د بیلگی په توگه راوړو.

د ANDS د تطبیق پایلی او لنډ تحلیل

امنیتی سکتور

ملی اردو : دافغانستان ملی اردوچی په ۱۳۸۲ کال کی دنړیوالی ټولنی په مرسته تاسیس او اوس دنسبتاً یوی منظمی اردوپه څیردافغانستان امنیتی اودفاعی چاری پرمخ بیایي . دنړیوالوژمنوله مخی په راتلونکی کی به دافغانستان ملی اردوپه تخنیکي اومسلکي ډگرونوکی دمنظموتشکیلاتولرونکی وي . په ۱۳۹۱ کال کی دنړیوالوخواکونوڅخه دامنیتی مسولیتونوانتقال په ډېرښه ډول پرمخ ولاړاودافغانستان تقریباً ۷۵ سلنه دملي امنیتی ځواکونوترپوښښ لاندی راغلی اوویل کیزی چی په انتقال شوسیموکی امنیتی حالت له ۱۵ ترشل سلنی ښه شوی دی. د ۱۳۹۱ کال دگزارش له مخی دملي اردوشمیردکمیت له مخی ۱۹۵ زره تنوته رسیدلی اوپه تشکیلاتی

لحاظ ۶ قول اردو لري چې له دې څخه ۵ يې ځمکنی او يو يې هوايي ځواک دی. همداراز د دوپه تشکيلاتو کې دوه فرقې شاملې دي چې د ګڼولو اګانو، کنډکونو او حمايوی قوماندانيو تشکيلات لري³.

په امنيتي سکتور کې خاصاً د دوپه برخه کې دشمير له پلوه په مختلفو کلونو کې د پام وړ پرمختګونه رامنځته شوي چې په لاندې جدول کې د کلونو په تفکيک د ملي اردو د عسکرو شمير ښودل شوي⁴

کالونه	د اردو د عسکرو شمير	ګڼه
2008	80,000	1
2009	90,000	2
2010	134,000	3
2011	164,000	4
2012	200,000	5

په ۲۰۰۳ کال کې د ملي اردو پرسونل ۴۰۰۲ تنه وه او په ۱۳۸۹ کال کې دغه شمير ۱۳۴۰۰۰ ته لوړه شوه او په ۱۳۹۲ کې ۲۴۴۰۰۰ زره تنو ته ورسیده همدا راز د جګړه ايز او ترانسپورتي تخنيک په برخه کې په ملي اردو کې تر ۱۳۸۹ کال پورې ۲۴۴۸ عرادي زغره والي واسطې او ۱۳۷۶۶ عرادي اکمالاتي ترانسپورتي واسطې اکمال شوي. په همدې کال ټولې ۶۰۶۹۰ ميله سپکې او درنې وسلې اکمال شوي او د ملي اردو دراتلونکې شمير يې په پام کې نيولو سره د ناټو په ستندرد د وسلو اکمال دوام لري⁵.

دامنيت په برخه کې لومړنی لومړيتوب د امنيتي سکتور د نهادونو رامنځته کول وه چې د پورتنیو معلوماتو په رڼا کې اوسمهال د افغانستان ملي اردو او ملي پوليس د منظمو تشکيلاتو لرونکي او نسبت پخوانه په کافي اندازه بشري ځواک لري. همداراز يو بل لومړيتوب د نړيوالو ځواکونو څخه د امنيتي مسوليتونو انتقال ده چې دا چاره هم په برياليتوب سره پرمخ ولاړه او اوسمهال د هيواد له ۹۰٪ زيات امنيتي مسوليتونه د هيواد د امنيتي ځواکونو په لاس کې د ملي اردو او پوليسو درونې او تجهيز لپاره نړيوالې ژمنې لاهم ساتل شوي او دغه سکتورونه اوسمهال د ظرفيت لوړولو په برخه کې اساسي ګامونه اخلي او د منظمو لنډمهاله او منځمهاله پلانونو ستراتيژيو او پاليسيو سره سم خپلې چارې پرمخ بيايي.

حکومتداری :

د ملي پرمختيايي ستراتيژي له محتوا او اهدافو څخه ښکاري چې افغانستان هغه مهال په داسې يو ډيريد وضعیت کې و، چې اصلا هيڅ شی وجود نه درلود، هيواد په بشپړ ډول په کنډواله بدل شوی و، د دولت د موسسې بنياد ړنگ و، عامه تاسيسات له کاره وتلی وو، دولت دري گونی قواوې نه وې...، په دې توګه بايد د حکومتولی ته د اېښودل شوی وای. ددی مقصد لپاره اداري اصلاحات او دنظام رغاول په نظر کې ونيول شول، چې په دې برخه لاندې موخې په پام کې وې:

اداري اصلاحات

د ملکی خدماتو او اداري اصلاحاتو هدف په ملي پرمختيايي ستراتيژي کې يو مهم هدف بلل شوی و. ددی مقصد لپاره د تقرر پروسه د آزادې سيالی پر اساس او د تحصيلي اسنادو، مرکي، او دوه ځلې اعلان له مخې او د کاري تجربې پر اساس غوره او پرمخ ځی.

³http://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%A7%D8%B1%D8%AF%D9%88%DB%8C_%D9%85%D9%84%DB%8C_%D8%A7%D9%81%D8%BA%D8%A7%D9%86%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86 and <http://mod.gov.af/fa/page/7414/8748>

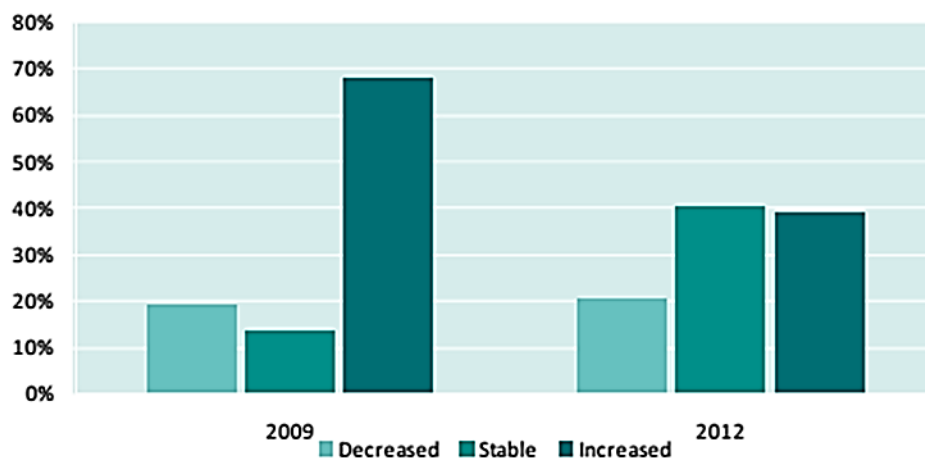
⁴http://en.wikipedia.org/wiki/Afghan_National_Army#cite_note-Australian-1

⁵ گزارش پنج ساله اردو ملي

اداري فسادسره مبارزه : که څه هم په افغانستان کې داداري فسادستونزه اوسمهال ډیره عامه اوننگوونکې ده ،خوپه تیروکلونو کې په دې برخه کې داداري فسادسره دمبارزې یوه مستقلة اداره رامنځته شوي اوپه گڼوستراتیژیو او قوانینو یې تراوسه کارکړې چې په لاندې ډول ددغې ادارې له اړخه درامنځته شویو قوانینو او پلانونو یادونه کوو :

- داداري فسادپرضددمبارزې ستراتیژي
- دعالي نظارت داداري ستراتیژیک پلان
- داداري فسادپرضددمبارزې دعالي اداري قانون

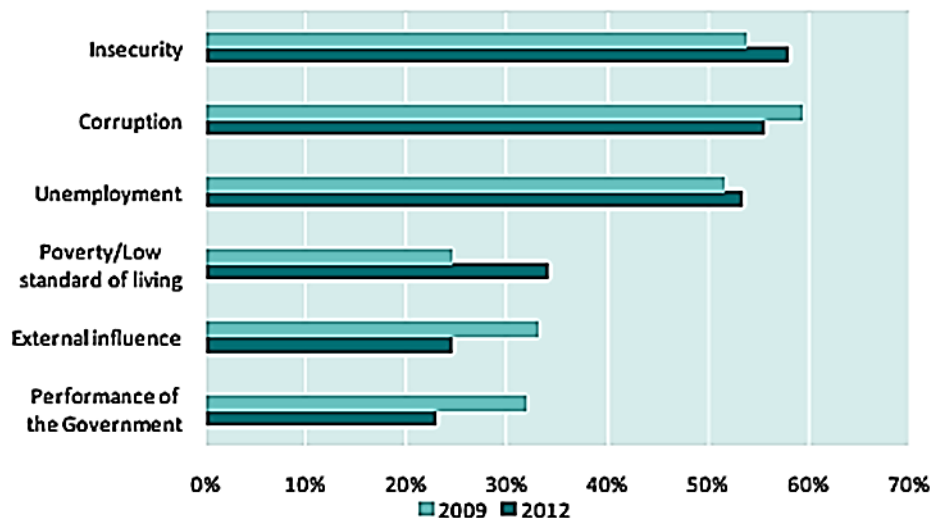
دنړیوال شفافیت داداري دراپورسره سم افغانستان په ۲۰۱۳ کال کې دنړي له ۱۷۷ هیوادونو څخه ۱۷۵ درجه په اداري فسادکې شمیرل شوي چې ددرجه بندي فساد یوه ډیره ناوړه او تر ټولو بده دکرکې وړ شرموونکې لوړه سطح ښکاره کوي . همدارازد(UNODC) دراپورله مخې که څه هم اوسمهال دتیرو څو کلونو په پرتله غیرمجاز ورکړې(رشوت، سوغات او نور) یوه اندازه راکمې شوي، خوپه تیرو دريو کلونو کې فساداندازه ۴۰٪ لوړه شوي او ۳،۹ بیلونه ډالروته رسیدلی او په سلو کې نږدې ۳۰ خلک د عامه خدماتو په مقابل کې درشوت ورکړې ته مجبورېږي . لاندې جدول په ۲۰۰۹ او ۲۰۱۲ کلونو کې په افغانستان کې دفساددکچې په هکله دفیصدي ویش ښکاره کوي اوښکاري چې نظر ۲۰۱۲ کال ته ډیروخلکو په ۲۰۰۹ کال کې فکرکاوه چې فساد زیات شوي واودغه فکرپه ۲۰۱۲ کال کې له ۷۰٪ څخه ۴۰٪ ته کموالی موندلی دی .

Source: General population survey 2009 and general population survey 2012

۲۰۰۹ او ۲۰۱۲ کلونو کې په افغانستان کې دفساد دکچې په هکله دفیصدي ویش

لاندې جدول کې دنسبتاًخوانو اوپاخه عمر لرونکوخلکو په نظرله شپږو ټاکلوستونزو څخه ترټولومهمې یې په مقایسوي ډول په ۲۰۰۹ او ۲۰۱۲ کلونو کې ښکاره کوي چې په نتیجه کې ښکاري چې په ۲۰۱۲ کال کې نظر ۲۰۰۹ ته دفسادکچه کمه مهمه گڼل شوي ، چې علت یې وار په وار د امنیت خرابوالی دی، یعنی د خلکو تشویش د فساد په عوض بی امنیتي ته زیات شوی دی.

Source: General population survey 2009 and general population survey 2012

دخوانو او پاڅه عمر لرونکو خلکو په نظر د شپږو ټاکلو ستونزو مقایسوي اهمیت

معلوماتو ته د خلکو لاسرسی

سره له دې چې گڼ شمیر تلویزیونونه، راډیو گانې، اخبارونه او مجلې خپریږي، خو هغه معلومات چې خلکو ته په کار دي او هغه تئویری پروگرامونه چې د خوانانو په روزنه کې مهم دي او د ولس د ملي شعور کچه لوړوي، په نشت حساب دي، ټولې موجودې خپروني د نورو هیوادونو مزخرف او مبتذل پروگرامونه، تجارتي سریالونه، سیاسي پروپاگنډې او کانگي راوستونکي موسیقي خپروي، چې خلک یې له رسنیو ستومانه او د خوان کول اخلاق یې فوق العاده خراب کړي دي. داسې ویل کېدای شي چې راتلونکي افغانستان کې به اقتصادي او فزیکي رغاونه وشي، اما اخلاقي فساد به نه مهار کېدوونکي وي. یعنی راتلونکي افغانستان به دوه ستر پرابلمونه ولري: یو یې بی حده اخلاقي فساد او بل یې د بنارونو ناندوله انکشاف او د شني ساحې له منځه تگ او په دې برخه کې د پالیسي او علمي تدابیرو نشتوالی. د حکومت د رڼو اجراتو په هکله هم خلکو ته معلومات نه ورکول کېږي، د بهرنیو موسساتو، سفارتونو او نورو مشکوک، له جاسوسي ډک او مغرضانه فعالیتونه خلکو ته نه ښودل کېږي، په دې برخه کې اصلا ولس په مادیاتو پسې ورک دي او وطني قضایا ټول هیر شوي او د مادیاتو پرستی د حرص د لازیات تشویق او ترویج له امله د هیوادنیو مسایلو په هکله د خبرتیا انگیزه وژل شوي او د مفیدو او ضروري معلوماتو سرچینې وچې او خلک ورته لاسرسی نه لري. په دې توگه د رسنیو گڼوالی، د تجارتي اشتهاراتو تکاتف او د جرمي او جنګي خبرونو سیلاو ددی لامل شوي دي چې خلک مفید او ضروري خبرونه او پوهه تر لاسه نشي کړای. دغی وضع د افغانستان د مومن او وطنپال ملت روحیه په سرچپه بڼه بدله کړې ده. اخلاقي فساد، بی بندوباری، جرایم، تاوتریخوالی، منکرات او تیری له اټکل څخه زیات ترویج شوي، خو داخلاق معیارونو او اسلامي ښوونو په هکله منابع نشته، که دیني و عظونه هم اویدل کېږي، ټول سیاسي او له غرض څخ ډک دي. سیاسي او شعاری اسلام د افغانانو عقیدتي او واقعي اسلام مخدوش کړ او د ټولني اساس یې ولرز او، خو رسنیو او معلوماتي او روزنیزو برخو کې مثبت لوري ته پاملرنه نشته. افغانی اصیل فرهنگ، هنر او مبتکرانه فکري خلاقیتونه یا وژل کېږي یا هم د کفر ټاپه ورباندې وهل کېږي او په راز راز دسیسو یې سپکاوې کېږي او افغانی اصیل هنري جوهر تر گواښ لاندې دی. وطنپالنه د جرم، شرک او کفر سره برابره شمیرل کېږي او پردی پالنه یو مروج او عام واقعیت گرځیدلی دی.

انتخابات: په افغانستان کې له طالبانو وروسته د نوی اداري په راتگ او د اساسي قانون دموادو مطابق د ټاکنو خپلواک کمیسیون رامنځته شو چې لومړنی ټاکنې د گڼو نړیوالو ټکنو او تخنیکي مشاورینو په مرسته تر سره شوي، خو د جمهوري

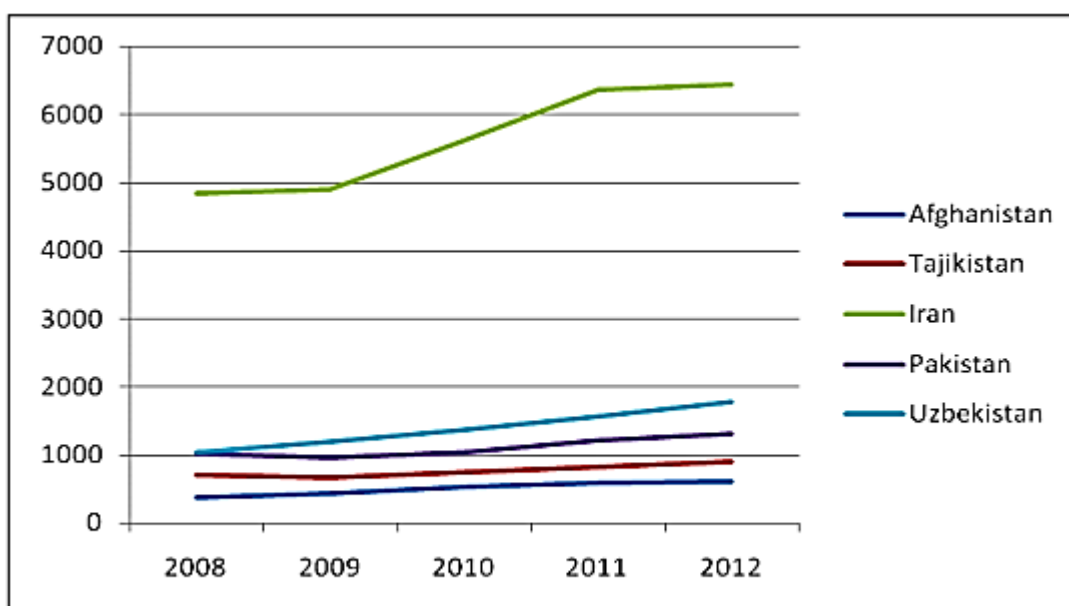
رياست دوهم ځلې ټاکنې په خپلواک ډول وې، دريم ځلې هم په خپلواک ډول وې ، اما دولایتي شوراگانو او د ملی شورا ټاکنې له درغلیو ډکې او په ولایتونو کې خلکو په پټو سترگو صرف د یو وخت ډوډي ورکولو په مقابل کې نا پیژاند یا هم ډیر فاسد، ناپوه او عادی بی تجربی او حتا بیسواده افراد غوره کړل چې پایله یی هیواد ته ډیره درنه تمامه شوه ، اما کیدای شوه چې له دغو امکاناتو څخه د افغانستان په گټه ډیره بڼه استفاده شوی وای، خو لکه د نورو فرصتونو په شان دا چانس هم وسوځید. اوسمهال د ټاکنو کمیسیون دیوه مستقل کمیسیون په توگه فعالیت کوي .هغه ټاکنیزې پروسې یی چې ترسره کړي په لاندې ډول دي :

ترسره شوي ټاکنې

د جمهوري ریاست ټاکنې	۲۰۰۴
پارلماني ټاکنې	۲۰۰۵
جمهوري ریاست ټاکنې	۲۰۰۹
پارلماني ټاکنې	۲۰۱۰
جمهوري ریاست ټاکنې	۲۰۱۴

ټولنيز او اقتصادي پرمختگ :

اقتصادي وده : دافغانستان دملي پرمختیایي ستراتیژی د تطبیق په څوکلونو کې داقتصاد وده په منځني ډول ۸ فیصده وه کوم چې په سیمه ییزه کچه یوه لوړه اقتصادي وده ښکاره کوي او تقریباً په ټولوسکتورونو کې په دې موده کې دغه وده په دوامداره توگه دنړیوالو مرسته کوونکو ډیراڅومرستو په مټ ثابتې ساتل شوي وه ، خو له دې امله چې دغه وده په داخلي تولید نه وه ولاړه، بلکې صرف د بهرنیو مرستو په زور وه، نو ځکه یوه واقعی وده نه، بلکې یوه کاښه وده وه. لاندې جدول په سیمه ییزه کچه د گاونډیو هیوادونو او د افغانستان د اقتصاد کلنی وده (صرف د ارقامو له مخی، نه واقعی) په مقایسوي بڼه ښکاره کوي (خو بیا هم تر هیڅ څخه ډیره بڼه ده او یوه بیساری لاسته راوړنه یی بللای شو).

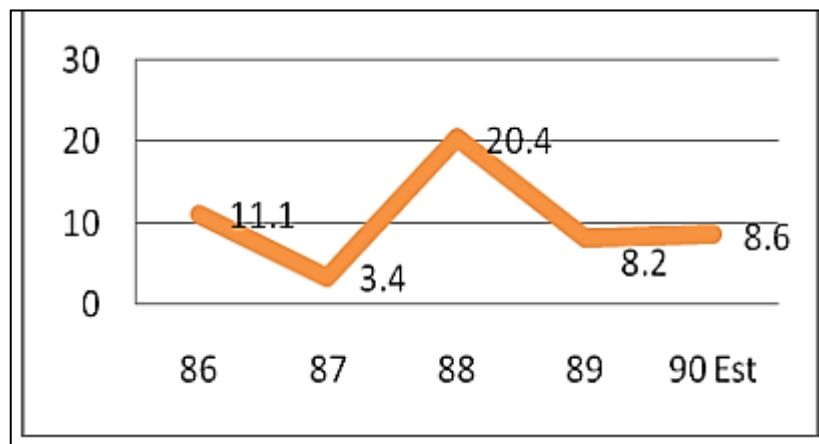

Source: IMF Country Report No. 11/330, November 2011

د افغانستان او دسیمی د هیوادونو کلنی اقتصادي ودی مقایسه (د ۲۰۰۸ - ۲۰۱۲ کلونو ترمنځ)

که په تیروڅوکلونو کې دافغانستان کلنی ودې ته وکتل شي، نوښکاري چی دغه وده دزیات نوسان لرونکې وه چې دلیل یې مستقیماً هیواده په مختلفوکلونو کې دمرستودبهر او مقدار په اندازې پورې تړاو پیدا کوي . لاندې جدول په بیلابیلوکلونو کې دهیواد داخلي ناخالص محصول دودی دنوسان څرنگوالی ښکاره کوي :

د افغانستان د GDP د ودی اندازه

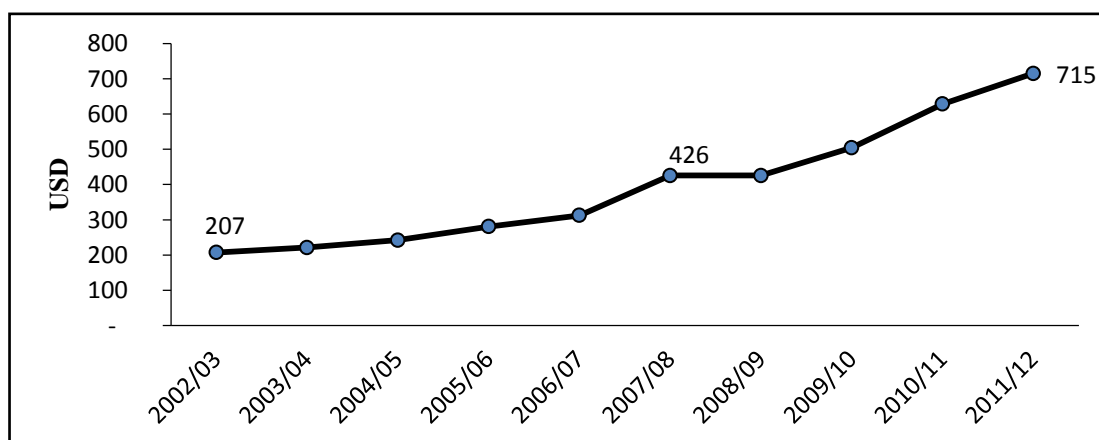

۱۳۸۶-۱۳۹۰ شمسی کلونه

سره له دې چې دسړي سر عاید په ملي پرمختیایي ستراتیژي کې دیومشخص معیار په توگه نه دی ټاکل شوی، خودبشري انکشاف شاخص (Human Development index) اودزریزې داهدافو (MDGs) لپاره یوله مهمومعیارونوڅخه شمیرل کېږي. ښکاره خبره ده چې دافغانستان اقتصاد چې تردیره حده دنړیوالومرستوپه مټ نوی غوړیدلی، دسړي سر عاید هم په مختلفوختونو کې دمرستوداندازې له بدلونونو سره په موازي ډول بدلون موندلی ای، اوهمدغه دسړي سر عاید (PCI) زیاتره وخت دخلکو د ژوند دکچی دیوې نښې په توگه منل کېږي.

دخوښی خبره ده چې په تیره لسيزه کې دبشري انکشاف په برخه کې دیردپام وړپرمختگ رامنځته شوي اودبشري انکشاف شاخص چې دزریزې داهدافولپاره یومهم معیاروه له 0.25 څخه په ۲۰۰۲ کې تر 0.4 پورې په ۲۰۱۲ کال کې لوړ شوی. همداراز دسړي سر عایداندازه په افغانستان کې دنړیوالې ټولني دهرارڅیزومرستوله پیل څخه په دوامداره توگه مخ پرلوړیدوده اوپه ځانگړي ډول دملي ستراتیژي دپلې کیدلوپه دوره کې دسړي سر عایدوده لاپه زیاتیدونښکاري چې داپه کلي ډول دهیواد داقتصاد دغوړیداپه ماناده اولاندې جدول دغه حقیقت په ښکاره ډول بیانوي:

سړي سر ناخالص عواید (ارقام په امریکایي ډالرو)

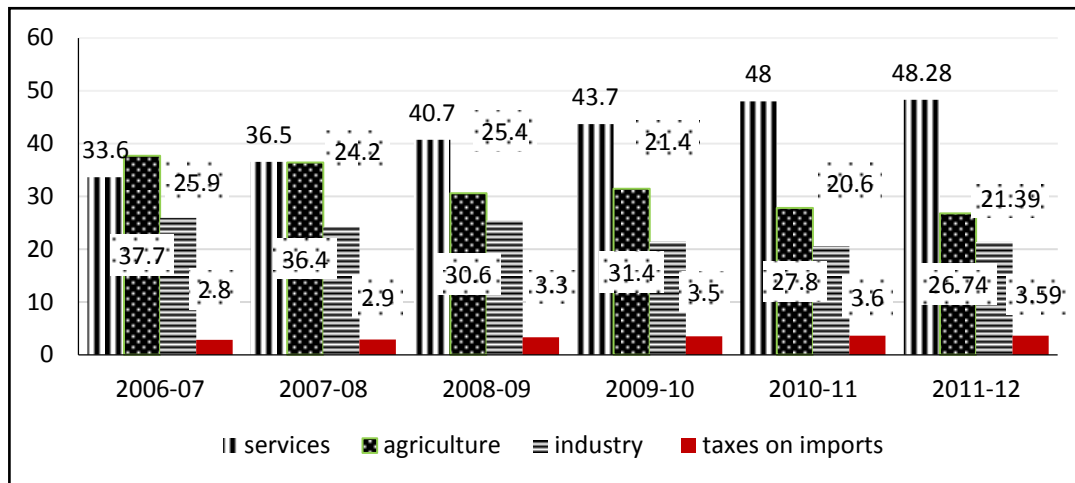

Source: CSO (2012), Data from Department of National accounts.

دملې عاید ترکیب اوسکتوري پرمختگ :

د افغانستان د GDP درشپه کلونو کې تر ټولو مهم سکتورونه د خدماتو سکتور، د زراعت سکتور او د صنعت سکتور دي. له دې جملې څخه د خدماتو سکتور تر ټولو لویه ونډه لري او په مقابل کې د صنعت سکتور ونډه کمه او نسبت نورو سکتورونو ته یې لږ وده لرله. لاندې جدول دملې تولید ترکیب د سکتورونو په تفکیک سره ښکاره کوي.

په (GDP) کې د سکتورونو د سلنې ونډه

Source: Compiled from Afghanistan statistical yearbooks (2007 to 2012)

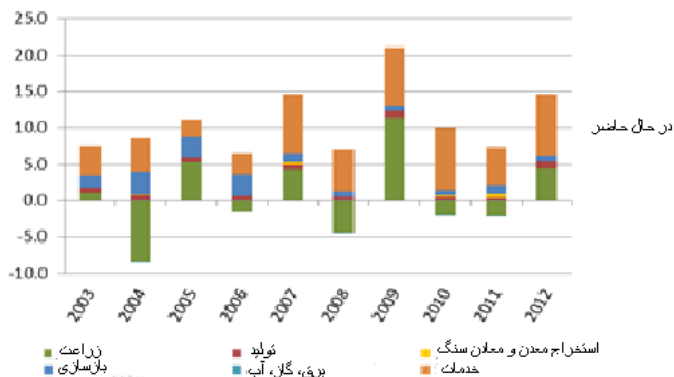
د افغانستان اقتصاد تر اوسه په کرانه پورې تړلی دی او د کرنې سکتور د اقتصاد په وده، د کاري فرصتونو په را منځته کولو، د لورې په کمولو، د خوړو امنیت او مالی هوسایي کې مهم رول لوبوي. پورتنی ارقام په خپله دا موضوع ثابتوي.

په سلنو کې له ا تیاڅخه زیات د هیواد نفوس او د نوي سلنه څخه زیات بیوزله خلک په کلیوالي سیمو کې ژوند کوي او کرانه ددوی په ژوندانه کې مهم رول لوبوي. د ساري په توګه په ۲۰۱۱/۲۰۱۲ میلادي کال کې کرنې د ۴۹ سلنې شاوخوا ټول کورني عواید تامین کول. او د هیواد په سلو کې ۳۰ وګړو لپاره د عایداتو مهمه منبع وه. همدارنګه په کرانه کې ۴۰ سلنه د کار قوه موجوده ده. اگر چې دا د کار قوه ټوله ورځ په کرونده کې کار نه کوي د کار زميني، د ورځي معادل (FTE) د کرنې په سکتور کې ۲،۵ - ۲،۷ میلیونه تخمین کيږي. او هغه کاري زميني چې د کرنې له لاري په نورو اقتصادونو کې (لکه د غنمو ژرنده، اوره کول، د کرنيزو موادو پروسس) جوړوي، ۲،۳ - ۳،۴ میلیون تخمین کيږي. يعنی د افغانستان اقتصاد کې په عجیب ډول یوشمیر نور اقتصادي فعالیتونو کرنې پورې تړلی دی. (ټول - وخت استخدام یا کار ګومارنه هغه ده چې یو وګړی په یوه کال کې اقل له ۲۰۰ ورځو څخه زیات په کار بوخت وي)

کرانه او کرنيز فعالیتونه به په افغانستان کې د مهمو کاري زمينو په توګه د راتلونکي لپاره هم پاتې شي. او د کاري زمينو د برابرولو لپاره به یوه بڼه هیله واوسي. که څه هم په ۲۰۱۲/۲۰۱۳ میلادي کال کې د جګړو څخه د وروسته بیا رغونه کې خدمتونه د ۵۳،۳ سلنه ناخالص تولید تر ستوني تیر کړي و. خدمتونه په پراخه اندازه په خپل لومړني حالت باندې پاتې شول، د عمده او پرچون د خدمتونو په توګه، ترانسپورت او دولتي خدمتونو په ضعیف شکل وجود درلود. د خدمتونو په سکتور کې د کاري زميني اوسنی حالت د ګواښ سره مخامخ دی. ځکه چې وړاندوینه کيږي چې د نړيوالو مرستو په غوڅیدو سره به ددی سکتور د تقاضا اندازه هم لږه شي، د تولید سکتور یو فعال سکتور نه دی او په ناخالص تولید کې لږه اندازه برخه (۲،۸ سلنه) لري په واقعیت کې د ودې په بهیر کې تولیدی سکتورونو او له هغې جملې کرنې دومره څرګند نقش په تیره لسيزه کې نه درلود، لکه هغو مړه بالقوه پوتانسشیل چې لري، يعنی مور د کرنې سکتور څخه په مراتبو اوچت عاید ترلاسه کولای شو. داسی نه ښکاري چې د کاني منابعو را ایستل به د کار د زميني، که مسلکي او یا نیمه مسلکي واوسی، د پاره بڼه فرصت تیار کړي، خوکرانه به تر څو نورو کلونو پورې هم ګڼ شمیر نفوس د ټول وخت لپاره په کار وګومارلی شي. د کرنې د فعلی اهمیت په هکله بیا هم لاندی جدولونه وګورئ:

د ارزښت زياتيدو كې د سكتورونو سهمونه

د سكتور برخه د اصلي ناخالص داخلي توليد په رشد كې (دفيصدي په اساس)

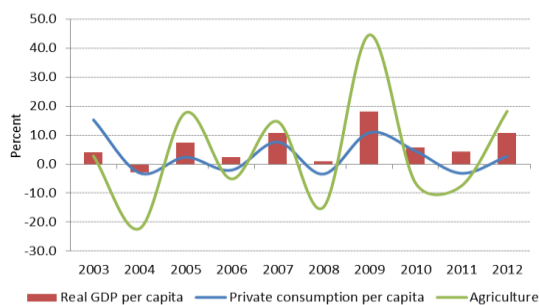
2012 - 2013	2006 - 2007	2002 - 2003	
24.6	29.2	38.5	كرنه
21.8	28.8	23.7	صنعت
12.8	16.7	18.7	توليد
1.0	0.4	0.1	كانونوايستل
8.0	11.6	4.8	بيا رغونه
0.1	0.2	0.1	نور صنايع
53.5	41.9	37.8	خدمتونه

منبع: احصائيه مركزى اداره

د افغانستان د اقتصاد په جوړښت كې په بدلون برسېره، كرنه د اقتصادى ودې د يوه ستر عامل په توگه پاتې كېږي. په ۲۰۱۲ كال كې كرنه د ۸،۳ سلنه توليدي ناخالص ودې د نيمې څخه زياته برخه تشكيلوله. په ۲۰۱۲ كال كې د اوبو او هوا شرايط د كرنې د پاره ډېر مناسب و او د ډېرو محصولاتو سبب شو. په كرنه پورې قوي تړلتيا هم دا په ډاگه كوي چې څنگه داقتصادى وده ډېره ماتيدونكى او دوام نه لرونكى ده.

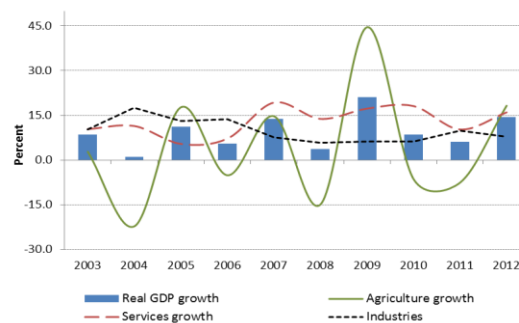
په بهرنى سوداگرى كې هم په زغرده ويلاى شو چې د افغانستان زياتره توليد (نږدې ۹۰ سلنه) او د دې هيواد زياتره صادرات په كرنه پورې تړلي دي. رسمى ارقام په ډاگه كوي چې صادرات زياتره مغزباب (چهارمغز، بادام، پسته) او وچې ميوې (مميز، كشته) او نور د كرنې څخه تر لاسه شوى توکى او غالى په ۲۰۱۲ / ۲۰۱۳ ميلادى كال كې تر ۵،۵ سلنه ناخالص توليد تشكيلولو. د تړياكو نه ثبت شوى زيات صادرات ۷-۸ سلنه پورې د كورنى توليد ناخالص برخه جوړوله (اما دتور اقتصاد يا غير قانونى فعاليت برخه ده).

شكل 3: د ناخالص داخلي حقيقى توليد او خصوصى فى واحدمصرف

منبع: د احصائى د مركزى ادارى ارقام

شكل 2: د ناخالص داخلي حقيقى توليد او سكتورونو وده

منبع: د احصائى د مركزى ادارى معلومات

د زراعت سكتور د افغانستان په اقتصاد او هم د خلكو په ژوند كې مهم رول لري، د هيواد تقريباً ۷۵ سلنه خلك په همدې سكتور كې په سيده توگه بوخت دي او د ژوند زياتره اړتياوې د همدې سكتور څخه په مستقيمه او غير مستقيمه توگه پوره كوي. په تېرو كلونو كې د زراعت سكتور هم په زياته اندازه نوساني (له لوړو ژورو ډكه) وده لرله، چې له منفي څخه تر مثبت ۴۰ سلنې پورې رسيدله، د نورو دلایلو سره سره د هيواد د زراعت سكتور په زياته اندازه د اقليمي شرايطو څخه اغيزمن ده، يعنى كلنى اړوښت، اقليمي ناڅاپى پېښى او نور طبيعى عوامل په كرنيزو حاصلاتو د پام وړ تاثير لري. په دې دلایلو سره د زراعت سكتور په هيواد كې د دوامداره پرمختگ او له بيوزلى سره د مبارزې په لاره كې خورا مهم رول لري او داسې پاليسيو ته اړتيا ليدل كېده چې په پايله كې يې دا سكتور پرته له نوسانه په متداومه توگه پرمختگ وكړي، ترڅو له يوې خوا په هيواد كې خاصناً په دې سكتور كې تش ظرفيتونه، چې ښه پريمانه دي، په كار اچول شي واي او له بلې خوا يو زيات شمير هيوادوال چې بيكاره او د بيوزلى تر كرنې لاندې وو، په كار بوخت

او له د بیوزلی له کرنې پورته شوی وای، خو له بده مرغه دی برخه کی لازم کار ونشو، دهیواد دبیلابیلو ولایاتو تر ټولو ښی کرنیزی ځمکی تر غیر زراعتی استعمال لاندی راغلی یا هم زورورو، پخوانیو ټوپکوالو او قوماندانو غصب کری. اوسمهال دغه سکتور له گڼو ستونزو سره مخ ده چې له هغې جملې څخه د مدیریت، زیربنا، مالی وسایلو او اغیزمنوپالیسیو او مقرراتو کموالی یا نشتوالی تر ټولو زیاتی د پام وړ دي.

د کرنی دسکتور تولید (ارقام په زر ټنو)

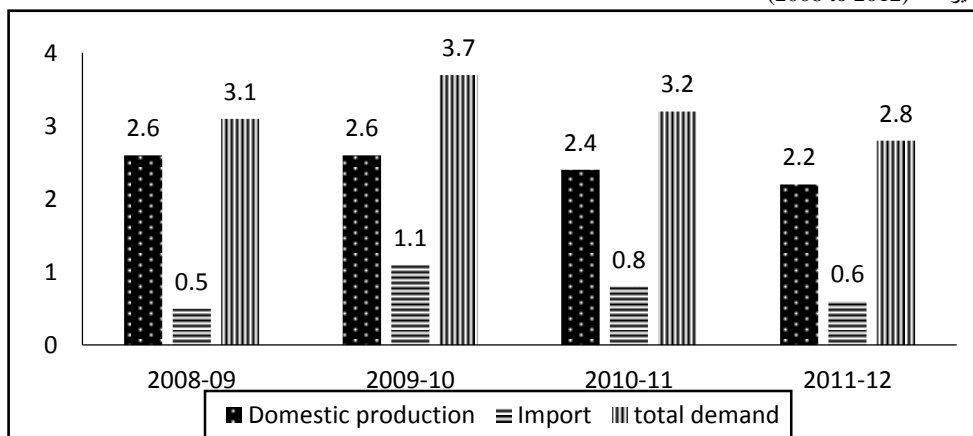
کرنیز توکي	2006-07	2007-08	2008-09	2009-10	2010-11	2011-12
ټول حبوبات	4459	5530	3646	6313	5715	2978
کچالو او جغندر	303	313.738	393.316	318.9	261.2	21.672
Nuts	53.35	81.374	51.66	96.202	75.6	17.986
پنبه	32	35.051	35	42.872	33	33

دافغانستان احصائیو کښو څخه (2007- 2012)

د کرنی سکتور نه یواځې د یو عنعنوي سکتور په حیث د پام وړ سکتور گڼل کیږي بلکې، د غذائی مصونیت په برخه کې هم یو له ستراتیژیکولومریتوبونو څخه شمیرل کیږي، د تیرو کلونو رسمي ارقام په ځانگړي ډول د غنمو د تولید او توريد په هکله یو څه پرمختگ څرگند شوي چې په لاندې جدول کې د داخلي تولید او وارداتو ارقام د کلونو په تفکیک سره ښودل شوي پورتنی حقیقت بیانوي:

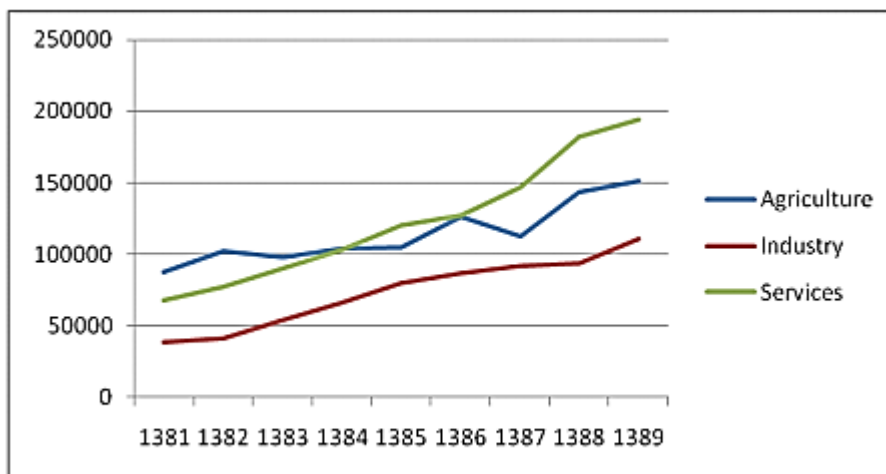
د غنمو تولید او توريد (میلیون ټنه)

دافغانستان احصائیو کښو څخه (2008 to 2012)

لکه څنگه چې په لاندې شکل کې لیدل کیږي په تیرو څو کلونو کې د خدماتو سکتور نسبت نورو ټولو سکتورونو ته ډیره بیړنی وده لرله او اوسمهال د هیواد په ملي عوایدو کې تر ټولو د لوړې فیصدی لرونکی سکتور دی.

د GDP ترکیب د ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۹ پورې. (ارقام په میلیون افغانیو)

Source: World Bank, Afghanistan, Economic Update May 2011, p. 17

څرنگه چې لیدل کیږي، د ملي پرمختیایي ستراتیژي په پرتله د کرنې په برخه کې د افغانستان د لومړنیو پنځه کلنو پلانونه محتوا ډیره دقیقه او عینی وه. مثلاً دافغانستان لومړنی پینځه کلن پلان کې د کرنې لپاره لاندې تدابیر په نظر کېوو:

- ددولتي فارمونو جوړول او نویو کرنیزو ځمکو ته د اوبو رسول .
- د پبله وری او شاتو د مچبو د روزني پرمختیا.
- د ځنگلونو ساتنه او پراختیا.
- د فني زراعتي پرسونلونو روزنه او د تحقیقاتي مرکزونو جوړول.
- د زراعتي تخنیک رواجول او د کرنیزو امراضو او آفاتو په ضد مبارزه.
- د تخمونو اصلاح کول د څارویو د روزني پراختیا.

په لومړي پنځه کلن پلان کې له کرنې سره یو ځای د هلمند د ناوې پراختیا پروژې او د کلیو د پراختیا د ریاست پروژه هم په نظر کې نیول شوي وه، چې ۱،۳ ملیارده افغانۍ بودجه ورته په پام کې نیول شوي وه، خو عملاً ۹۶۶ میلیونه افغانۍ چمتو شوي وې، واقعي انکشافی مصارف پورتنیو درېیو برخو کې ۴۲۱ میلیونه افغانۍ وې.

د کرنې د وزارت امریکایي متخصصینو د لومړي پنځه کلن پلان اول دوه کلونه د (پروگرام سبز ساختن) یا د شني ساحې د پراختیا لپاره جلا کړل او په نورو دريو کلونو کې د کرنیز ترویج لپاره کار وشو. د ۱۳۳۵ - ۱۳۴۰ پلان په ترڅ کې ۲۱۱ ترویجی مرکزونه جوړ شول حال دا چې په ټول افغانستان کې ۴۴ زره کلي وو. په ډاگه بنسکاري چې دغه مرکزونه د ټولو کلیو لپاره کافي نه وو. په پلان کې ۸۰،۶ میلیونه افغانۍ د نوښتګرو بزگرانو د تشویق په خاطر په پام کې نیول شوي وې، چې مستحقو د هقانونو ته ورکړل شوي د دغه پلان په ترڅ کې د غنمو ۷۸۰۰ ټنه اصلاح شوي تخم بزگرانو ته ورکړل شو. همدارنګه ۵۱ زره نوي نیالګي کینول شول چې د شنه کولو تر پروگرام لاندې عملي شو. د یوې نتیجې په توګه ویلای شو چې لومړنی پنځه کلن پروگرام ښه پلان و. خو صرف د کرنې د وزارت او د دولتي پروژو په حدود کې عملي شو. د حکومت له ساحې بهر د ټول هیواد د کرنې په سکتور ډیر موثر ثابت نه شو، نو ځکه د خلکو په تیره بیا د کلیوالي سیمو د اوسیدونکو د ژوند په سطح کې هغومره ژور بدلون رانغی لکه توقع یی چې کیدو دا ځکه چې ډیر لګښت په زیر بنایي چارو لکه د بریښنا د فابریکو، سرکونو او د ښاری تاسیساتو برخه کې وشول، اما بیا هم وضعیت نسبي مثبت وګوند او لا هم د بدلون موندلو په حال کې و. تر ټولو یوه ګټوره دولتي پروژه چې احداث او بهره برداری ته وسپارل شوه، هغه د ننګرهار د ناوې د پراختیا پروژه وه چې څلور میکانیزه زراعتی فارمونه پکې جوړ شول، دغه پروژه هم زود نمره نه وه، بلکې ثمر او حاصل او د حاصل عواید یی په لسم، پینځلسم کال د دولت عوایدو کې ولیدل شول، چې د ۴۰۰۰ شاوخوا کسان هم پکې استخدام (د کار موندنی فوق العاده ښه فرصت) او هر فارم د ستروسو د میوو د تولید ترڅنګ، د سبو تولید، د غلو- دانو تولید، سیلو، ښوونځی، کلنیک، سینما او میکانیزه یونټونه، د اوسیدو کورونه او نور ضروری تاسیسات او دمالدارۍ برخې لرلې. سره له دې چې دا هم دولتي پروژه وه، خو د ۳۰۰۰ هکتاره شاوخوا شخصي زراعتی ځمکو ته یی هم اوبه برابرې کړې او د تکنالوژي ترویج کې یی مهم رول ولوباو. له دې پرته دغی پروژې ګڼ شمیر ماهر تخنیکي پرسونل وروزل چې د خصوصی سکتور برخه کې یی رول ډیر مهم و. البته ددغی پروژې لږ برخه لومړنی پینځه کلن پلان کې او نوری برخې یی په نورو پلانون کې تکمیل شوی. دا اصلا د اوبو لگولو یوه مجتمع وه چې د بریښنا د تولید، تخنیکي ورکشاپونو، زراعتی تاسیساتو، ترانسپورت د ځمکې او خاوری د اصلاح او د کرنیزو علمی څیړنو برخې یی هم درلودی. حال دا چې د ملي پرمختیایي ستراتیژي د تطبیق د کلونو په ترڅ کې د کرنې، مالدارۍ او اوبو لگولو په برخه کې هیڅ

داسی یوه لویه مجتمع او اغیزمه پروژه موجوده نه وه او نه هم دومره اجرائت وشول، چی مختلف اهداف (د استخدام لازم فرستونه، د دولت د عوایدو لوړول، د تکنالوژی ترویج او نور) یی درلودای.

د کرنی سکتور په دوهم پنځه کلن پلان کی

په دوهم پنځه کلن پلان کی د کرنی د سکتور په ډگر کی مهم اهداف په لاندی توگه ټاکل شوي وو.

- ✓ د بیلابیلو زراعتی او اختصاصی پروژو عملي کول او د عامه تغذیې بڼه کول.
- ✓ د صنایعو لپاره د خامو موادو چمتو کول.
- ✓ په کرنیزو صادراتو کی زیاتوالی راوستل.

دغه پلان له ۱۳۴۱- ۱۳۴۵ ش کال پورې دوام وکړ چی په هغه کی ۲۲ مهمی زراعتی پروژې شاملې وې. د ۳۲۴۲ تنو نویو مامورینو استخدام هم پکې شامل و دغه شمیره استخدام د معارف او مالیی له وزارت څخه وروسته په دریم کمیت کی شمیرل کیده.

د مهمو پروژو نومونه دا وو:

اوبه لگول او د خاوری سروی، د کیمیاوی سرو تطبیق، د ماشین الاتو واردول، ترویجی او نمایشی قطعات، د جغندرو ځنگلونو او میوه لرونکو ونو پراختیا، د وریو پیله وری او مچیو په تولید کی زیاتوالی، د بوتو او څارویو ساتنه، د محتوا له پلوه یی له لومړنی پنځه کلن پلان سره توپیر نه درلود. د ټولو ولایتونو په پرتله په پکتیا، ننگرهار او هلمند کی ډیر کار وشو په ۱۳۴۸ کال کی وچکالی پېښه وشوه نو دولت مجبور شو چی د پلان په دوو وروستیو کلونو کی زیاته انکشافی بودجه د ځاگانو کیندلو ته ورکړی خو د ځاگانو کیندلو هیڅکله غوره نتیجه نه ده ورکړی بلکی غوره نتیجه د سیندونو روانو اوبو لپاره د بندونو په جوړولو کی وه، خو په تیره بیا د پنج، آمو او هریرود په سیندونو کومی پروژې عملي نه شوي په مجموع کی د اوبو لگولو په سکتور کی صرف د کابل پرسیند په هلمند سیند او ډیر لږ د وردکو ولایت کی په سیندونو باندی پروژې عملي شوي. د وچکالی او د دولت د اقتصادي ضعف او یو شمیر فنی ستونزو له کبله د دوهم پنځه کلن پلان یو شمیر پروژې دریم پنځه کلن پلان ته ولیردول شوي. صنعتی پروژې عموماً د هیواد په شمال کی پلي شوي لکه په بغلان، جوزجان، بلخ او کندوز کی. د افغانستان د شاهی دولت د لومړنیو پنځه کلنو پلانونو تحلیل او ارزیابی وښوده چی نه یواځی دا چی دکرنی تولید او کی زیاتوالی راغی، بلکی گڼ شمیر دولتی فارمونه هم تاسیس شول، ورپسی د افغانستان د لومړنی جوهروری نظام اوه کلن پلان کی هم د کرنی سکتور مالداری او اوبو لگولو برخو ته ډیره پاملرنه وشوه. د هغه مهال وضعیت ښودله چی په ۱۳۵۴ ل. کال کی د هیواد د ټول نفوس په سلو کی ۷۰-۸۰ وگری به کرنه کی بوخت وو. لکه د ۱۳۳۵ - ۱۳۵۱ کلونو په شان د اوه کلن پلان ۱۳۵۵ - ۱۳۶۲ کلونو کی هم کرنی د هیواد په سوداگری او ملي تولید کی لوی ارزښت درلود، نو ځکه په اوه کلن پرمختیایی پلان کی ورته لومړیتوب ورکړل شو. په دغه پلان کی اوبو، خاوری تخمونو او کرنیز تخنیک ته ډیره پاملرنه شوي وه. د دغه پلان لپاره تحلیل شویو ارقامو ښودله چی په هیواد کی ۴۴۴۲،۶ زره هکتاره کرنیزه ځمکه وه، چی له هغی جملی څخه ۲۲۲۹،۳ زره هکتاره یعنی ۵۲،۴٪ آبی او ۲۱۱۳ زره هکتاره یعنی ۴۷،۶٪ یی للمی زراعتی ځمکه وه للمی ځمکه کی یواځی غنم او وربشی کرل کیدای شي. ځنگلونه او څرخایونه ۵۶،۶ میلیون هکتاره ښودل شوي وو. چی په دی کی ۱،۹ میلیون هکتاره ځنگلونه او ۵۴،۷ میلیون هکتاره څرخایونه وو. د زراعتی ځمکو په سلو کی ۶۳ یی حبوبات او د حبوباتو په ډله کی په سلو کی ۶۹ یی یواځی غنم وو. خاوری د عضوی موادو له پلوه ضعیفی ارزیابی شوي وې او زراعتی امراض او د اوبو رسولو د شبکو د عنعنوی سیستم رواج د دهقانانو لویه ستونزه وه. د کوپراتیفونو نشتوالی او د زراعتی محصولاتو د انتقال لپاره د سرکونو نشتوالی لوی کمبود و چی باید په پلان کی ورته تدابیر سنجول شوي وای او د لومړنی جمهوري نظام په اوه کلن پلان کی لاندی عمده زراعتی اهداف ټاکل شوي وو:

- د ملي عاید د لوړولو په خاطر د کرنیزو محصولاتو زیاتول.
- د خوراکی موادو او صنعتی خامو توکو د حجم زیاتول.
- د کرنیزو تولیداتو د صادراتو له طریقو د اسعاری عوایدو لوړول او په کرنیز موادو د متکی وارداتو تعویض.
- د بزگرانو د ژوند بڼه کول او د عاید په وپش کی د نا اندولی له منځه وړلو په خاطر د دولت د عاید زیاتول.

- په ټولو کرنیزو تولیداتو کې د غنمو زیات تولید خوراکي لومړنیو توکیو ته د خلکو ډیره زیاته اړتیا ښکاره کوي د دغه پلان د تحقق په نتیجه کې لاندې زیاتوالی تر سترگو کېږي.

لاندې جدول پنځه کلن پرمختیایي پلان په ترڅ کې د یو شمیر زراعتي تولیداتو د زیاتوالي سلنه:

گڼه	محصولات	۱۳۵۴	۱۳۶۱	د بدلون سلنه
۱	غنم	۲۸۵۰	۳۵۰۰	۳۳
۲	جوار	۷۸۰	۹۵۰	۲۲
۳	وربشي	۳۸۴	۴۷۰	۲۲،۴
۴	صنعتي بوټي			
۵	پنبه	۱۶۰	۳۵۰	۱۱۹
۶	جغندر	۱۰۰	۳۵۰	۲۵۰
۷	گني	۶۰	۱۶۰	۱۶۷
۸	تيلي بوټي	۴۰	۶۰	۵۰
۹	سابه	۷۲۰	۱۱۵۲	۶۰
۱۰	میوی	۸۸۰	۱۱۷۰	۳۳

لکه چې ارقام څرگندوي تر ټولو زیات بدلون په صنعتي بوټو (پنبه، گنيو او جغندرو) کې لیدل کېږي د دې معنا داده چې دولت غوښتل صنایع تقویه کړي خو میوی چې یو مهم صادراتي قلم وو نسبتاً لږ تغیر کړی تر ټولو لږ بدلون په جوارو کې تر سترگو کېږي.

د اوه کلن پلان د درېو انتخابي کلونو په ترڅ کې د یو شمیر کرنیزو تولیداتو د تولید اندازه:

د حقيقي تولیداتو زیاتوالی یا کمښت په ۱۳۵۵ کال کې د ۱۳۵۴ کال پر اساس	کلونه			شاخصونه
	۱۳۵۶	۱۳۵۵	۱۳۵۴	
۴۵،۸	۲۶۵۲	۲۵۳۶	۲۸۵۰	د حبوباتو مجموع
۵،۴۹	۷۸۰	۸۰۰	۷۸۰	
۰،۷۵	۳۰۰	۴۰۰	۳۸۴	
۰،۹	۴۰۰	۴۴۸	۴۳۵	
۰،۸۸	۳۵	۴۰	۳۲	
۰	۴۱۴۷	۴۶۵۲	۴۴۸۱	
۰،۸۸	۱۳۶،۵	۱۰،۶	۱۶۰	د حبوباتو مجموع
۱،۷	۹۷	۹۰،۶۶	۱۰۰	
۰،۹۴	۶۴	۶۸،۱	۶۰	

٠,٩٤	٢٩٧٠	٣٣٣٨	٣٢٠	٢٠١٠	٢٠١٠
٠,٥٨	٣٦	٦٢	٤٠	٢٠١٠	٢٠١٠
				٢٠١٠	٢٠١٠
٠,٧٩	٦٦٠	٦١٨,٢	٧٢٠	٢٠١٠	٢٠١٠
٠,٥٧	٢٠٠	٣٥٤	١٩٤,٥	٢٠١٠	٢٠١٠
٠,٧٧				٢٠١٠	٢٠١٠
٠,٩١	٦٩٢	٩٠٠	٨٨٠	٢٠١٠	٢٠١٠
١	٥٣٠	٤٧١	٤٢٠	٢٠١٠	٢٠١٠
١,٤	٥٨١	٤١٥	٣٧٥	٢٠١٠	٢٠١٠

سرچينه: پوهاند حميدالله امين، جغرافيه زراعتی افغانستان او دوكتور محمد علم اسحاقزی، تحليل و ارزيايي پلانهای انكشافی و تثبيت....

همدارنگه د مالداري په برخه کې چې د کرنې يوه برخه وه او د مالدارۍ وده له کرنې سره په مستقیمه اړیکه کې ارزيايي شوی وه مهم تدابير په پام کې وو: د اوه کلن پرمختيايي پلان په ترڅ کې د حیواني توليداتو ارزښت د ملي نا خالص محصول په سلو کې ١٨ برخه جوړوله. له اوه کلن پلان څخه مخکې په ١٣٥٤ هـ ش کال کې د مالدارۍ محصولاتو د صادراتو له امله د ټولو اسعاري عوایدو په سلو کې ٣٠ - ٣٥ برخه جوړوله. مالدارۍ ډیره عنعنوي بڼه درلوده نو ځکه دولت د یو شمیر حیواني کلینیکونو جوړولو، د څرخایونو د اصلاح او د مالدارانو د معلوماتو د زیاتولو او ترویجی پروگرامونو پراخولو ته په پلان کې ځای ورکړ. ډیره مهمه خبره دا وه چې دغه ارقام او تحلیلونه د باور وړ او کره وو.

د اوبو لگولو چارې:

د ١٣٥٥ - ١٣٦٢ اوه کلن پرمختيايي پلان په ترڅ کې د اوبو لگولو د چارو بڼه کول د کرنې او مالدارۍ د ترقي بنسټ وبلل شو. له دې امله چې د وړښت منځنۍ حد په کال کې صرف ٢٩٤,٧ ميلي متره اټکل شو او دغه اندازه وړښت د ونو - بوټو لپاره کافي نه دی، نو باید د اوبو لگولو یو سیستم چې د ابیارۍ له شبکو څخه جوړوي په پام کې نیول شوی وای. د دې مقصد لپاره دولت په اوه کلن پلان کې د اوبو لگولو لاندنۍ شبکې او پروژې په نظر کې نیولې وې. دغه برخې په درېو کټگوریو ویشل شوي وې:

الف: لویی پروژې:

١. د خوش تیبې کانال او د واټر پمپ ستیشن.
٢. د کوکچې د اوبو لگولو جوړښت.
٣. د فراه رود پرمختيايي پروژې.
٤. د هریرود د اوبو لگولو د سیستم پرمختیا.
٥. د کیلگي د برېښنا او د اوبو ذخیرې د بند پروژې.
٦. د بلخ په سیند باندي د چشمه شفا د اوبو د ذخیرې د بند مطالعه او جوړول.

۷. د پنجشیر د بند پروژه.

ب: کوچنی او متوسطې پروژې:

۱. د غزني د سرده د اوبو لگولو پروژه.

۲. د پروان د اوبو لگولو پروژه.

۳. د کنډز خان آباد د اوبو لگولو د اصلاح پروژه.

۴. د چهاردرې د گورکان بریښنا او اوبو لگولو د پرمختیا د اصلاح پروژه.

۵. د غوربند پروژه.

۶. د بدخشان د سنگ سهر د اوبو لگولو پروژه.

۷. د ننگرهار د کامې د اوبو لگولو پروژه.

۸. د لغمان د نهر کریم د اوبو لگولو پروژه.

۹. د میدان وردک د خروار د سیمې د کور چنار د اوبو لگولو د سیستم اصلاح.

۱۰. د پنج د سیند د غاړو استحکام.

۱۱. د نیمروز او هلمند د حوزې د اوبو لگولو د سیستم انکشاف.

ج: د یو شمیر بندونو او نهرونو ترمیم او اصلاح.

۱. د بند سراج د بند جوړول او د مربوطه کانالونو کانالونو اصلاح.

۲. د کجکې د پرچاوي د دروازو ترمیم.

۳. د کجکې د لویدیځ برخې د پروژې ترمیم.

۴. د کوز دروېشان د کانال غځول.

۵. د آلباغ د بند د ذخیرې جوړول.

۶. د کمال خان د بند ترمیم او د سیلاو د کنترول د سیستم بڼه کول.

۷. په هلمند کې د خوابگاه د بند جوړول.

۸. د نیمروز د سیند بند.

۹. د نهر لشکري د اوبو رسولو شبکه.

د دغو پروژو د تطبیق اهداف په لاندې توګه وګه وو:

I. د اوبو او خاورې د منابعو د متوازن انکشاف او د کرنې، مالدارۍ، صنعت، او د بریښنا د انرژي د سکتورونو وده.

II. د نا مساعده اقلیم د ناوړه اغیزو کمول، د موسمي سیندونو څخه استفاده، د سیلاونو د تخریب مخنیوی، د وچکالی په اړوند د تدابیرو نیول او د زراعتي تنوع رامنځته کول.

- III. اوبه د هیواد مهمه منبع بلل شوی وه نو د ځمکې لاندې او د ځمکې په سر اوبو څخه د غوره استفادې امکان برابرول او د اوبو د منابعو ډیره بڼه اداره او تنظیم.
- IV. د اوبو لگولو د لویو او منځنیو پروژو په کار اچولو له لارې د استخدام د کچې لوړول.

د افغانستان په اوه کلن پلان کې زیاته اندازه مالي منابع د اوبو لگولو زیربنایي پرمختیا پروژو ته ورکړل شوی و. د ټولې پانګې اچونې په سلو کې ۱۸،۲ یعنی ۳۲ میلیونه افغانۍ د اوبو لگولو پروژو ته ورکړل شوي وې.

په دې توګه که چیرې یوه مقایسه ترسره شي، زموږ تیر پلانونه تر ملي پرمختیایي ستراتیژۍ ډیر دقیق، په علمي میتودولوژۍ ولاړ، له واقعیتونو سره برابر، د نتایجولرونکي، د غوره اهدافو درلودونکي او منسجم وو.

بیوزلی سره مبارزه

افغانستان د اوسني نړۍ د وروسته پاتې هیوادونو له ډلې څخه دی چې د سړي سر کم عاید او د زیاتره خلکو لپاره د ژوند ټنټه کچه لري . د هیواد تقریباً ۳۶ سلنه خلک د بیوزلی تر کرښې لاندې ژوند تیروي او وروستی سړي ګاني ښکاره کوي چې په هیواد کې هر ډول اقتصادي ناوړه بدلون او څپه به له ۵۰ سلنې زیات وګړي د بیوزلی تر کرښې لاندې تیل وهي چې د دې حالت مخنیوی د ډاډمنو او د اوږد مهاله اغیزلرونکو پالیسیو او د کارنده اقداماتو غوښتنه کوي . د (NRVA) د سړي د معلوماتو له مخې د ملي پرمختیایي ستراتیژۍ د تطبیق په کلونو کې د فقر کچه د هیواد په سطح نده راښکته شوي او اوس هم د هیواد زیاتره نفوس ، په تیره بیا کلیوال او کوچیان له بیوزلی سره لاس او ګریوان دي :

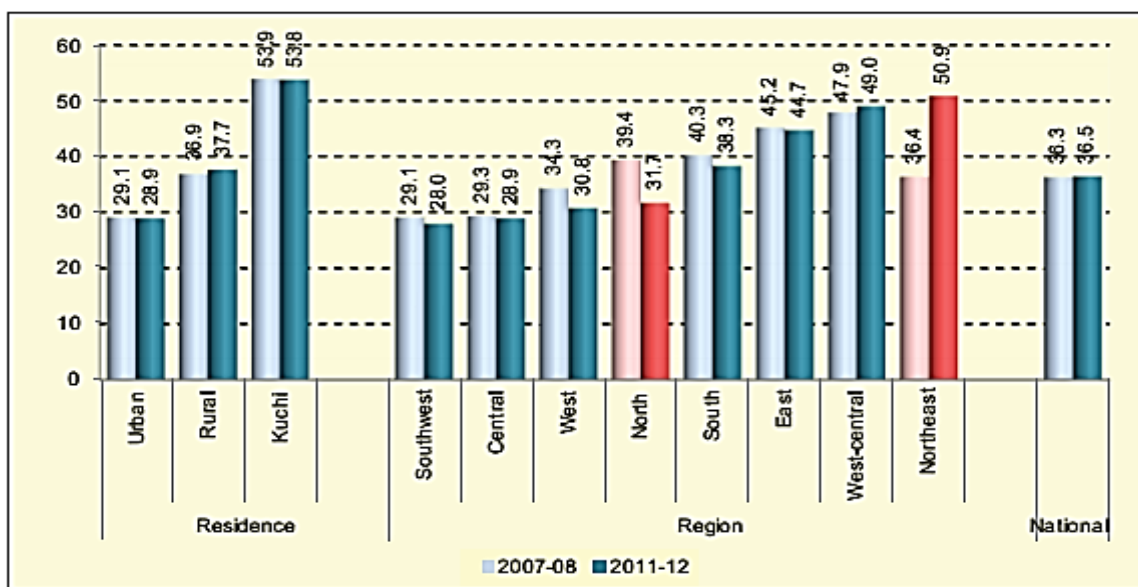
د (NRVA) د سړي په کلونو کې په هیواد کې د بیوزلی کچه

کال	۲۰۰۸-۲۰۰۷	۲۰۱۲-۲۰۱۱
د بیوزلی کچه	۳۶،۳ %	۳۶،۵ %

Source: NRVA – 2011 -2012

لاندې جدول په هیواد کې د فقر تریند یا میلان ښکاره کوي او په ملي کچه همدا راز د زون په کچه او د کلیوالو او ښاري سیمو په تفکیک سره د فقر کچه ښکاره کوي. لکه څنګه چې ښکاره، د هیواد په کچه له فقر سره د مبارزې هڅو کومه د پام وړ نتیجه نه لرله او هیواد لا هم د بهرنیو مرستو او پرله پسې کلونو په تیریدو سره د فقر په هماغه کچه کې دی، چې پخوا و . په دې مانا چې په هیواد کې د شوو مرستو او پلي شویو پروژو څخه په زیاته اندازه عامو خلکو ته ګټه نده رسیدلې او د هیواد په کچه پانګه د یوې خاصې طبقي په لاسونو کې غورځیدلې ده .

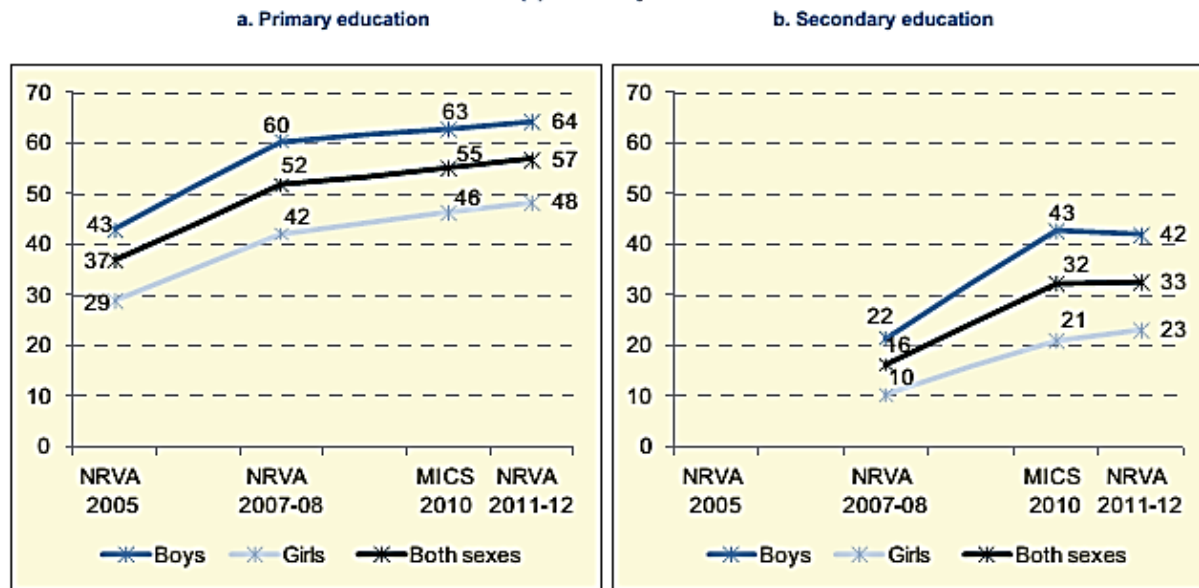
(۱۴) جدول: د فقر د فیصدي کچه او میلان د هیواد، زون او اوسیدنځای په بنودلو سره

له پورتنی تحلیل څخه معلومېږي چې په تیرو کلونو کې د فقر کچه نه ده راښکته شوې او په دې لار کې ډیر پرمختګ نه ده شوې چې عمده دلیل یې د استخدام د فرصتونو کموالی ښودل شوی، حال دا چې مور داسې فرصتونه لرل او اوس یې هم لرو.

ښوونه او روزنه او دنارینه وو او ښځینه وو ونډه

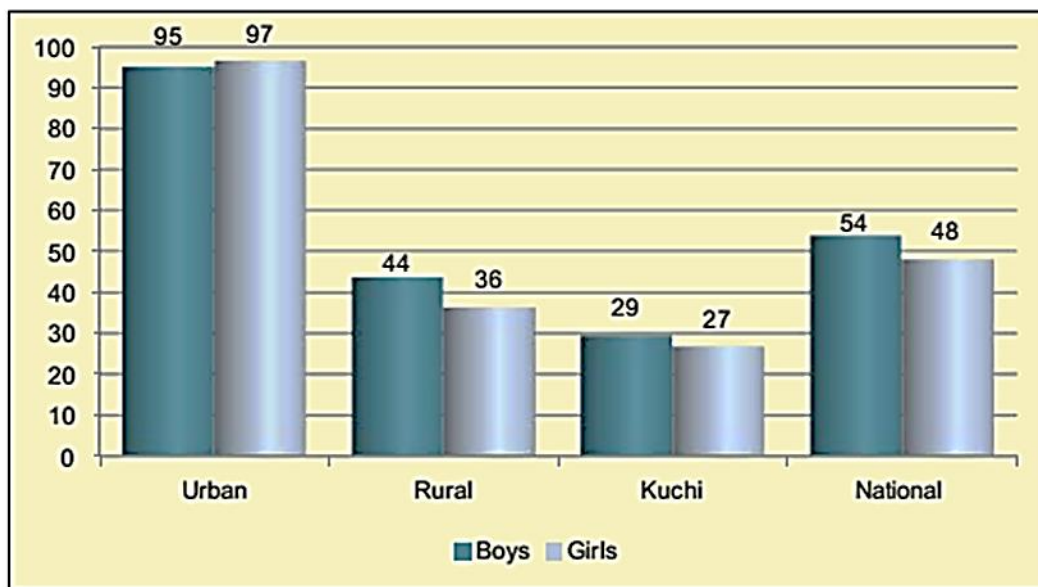
د ښوونې او روزنې او په هغې کې دنارینه او ښځینه وو د ونډې په هکله د (NRVA) د سروېګانو مقایسوي ارقام په لاندې شکل کې ښودل شوي، لکه څنګه چې ښکاري د ۲۰۱۰ کال لپاره ټاکل شوي وه، چې ۶۰٪ نجونې او ۷۰٪ هلکان به په ابتدایه زده کړو کې داخلېږي، خو لاهم دغه هدف ندی ترلاسه شوی، بیا هم په وروستی کال کې نظر ۲۰۰۸ کال ته یوښکاره بدلون رامنځته شوی دی. همداراز دغه دواړه شکلونه په مقایسوي ډول ښکاره کوي چې نظر ابتدایه زدکړو ته په ثانوي زده کړو کې یوچټک زیاتوالی راغلی چې ښي خواته شکل دغه حقیقت ښکاره کوي.

د لومړنيو او ثانوي زده کړو کې د جنسیت په تفکیک سره د داخلي کچه

معارف ته د لاسرسۍ او ددخول د کچې د کموالي لپاره د ګڼو د لایلو سره سره یو هم د زده کړو مرکزونو او بڼو نڅیو ته لاسرسۍ بنودل کېږي. که چېرې دغه اسانتیاوې ټولو هیوادوالو ته برابري شي بنایي په معارف کې د هلکانو او نجونو د ګډون کچه ټاکلې هدف ته ډیر نژدې شي. لاندې شکل کې د اوسېدنې د سیمو په تفکیک سره په هر دوو کیلومتره کې د بڼو نڅیو او معارف اسانتیاوو د موجودیت او لاسرسۍ کچه ښکاره کوي

د اوسېدنې او جنسیت په تفکیک په هر ۲ کیلومتره کې د معارف لومړنیو اسانتیاوو د موجودیت او لاسرسۍ کچه

Source: NRVA, 2011-2012 report

همدا راز لاندې جدول د هیواد په کچه د ثانوي ښوونې د ترټولو نږدې اسانتیاوو کچه ښکاره کوي چې د دې ارقامو له مخې هغه ښوونیزې اسانتیاوې چې د صفر او دوه کیلو مترو په فاصله کې دي، نسبت نورو ته زیاتې دي .

Province	Boys' lower secondary education				Girls' lower secondary education			
	0-2 km.	3-5 km.	6 or more km.	Total	0-2 km.	3-5 km.	6 or more km.	Total
National	1,683	576	846	3,106	1,541	466	1,136	3,143

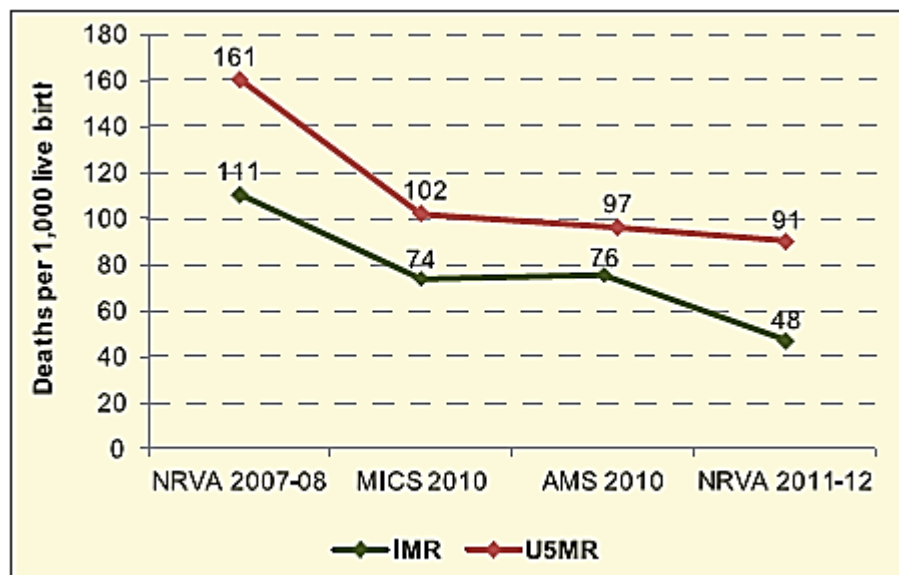
دثانوي زده کړو د مرکزونو څخه د زده کوونکو واټن (ارقام په ۱۰۰۰)

سرچینه : NRVA 2011-2012

د د زده کړو او ظرفیتونو په اوچتولو کې زموږ ستونزه او نیمګړتیا دا وه چې موږ مسلکي، تخنیکي او حرفوي برخو ته لازمه توجه ونه کړه، مثلا د حقوقو اوسپاسی علومو د لسو تنو فارغانو په وړاندې مو یو برمه کار، خراط یا د تیلیفون ماهر ونسو روزلای، د ادبیاتو د لسو تنو فارغانو په وړاندې مو یو نرسری روزونکی، یو د خنګلونو ساتونکی، یو د نساجی ماهر، یو پیله ور، یو د ورینیمو د چنچو کارگر، یو دشاتو د مچيو کارگر ونشو روزلای، په کلیوالي تشبثاتو کې او د کرنې، مالدارۍ او ښوالی برخو کې د ټول – وخت بوختیا او استخدام ډاډمن نشو. په دی توګه د تولید د ډګر ظرفیت ټیټ پاتی شو او د کار د بازار لپاره مهارت ته توجه نه وه، پایله دا شوه چې بیکار ډیپلوم لرونکی مو ډیر شول. حال دا چې نورو هیوادو کې مثلا ایران یا کوریا کې د حرفوي زده کړو خواته ډیره پاملرنه شوی ده. دا یوه مهمه تجربه وه چې اوس هم که ورته پاملرنه وشي، کافی وخت ورته لرو. اعلیحضرت غازی امان الله خان د خپلو ریفورمونو پر مهال د بریښنا متخصص، دفارمسی متخصص، د تیلیفون متخصص، د نساجی، صابون جوړولو، موزی جوړولو، د تار او تنی، د ترکابې فابریکې، ددباغی حرفی، دشکری فابریکې جوړولو او نورو تولیدی برخو ته توجه وکړه، خو موږ اتیا کاله وروسته دغه مهم په نظر کې نه و نیولی. دا خو لا څه چې یو شمیر تحصیلی څانګې د هیواد دارتیاوو په پرتله ډیری لوکسی او بلند پروازانه وی او دی !

د ماشومانو مړینه

د ماشومانو د مړینې کچه (infant mortality rate) یا (IMR) چې ټولوله ۱۲ کلونو کم عمر لرونکو ماشومانو ته په هرو ۱۰۰۰ ماشومانو کې تعریف شوي او د پینځه کلنې څخه ټیټ عمر هرو زرو تنو ماشومتو کې (U5MR) یا (under 5 mortality rate) سلنه اونسبت په لاندې توګه سنجول شوی دی. لاندې جدول د ۲۰۰۸، ۲۰۱۰ او ۲۰۱۲ کلونو مقایسوي ارقام د دواړو تعریفونو لپاره ښکاره کوي او ګراف په ښکاره ډول یو ښکته والی یا نزولي میلان لري چې د دواړو تعریفونو سره سم د ماشومانو په مړینه کې تدریجي کموالی ښکاره کوي. په دی توګه په افغانستان کې د طالبانو د دورې تر پای ته رسیدو پوری د افغانستان د نفوسو د پینځه کلنې څخه ټیټ عمر وفيات ډیر زیات و، دغه اندازه مړینې د روغتیايي خدماتو د نشتوالی، ناوړه تغذیې، ناپاکه د[ښلو اوبو، د واکسین نشتوالی او د میندود بیسوادی له امله و.

د سرویگانو په تفکیک د ماشومانو د مړینې کچه په بیلابیلو اندیکاتورونو سره (ارقام په ۱۰۰۰)

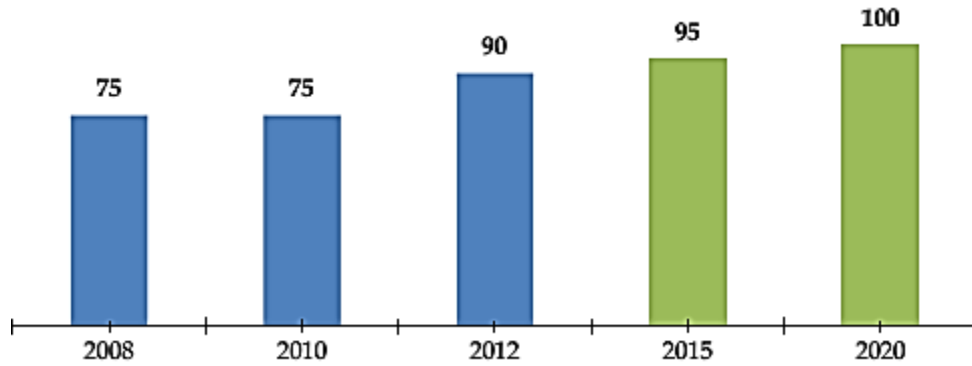
روغتیایي خدمات او د څښلو اوبه :

د ملي پرمختیایي ستراتیژی د تطبیق په دوره کې د روغتیا په برخه کې نسبتاً زیات پرمختګونه شوي او د هیواد په کچه د روغتیانریدلیسیستم یو ځل بیا د جوړیدو په لور چټک ګامونه اخیستي. لاندې جدول د روغتیایي پاملرنې د اسانتیاوو موجودیت ښکاره کوي چې د هیواد او د نفوسو د اوسیدنځایونو په تفکیک سره ښوول شوي. لکه څنګه چې ارقام ښکاره کوي په ښاري سیمو کې روغتیایي اسانتیاوې تر کلیوالو سیمو زیاتې دي او د هیواد په کچه د کوچیانو لپاره دغه اسانتیاوې تر ټولو کمې برابرې شوي چې عمده دلیلي د هغوی د ژوندانه ځانګړي شرایط او کلتوري ځنډونه ښودل شوي.

Type of health facility, residence	Female health care staff				Male health care staff			
	Urban	Rural	Kuchi	National	Urban	Rural	Kuchi	National
a. Health post								
Community health worker	91.9	58.3	45.9	67.4	96.8	72.7	93.9	79.6
b. Public clinic								
Doctor	96.0	52.3	52.3	63.1	98.9	91.4	100.0	93.6
Nurse	96.0	66.3	60.1	73.3	97.2	88.5	96.8	91.0
Midwife	96.7	85.5	80.4	87.9	na	na	na	na
c. District or provincial hospital								
Doctor	97.6	87.1	89.0	89.7	100.0	97.9	100.0	98.5
Nurse	99.6	92.0	97.9	94.1	97.7	86.5	96.5	89.8
Midwife	100.0	97.1	98.6	97.9	na	na	na	na
d. Private doctor or hospital								
Doctor	95.7	72.3	88.9	79.1	98.3	92.0	100.0	94.0
Nurse	95.9	74.5	92.4	80.8	87.2	63.8	96.1	71.6
Midwife	97.9	86.3	92.4	89.5	na	na	na	na

په نږدې روغتیایي مراکزو کې د روغتیایي کارکوونکو موجودیت د اوسیدنځای، کارکوونکو او جنسیت په تفکیک سره.

همدا راز د (MDGs) د ټاکلو موخو په برخه کې د هیواد د وګړو لپاره په مناسبه بیه د لومړنیو درملو موجودیت په لاندې جدول کې ښکاره شوي او د ارقامو میلان ښکاره کوي چې په ۲۰۲۰ کال کې دغه موخې ته په همدې سرعت سره رسیدل ممکن ښکاري .

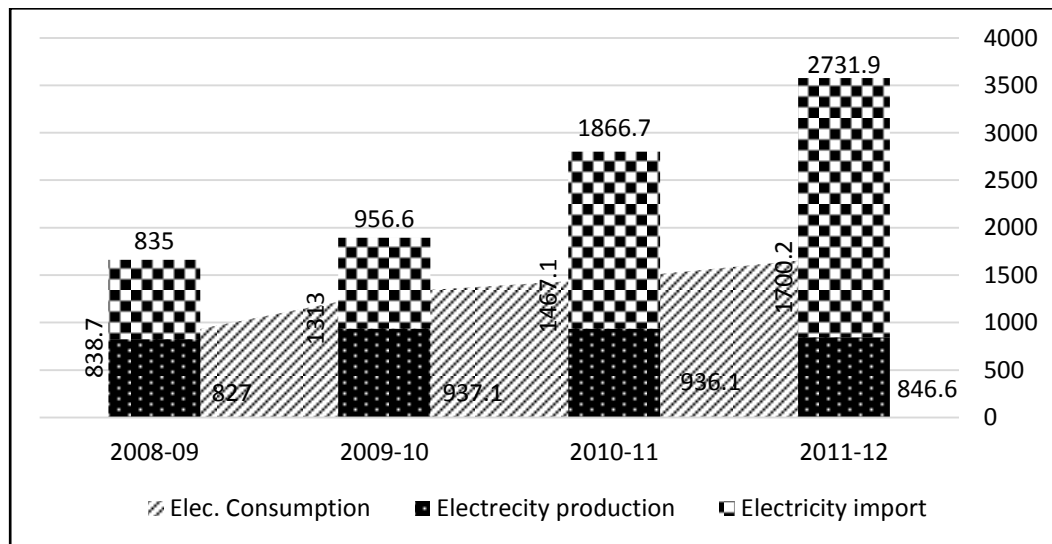
په متداومه توګه په مناسبه بیه د لومړنیو درملو ته هیواد د نفوسو لاسرسی (په فیصدي)

سرچینه : د افغانستان لپاره د MDGs راپور ۲۰۱۲

زیربناو طبیعي سرچینې :

انرژي: په زېربناکې دپانګونې او پرمختیا په هکله د تیر وکلونو ارقام ښيي چې زیاتره ښارونه اوسمهال لېتر لږه د لومړنیو اړتیاو لپاره بریښنا لري، خو زیاتره بریښنا له بهر څخه واردیږي . برسيره پردې لکه څنګه چې په لاندې شکل کې ښکاري داخلي ظرفیت دومره په ناوړه حالت کې دی، چې آن د وارداتي بریښنا د مصرفولو وړتیا هم نلري .

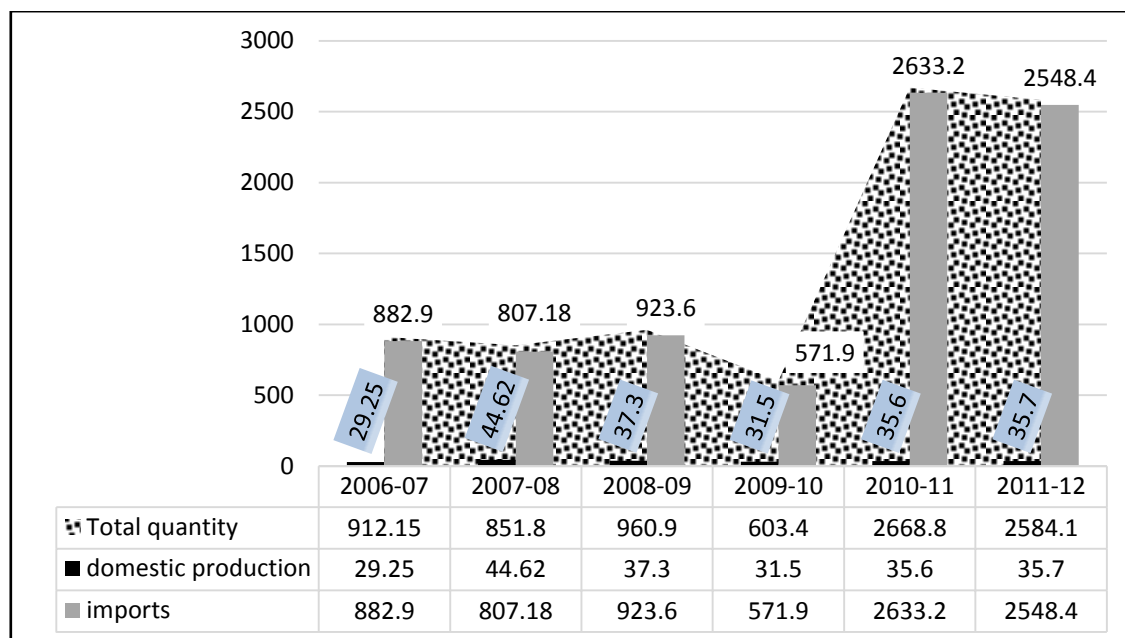
د بریښنا تولید ، توريد او مصرف (میلیون KW/h)

د افغانستان له احصائیوي کلنیو څخه ۲۰۰۹-۲۰۱۲

د افغانستان د منځنيو او درنو صنايعو په برخه کې تر ټولو مشهور بې سمنت دي . داچې په تيرو کلونو کې د هيواد په کچه د بيارغاونې پروژې روانې وې او دستر و زير بڼايي پروژو لپاره د ساختماني موادو لپاره کلکه اړتيا وه، نو دا اړتيا ددې لامل و گرځيده، چې په هيواد کې دننه د سمنتو توليد فابريکې يوځل بيا فعالې او داخلي توليدات رامنځته شي . لاندې جدول په هيواد کې د سمنتو توليد د کلونو په تفکيک سره ښکاره کوي :

د سمنتو توليد او توريد (ارقام په زر ټنه)

د افغانستان له احصائيو کليو څخه ۲۰۱۲-۲۰۰۷

خو په دې برخه کې په رسمي گزارشونو او ازقاموياور نشي کيدای. دا ځکه چې له ۱۳۷۰ کال څخه وروسته د ارقامو د ثبیت او راټولولو سيستم کماله له منځه ولاړ. د يوه علمي کره تحقيق لپاره مور په ارقامو باور نشو کولای . ښاغلی احسان ارينزی د خپل کتاب (مطالعه امکانات خود کفایي افغانستان از توليدات شکر) په ۱۵۴ مخ کې ليکي :

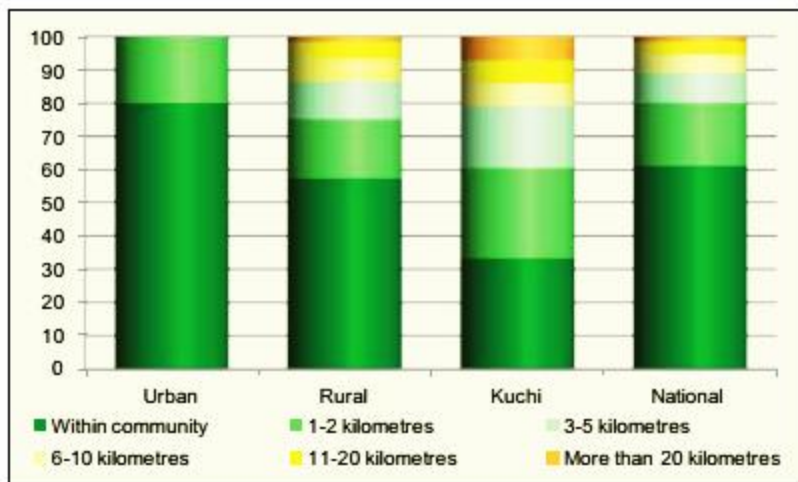
“موضوع ايکه در نشر ارقام ساليان ۱۳۷۰-۱۳۸۷ (يعنی هغو کلونو کې چې ده ارقامو ته مراجعه کړی) ازار دهنده و تکان دهنده است ، موضوع جعل اسناد و ارقام و ارايه آن به مردم افغانستان است... مولفين کتاب سالنامه سالهای ۱۳۷۲- ۱۳۷۳ اين کوتاهی را خود نیز متوجه شده و در مقدمه سالنامه مينويسد: (در رابطه به کیفیت ارقامیکه درين سالنامه ارايه گرديده لازم به تذکر است که بنا بر شرایط نامساعد امنیتی و تداوم جنگها در کشور... ارقام اين سالنامه به تاخير جمع اوری گرديده و از پوشش کامل برخوردار نميباشد تا جاييکه اداره مرکزی احصايه بعلت عدم دسترسی ارقام احصايیوی مکمل و دقیق مجبور گرديد ارقام مربوط محاسبات ملی را طور تخمین ارايه نمايد “ . ددغه اثر ليکوال په بغلان ولايت کې د چغندر د توليد له ۱۳۳۰ ټنه رقم سره مخامخ شوی دی او دا رقم يې حيرانوونکی بللی ، نوليکي چې: “ ...در حالیکه در سالهای ۱۳۸۷-۱۳۸۸ و ۱۳۸۹ گراف توليدات چغندر در ولايت بغلان بحدی کاهش يافته که حتی چغندر برای پختن و تازه خوری به آسانی ميسر نميتوانست، چه رسد به توليد ۱۳۳۰ ټن چغندر! داکتر عبدالکریم وزيری رييس شرکت قند بغلان ساحه تحت کشت چغندر در سال ۱۳۸۴ را صرف ۱۲ هکتارو از ۱۳۶۵ را ۲۵۵ هکتار گزارش ميدهد “

په آسانی سره مور دا مقابسه کولای شو چې اعليحضرت امان الله خان اتيا کاله مخکې د ريل پټلې په غځولو پيل وکړ، په بريښنا يې د ښارونو روښانه کولو ته ملا وتړله ، ريل پټلې غځول يې پيل کړل او په جلال آباد کې يې د بورې د توليد لپاره فابريکه جوړه او د هيواد دننه ضرورت لپاره يې کفایت کاو، خو نن ورځ مور دغه صنعتی بوټی د تازه خوراک لپاره نه لرو !!

په دې توگه مور په خپلو تحليلونو کې رسمي گزارشونه او ارقام را اخلو، اما عمومي نتيجه گيري ممکن د نورو ټوليزو واقعيتونو او د خلکو د رضایت او د ژوند د عمومي کچې څخه وکړو. اوس عمومي نظر هم دادی چې د ټولنو پرمختگ او اقتصادی معيارونه سړی سر کلنی گټه (PCI)، او داسی نور نه نیسی، بلکې زياتره د ژوند عمومي کچه او ټوليزه رفاه (social welfare) په نظر کې نیسی، چې هغه بيلابيل ټوليز شرايط او اجزا لری، لکه : د عامه خدماتو سهولتونه، په خپل ځان بسپاينه، د تعليم او تربیي

او کلتور مناسبه کچه، فردی آزادی، د کورونو ډول، د تېلفون او نورو آسانتیاوو مهیاوالی، د اوسیدونکو اسکان، مصونیت، امنیت، عدالت او اجتماعی مساوات او داسی نور. دا هم له یاده نه باسو چی که په دی کلونو کی اقتصادی لاسته راوړنی کمی وی، خو سیاسی پروسه بڼه بر مخ بوتل شوه، مدنی نهادونه پیاوړی، مطبوعات سراسری، دیموکراتیک ارزښتونه صیقل او د بشر او دښخو حقونه جوت او عملی کیدو ته یی لاره هواره شوه. یوه بڼه لاسته راوړنه دا وه چی د مفسدینو او پخوانیو جگړه مارانو قوت اوبه شواو دخلکو قضاوت د هغوی په هکله څرگند شو. ولس ته د هغو مغرضو گاونډیو نیتونه تر بل هر وخت بڼه څرگند شول چی له کلونو کلونو راهیسی یی د تکفیر، تهدید، تبلیغ، تطمیع، تخویف، تحمیق او تذویر له لاری د افغانستان د ملی وحدت، ترقی او پرمختگ مخه نیولی وه. خلکو ته د ښوونی او روزنی اهمیت واضح او له فتالیزم څخه را بهر شول، د قانون د تفوق احساس او رجحان یو عمومی ارمان وگرځید او ډیرو ځوانانو بهر هیوادو کی لوړی زده کړی وکړی او دسیمو ترمنځ اړیکی پیاوړی شوی. دغه بدلونونه اولاسته راوړنی په راتلونکی کی په خپله د پرمختیا له شرایطو او اجزاوو سره مرسته کوی. له دی پلوه ویلای شو چی د ملی پرمختیایی ستراتیژی، د لید وړ دستاوردونه (visual outcome) که ډیر نه و، نور تاثیرات یی امیدواره کوونکی اومثبت وو. افغانان به دا دیوی تجربی په توگه ومني.

ترانسپورت: د تیرو لسو کلونو په مقایسه اوسمهال د هیواد زیاتره لویې لاری په پاخه او ډول رغول شوي او د خلکو لپاره گڼې ترانسپورتي اسانتیاوې رامنځته شوي، اما ددغی رغاونی کیفیت ډیر اطمینانی نه دی. په مجموع کی د تیرو دیارلسو کلونو (له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۹۳ پوری) د پروژو دری محدودیتونه (کیفیت، وخت او مصارف) سم نه دی ارزیابی او تحلیل شوی، یعنی د پروژو مدیریت فوق العاده ضعیف یا اصلا فاسد و. په دی برخه کی د لویو لارو، پلونو او سرکونو مثال ورکولای شو چی وروسته تر هرو دوو کلونو بیا ترمیم شوی دی او بیا بیا یی ترمیم ته اړتیا پیدا کړی ده. یوه خبره باید هیره نشی چی له دی نیمگړتیاوو سره سره بیا هم د ۹۰۰۰ کیلومترو سرکونو جوړول یوه لاسته راونه بلل کیدای شی. ددی یو مثبت اړخ دادی چی خلک د بیارغونی په اړښت او ضرورت پوهیږی او له بلی خوا له تخریبی جهت څخه تعمیری جهت ته متوجه کیږی، اوس آن هغه کسان چی دیارلس - څوارلس کاله یی د جهاد تر نامه لاندی د هیواد عامه تاسیسات وړانول او د تباهی او وړانی مفکوره یی په شعور او لاشعور کی رینه کړی وه، ددغو عمرانی کارونو (سره له دی دچی نیمگړی هم دی) په لیدلو سره د تباهی، وړانی او تخریب له مفکوری راگرځیدلی یا اقلا د راگرځیدو په حال کی دی. لاندی شکل د گڼ میشتو سیمو د ننه او هغوی ته نږدی د پخو او اساسی ترانسپورتي لارو موجودیت ښکاره کوي او د ارقامو او شکل څخه په رانه ډول ښکاري چی د هیواد په کچه په کلي ډول نږدی ۶۰ سلنه خلک په خپلو میشتځایونو کی پخو سرکونو ته لاسرسی لري او تر ۸۰ سلني پوری خلک د خپلو میشتځایونو څخه په ۳-۵ کیلومترو کی پاخه سرک ته لاسرسی لري. دا یادونه هم ضرور ده چی ددی برخی ارقام ثقه او د باور وړدی.

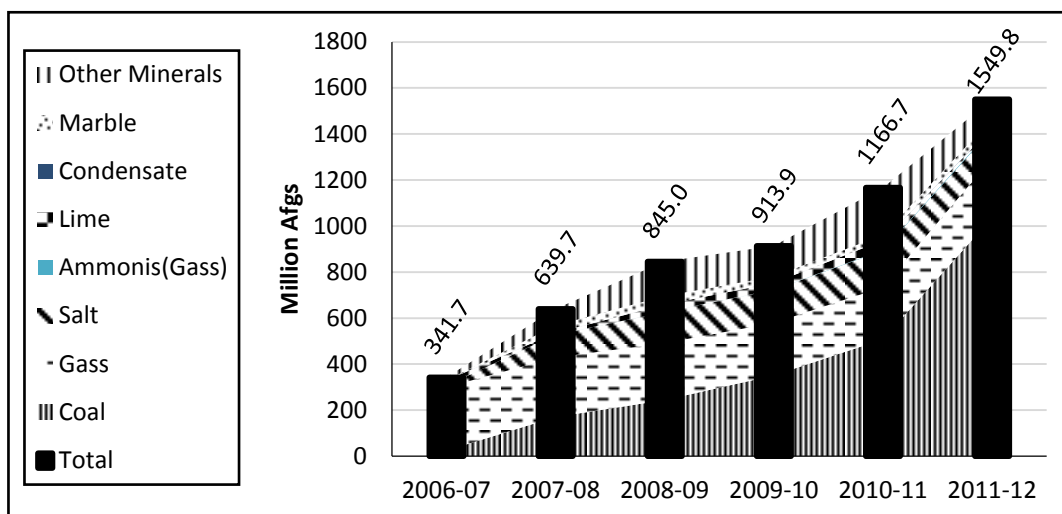
د اوسیدنی دځایونو په تفکیک سره پاڅه اوساسی سرکونو ته د خلکو لاسرسی (په فیصدي)

د مهاجرو را ستندیل

د تیرو دیارلسو کلونو یوه لویه لاسته راوړنه دا وه چې له پاکستان او ایران څخه گڼ شمیر مهاجر بیرته هیواده ته راستانه شول، دغه مهاجر د افغانستان د جگړې خس وو، یعنی د جگړې د دوام لپاره به را تیل وهل کیدل او د تاریخي افغانستان د ناورین د دوامداره کولو یوه وسیله گرځیدل، کله چې دوی بیرته هیواد ته راغلل، دا وطن یی خپل میشتځای وگانه او له خپلو کورنیو سره یو ځای دلته دیره شول، دوی نه یواځی دا چې نور له جگړې او د هیواد له وړانی څخه لاس واخیست، بلکی عملا یی په کار پیل وکړ او د افغانستان د اتباعو په توگه له خپلو پخوانیو هیوادوالو او اصلی ولس سره یو ځای شول او خپل افغانی او اسلامی کلتور یی بیرته خپل کړ (سره له دی چې لا اوس هم یو شمیر هیوادوالو څخه د افغانستان د وضعیت د بی ثباته کولو لپاره کار اخیستل کیری او بهرنی مداخلی لاهم پوره ندی بندی شوی، خوبیا هم تر پخوا وضعیت لږڅه امیدواره کوونکی دی). په تیرو کلونو کی دوی ته ثابت شوه چې جگړه بی گټی ده او پاکستان او ایران به بیا دوی ته د بیرته ورتگ او مهاجر کیدو اجازه ور نه کړی، نو بهتره دا ده چې خپل ژوند همدلته سمبال کړی، دغی انگیزی دوی کار کولو ته وگومارل. د اتباعو کار کولو د آبادی نښی را څرگندی کړی. ډیر لږ وخت کی د بیا زرغونیدو علایم ولیدل شول، د بیلگی په توگه د دری - څلورو کلونو په ترڅ کی د انگورو او نورو میوو هغه باغونه بیرته شنه شول چې د جگړو پرمهال وچ شوی وو، هغه کلی بیرته آباد شول چې د جگړو پرمهال ښار شوی وو. د مهاجرو راستنول د ملی ستراتیژی یوه مهمه برخه وه چې نظر نورو ټولو برخو ته بریالی بریښی. سره له دی چې له ۱۳۸۱ کال څخه وروسته راغلی تغییرات به ددغو را ستندیدو عامل و، نه د ستراتیژی تطبیق، خو بیا هم د ستراتیژی د اړکانو پرمختگ د مهاجرو را ستندیل وار په وار گړندی کړل.

کانونه اود هغو استخراج

وروستی سروېگانی او تخمیني ارقام نښی چې افغانستان د ډول، ډول معدني ارزښت لرونکو منابعو ډېرې سترې زیرمی لري اود افغانستان راتلونکي اقتصادي پرمختگ تر ډیره دغني اوسرشاره کانونو په رابسته او موثر استعمال پوري تړلی ده. سره له دی چې په منظم ډول ددغو کانونو د استخراج لپاره کومه کوټلی او عملي تگلاره نه وه او د هغی لپاره قانوني چاپیریال هم نه و رامنځته شوی، خوبیا هم دکانونو د استخراج فعالیتونو په هیوادکی په ډیرو لومړنیو او عنعنوي طریقو سره دوام درلود اولاندی ارقام په هیوادکی دکانونو د استخراج د ډولونو په تفکیک سره ښکاره کوي.

د کانونو استخراج په ۲۰۱۲-۲۰۰۷ کلونو کې

اخځ : د افغانستان له احصائیو ی کلنیو څخه

د ارقامو یوه ډیره لنډه کتنه ښکاره کوي چې د افغانستان د معادنو ابتدایي ساده اټکل شوی بیه تر درې زره میلیاردو امریکایي ډالرو رسېږي، که دی سره د روانو اوبو ارزښت هم جمع کړو، شاید دا رقم تر دی هم زیات شي، دا ځکه چې نړیوالو یو متر مکعب اوبو ته درې ډالره بیه ټاکلې (دایبه تر اوسه د ټولو د توافق وړ نه ده گرځیدلې، سره له دی چې په ۱۹۹۱ م. کال کې اوبه د ډوبلن کنفرانس کې د اقتصادي مادی په توګه وپېژندل شوی)، چې د افغانستان د اوبو کلني جریان تر اویا میلیارد مکعب مترو رسېږي. که دغه ارزښونه وګورو، بیا نو افغانستان یو ډیر بډای او غنی هیواد دی، خوله بده مرغه د طبیعي منابعو په هکله د خوشخبري او نیکمرغي تر څنګ یوه بله اصطلاح هم استعمالیږي چې هغی ته (resource curse) یا د منابعو لعنت یا نفرین منابع وایي. دا هغه حالت دی چې خپل یا پردی د منابعو لوټ او قاچاق شروع کوي او د یوه هیواد منابعو ته د حرص په سترګه کوري او آن دا چې د یوه هیواد طبیعي منابعو لوټولو ته راز راز د نا امنی او ګډوډیو لاری او دسیسې جوړیږي. له بده مرغه د هیواد د یوشمیر کانونو ناقانونه استخراج یی یوه بلیګه او له اوبو څخه د ملي ګټو او دکرنی اوبریښنا دتولید لپاره دپروژو مخنیوی یی بله بلیګه ده. په دی توګه د افغانستان د اقتصادي پروژو تخریب او د نویو پروژو د مخنیوی لپاره مغرضانه هلی ځلی دافغانستان د پټمنو، خوبیچاره خلکو یوه بله تجربه ده

بنسونه او کلتور

د ملي پرمختیایي ستراتیژي د تطبیق د نهاییګذارش له مخي د تعلیم او بسونو په برخه کې په مجموعي ډول د ټولو پینځو کلونو په ترڅ کې سلنه پرمختیا رامنځته شوي او په دی ډول د په نښه شویو سکتورونو له جملې څخه دا سکتور ګڼل کیږي چې د ملي پرمختیایي ستراتیژي یی تطبیق کړي ده. لاندې جدول د لومړنیو زده کړو لپاره د داخلي نسبت د جنسیت په تفکیک سره ښکاره کوي او ښکاري چې لا هم د نارینه زده کوونکو ونډه نظر بنځینه وو ته زیاته ده.

Province	Net Primary Attendance Ratio			Gross Primary Attendance Ratio		
	Male	Female	Both sexes	Male	Female	Both sexes
National	64	48	57	83	61	72

د جنسیت په تفکیک سره د هیواد په کچه د لومړنیو زده کړو لپاره د زده کوونکو نسبت

سرچینه : NRVA 2011-2012

د څښاک د اوبو برابرول

اوبه د ژوند لومړنی ماده ده، له نیکه مرغه افغانستان د تازه او خوړو اوبو د لرلو له امله نوم لري. د افغانستان د اوبو منابع ژمنی اورښتونه او یخچالونه دی چې د ټول کال په جریان کې یی سیندونو کی وینو، خو ددی ترڅنګ د اوبو تر ځمکی لاندی منابع هم مهمه سر چینه ده. تیرو کلونو کی دولت د کابل ښار د اوبو رسولو شبکه بیرته احیا کړه، په کلیو

کی د کلیو د پراختیا د وزارت د ملی پروگرام له لاری د څښاک د اوبو د برابرولو پروژې تطبیق شوی او خلکو ته د پاکو اوبو د استعمال په هکله لارښوونې وشوې، خو عملا د اوبو د ذخایرو او اوسیدونکو ته شبکو د غځولو برخه کی کار ونشو، حال دا چی پخ ۱۹۲۰، ۱۹۴۰ اوبیا ۱۰۶۰ لسیزی کی د اوبو څو ذخیری جوړی شوی وی ، مثلا د پغمان د خوړو اوتازه اوبو له سر چینی د کابل ښار ته د څښلو د پاکو اوبو ذخیری جوړی شوی، چی دا مهال د هغه وخت په پرتله تکنالوژی او ضرورتونو فوق العاده بدلون موندلای، ایجاب یی کاو چی د اتیا کاله پخوا په برتله لا زیات کار شوی وای، یا اقلا هغومره کار شوی وای.

دڅښلو اوبو سرچینوته د کورنیو لاسرسی د اوسیدنځای په تفکیک

او د نفوسو د فیصدی او لاسرسی د وخت په بیلوالی

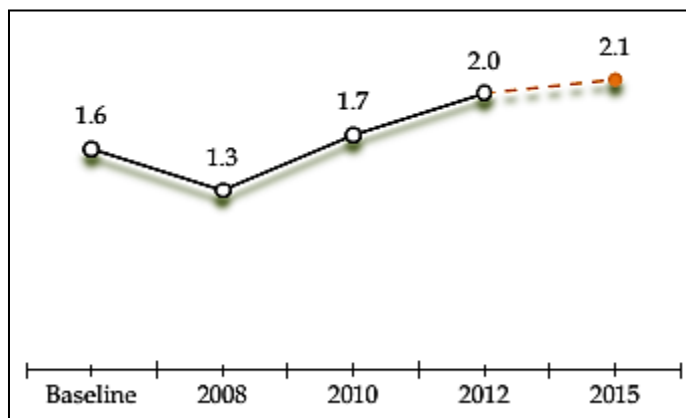
Indicator	Residence			National
	Urban	Rural	Kuchi	
Percentage of population with access to improved drinking water source	70.9	39.4	21.0	45.5
Time to reach drinking water source (one way, in minutes)				
Mean time	1	7	18	6
Median time	0	3	10	1

د اوبو له پرمختللو سرچینو څخه هدف د عامه لاسی پمپونو ، پخو څاگانو او د نل اوبه دي همدا راز غیر پرمختللی سرچینی د ځمکی د سر اوبه لکه سر خلاصی څا ، چینه ، کاریز ، ویالی او ولار ښوونه او نور دي .

ملی شتمنی او کلیوالی اقتصاد

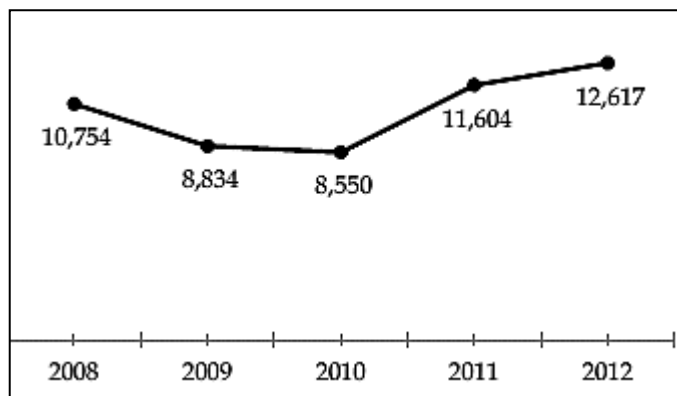
د تیرولسیزو شخړو او جگړو په ترڅ کی د افغانستان زیاتره ځنگلونه یا سوخول شوي او یا هم په بی رحمانه ډول وهل شوي ول خو د نسبی امنیت او حکومت له رامنځته کیدولو ورسته د میوه لرونکو ښوونو روزنی هم وده کړی او داسی ښکاری چی په ۲۰۱۵ کال کی د ټاکلی هدف په لور پرمختگ کوي . لاندی جدول له ۲۰۰۸ کال څخه د ونو او ځنگل په وسیله د ځمکی پوښښ د ودی نسبت او د هغی تخمینی میلان ښکاره کوي چی ښائی دغه رشد په ۲۰۱۵ کال کی ۲ سلنی ته ورسیری .

د ځنگلونو په واسطه پوښل شوی ځمکه (په سلنی سره)

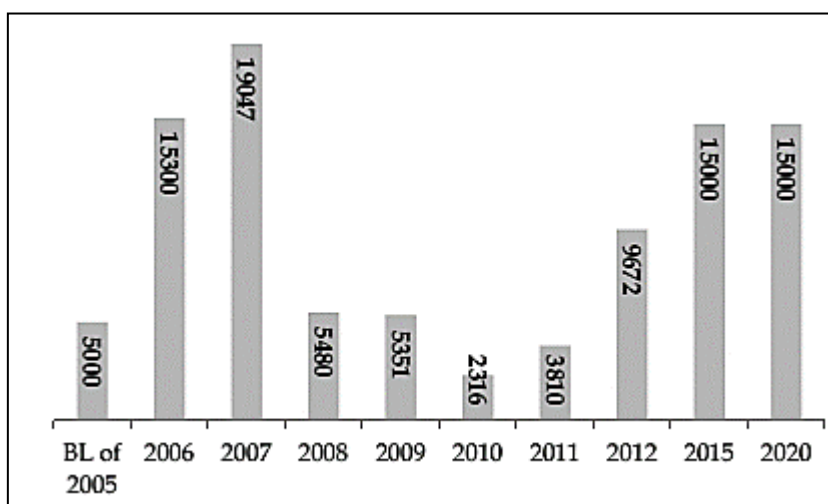
سرچینه: د افغانستان د MDGs راپور ۲۰۱۲

ټولنیز مسئولیت:

د وسلوانو جرایمو ټول شمېر د کڼو په تفکیک

سرچینه: د افغانستان د MDGs راپور ۲۰۱۲

د کونکو د کروندې له منځه وړل (په هکتار)

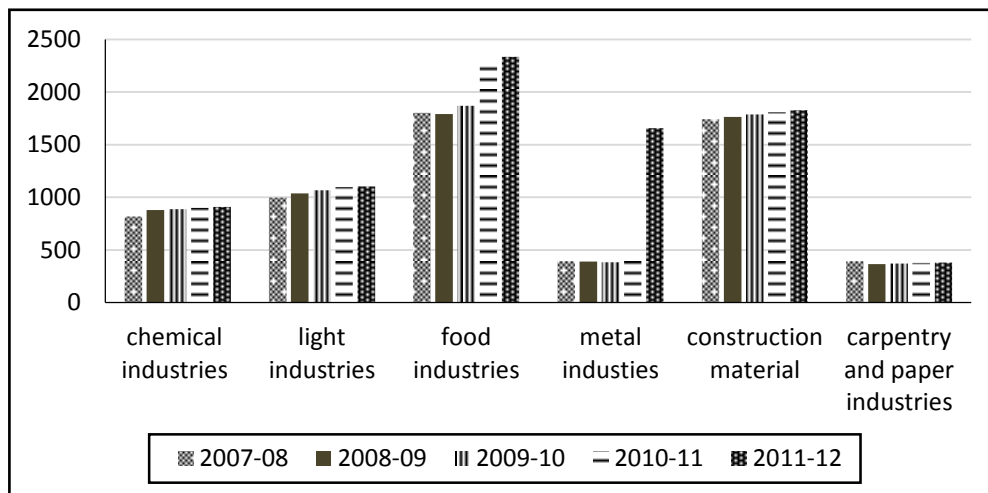
سرچینه: د افغانستان د MDGs راپور ۲۰۱۲

خصوصي سکتور او تجارت وده:

همدا راز پورتنیو معلوماتو ته په پامښت سره لیدل کېږي چې د صنعت سکتور په دې دوره کې تل تر نورو لږ وده کړې ده، او اوس په ملي عاید کې تر نورو ټولو کمه سلنه جوړوي مهم علت یې د پالیسیو او کارنده پلانونو نه موجودیت و. ارقام څرګندوي چې زیاتره پانګوالو په داسې کاروبارونو کې پانګونه کړې وه چې سرمایه ژر راوګرځوي او په لوړه پیمانې لاند مهاله ګټه ولري، یعنی د لنډې مودې پروژو ته اولویت ورکول شوی و، حال دا چې دوو مولدو مهمو سکتورونو یعنی صنعت او کرنې ته پاملرنه نه ده شوې، آن دا چې ددغو دوو سکتورونو په برخه کې ثابتې شتمنې تهديد سره مخامخ شوی دی. د بیلګې په توګه ډیرو سیمو کې کانی توګې په خپل سر د محلي قاچاقچیانو په لاس کې دي او په غیر فني شکل له ډیرو زیاتو ضایعاتو سره په غلا ایستل کېږي، چې دا ډول کیندنې چاپیریال ته هم لوی زیان اړوي او دا کرنې د زریزې د اهدافو سره په شدید مخالفت کې دي، له بلې خوا ډیری ښې کرنیزې ځمکې تر غیر زراعتي استعمال لاندې راغلي او عامه زراعتي ملکیتونه، دولتي فارمونه او شنی ساحې تر غصب لاندې راغلي دي. سره له دې چې د صنعت سکتور ونډه په ملي عوایدو کې دومره په زړه پورې نه وه خو بیا هم ویل کېږي چې له څو لسيزو ستونزمنو حالاتو راوروسته په

افغانستان کې اوس اوس يوه اندازه کوچنۍ او منځنۍ صنايع نوې رامنځته شوي او گڼ توليدات لري چې آن په ځينو برخو کې دغه صنايع توانيدلي چې واردات تعويض او داخلي تقاضا په خپلو داخلي توليداتو رفع کړي . لاندې جدول په افغانستان کې نوې راټوکيدلي صنايع د کلونو او کټگوريو په تفکيک سره څرگندوي .

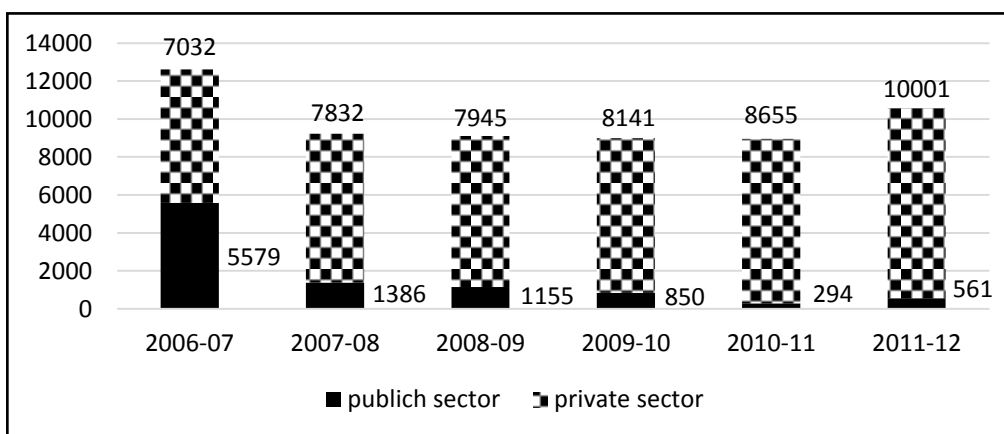
د خصوصي سکتور د صنايعو توليدات

Source: Compiled from Afghanistan statistical yearbooks (2008 to 2012)

له هغه وروسته چې د نوي اساسي قانون له مخې، د بازار اقتصاد د ټولو اقتصادي فعاليتونو لپاره اساس وگرځول شو دافغانستان د صنايعو په سکتور کې د خصوصي سکتور ونډه ورځ په ورځ مخ په زياتيدو ده . له يوې خوا د خصوصي کولو د پروسې په نتيجه کې يو زيات شمير دولتي تشبثات خصوصي او نيمه خصوصي ملکيت اوکمپنيو ته انتقال شول او له بلې خوا په هيواد کې د مخ پر زياتيدونکې تقاضا د رفع کولو په موخه د خصوصي متشبيثينو له خوا په گڼو صنايعو کې پانگه واچول شوه . لاندې جدول ددولتي گزارشونو له مخې د صنايعو په سکتور کې د خصوصي او عامه سکتور ونډه د کلونو په تفکيک سره ښکاره کوي :

په داخلي صنايعو کې د خصوصي او عامه سکتورونو ونډه

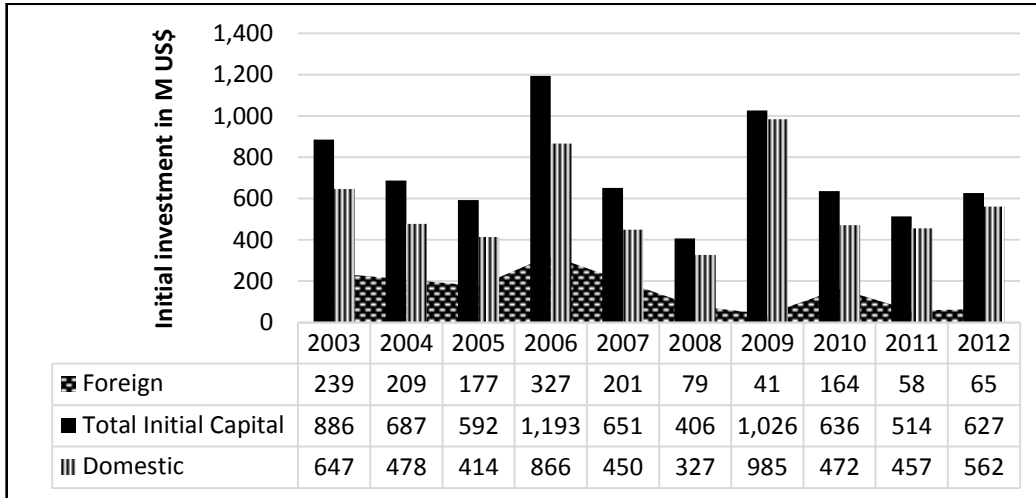

Source: Compiled from Afghanistan statistical yearbooks (2007 to 2012)

پانگه اچونه :

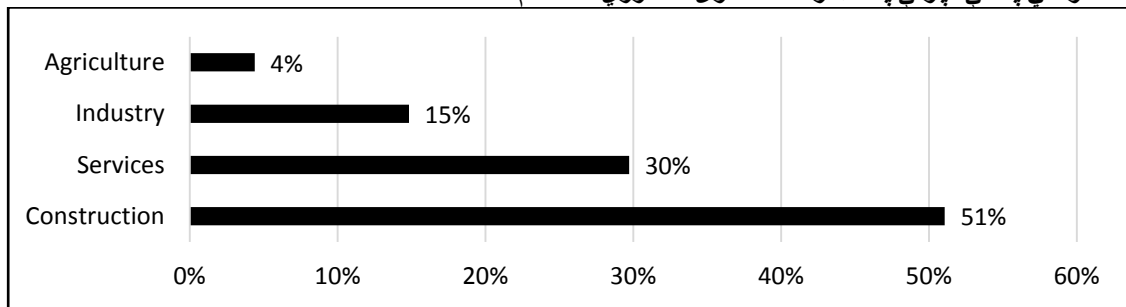
په ټوليز ډول په افغانستان کې دپانگې اچونې بهير په لاندې شکل کې ښکاره کوي چې دپانگې اچونې کچه نظر اقتصادي شرايطو ته دبدلون په حال کې وه.

ټوله پانگه اچونه: د ۲۰۰۳-۲۰۱۲ کلونو ترمنځ (ارقام په ميليون ډالرو)

سرچينه : د افغانستان د پانگي اچوني د ملاتړ ادارې د اټاډيس .

د خصوصي پانگي اچوني په مټ رامنځته شوي سکتوري استخدام

Source: AISA (2012), Research and Policy Department (RPD) data base.

په افغانستان کې دنوي اقتصادي سيستم په راتگ سره د خصوصي پانگوالوپام گنوصنايعوته را واوښت ، چې لاندې جدول په اتوکټوريويکي د خصوصي صنايعو ارزښت ښکاره کوي او ارقام ښيي چې ددغوصنايعو ارزښت په تير وپيښو کلونو کې د ډير لږ پرمختگ سره په مارکيټ کې ځان ساتلی .

د خصوصي سکتور صنعتي توليدات (ميليون افغانی د ۱۳۸۵ کال په قيمت)

د صنایعو کټگوري	2011-12	2010-11	2009-10	2008-09	2007-08	2006-07
کيمياوي او پلاستيکي توليدات	909.7	899.2	888.6	877.8	817.1	715.5
سپک صنايع	1104.9	1098.4	1065.9	1038.1	997.4	964.2
خوراكي توکي	2333.1	2268.8	1870.3	1790.9	1803.5	1418.8
فلزي صنايع	1656.2	407.5	382.4	390.5	392.1	354
درمل	261	259	256	252	240	190
ساختماني مواد	1825.6	1808.8	1787.3	1762	1742.5	1669.8
ترکاني او کاغذي صنايع	378.7	375.7	371	366	392.3	382

سوداگری

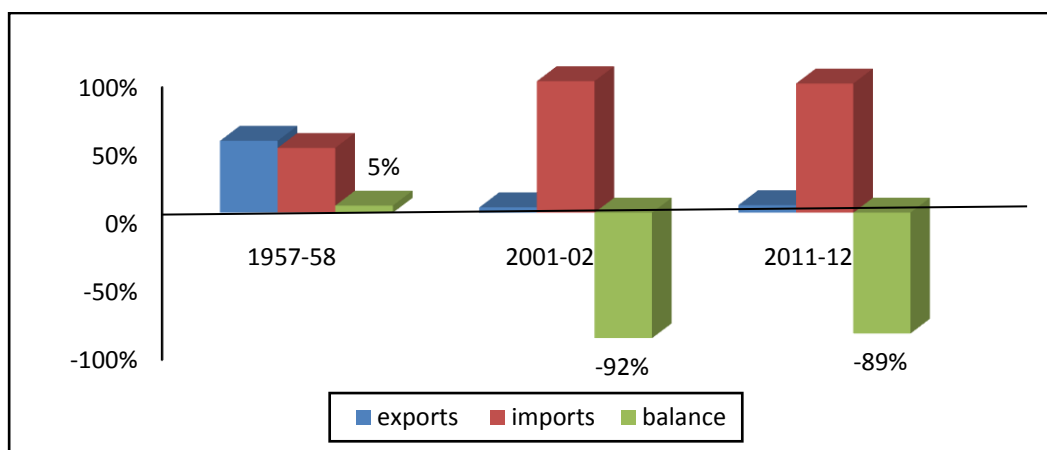
په هیواد کی د کورنیو شخړو له پیل او شدت (۱۳۷۱) څخه راوروسته د هیواد زیاتره بنسټونه له منځه ولاړل، افغانستان او د هغه اقتصاد په یوه مصرفی او واردونکی هیواد بدل شو، همداراز په هیواد کی، د طالبانو او تنظیمی (۱۳۷۱ - ۱۳۸۱) لس کلنی اقتصادی توری دوری په پرتله داقتصادي پرمختیا په بهیر کی دسترو زیربنایی پروژو، نړیوالو ادارو او داخلي نفوسوددی په نتیجه کی په هیواد کی ناخاپه او په لویه کچه تقاضا رامنځته شوه او داخلي کمزوری تولیدی سکتورونشو کولای چې دغی لوری تقاضاته په داخلي امکاناتوسره ځواب ووايي، نو ځکه په همدی دلایلوسره د هیواد د تجارت بیلانس کال په کال منفي اولامنفي خوانه ولاړ، چې په تیرو کلونو کی د افغانستان د تجارت بیلانس په لاندی جدول کی بنودل شوی دی :

د افغانستان تجارت (ارقام په میلیون امریکائی دالرو)

Years	Exports	Imports	Total Trade	Trade Balance
2001-02	68.2	1693.0	1761.3	-1624.8
2002-03	100.1	2452.8	2552.9	-2352.7
2003-04	148.8	2101.4	2250.1	-1952.6
2004-05	308.6	1964.7	2273.3	-1656.0
2005-06	383.7	2485.1	2868.9	-2101.4
2006-07	416.5	2744.2	3160.7	-2327.8
2007-08	454.1	3021.9	3475.9	-2567.8
2008-09	544.6	3019.9	3564.4	-2475.3
2009-10	403.4	3336.4	3739.9	-2933.0
2010-11	388.5	5154.3	5542.7	-4765.8
2011-12	375.9	6390.3	6766.2	-6014.5
Total	3592.3	34364.0	37956.3	-30771.7

Source : directly computed from data released by CSO statistical yearbooks (2002-2012)

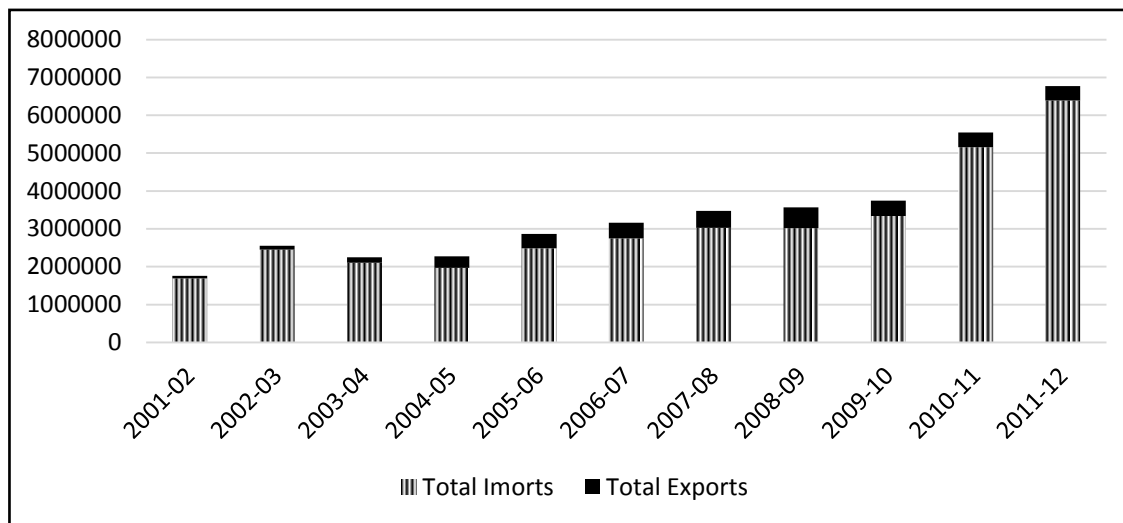
د افغانستان اوسنی او پخوانی د تجارت بیلانس

Source: Compiled from Afghanistan statistical yearbooks (2002 to 2012) and Eltezam (1966).

دپورته ارقامو په رڼاکې لاندې شکل په واضح ډول ښکاره کوي چې د هيوادصادرات د وارداتواوزياتيدونکې تقاضا په انډول ډېر کم او هيواد اوس هم په تشديدې توگه يومصرفي او په بهرنيو توکو لار اقتصادلري، خولکه څنگه چې په شکل کې ښکاري که يواځې د هيوادصادرات وځيرل شي، نومي پرمختيايي ستراتيژي د تطبيق په لومړنيو کلونو کې د هيواد د صادراتو کچه نظر تر هغې پخوانيو کلونو ته مخ پر زياتيدوده او په وروستيو دوو کلونو کې دغه رشديوخل بيا ټکنی شوي چې عمده علت يې له افغانستان څخه دنړيوالو ځواکونو د وتلو د خبرونو نشرېدل او د بهرنيو مرستو کمېدل ښودل کيږي .

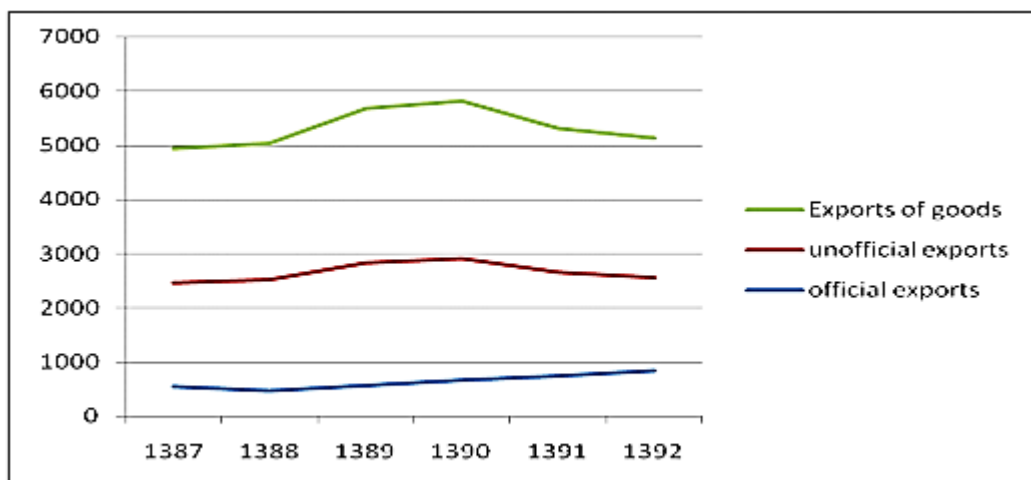
د افغانستان خارجي تجارت، د وارداتو او صادراتو په تفکيک سره

سرچينه : د افغانستان احصائيوې کالنی ۲۰۱۲-۲۰۰۲

دا چې د افغانستان سرحدونه ډير خوندي نه دي او له گاونډيو هيوادونو سره په زرهاوو کيلو متره سرحد په تيرو کلونو کې هيڅکله هم په بشپړه ډول نه دی کنترول شوي، نو د رسمي ارقامو څخه علاوه، غير رسمي تخمين ښيي چې د هيواد صادرات له هغه څه چې په رسمي شمېرو کې ښودل کيږي، ډير زيات دي . لاندې شکل همدا حقيقت ښکاره کوي :

د بيلگې په توگه د افغانستان رسمي او غير رسمي صادرات ۱۳۸۷-۱۳۹۲ (ارقام په ميليون ډالرو)

Source: IMF Country Report No. 11/330, November 2011

استخدام او د کار فرصتونه

د افغانستان د کار بازار ته يو څښتنه نظر

تول نفوس	26.5 million in 2011-12
د نفوسو د ودې نسبت	2.03 %
د تولداتو نسبت	6.3 per women
د عمر صنفونه	Very young group 49% (under age15) Elder Group 3% (65 and over)
د کارگرې قوې برخه اخیسته	67%
د تول نفوسو د استخدام نسبت	62 %
بیکاری نسبت	Defined as Under 1 hour per week .7% Defined as Under 8 hours per week.15%
د کار رسمي د عمر گروپونه	12 million from which: 1/3 inactive and 2/3 active workforce
د کار اوسط ساعتونه	36 hours per week
د استخدام شویو وگړو ویش په اقتصادي فعالیتونو کی	Agriculture and livestock, transportation & Communication, Other Services, Construction Mining and quarrying, Trade, Public administration, Manufacturing, Education.

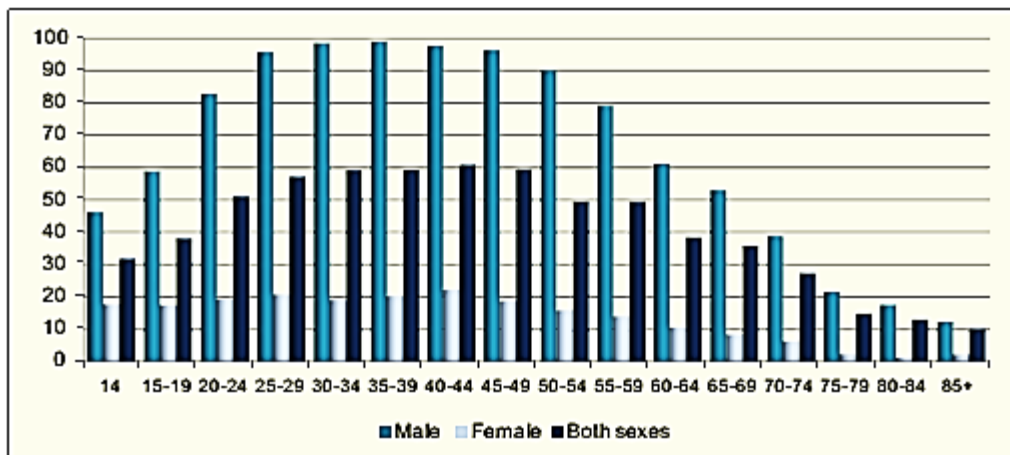
Source: - Central Statistics Organization & MRRD (2008).NRVA 2007-2008 and CSO (2012).

که څه هم د افغانستان د کار د بازار په هکله کره او هر اړخیز معلومات نشته، خو بیا هم ځینی سرویگانی د کار د بازار عمومي انځور ښکاره کوي او د بیکاری د ستونزې ځینې عمده عوامل راپه گوته کوي . د ملي پرمختیایي ستراتیژی د تطبیق په کلونو کې د شوو پرمختگونو یوه ستره نتیجه د خلکو لپاره د کار د زمینی رامنځته کول و، په دې ډول د خلکو د عوایدولورالی او د فقر د کچې راکمیدل ورڅخه جوتیدای شی. لاندې ارقام او شکلونه د د کار د بازار عمومي انځور ښکاره کوي . د کار موندنی او د استخدام د لازمو فرصتونو د ایجاد برخه کی ارایه شوی ارقام د نفوسو د ودی او د کارځواک یا بشری نیرو د اندازی ځواب ویونکی نه دی.

دهیواد په کچه دوگړو استخدام ، د استخدام د حالت په تفکیک سره (ارقام په زرو)

Province	Status in employment					Total
	Day labourer	Salaried worker	Own account worker	Employer	Unpaid family worker	
National	1,279	1,181	3,013	59	832	6,364

سرچینه : NRVA 2011-2012

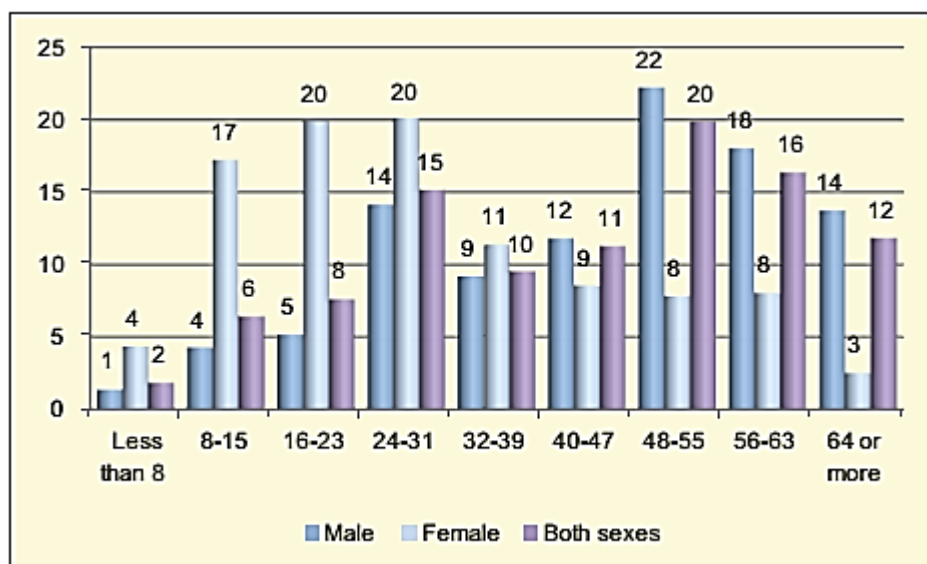
دجنسیت او عمر په تفکیک سره د کارگري قوي د برخي اخیستني نسبت

سرچینه : NRVA 2011-2012

د کار د بازار احصائیو ارقام :

دکار بازار	نسبت/نرخ(%)	د استخدام سکتورونه	% ونډه
د برخه اخیستني نرخ	66.5	کرنه	59.1
دوگرو د استخدام نسبت	62.5	صنعت ، استخراج او ساختماني چاري	12.5
د بیکاري نرخ	7.9	خدمات	24.6
د استخدام څخه بنکنه وگرو نسبت	48.2	عامه اداري او حکومتي چاري	3.9
باسواده کارگري قوه	25.8		

Source: MoE, (2011) Afghanistan Provincial Brief

کارگري قوه د جنسیت او د هفتي د کاري ساعتونو په تفکیک سره (په فیصدي)

د افغانستان ملي پرمختيايي ستراتيژي چي د پينځو کلونو لپاره جوړه شوې وه ، په هغی کی په مجموع کی د ۱۵،۶ ميليارده ډالرو په اندازه سرمايه گذاري په نظر کی نيول شوې وه، چي په دي وروستيو کی په کلي ډول د ارزيايي لاندې ونيول شوه. دغی ارزيايي د ستراتيژي د تطبيق په هکله يو گلي انځور وړاندې کړ. دغه ستراتيژي د دري اساسي رکنونو (امنيت ، حکومتاري ، دقانون حاکميت) او د اتو اساسي سکتورونو او ۱۷ فرعي سکتورونو او شپږو نورو گډو مسايلو لپاره ترتيب شوې وه .

د ملي پرمختيايي ستراتيژي له مخي چي د هيواد واقعی اړتياوې يې د پينځو کلونو لپاره په نظر کی نيولي وې د ۱۵،۶ ميليارده ډالرو له جملې څخه ۴،۹ ميليارده ډالر د ملي بودجې له لاري او پاتي ۱۰،۷ ميليارده ډالره له بودجې بهر د نړيوالو ادارو له خوا په مستقيم ډول مصرف شوي . د ANDS د نهايي ارزوني د راپور له مخي په مجموع کی د ټولو په نښه شوېو موخو څخه يې په سلو کی ۶۶ تحقق پيدا کړی او تطبيق شوي چي له دي جملې څخه تر ټولو لوړه سلنه د روغتيا سکتور (۸۸٪) (۴۵٪) ترلاسه کړی دی.

د ملي پرمختيايي ستراتيژي د پلان شوو اهدافو د تطبيق اندازه (فيصدي)

شميره	سکتورونه	فيصدي
۱	روغتيا	۸۸
۲	امنيت	۷۳
۳	حکومتاري	۷۱
۴	زېربنا او طبيعي منابع	۶۳
۵	معارف	۷۱
۶	زراعت او د کليو پراختيا	۶۹
۷	ټولنيز مصنونيت	۴۶
۸	د خصوصي سکتور انکشاف	۴۵

سرچينه : د ملي پرمختيايي ستراتيژي د ارزوني نهايي راپور- اقتصاد وزارت

درېيمه برخه :

د بازار نظام او خصوصي سکتور

په ۱۳۸۴ کال کی د افغانستان نوی اساسي قانون تصويب او توشیح شو. د دغه قانون په لسمه ماده کی د هيواد لپاره د بازار نظام Market Economy ومنل شوه. د بازار نظام لکه د نورو اقتصادي نظامونو په شان يو نظام دی، د غه نظام کوم خاص بدوالی نلري، بلکی مهمه داده چي د يوې ټولني په ځانگړو شرايطو کی څرنگه تطبيق کيږي. يو ښه نظام هغه دی چي د ټولني اړتياوې پوره کړای شي. د بازار نظام هغه دی چي هلته افراد، اشخاص، موسسات او تصديگان پرته د دولت له کوم فشار څخه او پرته له کوم زور کارولو څخه د ارزښت د رامنځته کولو او د خپلو شخصي گټو لپاره د اجناسو او خدماتو د توليد او لگښت په هکله تصميم نيسي. ښکاره خبره ده چي په دي ډول نظام کی د بازار د ميکانيزم له مخي او د سيالی په ترسره کولو سره ټول اقتصادي او ټولنيز فعاليتونه تنظيم کيږي چي موخه يې په اقتصادي فعاليتونو کی د خصوصي پانگي په کار اچول او له هغی څخه گټه تر لاسه کول وی. بايد پايله يې په عمومي توگه د مطلوبيت ايجاديدل، د هوساينی رامنځته کول او دکارونو ښه کيدل وی، خو کيدای شي په عمل کی شخصی رفاه او گټی په پام کی وی. که چيري د عامه رفاه اود ټول اقتصاد دکلی اجتماعي هوساينی په پرتله يې د شخصی گټی او فردی رفاه انډول زيات و او عامه منابع ضايع کيدلی، نو دولت مداخله کولای شي. پدی ډول نظام کی په توليدی وسايلو باندی خصوصي ملکيت ازاد دی. دغه نظام له مرکزی يا رهبري شوی اقتصادي نظام او سوسياليستی نظام سره فرق لری. د بيلابيلو اقتصادي نظامونو له تفاوتونو سره سره، يو يی هم په مطلق ډول نه دی رد شوی، هر يو يی خپلی ځانگړی ښيگنی لری، مهمه داده چي ساستوال يی څنگه تطبيق کوی، بلکی مهمه داده چي هر يو يی په څه ډول او په څومره گټورتوب سره تطبيق کيږي، يعنی موږ ته هم مهمه داده چي دبازار نظام څنگه تطبيق کړو. دبازار نظام کی په اقتصادي فعاليتونو کی خصوصي افراد

او موسسات ډير رول لري او په دويم ډول (يعنی سوسيالیستي او دمرکزي پلان جوړونې نظام) کې بيا د دولت له خوا جوړ شوی پلانونه د اقتصادي فعاليتونو لپاره د لارښود حيثيت لري. اقتصادي نظامونه د يوې ټولني د اقتصاد کم اوکيف ټاکي او دا پخپله بيا د سياست زری دی، اوس نو بيا هم پایله په دی پوری اړه لري، چی آيا سياستوال څه کوی او څرنګه له دغو نظامونو څخه کار اخلي. ددغو نظامونو کامیابی او ناکامی، ګټورتوب او زیان هم زیاتره د سياستوالو په چلند پوری اړه لري. مهمه خبره داده چی اقتصادباید د انسان په خدمت کی وی، چی د ټولني اړتیاوی پوره کاندی او د یو هیواد له اقتصادي واقعیتونو سره برابر وی او د خلکو د دژوند د کچی لوړولو ته اړم وی.

په افغانستان کی مور له ډیر پخوا څخه هم د مرکزی پلان جوړونې نظام درلود، هم مختلط او هم د بازار نظام او هم مو خصوصی سکتور درلود. مور دی ټولو سره آشنا وو او تجربه هم پکی لرو، خو د کورنیو جګړو او بی ثباتی له لاسه مو ونشو کولای چی عملا خپل اقتصاد ښه کرو. مونږ ډیر وخت مختلط اقتصادي نظام درلود. دغه ډول نظام ته مور له اجتماعي اصولو سره ګډ د بازار نظام یا د ټولنیزو اصولو لرونکی د بازار نظام هم ویلای شو(هیره دی نه وی چی د بازار دنظام اصطلاح او د آزاد بازار اصطلاح یو بل سره توپیر لري)، نن ورځ هم په آلمان او یو شمیر نورو هیوادونو کی دغه ډول نظام شته. په امریکی او هندوستان کی مختلط نظام دی، چی د پانګوالی او سوسیالیزم ګډوله یی بللای شو. اوس ښکاره شوه چی زموږ د اقتصاد د خرابوالی علت نه د پلان جوړونې نظام دی، نه مرکزی او رهبری شوی نظام او نه هم مختلط نظام، بلکی لوی لامل یی د جګړی دوام دی.

بازار د انسانانو ترمنځ د ټولنیزو مناسباتو څخه شمیرل کیږي چی دا مناسبات او اړیکي د انسانانو ترمنځ د خرید او پلورلو په جریان کی تحقق مومي او همدارنګه د بازار اساسي عناصر عرضه، تقاضا او بیی (قیمت) تشکیلوي.

یا په بله وینا: په هره شبکه او خای کی چی اجناس او خدمات پیرودل او پلورل کیږي بازار دی، مګر بازار نه یوازی مادي او مشخص ادرس لري بلکه په نني شرایطو کی اکثریت راکړه ورکړه او پولي عملیات د مخابراتي شبکو په ذریعه ترسره کیږي په دی پروسه کی معین او مشخص خای ندی تثبیت چی دا د اسهامو بازار دی حتی د یادولو وړ خبره دا ده چی په نننیو شرایطو کی د جایدادونو، موټرونو د هوایي او ځمکنی ترانسپورت ټکتونه د انټرنیټ په ذریعه ترسره کیږي چی دا حالت هم د خرید او پلورلو عملیه ده چی بازار ورته ویلی شو. مګر دا چی بازار د تاریخ په اوږدو کی کله چی د کار تقسیمات منځ ته راوړي دي، ورسره سم د محصولاتو تبادلله او د بازار لومړي شکل رامنځ ته شوی دی، خو د یوه مسلط او قانونمند نظام په څیر په پانګوالي نظام کی پراخ او په بیساري توګه یی پرمختیا کړی ده.

د بازار نظام وده او پرمختیا د تجارت او صنعت د انکشاف سره نه شلیدونکی اړیکي لري په کومه اندازه چی د تجارت او صنعت حجم زیات شي په هماغه اندازه د بازار نظام ته ښه زمینه مساعده کیږي او د بازار نظام لپاره د تجارت او صنعت د ودې باعث ګرځي، او همدارنګه د بازار نظام د تجارت او صنعت لپاره ښه شرایط رامنځته کوي. په دی توګه صنعت او تجارت د خصوصی سکتور په واسطه ښه پرمخ ځي، دا ځکه چی خصوصی سکتور عامه خدماتو او لویو پروژو لکه د بریښنا تولید، کانونو، پارکونو او د ترانسپورت سراسری شبکی سره علاقه نه لري، په دی توګه دولت دصنعت او تجارت، کوچنی تشبثات او یو شمیر خدمات خصوصی سکتور ته ور پریږدی، ترڅو په خپله امنیت، سیاست، علمی څیړنی، لوی پروژي، ملی تاسیسات او هغه برخی چی خصوصی سکتور یی اجرا کولو ته حاضر ندی او نه یی کولای شي، ښه پرمخ بوځي. په همدی خاطر د افغانستان دولت خصوصی کولو ته ملا وتړله (خو له نیمګړتیاوو ډکه وه، ورسته به یی څرګنده کرو).

د بازار د نظام مفهوم او ماهیت په یوه ټولنه کی دا دی چی د فرصتونو او ظرفیتونو څخه په ټولو اقتصادي او ټولنیزو مناسباتو کی استفاده وشي چی هدف یی پرمختیا او د یوې ټولني د افرادو د ضروریاتو وړ توکو ته لاسرسی شمیرل کیږي.

که څه هم په ټولو اقتصادي - تاریخي مراحلو کی د بازار موجودیت شته، خو څرنګه چی بازار د دولت د مداخلی او طبیعي تولیداتو سره په تضاد کی قرار لري نشي کولای د یو مسلط نظام په توګه په ټولنه کی را څرګند شي. همداشان په نننیو شرایطو کی نشو ویلای چی یوازی او خاص د بازار نظام په کوم هیواد کی سل فیصده موجود دي، د بازار نظام په معاصره وخت کی د نری په قاطع اکثریت هیوادونو کی د ستراتیژیک هدف په حیث شمیرل کیږي. نو په افغانستان کی هم ددولتی سکتور تر څنګ په پام کی ونیول شو.

انگلیسي عالم او اقتصاد پوه ادا مسمیت د بازار د نظام د عرضی او تقاضا قانون ته ور پریږدی او وایی چی تاسی خاطر جمع اوسی ، دغه قانون د یوه توکی، ارزښت تر تمام شوي قیمت پوری بنسخته راولی.

د عرضی او تقاضا تناسب د موادو او تجارتي توکو د پلورلو او رانیولو میکانیزم رامنخته کوي، کله چی د عرضی او تقاضا پر اساس د مستهلک او پلورونکي ترمنځ مناسبات ټینګ شي په نتیجه کی بازار تشکل مومي.

همدارنگه کله چی په یو مارکیټ کی تجارتي توکی او خدماتي ظرفیتونه زیات شي په هماغه اندازه د تجارتي اقلامو په نرخ کی په تدریجی او په ځینو حالاتو کی په ډینامیکی توګه نوسانات رامنځ ته کیږي، پدی معنا چی د تجارتي اقلامو عرضه په مارکیټ کی د نرخ د نزول عامل ګرځي او حتی ویلی شو چی د یو تجارتي توکی قیمت تر خپل تمام شوي قیمت څخه په کمه اندازه په مارکیټ کی پلورل او رانیول کیږي، حتی ویلی شو چی په ځینې حالاتو کی یو تعداد مولدین افلاس سره مواجهه کیږي دا حالات د یوه تولیدي دستگاه فعالیت د رکود سره مخامخ کوي.

دبازار نظام د چا په خوښه نه وي متمرکز، بلکی د بیو او د بازار له څرنګوالي سره سم روان وي او سوداګر، پانګوال، خلکو، مستهلک او مولد او ټول ورسره په ماهرانه ډول ځان عیاروي، ماهرانه ځکه چی په هغه کی په زرګونه معاملات، لکه: تولید، د اجناسو او خدماتو ویش او نور چی هر یو یی زرګونه متحولین لري په خپله حل کوي. د اقتصاد علم د یوې نورماتیفي پوهې په توګه د غه متحولین او روابط صرف تشریح کوي یعنی هیڅوک، هیڅ ماشین او دستگاه دغه روابط او متحولین یوې خوا یا بلې ته نه بیایي او نه یی بڼه جوړوي، خو مولد او مستهلک په هغه کی خپل رجحانات لټوي، یو یی که کیفیت ته ګوري بل یی نافعیت ته ګوري او همداسی یی درواخله نور روابط او متحولین . البته ځینی وخت اجبار او فشار هم لیدل کیږي چی هغه هم پخپله د اقتصادي معاملو او روابطو او متحولینو له دننه رابرسیره کیږي او د بازار اقتصاد بیا ډیر بڼه پوهیږي چی څه وکړي لکه د عرضی او تقاضا کمښت یا زیاتیدل چی د بیو په بدلون تاثیر کوي د تقاضا زیاتوالی یو فشار دی چی قیمتونه لوړوي او د کیفیت بڼه کول مصارف لوړوي او داسی نورې داخلي اړیکې . پرته له دغو اړیکو او متحولینو کوم بل فشار او جبر نشته چی د بازار په اقتصاد موثر وي. له بلې خوا د هیوادونو وضعیت او اقتصادي نظام ته باید وکتل شي چی آیا څه مني او څه نشي منلای. سوال پیدا کیږي چی پخپله اقتصادي نظام څه شی دی؟

باید ووايو چی اقتصادي نظام هغه اډانه ده چی د هغی د ننه اقتصادي انفسونه (واحدونه) (کورنی، تصدی او دولت) خپل اقتصادي فعالیتونه د قوانینو او مقرراتو له مخی پر مخ بیایي.

اوس نو بنسکاره شوه چی د بازار اقتصادي نظام نظم ته ضرورت پیدا کوي دغه نظم د بازار بنسټونه ته باور وربخښي.

د بازار نظام په نړیواله کچه موجود دي لکه د اروپا ګډ بازار د نړی د اسهامو بازارونو، د کار د قوي بازار، منطقوي بازارونه او داسی نور اشکال یی په نړی کی موجود دي، مګر د بازار نظام جوړښت او میکانیزم د تاریخ په اوږدو کی تغییر موندلی دی او د تغییر په حالت کی دی، همداراز زمونږ په هیواد افغانستان کی د اساسي قانون د لسمی مادې پر اساس د بازار د نظام ستراتیژیکه ګرڼلاره توضیح شوی ده ، ستونزه دا وه چی په هیواد کی دبازار د نظام څخه ناوړه ګټی اخیستنی د هیواد اقتصادي جوړښت او سمبالښت له سترو ننګونو سره مخامخ کړ. ضروري ده تر څو په هیواد کی د بازار د نظام په طرحه باندی یوه قوي او عملي کړه کتنه وشي او د هغه لاسته راوړنی او ښیګڼی چی د بازار نظام یی له ځانه سره لري، له هغه څخه د اقتصادي چارو په پرمختیا کی مثبتنه استفاده ترسره شي او خصوصي سکتور ته د ودې او انکشاف شرایط د قانون ، لواړو او طرزالعملونو مطابق رامنځ ته شي ، نه په خپلسری بڼه. او په کومو برخو کی چی نیمګړتیاوې موجودې وې بڼه به داوي چی د هغی څخه صرف نظر وشي او هغه اقتصادي برخې چی خصوصي سکتور او یا هم د بازار نظام یی په بڼه شان نشي پلي کولای ضروري ده چی په دغو برخو کی دولت په یوازی توګه او یا هم په مختلطه توګه خصوصي سکتور سره په همغږي اقتصادي فعالیت ترسره کړي. زمونږ په هیواد افغانستان کی ضروري ده تر څو د اقتصادي – ټولنیزی پرمختیا لپاره یوه بشپړه طرح رامنخته شي چی په هغه کی خصوصي سکتور او دولتي سکتور ته خاصه ونډه ورکړل شي، دا حالت هیواد ته دا فرصت برابروي ترڅو په متوازن ډول په اقتصادي، ټولنیزو مناسباتو کی د پام وړ پرمختیاوې رامنځ ته شي.

د بازار نظام په تشکیل کی د ارزښت ونډه:

د ارزښت په اړوند بيلابيل نظريات او افكار موجود دي ځيني علما وايي د انسان د كار قوه چې د محصولاتو په هر جدا جدا واحد كې تجسم مومي، دهغه محصول (توليد) ارزښت دی، مگر ځيني علما داسې نظرو لري، چې تمام شد قيمت د محصولاتو ارزښت جوړوي. په دې توگه خصوصي سكتور په کوچنيو تشبثاتو او خدماتو كې په دې طريقه خپل كار پر مخ بيايي. دا د محصولاتو او يا هم د تجارتي توکو په اقتصادي نظام كې عيني خصلت لري او د بازار په اقتصادي نظام كې خاصه ونډه لري د بازار په اقتصادي نظام كې ارزښت د تجارتي توکو ارزښت په راکړه ورکړه كې خاص اهميت لري او د ارزښت د قانون پر اساس په دغه نظام كې تبادله او سوداگري ترسره كيږي. دولت لويی ملی شتمنی لکه كانونه، ځنكلونه، اوبه، چاپيريال ساتنه او نور تنظيموی او دغو مهمو برخو ته په پوره توجه وخت ورکوی، ځکه چې تر دې ټيټي برخې او کم اهميت لرونکي تشبثات خصوصي سكتور ته ورکړل شوی وي. په دغو کوچنيو برخو كې د محصولاتو قيمت د هغه د ارزښت پر اساس معلومېږي، او وگړی يی پری کوی او کمی بיעدالتی ته موقع نه برابريږی.

د جنس يا تجارتي توکي ارزښت دايمي او ثابته بڼه لري مگر قيمت چې د عرضي او تقاضا د تناسب په نتيجه كې رامنځ ته كيږي د جنس په نرخ اغيزه كوي، په بعضي حالاتو كې تناسب برقرار يږي مگر په ځينو حالاتو كې معكوس متناسب حالت غوره كوي د ارزښت قانون د توليد په عرضه كولو او د معاملاتو په بهير كې عمل كوي. دواړه لوری هم مستهلك او هم مولد خپلو رجحاناتو ته گوری او عمل کوی (يو يی مفادغواری بل يی کیفیت)، خو که دولت لازم نظارت ځخه پرته دغه رجحانات برآورده نشی، د بازار نظام ناکام دی.

۱. د ارزښت قانون د ساده او پراخ توليداتو او همدارنگه كار د قوې او توليد ترمنځ په مختلفو توليدي برخو كې عمل كوي.

۲. د ارزښت د قانون كرنه په بازار كې د مولدو قواوو د پراختيا او انكشاف لامل گرځي په دې پروسه كې مولد كوښښ كوي تر څو پخپلو شخصي مصارفو كې كموالی راوړي او په دې فكر كيږي تر څو د ټولنيزو عوايدو كچه زياته كړي، چې دا عمل بازار كې د توليداتو د سطحې د لوړوالي باعث گرځي.

۳. د ارزښت قانون كرنه د ساده توليداتو ځخه پراخو توليداتو ته زمينه مساعدوي او په بازار كې اقتصادي رقابت او سيالي ته لاره هواروي چې په نتيجه كې د بازار نظام اقتصادي جوړښت لاپسې پياوړی كيږي او په بازار كې د ارزښت د قانون كرنه د مختلفو اقتصادي برخو د ايجادولو باعث گرځي.

د همدی قانون له مخی یو شمیر هیوادنو د بازار د نظام د بڼه پلي کولو په پایله کی د بڼه اقتصاد او ټولنیز ثبات خاوندان شول، دا ځکه کله چی خلکپه تولیدی او خدماتی ډگرونو کی بوخت وی، شیطان ددوی په مغزو کی خاله نه کوی او منكراتو او تخریبی چارو لاس نه پوری کوی او وار په وار ټولینز نظم، دقانون حاکمیت، استقرار، فردی آزادی، مصونیت، سالم اورغنده تفکر، د خدمت روحیه، نوښتونه او اکتشافات ترقی کوی.

خصوصی سكتور : هغه سكتور چی په هغه کی په توليدي وسايلو باندي ملکیت شخصي وي په دغه ډول سكتور كې شخص له توليدي وسايلو ځخه د اعظمي مفاد لپاره كار اخلي. د لته مالک او پانگه اچونکی يا كار و باري غواړي د خپل اقتصادي فعالیت مطلوبیت اعظمي حد ته ورسوي يعنی مصارف اقل حد كې او عوايد يا د توليد اندازه تر ټولو ممكنه اوچت حد ته ورسوي، نوموړی د منابعو په تخصیص كې نهایت تلاش كوي او د اضافي توليد خواته پاملرنه اړوي. چې پایله يی اقتصادي مؤثریت دی. په اقتصاد كې دا بڼه روش دی، چې اقتصادي كفايت تضمینوی. شومپتر وايي چې خصوصي متشبتین فعال او مبتکر وي او د توليد نوي ډگرونه رامنځته كوي، استخدام ته زمينه برابروي او منابع په كار اچوي په دې توگه د شخصي مفاد تر څنگ ټولنيز مفاد ته هم لاره هوارېږي. په همدی خاطر دولت نه یوازی خصوصي سكتور ته د ازاد فعالیت اجازه ورکوی بلکی خانگرو حالاتو کی دولتی موسسات او تصدی هم خصوصی کوی. دلته مالکان خپله پانگه په كار اچوي، منابع د توليد لپاره تخصیصوی او بشری ځواک د كار لپاره د مزد او معاش په مقابل کی استخداموي خصوصي مالکیت د عمومی پالیسیو او قوانینو له مخی کار کوي. تر هغو چی دوی دنورو د قانونی مالکیت په حق باندي تیری نه وی کړی، ازاد وی او د خپلو ملکیتونو ځخه د استفادی او دهغو د پکار اچولو لاری ټاکلی شی.

خصوصی کول:

په اقتصاد کی خصوصی کول یوه پروسه ده چی د خصوصی سکتور د پیاوړتیا لپاره

زیاتره وخت دولتونه د خاصو موخو په پام کی نیولوسره خصوصی کولو ته اقدام کوی مثلا :

1. دولت د یو داسی خدمت یا د جنس تولید باندی شروع کوی چی پخوا نه و معمول او رواج نه و، کله چی دغه اقدام بریالی شی، مورد نظر جنس بڼه بازار ومومی، نو بیایی خصوصی سکتور ته سپاری. ددی گټه داده چی ددولت له خوا مورد نظر اجناسو تولید توسعه پیدا کوی.
2. خینی وخت دولت د خپلی اسکان د پالیسی د عملی کیرو په خاطر له بنارونو څخه په لری سیمو کی د تولید منابع په کار اچوی، هلته کورونه جوړوی تر څو د گڼ میشتو سیمو یو شمیر نفوس هلته ولیږدول شی، کله چی په دی ډول سیمو کی دولتی تصدی، یا اقتصادی فعالیت ځای پرځای او بریالی ثابت شو، نو خصوصی سکتور ته ورپریښودل کیږی، په دی ډول سره دولت خپل ډیر اهداف په همدی میتو عملی کوی.
3. کیدای شی خینی وختونه په یوه تولیدی یا خدماتی څانگه کی لازم مهارت نه وی، دولت په دی برخه کی مخکښ کیږی، کله چی مربوطه څانگه کی مهارتونه ایجاد شول و دغه برخه خصوصی سکتور ته ورپریږدی اودی ته ورته نور اهداف او مثالونه.

متا سفانه په افغانستان کی د ډیر لور ارزښت لرونکی تصدی د خصوصی کولو په نوم د اشخاصو لاس ته ورغلی، خو پرته له دی چی د هغو ملکیتونه او ثابتی پانگی یی تالا کړی، اقتصاد ته یی کومه گټه ونه رسوله، یعنی هغه رساتل چی خصوصی سکتور یی لری او هغه گټی چی په پورته توگه له بازار نظام او خصوصی سکتور څخه متصور و، برآورده نشو. یعنی دلته یی شرایط وضع او رعایت نشول. بل لامل دا و چی دا پروسه ډیره گړندی، جبری او مصنوعی تطبیق شوه او فرصت طلبو ورڅخه گټه پورته کړه، نه اصلی متشبتینو او فعاله او مبتکرو کاروباریانو. دلته خصوصی کولو د دولتی تاسیساتو، ملکیتونو او تصدیو د له منځه وړلو او بالکل حذف کولو بڼه ونیوله. کاشکی په دی باندی عمل شوی وای چی هر هغه متشبت چی تولیدی تصدی د خصوصی کولو په نوم اخلی، نو باید په همغی څانگه کی تولید ته ادامه ورکړی. مورد ډیری بریالی دولتی تصدی او موسسات درلودل، کومی چی سستی او دمدیریت له پلوه بی کفایته وی، هغه مو باید اصلاح کړی وای او که نه کیدای له شرایطو او مقرراتو سره سم مو خصوصی کړی وای. دبیلگی په توگه د کابل جنگلک فابریکی هر کال ډیر بڼه تولیدات درلودل، زراعتی وسایل، فلزی اسبابونه، د موټرو بادی او ډیر نور کارونه یی کول، د بغلان د قند فابریکی په یوه کال کی ۱۳۰۰۰ ټنه بوره تولیدوله، افغان ترکانی هم بڼه تولیدات لرل، خو د خصوصی کولو په نوم غصب او دغه تولیدات ټول په ټپه ودریدل. له فابریکو څخه سراپونه، کورونه او نور ځایونه جوړ شول، د افغان ترکانی، حجاری او بوتون، نساجی گانی، سیلو گانی او په سلگونو نور مثالونه یادولای شو، په همدی خاطر د خلکو زړونه له خصوصی کولو او د بازار له نظام څخه تور سول او غواری چی دولت مداخله وکړی.

بله تیر وخته دا وه چی مورد د پرمختللو هیوادو څخه تقلید وکړ، هلته که یو کارگر بیکاره کیږی، نو دهغه لپاره ټولیزی بیمی موجودی وی، خو په افغانستان کی داسی څه نه و، په دی توگه با تجربه کارگران له لاسه ورکړل او اقتصاد، خصوصاً د تولید ډگر مو بی کادره کړ، بی کادره اقتصاد یعنی صفر.

بله تیر وخته دا وه چی بهرنی پانگه اچونه په خلاص مټ روانه شوه چی دی کار داخلی کارځایونه له قاتلانہ رقابت سره مخامخ کړل،

یوه تیر وخته دا وه چی هغو چارواکو او دولتی ځواک لرونکو چی هم یی سیاست او حکومت یرغمل کړی و او هم یی یو شمیر اقتصادی تشبثاتو باندی خپته اچولی وه، دوی انحصار گرانه عمل وکړ، نوڅکه اصلی، حرفوی او اقتصاد ته مفید کاروباریان یی له میدانہ وشړل. داسی ډیر مثالونه شته چی موریترو کلونو کی مطبوعاتو او رسنیو کی ټکی په ټکی ورته اشاره کړی، د تکرار ضرورت یی ځکه نشته چی له اصلی موضوع څخه لری کیږو. مهمه داده چی دری برخه کی د راتلونکی لپاره د اشتباهاتو مخه ونیسو.

افغانستان هغه یواځنی دولت نه دی چی د خصوصی کولو پروسه کی ناکام شو، په بله وینا خصوصی کول یی په غلطه بڼه ترسره کړل، بلکی گڼ شمیر نورو خصوصاً پرمختیایی هیوادو کی هم دا ډول ستونزی ولیدل شوی، خو

توپیر په دی کی دی چی هغوی خپل اشتباهات جبرانوی او د اصلاح لاره لټوی او ورو ورو قدم اخلی . که واضحه وویل شی، دلته اصلا خصوصی کول نه، بلکی غصب او چپاول کول و. کیدای شی دی کی بیلابیل اغراض لکه سیاسی یا نور هدفونه او د سری جگری یو شمیر هغه اهداف چی لا تر اوسه نه و پوره، دهغو پوره کول او داسی نور به وو، خو پایله یی افغانانو ته په زړه پوری نه وه. خو کلونه مخکی افغانستان کی د نساجیو، پلاستیکی لوښو او بوتانو جوړولو، صابون، پوستین گندولو، دخرمن صنعت، کارتن جوړولو، تیلو ایستلو، جرابو او جاکت اوبدلو، دخوراکي توکیوتولید او گڼ شمیر برخو کی ډیر موفق خصوصی سکتور موجود و چی د کابل د پلچرخي پارک یی ښه بیلگه وه . دلته ددغو ټولو صنایعو او فابریکو یادونه دلته امکان نه لری، چی په سلگونه فابریکی پکی فعاله وی، خو اوس یی هیخ اثر نه دی پاتی . ددی تر څنگ موږ په لاندی برخو کی د خصوصی سکتور تر څنگ دولتی او مختلطی فعالی تصدی او فابریکی درلودی؛ دلته به یی د یو څو نمونه واخلو : د هوخست فابریکه، د کونړ د کاغذ جوړولو فابریکه، دهرات د سمنتو فابریکه د بلخ او کابل سیلوگانی، دغوری سمنت، سپینزر شرکت، د کورجوړولو تصدی، کاماز، دشمال ډډیرو دسکرو تصدی، دافغان کیمیایو سری شرکت،دکندهار د وری اوبدلو فابریکه، دمزارنفت اوگاز، د بگرامیو نساجی، د جبل السراج دسمنتو کارخانه، گلپهار نساجی، د مرمر او رخامو تصدی، د جوزجان کود اوبرق، د کندز جنوپریس او صابون جوړولو او تیل ایستلو کارخانې او داسی نور چی یادونه یی مایوسی رامنخته کوی. یو شمیر یی چی د بشپړ لوټ او تالان او خصوصی کولو له آفت څخه په امان پاتی دی ، هغه بیا شاری پرتی دی، لکه د ننگرهار میکانیزه فارمونه (البته یوه برخه یی غصب اولوټ شوی، خو بیا هم د بی غصب اولوټ شوی، خوسره دی هم د بیا رغاونی امکان یی شته) مهمه داده چی موږ په دی هکله له سره غور وکړو او لازمه پاملرنه ورته وشي. په دی توگه دافغانستان دولت او عامه سکتور هم فرصت لری چی د خصوصی کولو پروسه اصلاح او په اقتصاد کی د مداخلی حق وساتی، په دی برخه کی یو شمیر معیارونه دادی :

دبازار نظام کی دولت د مداخلی او اصلاح لپاره یو شمیر حدود او معیارونه لری چی باید روښانه شی. مونږ په دې باندي وپوهېدو چی تر څو دبازار نظام کی خصوصی پانگوال د نافعیت او اعظمی حد مطلوبیت حاصل نه کړي، هلته سرمایگذاري نه کوي، نو ایا خصوصی سکتور او د بازار نظام د شرایطو صنعت له ماتې سره مخامخ کېږي؟ او که مخامخ کېږي لاملونه یی کوم دي؟ دلته به داسی په همدې موضوع خبری وشي.

د بازار نظام کولای شی زرگونه ډوله اجناس او خدمات د مستهلکینو له رجحاناتو سره سم تولید او عرضه کړي او همدارنگه ممکن دوی په زرگونو ډوله تولیدي عوامل او نیم کاره یا ناکار تمام اجناس د نورو مولدینو په واک کی ورکړي تر څو له دې لاری هم مفاد اعظمی کړي. دغه فعالیت یو ډېر پیچلی فعالیت دی نو د هغی په پلان جوړونه کی ډېری زیاتې ستونزې شته. بازار باید وار په وار او بېلابېلو شرایطو کی ځان نویو حالاتو سره برابر کړي او د رجحاناتو مطابق له فوري بدلونونو سره ځان عیار کړي. دلته د خصوصی سکتور لپاره یو شمېر علتونه په گوته شوي دي چی د دوی د ناکامی لامل کېږي. هغه وخت چی خصوصی سکتور سم کار ونشي کولای (د بازار ناکامی) بلل کېږي، نو که په همدې حال پرېښودل شي خپل نافعیت له لاسه ورکوي. مونږ ته به ستونزمنه وي چی د بازار دنظام د ناکامی هر حالت دلته په ټولو اجزاو سره جلا جلا تشریح کړو؛ خو لنډیز به یی ذکر کړو:

۱. د انحصاراتو رامنخته کېدل

د رقابت په قوي کېدو کی یو شمېر رقابت کونکي انحصار ته لاس اچوي په تېره بیا په پرمختیایي هېوادو کی هغه تصدی او صنعتی فعالیت ځای چی له کتلوي صرفه جویی څخه کار اخلي نو په کم وخت کی دومره پراخېږي چی د خپل پرمختیایي هېواد ټول محدود بازار اشغالوي او په دې توگه د قاتلانه رقابت له لاری نورو ته د ننوتلو لپاره ستونزې پیداکوي. نن ورځ په پرمختللو هېوادو کی هم اولیگو پولی انحصارونه رامنخته شوي چی فقط څو محدودې تصدی یو بشپړ صنعت کنترولوي. په کرنه، کب نیولو، لاسی صنایعو، ترانسپورت، پرچون سوداگري او خدماتو کی د اولیگو پولونو رامنخته کېدل ډېر لږ امکان لري؛ خو په نورو صنایعو لکه فلزي صنایع، کیمیایو صنایع، د اسلحی صنایعو او نورو کی هغوی قیمتونه لوړ بیولای شي، د تولید مقدار کموي، په دې کی مستهلکین متضرر کېږي. په دې توگه د بازار نظام څخه رضایت له منځه ځي چی رضایت نه ؤ بازار ناکام دی. د دې د علاج لپاره باید دولت مداخله وکړي او مالیات ورباندي لوړ کړي او له ترلاسه شویو مالیاتو په نورو مواردو کی مستهلکینو سره مرسته وشي او د نرخونو اکثر او اقل حد ټاکل هم یوه بله چاره ده.

۲. بهرنی صرفه جویی گانی

دبازار نظام د یو شمېر نویو لگښتونو له امله ډېره ګټه کوي پرته له دې چې خپله یې مصرف کړی وي. مثلاً کله چې د سالنګ تونل جوړ شو د شمال ولایتو د خټکیو لپاره بازار پوره پراخ شو او دوی خپل محصولات کابل او پېښور ته وړل. دلته پانګه د دولت لګږي خو ګټه یو محدود شمېر تولیدوونکي کوي، هغه په ځانګړي قلم کې د نورو اجناسو تولید وده نه کوي، دایې هم یو منفي اړخ دی؛ ځکه هر اړخیز انکشاف په کې نه واقع کېږي.

۳. خارجي غیر اقتصادیت (External Diseconomies)

په دغه حالت کې تصدی او د بازار فعالیت ځای خپله ګټه کوي، خو شاوخوا نور غیر اقتصادي شرایط رامنځته کوي مثلاً دا هغه مصارف دي چې د تصدی مصارف نه دي لکه د چاپیریال ککړتیا یا د سیندونو د اوبو خرابول، وحشي ژویو ته خطر او نور. که څومره هم د خپل محصول له پلوه خصوصي تصدی ګټه لرونکي او د اعظمي حد مفاد لرونکي وي، خو په عامه توګه یې غیر اقتصادیت ایجاد کړ. همدارنګه له عامه منابعو لکه څر ځای، ځنګل، سیندونو او نورو څخه استفاده د یو شمېر غیر اقتصادیتونو لامل کېږي. ممکن لوی مالداران څر ځای داسې ګواښ سره مخامخ کړي چې وابنه له ریښې څخه ورک کړي. په افغانستان کې د جنوب له ځنګلونو اودکونډ له لرګیوڅخه د خصوصي تجارو استفاده همداسې مثال لري چې په اقلیم او باران یې فوق العاده منفي اغېزه کړې ده او داسې نور مثالونه. دلته هم باید دولت مداخله وکړي او ډېر لوړ مالیات ورباندې وضع کړي او یو شمېر نور داسې قانوني تصامیم ونیسي چې د بهرني غیر اقتصادیت مخه ونیسي.

۴. نوي پیداکېدونکي صنایع

کوچنی تصدی او پرمختیایي هېوادونه مجبور دي چې یو شمېر داسې نوي صنایع پیدا کړي چې دوی ته بالقوه انکشاف ور په برخه کړي او د دوی واردات تعویض کړي، خو نړیوال بازار او د بهرنیو لویو تصدیو تولیداتو ازادانه شتوالی د دغو داخلي کوچنیو تصدیو مخه نیسي او په رقابت کې یې له منځه وړي. مثلاً افغانستان د کالیو مینځلو دپوډر په برخه کې له ایراني (برف) تصدی سره رقابت نشي کولای. پخوا کلونو کې دشاګر دچیني جوړولو دفابریکي دورشکست کېدو یو لامل هم همدا و. او داسې نور مثالونه. دلته ده چې ازاد بازار ملي اقتصاد ته زیان اړوي. نو باید دولت د سیاسیدو یا لوړو وارداتي تعرفو په واسطه مداخله وکړي او داخلي تصدی ته د ودې او ترقی مهلت او فرصت ورکړي.

۵. د مستهلکینو حاکمیت

په پرمختللو صنعتي هېوادو کې ویل کېږي چې مستهلک یا مصرفوونکی (مشترکي) پاچا دی او پیسې هغه ته رایه ورکوي، چې څومره او چاته تولید شي. خو په وروسته پاتې هېوادو کې بازار له بانکي سیستم څخه بهر او پولي مسابله یې ورسته پاتې دي. دغه خبره صدق نه کوي. یو څو بانکونه که جوړ شوي هم دي د بهرني اقتصادي مېل څخه تقلید کوي او صرف یو شمېر اسانتیا د کمېشن په مقابل کې ترسره کوي، لکه کابل بانک چې د کمېشن په مقابل کې دولت د کارکوونکو معاش توزیع کوي، خو د بانک په اصلي معنا فعالیت نه کوي، نور اکثر خلک نه بانک پیژني او نه یې مفهوم او اهمیت؛ نو په دغه ډول عنعنوي بازار کې نه پیسې رایه ورکوي او نه هم مشترکي پاچا دی، نو دلته باید دولت د بانکي سیستم دبشپړتیا لپاره کار وکړي. دلته د بانکونو پانګه د ازاد بازار له قانون سره سم خامخا یا بېرته ځي یا د بهرنیانو لاس ته لوېږي او دا بیا د ناکامی باعث کېږي، لکه کابل بانک چې د ۱۳۸۹ کال په نیمايي کې ناکامی سره مخامخ شو او د دولت مداخلې ته مجبور شو. دغه وخت د افغانستان بانک چې دولتي بانک دی د کابل بانک مدیریت ترلاسه او اصلاح کړ. بله چاره نه وه، په دې توګه کله چې دولت مداخلې ته اړ کېږي دا د بازار دناکامی معنا لري. خو دا هم باید وویل شي چې تل او بې وخته مداخله تل د یو هېواد په ګټه نه وي؛ بلکې دا خپله موقع لري. یو شمېر داسې مثالونه هم شته چې هر ډول بې وخته مداخلې وضعیت نور هم خراب کړي، مثلاً د ناماهرو کارگرانو د معاشونو لوړول تر څو د هغوی ژوند ښه شي، خو دا د استخدام د کمېدو لامل کېږي یا د وارداتو کنترول قاچاق زیاتوي او تور بازار پیدا کېږي یا د غذایی موادو ارزانه کول د هېواد دننه زراعتي محصولات له تاوان سره مخامخ کوي او د دولت په بودجه بار اضافه کوي او داسې نور مثالونه.

دا حال داسې دی چې هلته اجناس او خدمات په ازادانه ډول د پیسو په مقابل کې په مروج قیمتونو باندې تبادلې کېږي. په عادي حالت کې دولت په اقتصادي فعالیتونو کې مداخله نه کوي دلته مصرفوونکي د خپل عاید په پام کې نیولو سره د اجناسو او خدماتو داسې یو ترکیب انتخابوي چې ورته تر ټولو زیاته ګټه ولري. او تولیدوونکی هم تر هغه ځایه خپله تولیدي منبع استعمالوي چې د هغې اخیرني تولید څخه په لاس ورغلي ګټه په هماغه تولید باندې له مصرف څخه زیاته وي. نو بازار هغه ځای دی چې هلته پلورونکی او پېرېدونکی سره یو ځای کېږي د بازار په اقتصاد کې اصلي شرط رقابت دی چې شرایط یې دا دي: زیات شمېر عرضه کوونکي او زیات شمېر تقاضا کوونکي، بازار ته د داخلېدو او خارجېدو ازادې، د بازار په هکله د مکملو مالوماتو موجودیت او د اجناسو او خدماتو او نوعیت یو شانته والی. دولت هغه وخت مداخله کوي چې:

۱. بازار په خپلو کړنو کې ناکام شي.

۲. وګړي ناراضا وي او د دولت مداخله اصلاح کوونکی رول ولري.

۳. د دولت مداخله د ټولنيز عدالت په منظور.
۴. د ټولنيزو غير محسوسو ارزشونو ساتل، لکه چاپيريال ساتنه او نور.
۵. د دولت مداخله د مارکېټ د ضعف موارد، انحصارگري او جانبي يا خارجي تاثيرات رفع کوي. او دغه مداخله قانوني او اصولي حدود لري. چې په دغه مقاله کې وښودل شول.

په هيواد کې د لسو کلونو په پايله کې مهم اقتصادي بدلونونه او کمزورتياوې

په دې ليکنه کې د بهرنيو مرستو مفهوم توضيح شو. د بهرنيو مرستو ماهيت او د مرسته ورکونکو هيوادنو مقاصد او د مرسته اخيستونکو مجبوريتونو ته پکې اشاره وشوه، د بهرنيو مرستو مثبتو او منفي اړخو ته اشاره وشوه او دبهرنيو مرستو اغيزمنتوب کې مو دملې تدبير او درايت يادونه وکړه. دا مو دافغانستان لپاره يو فرصت وبلاله چې مناسبه او ښه گټه ورڅخه اوچته نشوه، بلکې ډيرې مرستې يې اغيزې او هدر مصرف شوي. ښکاره خبره ده چې تيرو کلونو کې په افغانستان کې ډير مثبت تحولات هم راغلي دي: پخواني جنګي ډلې بې وسلې شوي، دهغوی روحیه د هيواد دتخريب پرځای بيا راغونې او عمراني چارو ته رااړول شوي او زياتره يې په سياسي او اداري چارو کې د واک او لويو دريځونو لرونکي دي. په ټولنيز ژوند کې دښځو ونډه نسبتاً ښه شوي ده او مدني ټولني خپل دريځ ترلاسه کړي. ددولت درې قواوې لرو، نوی اساسی قانون تصویب، یو پولی ریفرم په بريالی توګه ترسره او د جمهوري ریاست، پارلمان او ولایتي شوراګانو لپاره په انتخاباتو کې غوره تجربه تر لاسه شوه. دزمیني ترانسپورت په برخه کې له ۹۰۰۰ کیلومترو څخه زیات سرکونه پاڅه شول، د هوايي ترانسپورت په برخه کې د اریانا د هوابی شرکت له بیارغونې پرته څو دخصوصی سکتور هوابی - ملکی چلند کې فعاله کمپنی شته، بانکي سیستم مو نوی شو، ګڼ شمیر ځوانانو بهر کې لوري زده کړې وکړې او په معلوماتي تکنالوژي کې وارد او پوه ځوانان لرو.

وموندل شوه چې تيرو ديارلسو کالو کې د (MDGs) له اهدافو سره سم موږ هم ځانته يوه پرمختيايي ستراتيژي جوړه کړه. موږ دپرمختيايي ستراتيژي بيلابيلې برخې او ارکان وکتل او ځينو ځايونو کې مو دافغانستان د پخوانيو پلانونو سره مقايسه هم کړل، ددغې ستراتيژي مثبتې لاسته راوړنې مو د اعدادو او رقم له مخې چې په رسمي گزارشونو کې راغلي دي، وښودل او ځينې نيمگړتياوې مو هم وښودې، يه په بله وينا توقع کيدونکې حالت ته يا هغه څه چې بايد وررسيدلي وای، هغه ته مو هم اشاره وکړه، که چيرې په ډير لنډ ډول سره تحليل شويو ارقامو ته يوه کتنه وشي، نو دې پايلې ته به ورسيدو چې: په معاصرو شرايطو کې دغه تدوين شوي ستراتيژي د افغانستان لپاره يوه غوره تجربه وه. البته د هغې د تطبيق او پايلو په هکله د افغانستان دولت او ناودلتي موسساتو ډير زيات تبليغات کړي، مگر په واقعي توګه يې په علمي شکل سره تاييد شوي گزارش او تحليل نه دي موجود. يو شمير ارقام اټکلي او يو شمير نور نا تاييد شوي دي. ددې په مقايسه د افغانستان د لومړنيو پنځه کلونو علمي پلانونو ارقام او تحليلونه ډير ثقه يې او په علمي ميتود استوار وو. د څيړونکو لپاره په دې برخه کې مهم ماخذ د افغانستان د کلني معلومات، د اداراتو له مسولينو او چارواکو سره مرکي، احصايوي سالنامې، د وزارتونو رسمي گزارشونه او تر يوه بريده هم د افغانستان د ريسرچ او ارزيايي (Afghanistan Research and Evaluation Unit يا AREU) گزارشونه دي.

د دولتي اداراتو تر څنګ له ۱۳۸۱ ش. کال څخه راوروسته ګڼ شمير گزارشونه غير انتفاعي، غير حکومتي سازمانونو (NGOs) نشر کړي دي، البته دوی هر يوه کوشش کړی دی چې د انکشافی اهدافو د تحقق په برخه کې خپل موثريت ثابت کړي. ددې خبرې مانا داده، لکه هغسي چې د افغانستان د ملي انکشافی ستراتيژي په جوړولو کې د بهرنيو مرسته له افغانستان سره په څرګند ډول ښکاریده، نو همداسی يې تطبيق کې هم دولتي او غير دولتي ادارو او موسساتو کار کړی دی. که چيرې ددوی مرستې نه وای، يو شمير مهمې انکشافی پروژې لکه د ملي پيوستون پروګرام (NSP)، د بېرني کار موندی پروګرام (NEEP)، د پانګی اچونی ملاتړ، د افغانستان د کليو د پروژو د پراختيا پروګرام (AREDP) د نشه يي توکو پر وړاندې د مبارزې پروګرام (CN) او په خپله د افغانستان د مستقلو اداراتو (د وزارتونو، د انتخاباتو

خپلواک کمیسیون، د بشر د حقونو خپلواک کمیسیون، د ادارې اصلاحاتو او ملکي خدماتو خپلواک کمیسیون او نورو پروگرامونه به یو هم سم نه و تطبیق شوی. لکه چې موږ څو ځلي اشاره وکړه د افغانستان ملي پرمختیایي ستراتیژي له دریو مهمو برخو څخه جوړه وه:

- امنیت
- حکومتولي
- اقتصادي او ټولنيزه پرمختيا

په دې دریو برخو کې هغه چې موږ ورسره ډیره علاقه لرله، هغه د اقتصادي پرمختيا برخه وه. په دوو لومړیو برخو کې باید وویل شي، چې: د امنیت وضع بڼه نه وه، هم وسله والو مخالفینو او هم جنایتکارانو، دواړو، امنیت او عادي ژوند له گواښ سره مخامخ کړی و. تر وسله والو مخالفینو حرفوي جنایتکارانو چې لویې ډلې او د مافیا د باندونو په بڼه یې فعالیت کاو اقتصادي فعالیتونو، پانګې اچونې او د هیواد شتمني ته زیات گواښ او خطر متوجه کړی و، ددوی د نا امنی له امله تجارو، ملي سوداګرو او اقتصادي فعالیتونو ته خنډ واقع شوی و، یعنی نه فزیکي امنیت موجود و او نه احساسی. د بیلګې په توګه ډیر شمیر سوداګر اختطاف شول، ګڼ شمیر شتمني لوب او غلا شوی. د حکومت کولو او د قانون ټینګښت تطبیق نه شول، یو پراخ تنظیم شوی فساد حاکم و. دغه فساد په ادارې، مالي او آن اخلاقي برخو کې له ورايه څرګندو. څو څو ځله متکرر جنایتکاران ونیول شول، بیرته خوشی شول، دې واقعیت دا ثابت کړه چې د ملي ستراتیژي د دوهمې برخې (حکومت کولو او د قانون د ټینګښت برخه) ډیره بریالۍ نه وه. ددغه پراخ فساد له امله دولت رول ضعیف شو او د اقتصادي پرمختګ په لاره کې هم لوی خنډ واقع شو. له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۹۱ پورې (لس کاله) د مرستو زیاتي پیسې د نا دولتي موسساتو له خوا په مصرف رسیدې، په مرموز ډول د نا دولتي موسساتو اغیز د دولتي ادارتو ملي دريځ او په چارو حاکمیت ضعیف او آن داچې دولتي ادارت د نا دولتي موسساتو تر اغیز لاندې راغلي وو او د ملي دولت پرستیژ ته زښت ډیر تاوان ورسید. ګڼ شمیر تجربه لرونکي او ماهر کارکوونکي له حکومتي دفترونو څخه د نا دولتي موسساتو دفترونو ته ولاړل. ملي شورا او ولایتي شورا ګانو لازم موثريت نه درلود، بلکې په خپله همدوی قانون نقض او د فساد پیاوړی کوونکي شول. دداسې یوې نا مطمینې فضا په ترڅ کې بهرنیو مرستو څخه لازمه ګټه اوچته نه شوه او د ترقی او پرمختګ ډیر بڼه فرصتونه له لاسه ووتل. لا هم دسړي جګړې آثار شته، ګڼ شمیر هغه پروژې چې پخوانی شوروي جوړې کړې وې، یا دهغو بیا رغونې ته پاملرنه ونه شوه یا یې هم ټوله فزیکي شتمني او زیر بنا تالا او په لوی لاس تخریب شوه، خو پرځای یې نوی څه جوړ نشول. له بده مرغه د افغانستان د ډیر مهم جیوپولیتیک موقعیت څخه د مثبتې استفادې پرځای د ستراتیژیکو نامناسبه اهدافو په خاطر د استفادې مفکوره پر خپل ځای پاتې ده. په سیمه کې وسلوالي ډلې روزنه ادامه لري، افراطیت د یوې وسیلې په توګه استعمالیږي، طبیعي زیرمو او اوبو ته مو دملې شتمني په توګه د لاسرسي فرصت را څخه سلب شوی، سیاسي ماهرینو سره لا هم د لویې لوبې د ادامې شک شته. که یو ځل بیا خدای مه کړه د نویو را څرګندو شویو قدرتونو ترمنځ د سړي جګړې خطر پېښ شي، شاید د افغانستان د کاواک وضعیت له امله بیا هم همدا جغرافیا ددې جنګ لپاره غوره شي. دا ډول علایم امنیت او ثبات له منځه وړي. دلته سیاسي مسایل زموږ بحث کې موږ ته ددلچسپې وړ ندی، خو له دې امله چې د پرمختیایي ملي ستراتیژي یو رکن و، نو پتی سترګې ورڅخه نشوتیریدای، دا ځکه چې امنیت سیاست سره تړلی او دا دواړه بیا اقتصاد سره تړلی دي!! په دې توګه د پرمختیایي ملي ستراتیژي د امنیت رکن ډیر بریالۍ نه و، یو علت یې که په خپله د افغانستان دولت کې فساد او دخلکو نارضایتی وه، بل علت یې په سیمه کې سیاسي غرضونه اوبهرني لاسونه وو. دغه ترڅه تجربه تیر تاریخ کې څوځله د افغانستان پټمنو، خوبیچاره خلکو په جبري ډول وازمایله.

د ملي پرمختیایي ستراتیژي دریمه برخه چې په نورو شپږو ارکانو ویشل شوی وه په لاندې توګه بدلونونه لري:

- زیر بنا او طبیعي سرچیني: افغانستان د خپلو طبیعي زیرمو او منابعو له پلوه کافی اندازه ذخایر او شتمني لري. د اقتصاد د رغاونې او پرمختيا لپاره زیر بنا لکه سرکونه، ریل پټلۍ، بریښنا، صنعتي پارکونه، ترانسپورت او تاسیسات مهم ارزښت لري. د ملي پرمختیایي ستراتیژي د جوړیدو څخه وروسته او د هغې د تطبیق تر پای پورې په هیواد کې د سرکونو د جوړولو په برخه کې کار وشو، د یو شمیر معادنو د استخراج چاری یو شمیر بهرنیو کمپنیو سره د قرار داد په بڼه لاسلیک شوی، چې تمه کېږي د دغو کانونو په ګټه کې به افغانستان شریک و ګڼل شي، نه صرف یو پلورونکی. داسې اټکل کېږي چې د افغانستان دپېژندل شویو او پټل

شویو کانونو ارزښت تر درې زره میلیارده ډالرو اوچت دی . د افغانستان د روانو اوبو (سیندونو د کلنی جریان اندازه ۷۰-۷۵ میلیارد مکعب متره اټکل شوی دی، خو له بده مرغه نه انحرافی او نه هم ذخیروی بندونه جوړ شول . په عوض کې یې وارداتی بریښنا له گاونډیو هیوادو څخه په ډیر لور لگښت تدارک شوه، چې د هغې په بیه څو لوی بندونه جوړیدای شول، اما دسلما بند، د کمال خان بند، د دالی بند، کجکی بند او چک د بندونو د بیا جوړولو تبلیغات وشول، آن دا چې د هند هیواد د سلما بند باندې تر ډیرې برخې کار هم وکړ، خو د هیواد ددغې مهمې طبیعي سرچینې (روانو اوبو) د مهارولو لپاره کافی اجرات نه تر سترگو کیري. له نن څخه سلگونه کاله مخکې په سیستان ، غزنی ، د کابل شاوخوا ډیرو نورو سیمو کې د ځمکو د خړوبولو لپاره لوی لوی بندونه جوړ شوی وو، لکه دسلطان بند، غازی بند، سلما، کمال خان او نور، خو اوسنی وخت کې نه یواځې دا چې نوی بندونه جوړ نشول بلکې پخوانی هم ونړیدل. چې یوه بیلگه یې د سلطان د بند نړیدل و. په دی توگه د افغانستان د ټولو سیندونو یا روانو اوبو صرف په سلو کې ډیرشو څخه د هیواد دننه استفاده کیري او نوره یا ضایع یا له ملکه بهر وځي. په همدومره اندازه موږ هر کال د خاوری تخریب او ضایع کیدل هم لرو. افغانستان شاید دخپلی خاوری په نه ساتنه کې لومړی هیواد وی!!

- ځنگلونه د هیواد یوه بله مهمه اقتصادی طبیعي منبع ده چې لوټ، تالان او قاچاق یې لکه د تیرو ډیرشو کلونو په شان دوام لری، په دی توگه دغه مهمه منبع چې نه یواځې اقتصادی بلکې ایکولوجیکی فوق العاده ارزښت لری، تیرو ۲۵-۲۰ کلونو کې له تباهی سره مخامخ وه او دافغانستان د طبیعي ځنگلونو په اندازه کې په سلو کې شپيته کمښت راغلی دی. زیا تره کانونه په نا قانونه توگه د سیمه ییزی مافیا په لاس په قاچاقی او غیر فنی شکل ایستل کیري، چې د موادو کیفیت شدیداً زیانمن او تخریبی اثرات یې ډیر ژور دی. دغه مافیا د کان اصلی شتمنی د ډیرې لږ گټې په مقابل کې له لوی زیان سره مخامخوی.

- بڼوونه، روزنه او فرهنگ : له نیکه مرغه د بڼوونځیو په شمیر کې د کمیت له پلوه پوره زیاتوالی لیدل کیري. وروسته د طالبانو له پرځیدو څخه نجونو بڼوونځی ته د تگ اجازه ومونده، گڼ شمیر بڼوونځی نوی جوړ شول او د ټولو بڼوونځیو نړیدلی ودانی ورغاوړ شوی، د معارف د وزارت په نصاب تجدید نظر وشو او په میلیونونو ټوکه درسی کتابونه په لور تیراژ او عالی کیفیت چاپ او تر ډیرو لری ولسوالیو وویشل شول. د بڼوونکو په استخدام کې بیساری زیاتوالی راغلی دی، او د بڼوونکو او د معارف د منسویینو مادی او معنوی امتیازات اوچت او د دولت د پاملرنی وړ وگرځیدل. بڼو او نارینه وو ته د تحصیل مساوی چانس برابر شو، گڼ شمیر ځوانان د هیواد د لوړو زده کړو موسساتو ته جذب شول چې د افغانستان په تاریخ کې یې ساری نه لیدل کیري، په زرگونو پیغلی او ځوانان له هیواد څخه بهر ملکونو ته د تحصیل لپاره واستول شول. له ډیرشو زیات دولتی پوهنتونونه او د عالی تحصیلاتو موسسات جوړ شول، ۱۰۵ د لوړو زده کړو خصوصی موسسات تاسیس شول، چې پینځه یې د پوهنتون کچی ته لوړ شول . د زدکړو په وسایلو او تکنالوژی کې پوره بدلون راغی چې نن ورځ زموږ پوهنتونونه په پوره پرمختللی تکنالوژی سمبال دی. ورزش او د ځوانانو بوختیاوو ته زمینه برابره شوه، دهنراو موسیقی ودی ته یو ځل بیا پراخ ډگر برابر شو، خو درسنیو، ورزش، هنری فعالیتونو او هنری فعالیتونو د آزادی پایله دومره دځوانانو مثبتو بوختیا، نشاط او روغتیا ته مفیده نه وه، لکه هغومره چې متاسفانه د اخلاقی انحراف لامل وگرځیده. دا ځکه چې مدیریت او پالیسی یې سمه نه وه. هغه څه چې د ډیرې پاملرنی وړ دی هغه د رسنیو(هم دولتی او هم آزادو رسنیو) وده او غوره فعالیت دی. په هیواد کې تر ۴۰ زیات رادیویی ستیشنونه او تقریباً په همدی اندازه خصوصی او ملی تلویزیونونه فعالیت لری (خو د روزنیز او خبررسانی د اړخ په پرتله یې د بیگانه هیوادونو دگمراه کونکو سریالونو ننداری ډیرې دی). په گڼ شمیر ښارونو کې د انترنت خدمات مهیا دی. تقریباً دهیوا په سلو کې اویا وگړی د گرځنده تیلیفون له خدماتو څخه برخمن دی. د اطلاعاتو او فرهنگ په وزارت کې د ځوانانو معینیت ایجاد اود ځوان کول لپاره د امید او هیلو نوی کرکی پرانیستل شوی. البته داقتصادی گزارشونو په پرتله د میدیا او فردی آزادیو په ډگرونو کې ارایه شوی ارقام ثقه یې او دتایید وړ دی.

- روغتیا : افغانستان له ۱۳۸۰ل. کال څخه مخکې د صحی خدماتو له پلوه تر ټولو یو وروسته پاتی او له ستونزو سره لاس او گریوان هیواد و. کوم پرمختگ چې په تیرو دیارلسو کالو کې د روغتیا په برخه کې شوی بیساری دی (ممکن روغتیايي خدمات به د کیفیت له پلوه ډیر د تایید وړنه وی او د خصوصی وختونونو فیس به ډیر نا عادلانه وی، خو بیا هم د دیارلسو کالو مخکې حالت په پرتله د قناعت وړدی. هغه څه چې ډیر د ستاینی

ور دی ، هغه د پولیو د واکسین ډیر بریالی پروگرام و، چی د گاونډیو هیوادو په پرتله ډیر ښه تطبیق شو. په دی موده کی روغتونونه ورغاول شول او د ولایاتو روغتونونو او په کلیو کی کلینیکونو ته پوره پاملرنه و شوه، سره له دی چی د روغتیا برخه هم له فساد څخه بچ نه وه چی یو ښه مثال یی د سردار محمداوود خان ۴۰۰ بستریز روغتون کی د میلیونونو ډالرو وهنه وه)، بله ښه لاسته راوړنه د مور او ماشوم د روغتیا خوا ته پاملرنه او له پینځه کلن عمر تیت د ماشومانو د مړینود شمیر کمښت و. په دی برخه کی نه یواځی د دولت سکتور بلکی، خصوصی سکتور هم ونډه لرله، ښه بیلگه یی په مرکز کابل او ولایاتو کی د خصوصی روغتونونو فعاله کیدل و. د روغتیا نړیوال سازمان (WHO) او د بی سرحدو دوکتورانو ټولنی د پام وړ کارونه پرمخ بوتلل. د هندوستان هیواد ، په تیره بیا په کابل کی د اندراگاندهی روغتون د افغانستان له خلکو سره د روغتیا برخه کی اغیزمنی مرستی وکړی، خو سره له دی هم نړیوال راپورونه په افغانستان کی د روغتیا وضعیت ښه او د قناعت وړ نه بولی، په ماشومانو کی د ناوړه تغذی (خوارخواکی) نښی له ورايه ښکاری، د ماشوموالی یو شمیر معمولی ناروغی د ماشومانو ژوند له گواښ سره مخ کړی دی، د څښلو دپاکو اوبو نشتوالی د ماشومانو نس ناستی او دهغی له امله د مړینو گراف لا هم نا مطلوب وضعیت کی ساتلی دی، د وگړو منځنی عمر ډیر تیت (اوسط ډول ۴۷ کاله) ښودل کیږی، معیوبیتونه، روحی ناروغی او په مخدره توکیو روپدی والی د صحت د برخی لویه اندیښنه ده. د ککر چاپیریال ستونزی د افغانستان راتلونکی کول ته لویه اندیښنه پیدا کړی، کوم چی تیرو دیارلس کالو کی یی نه یواځی د مخنیوی تدابیر نه وو، بلکی د ژوند د چاپیریال ککروونکو فکتورونو نوره هم پراختیا موندلی وه، حال دا چی د ژوند چا پیریال ساتنه د زریزی د اهدافو یو لومړیتوب و او باید (ANDS) دغه لومړیتوب ته ډیره پاملرنه کړی وای. د یوه بله شرموونکی او بده ښکارنده په افغانستان کی د ایدس د ناروغی لیدل کیدل و، حال داچی پخوا دغه شرموونکی ناروغی زموږ هیواد کی بالکل یوه ناپیژندل شوی او د نه خپریدو وړ گڼل کیده، خو له نیکه مرغه یو شمیر وایروسی نوری ناروغی چی د نری ډیرو هیوادو کی ولیدل شوی، د افغانستان د ډیر غوره اقلیم له امله نه دی لیدل شوی، دا د افغانستان د طبیعت هغه لورینه ده چی باید مننه یی وشی. بله د خوښی خبره دا هم ده چی د افغانستان د اوبو زیرمی لا هم خوندی او پاکی دی، اما د ښارونو ناوړه انکشاف او د بدرفتونو د سیستم نشتوالی او د ښاروالیو فاسد مدیریت تر څمکی لاندی پاکو اوبو ته لوی گواښ متوجه کړی دی. په دی توگه د روغتیایی خدماتو وضعیت نظر دیارلسو کالو پخوا ته ښه شوی دی، خو د راتلونکی لپاره د گواښونو مخنیوی ته لازیات تدابیر باید ولرو.

• کرنه او د کلیو پراختیا : د افغانستان په سلوکی له ۷۵ څخه زیات وگړی په سیده او ناسیده توگه په کرنه او مالداری بوخت دی ، د هیواد زیات نفوس (په سلوکی د اتیا شاوخوا) په کلیو کی ژوند کوی. د کلیو پراختیا نه یوازی دا چی ټولنیز هدف دی، بلکی اقتصادی ارزښت هم لری. کرنیز محصولات ملی مجموعی عوایدو او د هیوا د بهرنی سوداگری په برخه کی مهم اقلام دی. په کلیوالی سیمو کی د بیوزلی له منځه وړل او د کلیو پراختیا د ملی پرمختیایی ستراتیژی یو مهمه برخه وه، په دی برخه کی د ترانسپورتی ستونزوو یعنی د لارو نه شتون، کچه سړکونو او پیچومو له امله او تر ډیره بریده د ناامنیو له امله پوره کار ونشو. د کلیو د پراختیا مدیریت فوق العاده ضعیف او فاسدو، کومه روښانه او علما تنظیم شوی پالیسی ورته موجوده نه وه. کلیوال له دولت، دولته سره له هنکاری او ددولتی خدماتو له ساحی بهر پاتی شول او تر ټولو زیات د دولت او ولسونو ترمنځ واټن په کلیوالی سیمو کی لیدل کیږی. دی ناوړه حالت د ناامنی خپریدو ته لازياته زمینه برابره کړه. د افغانستان کلیوالی سیمو کی د محلی تشبثاتو پراختیا ته فوق العاده امکانات موجود وو، مثلا د کبانو روزنه، د چرگانو او شاتو مچپو روزنه، د ورینمو د چنچیوروزنه او لاسی محلی کارونه، محلی صنایع لکه کلالی، ترکانی، لاسی گن گندل او نور ټول هغه محلی تشبثات وو، چی د ودی فوق العاده امکانات یی موجود و، خو د بی کفایتی او فاسدی اداری او ناامنی له امله له دغو ریزرفونو او قوی پوتانشیل څخه هیڅ گټه اوچته نه شوه. مالداری د هیواد یوه مهمه تولیدی منبع وه چی د هیواد ډیره مالداری کوچیانو پوری اړه درلوده ، خو د سیاسی غرضونو او تعصبی ملحوظاتو له امله په مصنوعی توگه د دیشین او کوچیانو تر منځ نفاق واچول شو او ددولت تر ټولو لوړو چارواکیو د ولسونو ترمنځ درز او دښمنی ایجاد کړه او دکلونو کلونو ټولنیز نظم او د ولسونو او قومونو ترمنځ یی وینی بهول، یو دبل گواښل او یو بل ته په بد نظر کتل پراخه کړل، چی یوه بیلکه یی د بهسودود پتمن ولس او خواریکښو بیوزلو کوچیانو ترمنځ مصنوعی لانجه ایجادول و، حال داچی په دی کی د چارواکو سیاسی غرضونه وو. دی ستونزی کوچیان په اوری کی ایلبندونو ته له تللو روارول او د هیوا

څرخايونه له مالدارۍ تش شول ، څرخايونه قومانداتانو په زور غصب كړل او د هيواد د مالدارۍ سكتور له لوى زيان سره مخاموخ شو. په كليو كې د طالبانو له خوا د عشر او زكات او نورو فشارونو له امله عادى ژوند كډوې او نتيجه يې د كليوالى اقتصادى شيرازى مراوى كيدل او ښارونو ته د جبرى مهاجرت ښكارنده وه، حال داچې ښارونولا پخوا خپل مشكلات لرل، د كليوالو اجبارى مهاجرت د ښارونو ستونزى نورى هم مضاعفى كړى. په يو شمير كليو كې د ملي پيوستون په نوم يو شميرى پروژى تطبيق شوى ، چې ناسنجول شوى وى. د ملي پيوستون پروگرام، يو شمير اقدامات داوو: پرته له دې كې د كرنى او ځمكو د څرېولو لپاره د روانو اوبو او سيندونو د مهارولو لپاره كومه اساسى برنامې ولرې، په بيلابيلو سيمو كې يې ژورې څاگانې كيندلې چې دې كار د ځمكې لاندې اوبو سطح نوره هم ټيټه كړه او په پايله كې يې شاوخوا كاريزونه او عادى څاگانې وچې كړې، دې پيښې كليوال له نارضايتى سره مخامخ كړل، دوى پرته له دې چې د ځمكو نهه ډوله استعمال (زراعى، خدماتى، ترانسپورتى، تفريحي، تجارتي، مسكونى او رهايشى، صنعتى اوكانى) په نظر كې ونيسى، د زراعتى ځمكو په لورى يې د پلونو، لارو او سړكونو په جوړولو پيل وكړ، حال داچې د اوسيدو او خدماتولپاره د ښارو ځمكو او د غونډيو د لمنو خواته انكشاف رامنځته شوى و، ددې پايله دا شوه چې زراعتى ځمكې تر نورو بيلابيلو استعمالونو لاندې راغلى او شنه ساحه وار په وار كمه شوه. همدا اوس تر كرنى لاندې ځمكې ارقام څرگندوى چې د هيواد تر كرنى لاندې ځمكې د ۱۳۵۷ اړ كال په پرتله څو ځله كمې شوى دي. حال داچې بايد د ولت د مېشت كيدو لپاره د غونډيو لمنى او غير زراعتى سيمى تخصيص كړى وى. د كرنى او كرنيزو ځمكو او اوبو لپاره نه د كرنى اوبو لگولو او مالدارۍ وزارت او نه هم د اوبو، بريښنا او انرژى وزارتونو يو هم د اوبو د منابعو او د ځمكو د تخصيص په برخه كې كومه برنامې او روښانه پاليسى لرله. د كرنى د وزارت په سر كې بې كفايته مديريت گومارل شوى و، چې د كرنى توليدات او طبيعى منابعو ته نه يواځې دا چې انكشاف ورنه كړل، بلكې ضايع او هدر هم شول. د كرنى وزارت څو ځلې په ډير لوړ لگښت نمايشى نندارتونونه د كابل ښار او يو شمير نورو ښارونو كې جوړ كړل او يو شمير اجناس او محصولات يې پكې نندارې ته ايښودل، خو هدف يې نه و معلوم، ډير لگښتونه د ښارونو دننه د وركشاپونو، ټريننگونو، سيمينارونو او په نورو نومونو تر سره شول، خو بزگر او مالدار عملا له هرډول خدماتو بې برخې او خبره پاتې و، كوپارتيډى غورځنگ وده ونه كړه، ترويجى خدمات نه يواځې چې پراخ نه شول، بلكې تر پخوا هم ضعيف شول، د زراعتى تحقيقاتى فارمونو نوم پاتې شو، خو محتوا او شتمنى يې له منځه ولاړه او ډير ملكيتونه يې غصب شول، د ولاياتو تخنيكى يونټونه له منځه ولاړل او دولتى فارمونه وچ شول يا هم گڼ شمير يې د خصوصى ملكيت لاسته ولويدل چې د كرنى لپاره د استعمال پرځاى د نورو مقاصدو لپاره وکارول شول. د كرنيزو محصولاتو د پروسس لپاره كوم تدبير او تجويز نه و، او د كرنيزو محصولاتو د ماركيټنگ لپاره لازم تدابير تر لاس لاندې ونه نيول شول، نوڅكه د كرنى د سكتور مولدين (بزگر او مالدار) كال په كال له وړشكستگى سره مخامخ شول. د توليد د موسمى والى برنامې نه وه، له بزگرانو څخه د توليد په موسم كې په دولتى نرخ خريدارى ونه شوه او د نورو موسمونو لپاره زيرمتون او نور تاسيسات او د پروسس آسانتيا باندې فكر ونه شو. د كرنى د پراختيا د باتك فعاليت او بزگرانو ته د كريدت د وركړې پروگرام په نشت حساب شو، د ځمكې منبسطى او تشديدى استعمال ته پاملرنه نه وه، سيلوگانى چې بايد د حاصلاتو د جمع آورى پر وخت يې غله خريدارى، بيا يې اوږه كړى او د ټول هيواد لپاره يې زيرمه او د عامه موسساتو لپاره يې ډوډي پخولای له منځه ملاړى او وسايل او ژړندى يې ليلام شوى، د خاورى ساتنى او اصلاح باندې اصلا فكر ونه شواصلا د يوه پرمختيايى هيواد د كرنى د پوهې ظرفيت نه و موجود. په دې توگه د كرنى برخه كې نه يواځې داچې كوم پرمختگ راغى، بلكې پخوانى عنعنوى كرنه او توليدى طرز او تكنالوژى هم له منځه ولاړه. حيرانوونكى ده چې د كندز خلك په بازار كې پاكستانى خټكى، د شمالى خلك چينايى انگورو د كامى خلك پيښورى گوره او د كوڼر خلك ايرانى كنسرو شوى پوڅه او ملايى پيښورى او استفاده ورڅخه كوى، د خوړيانو د پليو توليدات فوق العاده كم شول، جوار چې پخوا به خلكو د هغو توليد ته ارزښت نه وركاؤ، له لاهور څخه راځى او يو وړى يې لس افغانى پلورل كيږى، بوس چې پخوا به خلكو اصلا له پټيو څخه كورنو ته نه وړل او له يو كال څخه به بل ته پر ځمكه براته وو، اوى د يوې قيمتى متاع په توگه په تجارتي لارو كې په بسته بندى شوى شكل له پاكستان څخه راځى. په دې توگه افغانستان ته چې (يك كشور زراعتى) ويل كيد، اوس د يوې خوا لپاره بوس له بهر څخه وارديږى.

• د اقتصاد ټينګښت او د خصوصي سکتور وده : د طالبانو د واکمنۍ پر مهال افغانستان له يوه بيساری انفلاسيون سره مخامخ شوی و، د افغانیو د خريد قدرت فوق العاده راټيټ شوی و، وروسته د موقتي ادارې له جوړیدو څخه د افغانستان بانک يو پولی ريفورم تر لاس لاندی ونيو، په دی توګه دپيسو ارزش کی دري صفرونه کم شول، مخکی تر دی ريفورم څخه يو امريکايی ډالر د ۵۵۰۰ افغانیو په وړاندی تبادلې کيد ، له ريفورم څخه وروسته يو امريکايی ډالر د ۵۰ افغانیو سره معادل و، البته دغه تبادلې د نوسان په حال کی وه چی کله به ۴۷، ۴۹ وخت او په دا وروسته وختونو کی ۵۷ افغانی د يوه امريکايی ډالر په وړاندی تبادلې کيږی، مرکزی بانک هڅه کړی چی د بانک د زیرمو څخه په استفادی څه ناڅه د افغانیو(ثبات!) وساتی، نوڅکه په منځنی توګه هره میاشت کی يوه اندازه ډالر ليلام ته وړاندی کوی ، او يو نوع کاذب ثبات یی رامنځته کړی، حال داچی ددی ثبات تر شاد ملی تولید ملاتړ نشته. فعالی اقتصادی تصدی او ملی تولید تر ټولو په ټيټه کچه کی دی، اقتصادی څرخونه دب دی، ټولنه په يوه کاملاً مصرفی ټولنه بدله شوی، سوداګری مطلقاً دیوه دلالی تجارت بڼه غوره کړی ده. افغانستان چی د خپلو طبی بوټو له مخی نړیوال نوم لری، ونسو کولای حتا هغه پخوانی هوڅست او د فرامسی لابراتوارونه فعال وساتی، د گنیو او جغندرو پروسس ته هم پاملرنه ونه شوه، د کلبهار او بگرامیو نساجی، د ولایاتو دسمنتو فابریکی ، جنګلک فابریکی، د کور جوړولو فابریکی او دداسی نورو مهمو تولیدی او ترمیماتی واحدونو اساس او بنسټ د هغوی له تشکیل او تجربی سره له بیڅه و ایستل شو او د خصوصي سکتور په نوم یی ډیر ملیکټونه او جايدادونه لوت شول، پایله دا شوه چی د افغانستان دولت یواځی خپله عادی بودجه هم له خپلو داخی عوایدو نشوه پوره کولای او د انکشافی چارو او د پرمختیایی ستراتیژی لپاره خوی و س بیڅی نه و. بیکاری په سلو کی تر څلویښت پوری وه او د مرکز، کابل ښار فرهنگی څیره پریشانه او اصلاً دغه ښار د يوه لومپن ښار بڼه ونيوله چی په هیڅ صورت یی د يوه داسی تاریخی هیواد دپلازمینی حیثیت نشو پرځای کولای چی پراخ او ژور هڅووب او ویارلی ملی کلتور لری.

• کورنی مصونیت او د بیڅایه شویو هیوادوالو بیرته اسکان : يوه لویه ستونزه دا وه چی د پراخه ناامنی او په لری پرتو سیمو کی د قانون او مصونیت د نشتوالی له امله ګڼ شمیر هیوادوال ښارونو یا هم د ښارونو څنډو ته راغلل، دوی په خپلو سیمو کی د حلال او مشروع معیشت سرچینی او وسایل له لاسه ورکړل، په ښارونو کی یی ددرویزه وو په بڼه ژوند غوره کړ، بالعموم خلک له ناامنی او بیقانونی څخه په ویره کی وو، دخلکو روحی سکون له منځه تللی و، نامتو متکرر جنایتکاران لکه: ت. ش. ش. ح. س. ر. خ. ج. ق. ا.ک. (دلته د بشپړو نومونو دذکر اړتیا ونه لیدل شوه) او نورو نه یواځی عادی وگری، بلکی ملی سوداګر ګواښل او آن د اختطفت او برېښد تیری او دلوت پېښی یی تکرار کړی، خود قانون د پنجو زور ورباندی بر نه و. دجرايمو دکشف ارګانونه یا نه وو، یا په خپله په فساد اخته و، ددولتی ادارو او موسساتو شاوخوا دوه - دري کتاره سمندی دیوالونه او څو طبقی اغزن سیمان و پیچل شول، چی وار په وار یی ښارونو ته د جنګی کلاوو بڼه ورکړه او دخلکو روحی سکون او دملی کتو او ملی امنیت په وړاندی یی مشترک احساس، ملی روحیه او په دولت باندی یی د خپل مالکیت حس له لاسه ورکړ، د افغانانو ملی غرور او عالی سجایا وار په وار کمزوری شوی. په دی توګه د ثبات او استقرار لپاره کومه هسته نه وه موجوده او تردیروخت پوری د ثبات او استقرار فزیکي - احساسی نښی نه وی موجودی، ترڅو فزیکي او احساسی امنیت نه وی، اقتصاد وده نشی کولای. نوڅکه د ملی پرمختیایی ستراتیژی ډیره برخه ناموفقه وشمیرل شوه او په گزارشونو کی سترگی ورباندی پتی شوی. په پایله کی ددغی ستراتیژی یواځی کمه برخه تطبیق شوه چی ارقام یی لږ مخکی په څو جدولونو او گزارشونو کی ددولت او موسساتو د رسمی گزارشونو له مخی ارایه شول. یعنی د ستراتیژی د تطبیق د مثبتو اړخونو او لاسته راوړنو تر څنګ یو څه ستونزی وی چی د راتلونکی لپاره د یوی ډیری پخی تجربی په توګه باید په پام کی ونيول شی. داڅکه چی په يوه ارزونه کی د مثبتو اړخونو او بریالیټوبونو تر څنګ دنیمګرتیاوو موندل او په نښه کول هم یو مهم هدف وی.

لنډیز

افغانستان وروسته تر ۱۳۸۱ کال څخه یوی نوی مرحلی ته داخل شو. تر هر څه دمخه سیاسی پروسه پرمخ بوتلل شوه او د دولت اساسات ورغول شول، په سیاسی پروسه کی تجربه ډیره کمه او ستونزی ډیری زیاتی وی، يوه مهمه اړتیا

چی احساس کیده هغه دا وه چی د سیاسی پروسې تر څنګ د افغانستان اقتصاد هم په پښو ودرول شی، په نوي اساسی قانون کی د افغانستان لپاره د بازار نظام غوره وبلل شو (د اساسی قانون د لسمی مادی له حکم سره سم). د اقتصاد د خصوصي کولو د مدل پېښی پیل شوی، لوری - ژوری زیاتی وی او اټکل شوی نتیج سم په لاس رانغلل. افغانستان ته بهرنی مرستی جاری شوی او د ملی پرمختیا یو سند چی (د افغانستان د ملی پرمختیا ستراتیژی یا (ANDS)) نوم ورباندی کیښودل شو، د ډیر لور لگښت په لرلو سره تدوین شو. په دی توګه له ۱۳۸۱ څخه را وروسته تر ۱۳۹۳ کال پوری د هیواد د ټولو سیاسی - اقتصادی جریاناتو ممیزه او لویه ځانګړتیا بهرنی مرستی او د ملی پرمختیا ستراتیژی وه. د سیاسی پروسې په څنګ کی د ډیموکراسی د اصولو معرفی کولو، د بشر د حقونو پیژندنی، د کارکوونکو د ظرفیت اوچتولو، د ښځو د حقونو پیژندنی، د آزادو مطبوعاتو غوړیدو، له بهر څخه د متخصصینو او پخوانیو تکنوکراتانو استخدام او رابللو، د هیواد د بهرنیو اړیکو نوی کولو او پراخولو، د نادولتی موسساتو په لاس د بیلابیلو پروژو عملی کولو او تر یوه بریده پوری د بیا رغاونی لپاره په خپله د دولت اقداماتو ډیر زیات وخت او لگښت وغوښت. د عامه چوپړونو د بهبود او پراختیا لپاره د افغانستان د خلکو تقاضا ډیره زیاته وه، مناسب ملی او نړیوال فرصتونه فوق العاده مناسب برابر شوی وو (له ۱۳۸۳ کال مخکی امنیتي ستونزی هم یا نه وی یا ډیری کمی وی، اما جنایی قضایا فوق العاده اوچت وو). داسی اټکل کید، چی د ملی پرمختیایی ستراتیژی او بهرنیو مرستو په واسطه به په هیواد کی د بیوزلی د کمښت، د استخدام د لازمو فرصتونو په ایجاد، د بهرنی سوداګری د ښه کیدو، د ملی تولید اوچتیدو، د دولت د عوایدو د اچتیدو، د تادیاتو د بیلائس تحکیم او دی ته ورته انکشافی اهدافو په تحقق کی ډیر اوچت بریالیتوب تر لاسه شی. د یو ی محاسبی له مخی، له افغانستان سره د شوی مرستو اندازه، له ۱۹۴۵ م. کال څخه وروسته، د مارشال پلان په ترڅ کی له اروپا سره د شویو مرستو څخه هم زیاته وه (د رقم له مخی)، خو عملا انکشافی مهم اهداف تر لاسه نه شول.

ملی پرمختیایی ستراتیژی ددری مهمو برخو لرونکی وه او د زیری د اهودافو په رنا کی جوړه شوی وه، خو وروسته داسی پایله راووته چی تطبیق یی بریالی نه وو، په اوسط ډول د رسمی گزارشونو له مخی په سلوکی ۶۶ تطبیق شوی ده، په داسی حال کی چی د هیواد نیمایی وګری همدا اوس هم د فقر تر کرښی لاندی ژوند لری.

بهرنی مرستی چی عمدتا د امریکی د متحده ایالاتو، آسترلیا، هند، روسی، اروپایی هیوادو او ډیره لږه اندازه عربی او ګاونویو هیوادونو وګری، بیل بیل ډولونه لرل، ځینی مرستی نقدی وی، ځینی د متخصصینو د روزنی په ښه وی، ځینی بلاعوضه او ځینی مرستی بیا د پورونو په ښه وی. سره له دی چی وروسته تر جګړی اقتصادونه په هر ځای کی بهرنیو مرستو ته احتیاج وی، خو بیا هم مرسته کوونکی هم خپل مقاصد لری. دغه ډول مرستی یوه وروسته پاتی او جګړه خپلی هیواد کی هم مثبت او هم منفی تاثیرات لری. په افغانستان کی هم دی واقعیت ته اشاره کیدای شی. زموږ لپاره د دغو دوو موضوعاتو تحلیل، یعنی د بهرنیو مرستو مطالعه او د افغانستان د پرمختیایی ستراتیژی د تزبیق څرنګوالی یوه مهمه تجربه شمیرل کیدای شی، چی باید د راتلونکی لپاره ورته مناسب تدابیر ولرو. همداسی هم په افغانستان کی د بازار نظام سم پلی نه شو او خصوصی کول د دولتی موسساتو او تصدیو د بیخی له منځه وړلو په ښه عملی شول او بی قانونه چلند ورسره وشو.

پایلتیونه

په عمومی توګه افغانستان کی اوس له دیارلسو کالو وروسته له کمی او کیفی پلوه ډیر زیات بدلون راغلی او هیله ده د تیرو کلونو مثبتو تجارو ته انکشاف ورکړل شی او هغه برخی چی د اصلاح او ریفورم غوښتونکی دی، باید اصلاحات پکی راوستل شی. افغانستان د کافی داخلی ریزرفونو او ښه اقتصادی پوتانشیل لرونکی دی، باید د هیواد راتلونکی پرمختګ لپاره دمناسبو انکشافی پالیسیو په غوره کولو سره یو بل ستراتیژیک پلان چی په علمی میتودونو استوار وی جوړشی. ډیره ضروری خبره ده د بهرنیو مرستو لګول باید دولت له طریقه وشی. تیرو څو کلونو تجارب باید تعمیم شی او د هغو له ارزونی څخه باید د راتلونکو تدابیرو لپاره استفاده وشی.

بشکاره خبره ده چی هر علمی تحقیق او تحلیل ددی لپاره تر سره کپړی چی د یو تجربی په توگه واقع شی او د راتلونکی لپاره ورځه استفاده وشي. له دی لیکنی څخه هم د (Applied Research) او هم د (pure research) په توگه کار اخیستل کیدای شي. د افغانستان دملی پرمختیایی ستراتیژی تحلیل زموږ د راتلونکو تدابیرو او اقتصادی تصامیمو لپاره یو ډیر گټور اقدام دی، نوڅکه په پای کی لاندنی پیشنهادونه ضرور بولو:

۱. د تیرو څو کلونو تجارب باید د اقتصادی تحلیل کوونکو په اختیار کی وی او نور راتلونکی پلانونه باید ددغو تجاربو په رڼا کی جوړ او طرح شی.

۲. د بهرنیو مرستو د موثریت په خاطر به بڼه وی چی وروسته تر دی بهرنی مرستی ددولتی ادارو په واسطه مصرف شی.

۳. علمی تحقیق ته باید د اقتصادی راتلونکو پالیسیو او ستراتیژیو د مهم اصل په توگه اهمیت ورکړل شی او اقتصادی تحقیقی راپورونه باید د چاپ شویو رسالو په شکل په کتابتونونو کی د اقتصادی کادرونو د مطالعی په خاطر ددوی په اختیار کی ورکړل شی او د مهمو رسالو په شکل استفاده ورځه وشي.

۴. افغانستان بیا هم اړ دی چی د تیری ستراتیژی په دوام یوه بله ملی پرمختیایی ستراتیژی یا هم یو جامع ستراتیژیک پلان طرح او په جدی ډول یی تطبیق کړی.

۵. افغانستان ته په کار ده چی لکه هغسی چی نړیوال د (MDGs) په پایلو کتنه او غور کوی، موږ هم باید دا کار وکړو.

۶. پیشنهاد کپړی چی کورنی تولیدات حمایه شی، د انحصار مخه ونیول شی، د سوداگرو او کاروباریانو او تولیدی تصدیو امنیت ډاډمن شی. په دی برخه کی دقانون حاکمیت ډیر مثبت تاثیر لرلای شی.

۷. افغانستان وروسته تر اوږدې مودې کورنی جگړی څخه د بیارغاونی په پړاو کی دی. له جگړی څخه وروسته اقتصاد ډیر پېچلی خصوصیات لري. خصوصي سکتور کافی تجربه نه لري. د قانون حاکمیت او د اقتصاد په برخه کی اصولی او سالم مدیریت ته ډېره اړتیا ده؛ نو پدغه مرحله کی باید د هیواد دطبیعی منابعو ا چاپیریال ساتنی ته هم کلکه پاملرنه وشي، یعنی د طبیعی منابعو علمی څارنه، ساتنه او له هغو څخه د معقولی استفادې لپاره د برنامو او پروگرامونو جوړول

۸. له کورنی جگړی څخه د راپاتی دولتی اقتصادی موسساتو پیاوړی کول او د هغو د کارکوونکو د کاري ظرفیت اوچتولو ته کلکه پاملرنه.

۹. د دولت ارشادي او رهنمایي کوونکی نقش ته کلکه پاملرنه.

۱۰. د قانون د لارښودنو سره سم د خصوصي سکتور حمایه، هڅونه او لارښوونه تر هغه برید پوری چی اقتصاد او ملی گټوته اغیزمن او گټور وی.

۱۱. د ملی انکشافی اقتصادی اهدافو د تحقق په برخه کی له داخلی ریزرفونو او امکاناتو غوره استفاده او له بهرنیو مرستو څخه موثر کار اخیستل.

۱۲. د مالیاتو ټولولو ته اصولی پاملرنه او د گمرکاتو د لواجو کلک تطبیق.

۱۳. د اقتصاد په پوهنځیو کی د ماکرواکنومیک مضمون ته زیات وخت ورکول او د اقتصادی سیاستونو مضمون کی دافغانستان د اسلامي جمهوریت د رسمي پالیسی ځایول.

۱۴. دافغانستان دولت باید د هیواد ستراتیژیک مهم موقعیت څخه ډیره بڼه استفاده وکولای شی، د بیلگی په توگه دچین، منځنی آسیا او په مجموع کی د جنوبی آسیا او دمنځنی آسیا د نښلونکی په توگه یی بیرته د ورپښمو دلاری او د لاجبرو دلاری په شان دریځ تر لاسه کول. همدا راز د تاپی (TAPI) د پروژی پیل کولو ته ځان چمتو کول، د افغانستان د اوبو ډیر بڼه مدیریت کول، د چاه بهار د بندر خواته د سوداگری متمرکز کول، د ریل پټلی سراسری شبکه جوړول او د گاوندیو هیوادو له شبکی سره یی نښلول، د هیواد کانونو د پلټنی او استخراج ته لومړیتوب ورکول هغه څه دی چی زموږ د قوی پوتانشیل په توگه د امیدواری وړ دی.

۱۵. په کندهار کی د (TIR) او د (ECO) د یوی ځانگی لپاره دودانیو او دفترونو جوړول، په جلال آباد کی د سارک د ټولنی د استازولی دفتر، په سیمه کی د افغانستان نوښت او دغو سیمه ییزو سازمانو سره له نژدی دکار کولو موقع برابرولای شی. په تیره بیا افغانستان باید په سارک کی د خپل غړیتوب له بنیگنو ځان بڼه برخمن کړای شی.

۱۶. د کرنی په سکتور کی د اوبخور سیستم د بیارغونی او پراختیا له لاری د بنوالی او مالداری د توسعی خواته پاملرنه هم زموږ د کورنیو تولیداتو دزیاتیدو تضمین کوی او هم د ټول وخت لپاره داستخدام شرایط په فوق العاده ډول مهیا کیدای شی.

یوه مشهوره خبره ده چی: تجربه د علم مور ده! په دی توگه به ان شاءالله افغانستان وکولای شي دتیرو تجربو څخه په استفادی د خپل اقتصادی پرمختگ بهیر ته ډېر بڼه لوری ورکړي.

ماخذ:

- 1) Jack.R.M. and Samul J.Mantel. (2005) PROJECT MANAGEMENT (6TH edition): University of eincinnati .p.107, 189.
 - 2) Helmut, Karl and prof.Dr. Jearge Schimmelphening (2009)Public Economics: Ruhr University-Buchum(RUB),P.132,133.
 - 3) Mankiw, N.G. (2003) Principles of Economics: Harvard University, P.203.205.206.
 - 4) Mankiw, N.G. (2001) Macro economics, (5th edition): Harvard University worth Publishers, p.78-87
 - 5) .McNabb.E..David. (2013), Research Methods in Public Administration and Nonprofit Management. Third Edition:Printed in the United State of America, M.E.Sharpe-Armonk.
6. اسحاقزی، محمد علم.(۱۳۹۱)، تحلیل پلانهای اقتصادی. د افغانستان د علومو اکاډمی، کابل - افغانستان .
7. دودیدال، محمد بشیر.(۱۳۹۱)، په افغانستان کی اقتصادی، اجتماعی پلانونه او دهغو په طرح، جوړولو او... ، د اسلامی تمدن پلازمینی د(غزنی) د نومونو په مناسبت چاپ شوی اثر، چاپ چاری: د مومند خپرندویی ټولنی تخنیکي خانگه.
8. نور عباد، حمیدالله. (۱۳۹۰)ضعفهای نظام اقتصاد بازار و ضرورت مداخله دولت، مرکز تحقیقات پالیسی پوهنتون کابل ، چاپ مطبعه نوری ، کابل - افغانستان
۹. ...اریانا دایره المعارف، دوهم ټوک ، (۱۳۸۷)، د افغانستان د علومو اکاډمی، ددایره المعارف مرکز، کابل - افغانستان.
- 10....د احصاییوی کلنیو بیلابیلی گنی، (۱۳۸۲-۱۳۹۳)، د احصایی مرکزی اداره، کابل - افغانستان.
- 11....د افغانستان ملی پرمختیایی تگلاره، د تگلاری بندیر(۱۳۸۷-۱۳۹۱)، د افغانستان اسلامی جمهوریت: د امنیت، واکمنی، اقتصادی ودی او بیوزلی د کمولو تگلاره.
12. یو شمیر سایتونه لکه:

National Army#cite not-Australian-1<http://en.wikipedia.org/wiki/Afghan>

. Afg. gov<http://ands> او <http://mod.gov.af/fa/page/7414/8748>

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**